STUDII ISTORICE GRECO-ROMÂNE

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HÂRTIE VIDALON, TREIZECI ŞI ŞASE
DE EXEMPLARE NEPUSE IN COMERŢ,
NUMEROTATE DELA 1 LA 36

D. Russo
1869—1938.

D. RUSSO

STUDII ISTORICE GRECO-ROMÂNE

OPERE POSTUME

Publicate supt îngrijirea lui

CONSTANTIN C. GIURESCU
Profesor la Universitatea din Bucureşti

de

ARIADNA CAMARIANO şi NESTOR CAMARIANO

TOMUL I

Cu 25 de planşe afară din text

BUCUREŞTI
FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ «REGELE CAROL II»
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1939

PREFAȚĂ

In 1912, regretatul D. Russo publica « Elenismul în România », lucrare în care pe de o parte arăta « importanța cunoașterii limbii grecești și a culturii bizantine pentru Români » iar pe de alta schița « punctele principale » ale influenței grecești în Principate, aducând, ici colo, și unele contribuții.

Timp de mai bine de două decenii, D. Russo a adâncit apoi necontenit problemele pe care le pusese în lucrarea amintită, a strâns material documentar și bibliografie, a publicat chiar o serie de monografii asupra unora din aceste probleme.

In 1935, el se hotărî să dea la iveală o operă de sinteză cuprinzând concluziile la care ajunsese asupra raporturilor greco-române. Cartea urma să se numească tot « Elenismul în România »; contractul încheiat cu « Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol II » prevedea că manuscrisul trebue predat cel mai târziu în 1938.

Dar felul extrem de minuțios în care lucra D. Russo, controlând necontenit și cel mai mic detaliu, apoi sănătatea sa mult slăbită în ultimul timp, l-au împiedecat să isprăvească opera pe care o începuse. Moartea l-a surprins în plin lucru. Redactase câteva capitole doar, și chiar la acestea, forma nu era definitivă. Restul se găsea în stadiul de note și însemnări.

Nepoții regretatului D. Russo, d-ra Ariadna Camariano și d-l Nestor Camariano, ei înșiși absolvenți ai Facultății de Litere din București, mi-au prezentat materialul manuscris aflat în biblioteca unchiului lor. Am ales ceea ce era publicabil și am adăogat părți întregi din cursul de istoriografie greco-română ținut la Universitate după războiu, precum și lecția inaugurală din 1915. Iar fiindcă două din studiile lui mai vechi « Elenismul în România » și « Critica textelor și tehnica edițiilor » erau epuizate, iar altele apăruseră în

reviste de specialitate, nu întotdeauna accesibile, sau în străinătate, le-am adaus şi pe acestea. Am alcătuit astfel două volume de « Studii istorice greco-române» *cuprinzând preţioase contribuţii la cunoaşterea manifestărilor elenismului în România.*

Numai cine ştie ce înseamnă munca ştiinţifică, metoda scrupuloasă, care nu lasă nimic necontrolat, poate să-şi dea seama de valoarea acestor două volume. Câtă bogăţie de informaţie, câtă rigoare în metodă, câte dificultăţi învinse în precizarea unei date, a unui fapt, a unei filiaţii!

Cu atât mai mare e părerea noastră de rău că maestrul n'a putut să isprăvească opera pe care o începuse, operă care ar fi sintetizat cunoştinţele şi experienţa unei vieţi întregi.

In orice caz, cele două volume care apar acum constituie o temelie foarte solidă pe care se va putea clădi multă vreme. Ele dovedesc încă odată şi tuturora că D. Russo a fost şi rămâne cea mai de seamă figură a ştiinţei noastre în domeniul bizantinisticii şi a legăturilor greco-române.

Bucureşti, Octomvrie 1939.

CONST. C. GIURESCU.

Spre știință.

Supt titlul de *Studii istorice greco-române* publicăm operele postume ale mult regretatului nostru unchiu. Ele nu formează un tot unitar, fiindcă parte sunt fragmente răzlețe din proiectata operă de sinteză *Elenizmul în România* și parte articole independente unul de celălalt, scrise în diferite epoci, pe care am socotit că e bine să le publicăm, fiindcă interesează cultura greco-română.

Insistăm asupra faptului că ceea ce publicăm nu e terminat, nu are forma definitivă și nu era considerat de unchiul nostru gata de tipar, așa încât rugăm pe cititor să primească aceste opere postume ca atari.

Manuscrisele unchiului nostru, nefiind o redacție definitivă, aveau pe margine diferite însemnări despre anumite completări sau note ce urmau să fie adăogate. Materialul neprelucrat al acestor completări l-am adăogat la locul indicat, închizându-l însă totdeauna în paranteza [ ]. Asemenea completări va găsi cititorul în articolul: *Poeme grecești întru slava lui Mihai Viteazul*; ele continuă de multe ori pe pagini întregi. Așa e cazul cu capitolul *Modelele și imitatorii lui Stavrinos.* Pentru prima parte a acestui capitol: *Modelele lui Stavrinos* am găsit o primă redacție, pentru a doua: *Imitatorii lui Stavrinos* (p. 130 — 145) numai material neredactat trecut pe fișe: versurile împrumutate de diferiți imitatori, atât dela Stavrinos cât și dela Matei al Mirelor, scurte introduceri pentru imitatori, anumite comparații, etc. Toate acestea au fost scrise de unchiul nostru nu în biroul său de lucru, ci în pat, unde îl ținea țintuit boala de care suferea de mai multă vreme și care îl silise în ultimii zece ani să se interneze de șase ori în sanatoriu și să se supună unor intervenții chirurgicale. Toate aceste însemnări — referitoare atât la articolul *Poeme*

reviste de specialitate, nu întotdeauna accesibile, sau în străinătate, le-am adaus și pe acestea. Am alcătuit astfel două volume de « Studii istorice greco-române» *cuprinzând prețioase contribuții la cunoașterea manifestărilor elenismului în România.*

Numai cine știe ce înseamnă munca științifică, metoda scrupuloasă, care nu lasă nimic necontrolat, poate să-și dea seama de valoarea acestor două volume. Câtă bogăție de informație, câtă rigoare în metodă, câte dificultăți învinse în precizarea unei date, a unui fapt, a unei filiații!

Cu atât mai mare e părerea noastră de rău că maestrul n'a putut să isprăvească opera pe care o începuse, operă care ar fi sintetizat cunoștințele și experiența unei vieți întregi.

In orice caz, cele două volume care apar acum constituie o temelie foarte solidă pe care se va putea clădi multă vreme. Ele dovedesc încă odată și tuturora că D. Russo a fost și rămâne cea mai de seamă figură a științei noastre în domeniul bizantinisticii și a legăturilor greco-române.

București, Octomvrie 1939.

CONST. C. GIURESCU.

Spre ştiinţă.

Supt titlul de *Studii istorice greco-române* publicăm operele postume ale mult regretatului nostru unchiu. Ele nu formează un tot unitar, fiindcă parte sunt fragmente răzleţe din proiectata operă de sinteză *Elenizmul în România* şi parte articole independente unul de celălalt, scrise în diferite epoci, pe care am socotit că e bine să le publicăm, fiindcă interesează cultura greco-română.

Insistăm asupra faptului că ceea ce publicăm nu e terminat, nu are forma definitivă şi nu era considerat de unchiul nostru gata de tipar, aşa încât rugăm pe cititor să primească aceste opere postume ca atari.

Manuscrisele unchiului nostru, nefiind o redacţie definitivă, aveau pe margine diferite însemnări despre anumite completări sau note ce urmau să fie adăogate. Materialul neprelucrat al acestor completări l-am adăogat la locul indicat, închizându-l însă totdeauna în paranteza [ ]. Asemenea completări va găsi cititorul în articolul: *Poeme greceşti întru slava lui Mihai Viteazul;* ele continuă de multe ori pe pagini întregi. Aşa e cazul cu capitolul *Modelele şi imitatorii lui Stavrinos.* Pentru prima parte a acestui capitol: *Modelele lui Stavrinos* am găsit o primă redacţie, pentru a doua: *Imitatorii lui Stavrinos* (p. 130—145) numai material neredactat trecut pe fişe: versurile împrumutate de diferiţi imitatori, atât dela Stavrinos cât şi dela Matei al Mirelor, scurte introduceri pentru imitatori, anumite comparaţii, etc. Toate acestea au fost scrise de unchiul nostru nu în biroul său de lucru, ci în pat, unde îl ţinea ţintuit boala de care suferea de mai multă vreme şi care îl silise în ultimii zece ani să se interneze de şase ori în sanatoriu şi să se supună unor intervenţii chirurgicale. Toate aceste însemnări — referitoare atât la articolul *Poeme*

greceşti întru slava lui Mihai Viteazul, cât şi la alte articole — scrise pe patul de suferinţă, pe care unchiul nostru spera că într'o zi sănătatea îi va permite să le prelucreze la biroul său, ceea ce din nenorocire nu s'a făcut, le-am aranjat într'o ordine logică şi le publicăm închise în paranteză. Aşa am făcut şi cu partea finală a articolului: *Matei al Mirelor şi operele lui*. Dela p. 168—179, unde se publică manuscrisele copiate şi operele scrise de Matei al Mirelor şi Matei al Mirelor imitat de preotul Sinadinos, totul este închis în paranteză, fiindcă este material neredactat adăogat de noi.

La articolul *Contribuţii la istoria bisericii române* (p. 227 — 306) cititorul va constata unele lacune, datorite tot motivelor pomenite mai sus. Capitolul *Varlaam al Moldovei* nu e terminat. *Meletie Sirigos* de asemenea. Introducerea la *Mitropolia Proilavului* are multe spaţii albe, pe care le-am redat prin puncte de suspensie, iar lista mitropoliţilor Proilavului a fost alcătuită de unchiul nostru numai până la anul 1743, iar dela această dată până la sfârşit a fost alcătuită de noi, pe baza materialului adunat de scumpul dispărut.

Am adăogat şi materialul referitor la *Izvoarele lui Codex Dimonie* (p. 343—350), deşi neredactat, fiindcă credem că va fi de folos specialiştilor cari se ocupă cu istoricul dialectului aromân.

La p. 351—408 dăm o serie de articole referitoare la primele ziare greceşti din Viena, publicate la 1928 în cotidianul « *'Ελεύθερον Βῆμα* » în limba greacă şi traduse în limba română de regretatul Iulian Ştefănescu, precum şi un alt articol: *Preotul Sinadinos şi Matei al Mirelor*, publicat de asemenea în limba greacă şi tradus de noi în limba română.

Pe lângă operele inedite şi traduse din limba greacă, care nu prea erau accesibile cercetătorilor români, am adăogat după dorinţa Domnilor profesori Const. C. Giurescu şi Al. Rosetti şi unele opere publicate: *Cronica Ţării Româneşti* de *Mitrofan Grigoràs*, *Cronica Moldovei* de *N. Chiparissà*, precum şi *Elenizmul în România* şi *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*.

Aceste ultime opere le-am reeditat fără a aduce nicio modificare textului, deşi despre câteva chestiuni unchiul nostru îşi schimbase părerea exprimată acum un sfert de veac, după cum se poate vedea dela unele din aceste probleme reluate şi tratate

mai pe larg în operele inedite pe care le publicăm acum şi la care am făcut trimiterile cuvenite. Singurele modificări pe care am îndrăznit să le aducem operelor reeditate sunt din domeniul tehnicei tipografice, pentru a putea prezenta cele două volume cât mai uniform cu putinţă.

Incheind aceste rânduri, socotim de datoria noastră să exprimăm mulţumirile noastre călduroase Domnului Al. Rosetti, directorul Fundaţiei pentru literatură și artă «Regele Carol II», din iniţiativa căruia operele postume ale mult regretatului nostru unchiu apar în colecţia «Biblioteca enciclopedică» a Fundaţiei, și Domnului Const. C. Giurescu pentru binevoitorul concurs dat la publicarea lor.

București, Noemvrie 1939.

Editorii
A. Camariano și N. Camariano.

Bizanţul reabilitat.

Bizanţul reabilitat[1].

Bizanţul, hulit şi dispreţuit până în timpul din urmă, astăzi s'a reabilitat pe deplin, în urma cercetărilor unor savanţi ca: Rambaud, Schlumberger, Diehl, Krumbacher, Gelzer, Neumann, Finlay, Bury, Sathas, Lambros, etc. Bizanţul, până ieri, alaltăieri ignorat sau pomenit numai ca să fie împroşcat cu tină de detractorii săi, astăzi e studiat cu o neasemuită râvnă, dovadă avântul pe care l-au luat studiile bizantine în întreaga Europă. Ba putem să zicem că revirimentul intervenit în favoarea Bizanţului — ca orice reviriment — ne-a dus puţin mai departe decât se cuvenea. In locul bizantinofobiei de ieri, vedem astăzi o bizantinolatrie foarte răspândită. Fiecare om cult crede de datoria sa să-i rezerve şi Bizanţului un colţişor în domeniul culturii sale, aşa încât nu numai specialiştii, ci şi diletanţii în bizantinologie sporesc în fiecare zi. Şi cred că acest diletantizm (dacă are ca bază setea de ştiinţă şi nu un snobizm ridicul) trebue încurajat, fiindcă uneori poate să aducă ştiinţii contribuţii preţioase, totdeauna însă e un semn cultural îmbucurător pentru societatea în care se iveşte.

Dar cum se explică că Bizanţul timp de mai multe secole a fost pe nedrept criticat, cum se face că importanţa culturii sale a fost tăgăduită, şi imperiul bizantin a fost batjocorit şi poreclit *Le bas Empire*, *The Lower Empire*, adică imperiul decadenţei?

Cauzele sunt multiple.

Defăimarea Bizanţului se datoreşte în primul rând faptului că el până acum câteva decenii era cunoscut mai mult din relaţiunile apusenilor catolici — duşmani de moarte ai Orientului ortodox — şi din epigramele lui Montesquieu, Voltaire şi Gibbon,

[1] Lecţie de deschidere, 14 Ianuarie 1915, cu adnotări şi adaose posterioare.

cari prin scrierile lor persiflau mai mult bigotizmul în sine, decât Bizanţul.

Luidprand

E destul să pomenesc că relaţiunea soliei lui Luidprand (Episcopul Cremonei care în anul 968 a fost trimes de Otto I cel Mare (936—973) ca să ceară în căsătorie pentru fiul său o prinţesă bizantină), relaţiunea, zic, a acestei solii a fost crezută pe cuvânt, deşi episcopul Cremonei vădit denaturează adevărul şi nu-şi poate ascunde resentimentele pe cari le nutrea contra Bizanţului eretic, care refuzase căsătoria pusă la cale. Până şi faţa de masă, mâncările cu untdelemn şi vinul răşinos, servite la masa imperială, nu scapă de invectivele arţăgosului prelat.

Villehardouin

Iar în ceea ce priveşte un alt izvor însemnat, *Cucerirea Constantinopolului* de **Villehardouin**, care până ieri era considerată ca o relaţiune sinceră şi naivă a unui din cele mai însemnate evenimente istorice, astăzi s'a dovedit că este o versiune oficială scrisă anume pentru a induce în eroare opinia revoltată a Europei şi a justifica a patra cruciadă, care în loc să libereze Locurile sfinte, a răsturnat şi prădat un imperiu creştin.

Montesquieu
Voltaire
Gibbon

Acuzările formulate de Montesquieu şi Voltaire în contra Bizanţului, dar mai cu seamă *Istoria declinului şi a căderei imperiului roman* de **Gibbon** au discreditat pentru mult timp imperiul bizantin. Aceşti celebri scriitori, parte bazându-se pe o insuficientă cunoştinţă a izvoarelor, parte fiind preconcepuţi împotriva Bizantinilor pentru bigotismul lor, au contribuit mai mult ca orice la defăimarea Bizanţului. In special Istoria lui Gibbon, care s'a tradus în mai multe limbi, a contribuit în cel mai mare grad la denigrarea imperiului bizantin. Cu toată perspicacitatea lui, Gibbon n'a fost în stare să se emancipeze de prejudiciile sale împotriva creştinismului, n'a vrut să adâncească problemele teologice, care învrăjbeau lumea de atunci, şi să înţeleagă însemnătatea lor politică şi influenţa lor asupra evenimentelor (**Pears**, *The Destruction of the Greek Empire*, p. VIII). Pentru el, orice controversă teologică, orice mirosea a monahizm, era detestabil. Ideea călăuzitoare a Istoriei sale e exprimată în următoarea epigramă: *am descris triumful barbariei şi al religiei.* Cu alte cuvinte, după cum foarte judicios observă editorul său Bury, (1 p. VII), desvoltarea istorică a societăţii omeneşti, dela al II-lea secol după Hristos, a fost un regres, pentru care *creştinizmul* era în special

de vină. Astăzi istoria nu admite asemenea procedeuri. Un istoric poate să fie mai ostil religiei decât Gibbon, dar ca să fie în stare să pătrunză rostul evenimentelor, trebue să le cerceteze cu simpatie, să se pue în locul oamenilor cari au atribuit însemnătate unei controverse religioase şi să examineze mediul, purtarea şi motivele din punctul lor de vedere (Pears, *op. cit.*, p. VIII).

Gibbon caracterizează istoria imperiului bizantin dela Heraclie încoace ca « o poveste monotonă de slăbiciune şi mizerie » (5 p. 180), la care compatriotul său Bury observă: « judecata aceasta este una din cele mai neîntemeiate şi severe din câte a pronunţat vreodată un pătrunzător istoric. Inainte de atentatul din 1204, imperiul bizantin era zidul de apărare al Occidentului » (1 p. XVI).

Dar greşala fundamentală a lui Gibbon a fost că în istoria milenară a Bizanţului el n'a văzut decât o continuă decadenţă! Insă ce fel de decadenţă e aceea ce durează 1000 de ani, în care timp Bizanţul face asemenea isprăvi războinice, încât un istoriograf distins şi conştiincios (Schlumberger), nu un panegirist, se crede îndreptăţit să-şi intituleze Istoria Bizanţului: Epopée byzantine? In ce fel de decădere se află imperiul care produce civilizaţia cea mai însemnată din evul mediu, care creştinează şi civilizează o mare parte a Aziei şi a Europei?

Filologii clasici şi esteţi

Nu mai puţin au contribuit la denigrarea Bizanţului şi filologii clasici şi esteţii unilaterali, cari căutau în literatura şi arta bizantină limba *pură atică*, opere egale cu ale lui Omer, Tucidide sau Platon, Partenone şi statui de Fidias, şi erau scârbiţi găsind idiomul bizantin, cronici şi scrieri teologice şi biserici cu sfinţi cu figuri palide şi supte.

Şi lucru curios: până şi Grecii moderni, până ieri alaltăieri tratau cu dispreţ Bizanţul, considerându-se nu ca urmaşi ai Bizantinilor, ci, trecând peste ei cu o săritură de 1000 şi mai bine de ani, ca urmaşi ai lui Pericle. Descendenţa elenică le părea mai nobilă decât cea bizantină, de aceea înlăturând numele de Ῥωμιός, prin care se numiau ei înşişi, numele prin care erau numiţi de popoarele dimprejurul lor, se împodobiau cu numele de Ἕλλην.

Iată principalele motive pentru cari cuvintele bizantin şi bizantinizm au căpătat un sens pejorativ; lumea ajunsese a crede

că Bizanţul a fost o capitală, în care oamenii se certau pentru subtilităţi teologice, pe când primejdia bătea la uşă; unde înfloreau servilizmul şi linguşirea; unde suveranii nu se ocupau decât de parade după un ceremonial complicat, unde intrigile se ţineau lanţ; unde arderea tămâiei, mătăniile înaintea sfinţilor palizi, postul riguros erau preţuite mai mult decât salvarea patriei. Aceste defecte de sigur nu sunt specific bizantine: servilizmul şi linguşirea sunt buruieni, cari au crescut şi până în zilele noastre cresc cu îmbelşugare la pragul palatelor; paradele şi ceremonialul bizantin trăesc până astăzi în multe curţi moderne şi chiar democratice, ba şi ceva mai pompoase, deşi mai puţin pitoreşti; iar intrigile cred că au existat decând lumea şi nu sunt o invenţie bizantină. In ce priveşte bigotizmul Bizanţului, de sigur el a fost exagerat de liber-cugetătorii săi istorici, dar în orice caz bigotizmul e mai puţin primejdios societăţii, decât unele boli sociale moderne, ateizmul de pildă, nihilizmul, anarhizmul sau bolşevizmul.

Astăzi, în urma cercetărilor ştiinţei moderne, am ajuns la o apreciere a bizantinizmului cu totul alta, decât acea a secolilor trecuţi. Cronicarii apuseni nu se mai consideră ca un cuvânt de Evanghelie pentru cunoaşterea Bizanţului, spusele lor se controlează nu numai cu istoricii bizantini, ci şi cu alte izvoare arabe, slave, armeneşti, etc.

Iar în ce priveşte istoriografia bizantină, o posedăm astăzi în mare parte din ediţii critice. Pe lângă acestea, în timpul din urmă şi alte izvoare bizantine de mare importanţă au ieşit la iveală (e destul să amintesc Istoria lui Critobul din Imbros în care se descrie viaţa lui Mohamet al doilea, pe care n'a cunoscut-o Gibbon) şi în fine ştiinţa germană prin critica izvoarelor « Quellenkritik » a adus lumini nebănuite, deslegând o mulţime de probleme însemnate ale bizantinologiei.

Ba şi ceva mai mult. Bizanţul care se credea că avea inimă secată de relicvie, s'a constatat în timpul din urmă că poseda simţ pentru frumos şi romantic, pentru poezia rafinată ca şi pentru cea populară, lucru care nu se bănuia de nimeni. Poezia religioasă bizantină, care era puţin cunoscută, rău publicată sau inedită, astăzi după lucrările lui Pitra, Christ-Paranicas, Meyer, Bouvy, Krumbacher, se consideră ca una din cele mai frumoase poezii religioase. Poetul mai mare bizantin, melodul Romanòs,

abia în zilele noastre a început să fie cunoscut; Krumbacher a publicat câteva din poeziile lui ca probă, din cari se vede înălțimea ideilor, focul entuziazmului și tehnica desăvârșită a compunerii. Ediția operelor complete, pe care o pregătea de mult celebrul bizantinolog, n'a văzut până astăzi lumina zilei. Și unul din cei mai eleganți epigramatiști, Cristofor din Mitilene, abia acum câțiva ani a fost dat la lumină.

Dar până mai târziu, nimeni nu bănuia că Bizantinii posedau o epopee națională, o epopee care se măsoară cu cele mai însemnate epopee ale literaturii mondiale. Şi totuşi în secolul al X-lea, înainte de a se alcătui la Chanson de Roland în Franța şi Nibelungenlied în Germania, luase naştere epopeea bizantină Dighenis Acritas. Eroul epopeei, tânăr ca Ahile, viteaz ca Hercule și celebru ca Alexandru, păzeşte granițele imperiului împotriva duşmanilor Musulmani, simbolizând astfel idealurile şi luptele națiunei greceşti contra lumei musulmane. In această epopee e zugrăvită în culori vii nu lumea oficială din capitală, ci viața palpitantă a provinciei; cavalerul bizantin dela graniță, al cărui ideal este războiul cu duşmanul imperiului și duşmanul crucii; aventurile și faptele eroice, femeia și gloria! (**Ch. Diehl,** *Figures byzantines*, ed. II, Paris 1908, vol. 2 p. 319). Iată o lume existentă în carne şi oase în imperiul bizantin, pe care însă în zadar am căutat s'o descoperim în cronicari. Paralel cu această epopee, care ni s'a păstrat în mai multe manuscrise (și care pentru prima dată a fost publicată de Sathas și Legrand la 1875) s'au păstrat în gura poporului grec cicluri de poezii populare, care au dat naștere epopeei, și s'a constatat influența ei asupra poeziei popoarelor vecine, așa de pildă asupra poeziei turceşti, (*Cartea lui Kioroglu*, *Călătoriile lui Saïd Batal*, care s'a tradus și în limba greacă modernă de **A. Kuzinopulos** și publicat în *Πανδώρα*, 9 (1858 — 59), rusești, sârbeşti, etc. **Henri Grégoire** a publicat acum în urmă o serie de articole în care stabileşte data alcătuirii epopeei bizantine şi raporturile ei cu epopea turcă.

Prejudecata filologilor clasici că numai limba greacă clasică merită să fie studiată, că limba bizantină e decadentă, e barbară, sunt astăzi înlăturate. Limbile prezintă interes pentru ştiinţă, fie că ele plac esteților, sau nu. De altfel trebue observat că orizontul filologiei clasice s'a lărgit în timpul din urmă, mai

ales prin faptul că ea a început să studieze limba şi cultura Grecilor şi Romanilor în întreaga lor evoluţie şi în legătură cu popoarele, mai vechi sau mai noi, cari au venit în contact cu ei; şi cum limba şi cultura Bizanţului sunt o continuare vădită şi o evoluţie a epocei clasice şi elenistice, cari primesc lumini nebănuite dela cunoaşterea Bizanţului, s'a ajuns la convingerea că limba şi literatura, şi în genere cultura bizantină, merită în cel mai înalt grad să fie studiate.

Mai mulţi savanţi au studiat limba şi literatura, instituţiile şi controversele religioase, războaiele şi istoria politică a Bizanţului şi după lungi şi laborioase studii constatându-se însemnătatea capitală pe care o are Bizanţul în istoria universală s'a produs un reviriment în favoarea studiilor bizantine foarte însemnat. Dintre scrierile cari au contribuit mai mult la această schimbare în primul rând trebue să pomenim *Istoria literaturii bizantine* a lui Krumbacher şi înfiinţarea la 1892 a revistei *Byzantinische Zeitschrift*. Prin Istoria literaturii bizantine s'a pus la îndemână tuturor o călăuză sigură în labirintul scrisului bizantin, iar prin *Byzantinische Zeitschrift* s'au centralizat şi organizat lucrările referitoare la Bizanţ. Prin aceste două publicaţii, Krumbacher a adus bizantinologiei servicii de o însemnătate incalculabilă. Savanţii din toate ţările, colaborînd la această revistă poliglotă, au contribuit la lămurirea şi deslegarea multor probleme.

Puţin după înfiinţarea revistei lui Krumbacher, a apărut la Petrograd o altă revistă rusească cu acelaşi program: *Vizantiiski Vremennik*; Lambros a înfiinţat la Atena revista sa *Νέος Ἑλληνομνήμων*, iar Societatea de bizantinologie din Atena a început să publice revista *Βυζαντίς*, pe care dela 1924 a înlocuit-o cu Anuarul său *Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*. La 1895 s'a înfiinţat la Constantinopol Institutul arheologic rus supt direcţiunea lui Teodor Uspenskii, al cărui organ *Izvestiia* era consacrat studiilor bizantine, iar la Praga se publică de Institutul slav revista *Byzantinoslavica*, în care se studiază raporturile bizantinoslave.

Alte două reviste consacrate bizantinologiei sunt: *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, editate de Bees în Berlin şi actualmente în Atena, şi *Byzantion* editat de Grégoire în Bruxelles.

La diferite universităţi înfiinţându-se catedre de bizantinologie (după ce München a dat semnalul), studiile bizantine au luat un avânt, pe care nu l-ar fi bănuit niciodată detractorii de ieri ai Bizanţului.

Şi astfel în urma organizării studiilor bizantine, în urma cercetărilor ştiinţifice din ultimele decenii, Bizanţul apare supt o altă lumină; cultura şi istoria lui e altfel judecată şi apreciată. Bizanţul nu se mai compară cu Elada ca să se spue câteva epigrame: *Ahile - Tersit, nobil strămoş - degenerat strănepot*, ci se studiază în sine ca o fiinţă în mediul în care s'a produs. Cultura lui se studiază faţă cu cultura popoarelor contemporane din Apus sau din Răsărit. Cercetându-se ca o unitate de sine stătătoare, nu ca continuare a Eladei şi a Romei, s'a constatat că Imperiul bizantin, ca şi cultura sa, n'a fost într'o continuă decădere, ci că alături de momente de scădere, a avut perioade strălucite de renaştere şi glorie, cari singure explică cum s'au putut menţine şi impune timp de 1000 de ani. Dacă Bizanţul ar fi trăit undeva singur în linişte, s'ar explica cum s'a putut menţine un mileniu. Dar Imperiul bizantin în acest mileniu n'a avut o clipă de linişte. Războaiele Goţilor şi Hunilor, incursiunile Perşilor şi Arabilor, ale Bulgarilor, Ruşilor, Cumanilor şi Pecenegilor n'au lipsit un moment. Un imperiu care iese învingător în decursul secolelor împotriva atâtor duşmani, trebue să fi avut o *vitalitate extraordinară*, trebue să fi posedat *virtuţi cetăţeneşti* şi o *organizaţie superioară*, altfel de sigur că sucomba. Chiar când la 1453 a căzut supt loviturile Turcilor, de vină în mare parte a fost Europa occidentală, care prin cruciada a patra i-a dat o lovitură, după care nu s'a mai putut consolida. Am spus că Bizanţul trebue să fi avut virtuţi cetăţeneşti şi o organizaţie superioară; acest lucru ni-l arată, între altele, şi preceptele cari călăuzeau armatele bizantine: « Numai cei fără experienţă, spune *Tactica*, atribuită lui **Leon** (ed. Vari, Budapesta 1917—1922, vol. 2 p. 2—3), cred că lupta se decide prin superioritatea numerică şi prin curajul orb; pentru a învinge se cere, pe lângă ajutorul lui Dumnezeu, arta superioară, priceperea adâncă a comandanţilor şi forţa morală a armatelor ». (Citat şi de **Carl Neumann**, *Die Weltstellung des byzantinischen Reiches vor den Kreuzzügen*, 1894, p. 45).

Şi serviciile pe cari Bizanţul le-a adus omenirii nu sunt neînsemnate. Prin faptul că a rezistat asalturilor Turcilor şi i-a slăbit

prin războaie de 100 de ani, Bizanțul a adus Europei și culturii în genere un serviciu incalculabil, fiindcă altfel cine știe dacă acest popor războinic, pornind neîmpiedicat s'ar fi oprit la Viena, și n'ar fi ajuns până la Londra, impunând Europei întregi Coranul în locul Evangheliei.

Dar Bizanțul nu numai că a scăpat Europa de cotropirea barbarilor, ci a făcut și ceva mai mult. A creștinat și civilizat popoarele cu care a venit în contact și le-a păstrat cele dintâi cunoștințe sigure despre trecutul lor. Dela al V-lea până la al XV-lea secol istoricii bizantini parcă și-au luat sarcina a scrie istoria popoarelor cunoscute de ei, căci dela China și India până la Englitera, și dela Norvegia până la Abisinia, aproape toate țările și toate popoarele au fost obiectul cercetărilor lor. Și din punct de vedere calitativ istoriografia bizantină e o mină de neprețuit. Pe când popoarele contemporane cu Bizantinii n'au avut decât o analistică naivă, alcătuită în majoritatea cazurilor cu mare trudă de călugări cari scriu din auzite, izolați în chiliile lor, și nu știu să deosebească ce e important și ce nu, operele istoricilor bizantini sunt scrise de oameni pregătiți și nu rareori bogat înzestrați: împărați, prinți, generali, miniștri de stat, diplomați, curteni, etc. Va să zică, oameni amestecați în mersul evenimentelor, care au influențat hotărîtor politica internă sau externă, oameni inițiați în secretele statului, în stare să-și procure informațiuni autentice și să aprecieze întâmplările după justa lor valoare.

Dar nu numai a civilizat popoarele vecine în timpul înfloririi sale, ci și căzând Bizanțul a adus un imens serviciu omenirii: în momentul scufundării sale, a transmis Europei occidentale capodoperile Eladei, pe cari le-a păstrat în tot evul mediu ca un fideicomisar conștiincios.

Importanța bizantinologiei pentru Români

Iată motivele pentru care bizantinologia se cultivă azi de toate popoarele civilizate. Pentru Români în special filologia bizantină și neogreacă prezintă un interes deosebit. E îndeobște cunoscut că Principatele Dunărene au stat supt influența greacă timp de mai multe secole, și au primit dela Bizanț o mulțime de împrumuturi culturale: cuvinte, obiceiuri, credințe, instituțiuni, etc. Aceste împrumuturi au avut loc atât înainte de căderea Constantinopolului prin contactul direct al Românilor cu Bizanțul, cât

şi după cădere, când imigrarea Grecilor în Principate devine mai simţitoare, şi s'au continuat în epoca fanariotă într'un grad şi mai pronunţat. Chiar în timpul când influenţa slavonă era atotputernică în Principate, nu trebue să se uite că influenţa bizantină era aceea care stăpânea. Căci o bună parte din civilizaţia slavonă, fiind împrumutată dela Bizanţ, când zicem că Românii au împrumutat slujba bisericească sau instituţiile de Stat dela Slavi, trebue să subînţelegem că slujba era bizantină, îmbrăcată în haină slavă, aşezămintele atât cele bisericeşti cât şi cele politice erau în mare parte bizantine, numai denumirile lor erau slavizate. Aşa dar, atât în timpul aşa zisei influenţe slavone, cât şi mai târziu, când înrâurirea greacă alungase cu totul din biserică şi şcoală limba slavă, bizantinizmul stăpânea de fapt, întâi supt o etichetă slavă, pe urmă singur neturburat de rivalul său.

Pentru istoricul român cunoaşterea limbii greceşti e indispensabilă. Cele mai vechi ştiri despre trecutul poporului Daco- şi Macedo-Român se datoresc scriitorilor bizantini, Cedren, Kekavmenos, Nikita Acominat, Ana Comnena, etc., iar cele mai preţioase documente despre întemeierea mitropoliei Ungro-Vlahiei ca şi despre istoria bisericii Moldovei le găsim în *Acta Patriarchatus*, publicate de **Miklosich** şi **Müller**. Când după căderea Constantinopolului imigrarea Grecilor în Principate devine din ce în ce mai numeroasă, influenţa greacă este şi mai mare. In limba greacă se scriu atunci nu numai mii de documente şi acte, referitoare la trecutul ţării; nu numai se traduc cărţi bisericeşti şi profane din această limbă, ci aci în ţară se produce în limba greacă o întreagă literatură istorică de cea mai mare însemnătate pentru trecutul Principatelor. E destul să pomenesc Viaţa patriarhului Nifon, care, cu tot titlul ei, e o cronică a Ţării Româneşti, scrisă pe la 1518, poemele lui Stavrinos, Palamed şi Matei al Mirelor, Cronicile lui Amiras, Afenduli, Caragea, Daponte, Comnen Ipsilanti, Filipide, Fotino, Persiani, Draco Suţu, Depasta, Chiparissà, Cronica Ghiculeştilor, etc.

Dezideratele bizantinologiei române

Cu toate că bizantinologia s'a constituit ca o disciplină aparte, şi-a organizat munca şi a făcut progrese uimitoare în scurt timp, rămâne totuşi mult, foarte mult de făcut. Toate popoarele civilizate iau parte la studiul trecutului Bizanţului, fiecare în special cultivând latura care e în legătură cu trecutul său.

Şi fiindcă şi România are laturea ei specială, voi spune câteva cuvinte despre *dezideratele bizantinologiei române.*

Publicarea cronicilor greceşti

Bizantinologul român în primul rând cred că trebue să se ocupe cu publicarea şi studiul cronicilor greceşti, cari se referă la trecutul României. Multe din aceste cronici sunt publicate, dar o nouă ediţie, după o colaţiune exactă şi după cerinţele ştiinţei de astăzi, cu aparat, cu critica şi indicarea izvoarelor, cu indice de nume şi de lucruri, şi editarea celor inedite e o necesitate urgentă. Dar şi o nouă traducere în limba română a acestor cronici se impune, fiindcă vechile traduceri sunt aşa de rău făcute, încât mai mult induc în eroare decât luminează pe cititor.

Documente, scrisori, foi de zestre

Din cronici aflăm fapte istorice de mare valoare, dar fiindcă ele se ocupă cu predilecţie de povestirea războaielor şi a rivalităţilor pentru o domnie, nu ne dau o icoană fidelă a vieţii trecutului. Această lacună o pot umplea documentele de tot felul, scrisorile particulare, poemele cu conţinut istoric, discursurile funebre şi encomiastice, notiţele genealogice, foile de zestre, testamentele, etc., etc. Din ele se pot desprinde multe ştiri despre viaţa trecutului, cauzele ascunse ale unor evenimente, ştiri despre finanţele, administraţia şi organizarea ţării, etc. Asemenea mărturii istorice, scrise în limba greacă timp de mai multe secole şi referitoare la trecutul ţării, se află cu miile atât în bibliotecile ţării cât şi în cele din Constantinopol, Atena, Sf. Munte, Ierusalim, Petrograd, Moscova, etc. Adunarea şi publicarea acestor izvoare e de o însemnătate capitală. Dar se înţelege, această întreprindere o poate duce la un bun sfârşit numai munca metodică şi pricepută a câtorva generaţii.

Documente bisericeşti

Nu mai puţin importante sunt documentele greceşti referitoare la trecutul bisericii române, parte aflătoare în bibliotecile ţării, parte în cele din străinătate. Munca care aşteaptă pe teologii elenişti nu e de mică însemnătate ştiinţifică.

Dar înainte de toate se impune reeditarea Condicei sfinte a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, care cuprinde documente în mare parte greceşti, în condiţiuni ştiinţifice de cari n'a avut parte prima ediţie a ei, făcută de **Ghenadie Enăceanu.** Traducerea română cu care editorul Ghenadie a însoţit documentele greceşti din Condica Ungro-Vlahiei fiind plină de greşeli, trebue refăcută.

Condica sfântă a Moldovei s'a publicat fragmentar de **C. Erbiceanu** în *Biserica Ortodoxă* și de **N. Iorga**, *Condica de hirotonii a Mitropoliei Moldovei* publicată după original în *Buletinul Comisiei istorice a României*, 3 (1924) p. 2—41.

Acum în urmă s'a descoperit de Părintele Nicolae Popescu și «Al doilea condică pentru alegerile și hirotoniile arhierești cu începere dela leat 1823 Ianuarie». (V. **C. N. Tomescu**, *Mitropolitul Grigorie IV al Ungrovlahiei*, p. 15, n. 1, unde se publică un act din zisa condică).

Corpus inscriptionum

Adunarea și publicarea inscripțiilor grecești aflate în țară și în străinătate și referitoare la trecutul României, este iarăși o întreprindere pe cât de folositoare pe atât de necesară. Adunarea inscripțiilor grecești s'ar putea face separat sau într'un *corpus inscriptionum* în stil mare, care pe lângă inscripțiile slave și române să cuprindă și pe cele grecești. Și numărul acestor din urmă inscripții în Orient, fie ele mormântale sau pisanii, fie aflate pe diferite obiecte dăruite de Români, nu e mic. Nu există mânăstire la Sf. Munte, care să nu aibă asemenea mărturii, referitoare la trecutul țării, fie pe piatră, fie pe odăjdii, potire, candele, cărți bisericești, etc. Multe morminte sau fântâni se păstrează încă în Constantinopol, purtând pe ele asemenea mărturii, cari dacă nu se culeg cât mai în grabă, vor fi pierdute pentru totdeauna.

Ce folos ar putea aduce o *monasteriologie* românească, nu e nevoie să accentuez. E în deobște știut rolul cultural pe care l-au avut mânăstirile în trecutul țării. Dacă pentru moment nu s'ar putea încă alcătui o monasteriologie în stil mare, dar cel puțin monografii pentru diferite mânăstiri cu material documentar slavon, românesc și grecesc ar aduce netăgăduite servicii istoriei bisericii și culturii românești în genere.

In fine un dicționar greco-român, cuprinzând limba bizantină și neogreacă, cu cuvintele turcești și românești, intrate în limba greacă, ar aduce servicii mari cercetătorilor români.

Se înțelege că pentru adunarea materialului istoric e nevoie să se trimeată în străinătate în misiuni științifice mai mulți tineri bine pregătiți, cari cutreierând mânăstirile și vizitând bibliotecile Orientului să aducă secerișul lor și să-l dea la lumină.

Istoria literaturii bizantine și neogrece, pe lângă altele ne va ajuta a descoperi originalele unor scrieri românești cari (direct

sau indirect prin intermediul slavon) au fost împrumutate dela Greci. Vom vedea că multe cronografe româneşti sunt în total sau în parte traduse din limba greacă. Ce folos poate trage folklorul din identificarea apocrifelor, sau a textelor populare, şi din arătarea atârnării lor de cutare sau cutare prototip bizantin, e în deobşte cunoscut. Când ştim că o scriere românească e prelucrată sau tradusă dintr'o limbă străină, ne ferim a considera ca fond al sufletului românesc credinţele şi ideile cuprinse în ea, fiindcă ele sunt nişte plante exotice. Dar aceasta nu însemnează că numai scrierile originale servesc a ne desvălui fondul sufletesc, credinţele şi gusturile unui popor. Şi prelucrările şi traducerile din alte limbi pot aduce bune servicii, dacă ştim să procedăm în mod metodic. După ce se va descoperi că originalul unei scrieri româneşti e străin, grecesc de pildă, numai în adaosele şi schimbările aduse de prelucrătorul român putem vedea credinţele şi ideile poporului român, şi nu şi în originalul străin. Vom avea ocazie să insistăm asupra acestui principiu metodologic, relevând cazuri concrete, în cari de multe ori s'au atribuit poporului român idei, credinţe şi superstiţii, cari veneau din Tebaida, sau din Extremul orient, şi n'aveau nimic a face cu fondul sufletului său.

Poezia populară a popoarelor balcanice are un fond comun, care nu e încă pe deplin scos în evidenţă. Studierea unor poezii, comune la Greci şi la Sârbi, la Români şi la Bulgari, şi arătarea prototipurilor dela care pornesc adaptările, poate să aducă servicii însemnate dintr'un îndoit punct de vedere. Intâiu se aduce o contribuţie însemnată la această ramură literară, care constitue laturea de căpetenie a folklorului, al doilea, prin asemenea cercetări se ascute mintea cercetătorului în cel mai înalt grad. Cercetătorul care are înaintea lui aceeaşi poezie în 4 diferite limbi cu schimbări şi adaose, cu motive în parte comune şi în parte deosebite, şi caută din fondul comun şi din deosebirile sau omisiunile constatate să restitue prototipul, are de deslegat o problemă, care de sigur contribue foarte mult la ascuţirea minţii şi la o deprindere metodologică pentru cercetări ştiinţifice analoage.

Uneori va găsi că dintr'un prototip scurt a pornit o imitaţie amplificată, altădată că dimpotrivă s'au omis multe motive, cari nu erau adaptabile, cari nu erau în gustul poporului, în limba

căruia se făcea prelucrarea; nu rareori va constata că motive luate din diferite cântece s'au contopit într'unul singur (contaminare), pe care o analiză pătrunzătoare l-ar putea desface în elementele sale constitutive.

Dar fiindcă în literatura bitantină găsim un *comunism literar* foarte pronunţat, fiindcă prelucrările şi împrumuturile literare (nepermise după concepţiile noastre de astăzi) s'au practicat în scară mare, vom avea prilej să facem *critica izvoarelor*, prin care ştiinţa în ultimul timp a făcut progrese foarte mari. Şi vom vedea cum trebue să *cântărim* şi nu să *numărăm* mărturiile, atât în ce priveşte faptele istorice, cât şi variantele manuscriselor. Vom vedea, de pildă, că un fapt relatat de Theophanes continuatus nu trebue să ne inspire mai mare încredere prin faptul că se confirmă şi de Cedren, Zonaras, sau Glicas, dacă aceşti din urmă reproduc pur şi simplu pe Teofan. Când vom constata că unele amănunte povestite de Dorotei al Monembaziei, de Cigala şi de alţi istorici mai moderni nu sunt altceva decât reproducerea unui izvor comun, prototipul istoriei politice şi patriarhiceşti, vom număra toate aceste mărturii ca una singură şi o vom aprecia în consecinţă. Un principiu simplu, pe care însă nu l-au pus în practică uneori şi istorici din cei mari şi astfel s'au înşelat în aprecierea faptelor.

Viaţa Sfântului Nifon

de

Gavriil Protul Sfetagorei.

Căderea Constantinopolului; stingerea vieţii intelectuale[1].

Constantinopolul odată căzut supt stăpânirea turcească, întreaga viaţă a imperiului bizantin se întunecă cu desăvârşire, orice mişcare culturală se opreşte pe loc. Preocupările intelectuale dispar, şcolile se închid, majoritatea bisericilor se transformă în giamii, iar din elita intelectuală câţi n'au apucat să fugă în majoritatea cazurilor s'au luat ca robi. Jaful care s'a deslănţuit asupra oraşului a fost fără pereche în istorie; nu s'a cruţat nimic, afară de clădirile pe cari şi-le rezervase Sultanul. Restul, persoane sau lucruri, au fost prădate, nimicite, sau robite de hoardele aziatice.

Se înţelege că de jaful şi distrugere n'au scăpat nici bibliotecile Bizanţului, în cari se păstrau alături de cărţi preţioase ca conţinut şi altele legate luxos în aur şi argint, şi cine ştie ce opere din literatura clasică, păstrate de-a-lungul secolelor, s'au nimicit cu căderea Constantinopolului de vreun fanatic şi inconştient ienicer. S'o fi repetat şi cu privire la bibliotecile din Bizanţ răspunsul atribuit lui Omar, relativ la biblioteca din Alexandria: dacă conţinutul cărţilor bibliotecii se potriveşte cu doctrina Coranului, atunci ele sunt de prisos, avem Coranul. Dacă dimpotrivă, ele cuprind alte învăţături contrare Coranului, în acest caz sunt primejdioase; în amândouă împrejurările deci trebuesc arse. Ignoranţa şi sălbăticia cuceritorilor era aşa de mare, încât nu ne-am putea aştepta să cruţe manifestaţiile culturale ale poporului cucerit. Istoricul Duca ne spune că corăbii întregi încărcate cu diferite lucruri preţioase, printre cari şi cărţi nenumărate (βιβλία

[1] Din Cursul de Istoriografie greco-română ţinut în anul 1919—1920, cu adaose şi adnotări posterioare.

ὑπὲρ ἀριθμόν) s'au trimes de Turci dela Constantinopol în provincie; volumele luxos legate, ne spune acelaşi Duca, după ce se lua aurul sau argintul de pe ele, erau vândute sau aruncate. Icoanele erau arse şi pe cărbunii lor Canibalii lui Mohamet îşi frigeau friptu-rile [1].

In asemenea împrejurări îndeletnicirile intelectuale sunt reduse; nu trebue să ne aşteptăm la opere literare sau ştiinţifice de mare valoare dela nişte oameni cari trăiau în cea mai neagră sclavie. Totuşi, deşi striviţi supt jugul turcesc, au găsit răgaz să scrie cronici şi memorii nu numai despre starea neamului lor, ci şi despre alte popoare în mijlocul cărora au trăit.

Dela Critobul din Imbros, care ne-a povestit ca un contemporan tragedia cuceririi Constantinopolului de către Mohamet, până în timpul de faţă avem un şir neîntrerupt de opere, povestiri istorice în limba greacă modernă, cari deşi nu sunt de mare valoare ştiinţifică, totuşi sunt preţioase, fiind de multe ori singurele izvoare pentru un anumit răstimp. Unele din ele sunt opere capitale pentru istoriografia românească.

Dacă în Laonic Halcocondil avem numai ştiri răsleţe despre ţara şi limba română, pe care de sigur le-a avut dela fratele său Dimitrie, care a vizitat România ca sol, dacă Duca şi *Threnosul*, compus imediat după căderea Constantinopolului, *Ecthesis chronica* şi *Istoria politică* şi *patriarhică* vorbesc incidental de ţară, în schimb *Viaţa Sf. Nifon*, scrisă de Gavriil, Protul Sfetagorei, pe la 1517, e în realitate în mare parte o cronică a Ţării Româneşti.

Muntele Atos, cu republica lui federativă călugărească, se bucura de o mai mare independenţă. Stânca de marmoră şi sărăcia solului n'au ispitit pe cuceritor, aşa încât călugării au rămas şi mai departe neturburaţi în pioasele lor îndeletniciri. Aşa se explică de ce dela Sf. Munte ne vine prima lucrare de conţinut religios-istoric: *Viaţa Sf. Nifon*, o lucrare care ne dă date preţioase nu numai pentru păstoria lui Nifon, ci şi pentru istoria Ţării Româneşti.

Dela secolul al XVI-lea, când Grecii se aşează din ce în ce mai numeroşi în Principate, până la 1821 operele istorice alcătuite în limba greacă despre Moldova şi Muntenia devin izvoare de mare

---

[1] Duca, p. 312, ediţia Bonn.

însemnătate. Scrieri istorice alcătuite de Greci cari au văzut evenimentele povestite, sau au luat parte la ele, opere istorice despre țară și locuitorii ei, bazate pe izvoare mai vechi, poeme istorice și biografii panegirice, iată o întreagă serie de opere cari alcătuiesc istoriografia greco-română, despre care dăm mai jos o ochire sumară.

Viața Sf. Nifon.

Originalul vieții Sf. Nifon

Istoriografia Moldovei, în comparație cu acea a Munteniei, e mult mai veche, mult mai bogată. Pe când pentru Moldova avem cronici scrise în limba slavonă, chiar în primul secol dela întemeierea Principatului, prima lucrare care ne întâmpină în istoriografia Țării Românești este din secolul al XVI-lea și ea nu e o cronică, ci o operă aghiografică: *Viața și traiul părintelui nostru Nifon, Patriarhul Țarigradului, scrisă de chir* **Gavriil Protul**, adecă mai marele Sfetagorei.

Lucrarea aceasta ni s'a păstrat în limba română în manuscris și a fost publicată de **Hasdeu** abia în anul 1865. O redacțiune greacă a acestei vieți se publicase mult mai înainte, în anul 1803, și mai avem două alte redacțiuni grecești nepublicate, una copiată în anul 1754, cealaltă puțin după 1775.

Dacă posedăm viața în chestiune în două versiuni, în greacă și română, se naște întrebarea: în ce limbă s'a scris originalul? Iată o chestiune care a fost obiectul unor discuțiuni foarte lungi.

Hasdeu spune că « *originalul pare a fi fost redes*, adică redactat. *în limba greacă, dar și traducțiunea românească — dacă e o traducțiune — este și ea foarte veche, mai-mai contîmpureană* » [1]. **P. Sârcu** și **Stoian Romansky**, bazându-se pe o notiță aflată la sfârșitul unui manuscris slav, cu conținut liturgic, scris în 1567, în care notiță se spune că acest manuscris e o traducere a fostului Protos din Sf. Munte Gavriil, făcută din limba greacă în cea sârbească,

---

[1] *Arhiva istorică a României*, vol. 1, partea 2 p. 132, București 1865.

conchid că *Gavriil ar fi fost sârb şi şi-ar fi scris lucrările în slavoneşte* [1].

D. Onciul crede mai probabil că *Viaţa s'a scris în limba slavă, de unde porneşte traducerea românească* [2]. **N. Iorga** spune că *Gavriil de sigur a compus greceşte* (Viaţa lui Nifon) *fiind însuşi probabil Grec* [3]. **Diaconul Nicolae Popescu,** care s'a ocupat în mod special de această viaţă, crede de asemenea că *textul grecesc e originalul dela care pornesc versiunile slavona şi româna* [4].

După cum vedem cercetătorii cari s'au ocupat de această problemă susţin unii prioritatea textului grec, alţii a celui slav, iar Hasdeu pare a admite că textul român ar putea să nu fie o traducere, ci chiar originalul!

Dacă am fi posedat alături de textul românesc şi textul slavonesc şi grecesc, problema: « care e originalul şi care e traducerea » s'ar putea deslega lesne. O comparaţie atentă a textelor ar fi suficientă pentru deslegarea problemei. Din nenorocire însă nu posedăm un text slavon, iar după textul grecesc avem trei redacţiuni târzii prescurtate, deosebite una de alta, aşa încât suntem nevoiţi să ne bazăm pe textele păstrate şi să deslegăm chestiunea priorităţii. Convingerea mea este că *Viaţa lui Nifon s'a scris întâi în limba greacă, după care pe urmă s'a tradus în limba slavonă şi română.* Motivele cari mă fac să admit ca original textul grecesc sunt următoarele:

In ce priveşte textul românesc, e peste orice îndoială că el nu poate să fie originalul, întâi, fiindcă limba română nu era întrebuinţată în lucrări istorice pe la 1517, când se scrie viaţa (cum vom vedea mai jos), şi al doilea, fiindcă versiunea românească cuprinde străinisme, cari arată că e vorba de o traducere şi nu de o lucrare scrisă de-a-dreptul în limba română. Rămâne, aşa dar, limba greacă sau limba slavă. In textul românesc al vieţei

---

[1] *Nifon II, Patriarhul Constantinopolului,* de **Diaconul N. Popescu** în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 36 (1914) p. 749. **Stoian Romansky,** *Mahnreden des walachischen Wojwoden Něgoe Basarab,* Leipzig 1908, p. 147.

[2] **D. Onciul,** *Curs de istoria Românilor dela întemeierea Principatelor până la epoca lui Ştefan cel Mare,* 1905, p. 76.

[3] **N. Iorga,** *Cronicele muntene,* în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 21 (1899) p. 306.

[4] **N. Popescu,** *op. cit.*, p. 750.

(ed. Naniescu) găsim expresiuni slavone cari probează că s'a făcut după un izvor slavon:

Slavonizme în versiunea românească

Pelapov (= Peloponez) p. 9; *Xinof* (= mânăstirea Xenofon) p. 115; *providet* (= prevăzător) p. 13; *Solon* (= Salonic) p. 25, 27, 51; *Preditici* (= inainte mergător) p. 31; *podvigul* (= ispravă, ἀγών) p. 33; *ocaianic* (= desnădăjduit, nenorocit, ἀπεγνωσμένος) p. 81; *pristanişte* (= azil, port de mare) p. 97; *bolniță* (= spital) p. 97; *zăvase, zevese* (= perdea) p. 97; *simensca* (= mânăstirea Simopetra) p. 115; *povarnă de olovină* (= cazan de rachiu) p. 123; *obicină* (= obicei) p. 117; *zri zmerenie st* (= sfetago) (vezi smerenie) p. 51 pe margine; *să pristăvi st zri itecinia leat egad prestavisea* (recte: zrite cenie leat egda prestavisea după Bogdan) = vedeți şi scurgerea anilor când a murit, p. 54 la margine; zri ciudo (vezi minunea) p. 105 la margine.

Aceste cuvinte slavone, dintre care unele nu revin în niciun text românesc, iar altele ne întâmpină şi în alte texte româneşti, traduse însă din limba slavonă, dar mai cu seamă expresiunile slavone de pe marginea manuscrisului dovedesc că textul românesc nu e original ci tradus după un izvod slav.

Dar în acelaşi text românesc pe lângă aceste slavonizme găsim şi multe grecizme:

Grecizme în versiunea românească

amirà, împăratul turcesc, p. 21; *aspida şi vasiliscul*, p. 59; *eghemon*, *ighimonul* Panoniei, p. 57, 115; *analoghiu* = ἀναλογεῖον, ἀναλόγιον, p. 113; *chir* Iosif, p. 5, 23, 119; *chir* Teolipt, p. 119; *pân' la marea Ochianului*, p. 19; nume proprii: *Alvania*, p. 19; *Elispond*, p. 31, 87; *Panonia* (= Țara Românească), p. 43, 57, 61, 67, 87, 115, 125; *Machidonia*, p. 49, 101; *Eliric*, *Misia*, p. 103; *Oreiscul*, p. 101. Construcții greceşti: *se împreună nuntei* (συνήφθη γάμῳ), p. 11; *harnic unui lucru* (presupune un ἄξιος πράγματός τινος), p. 25.

Aceste grecizme evidente, care se află în aceeaşi versiune românească alături de slavonizme tot aşa de evidente, nu se pot explica altfel decât dacă admitem că Viața Sf. Nifon a fost scrisă întâi în limba greacă, după care s'a tradus pe urmă în limba slavonă şi din limba slavonă în limba română.

Traducătorul slav tălmăcind un text grecesc a introdus în versiunea sa, ca aproape toți colegii săi contimporani, o mulțime de grecizme aflate în izvodul său; traducătorul român a primit

la rândul său, alături de o sumedenie de slavonizme ale originalului şi multe grecizme, aflate în el, aşa încât servilizmul traducătorului în cazul de faţă ne aduce un serviciu: ne lasă să ghicim originalul originalului.

Traducătorul slav găsind în originalul grecesc cuvintele ἡγεμών, Πανώνια, le-a transcris eghemon şi Panonia, fără să le traducă; traducătorul român le-a admis la rândul său neschimbate şi astfel, trecând din versiune în versiune netraduse, trădează provenienţa lor grecească.

Că s'ar fi scris originalul în limba slavă şi tradus în limba greacă, de unde pe urmă s'ar fi tălmăcit în limba română, nu e de loc verosimil, căci în acest caz cum s'ar explica slavonizmele, care mişună în versiunea română, dar care lipsesc în cea greacă?

De asemenea nu putem admite că s'ar fi scris în limba slavă şi tradus în limba română, după care s'ar fi tradus în limba greacă, căci în acest caz nu se pot explica grecizmele din versiunea românească.

Ca să admitem că originalul s'ar fi alcătuit în limba slavă, din care s'ar fi tradus independent în limba greacă şi română nu ne lasă grecizmele, pe cari le întâmpinăm în versiunea română, nu ne lasă textul grecesc în care nu găsim niciun slavonizm.

Ca să admitem iar că originalul s'ar fi scris în limba greacă, din care s'ar fi tradus independent în limba slavă şi română nu ne lasă slavonizmele din versiunea română.

Iar cazul grec-român-slav nu ne explică slavonizmele din textul românesc, care lipsesc în textul grecesc.

Un caz întru câtva analog avem cu Invăţăturile atribuite lui Neagoe Basarab. Ele s'au scris în limba slavă, din care s'au tradus independent în limba română şi greacă, dar îm ambele aceste versiuni găsim străinizme cari probează limba originalului.

Aşa dar excluzându-se cazurile:

1) Originalul ar fi fost român	2) Slav	3) Slav
	|	|
	Grec	Român
	|	|
	Român	Grec

4) Slav — Român, Grec

5) Grec — Slav, Român

6) Grec
Român
Slav

Nu rămâne decât cazul 7) Grec
Slav
Român

care explică grecizmele și slavonizmele, aflate în versiunea română.

Din limba bizantină în greaca modernă

Dar multe indicii care se află în cele 3 redacțiuni neogrece arată că ele provin dintr'un text scris în bizantină și că ele sunt traduceri posterioare într'o limbă greacă mai populară. Chiar cuvintele cari se întâlnesc în traducerea românească eghemon, Panonia, Eliric, Misia, Oreiscul, aspida (în greaca modernă νάγια), vasiliscul arată că textul grecesc a fost alcătuit în limba bizantină și nu în greaca modernă, de care sunt străine aceste expresiuni.

Autorul Vieții

Că autorul Vieții se numia Gavriil e sigur, căci numele lui revine nu numai în titlu, ci și în cursul povestirei de câteva ori. Despre el știm că a fost ieromonah și protul Sfetagorei, un fel de președinte, de prim-stareț al republicei federative a Atosului. El trăia pe la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea, era contimporan și admirator al lui Nifon [1], precum reiese din laudele pe cari i-le adresează în cursul povestirei (p. 52, 126). Știm că Gavriil a venit în țară în fruntea egumenilor Sf. Munte la târnosirea bisericii Curtea de Argeș, invitat fiind de Neagoe; că a vizitat și alte părți ale țării și anume Cozia pe care o descrie cu admirație.

Conținutul

După o introducere moralizatoare, în care se arată că și astăzi încă, ca și în vechime, se nasc oameni sfinți, se dau amănunte genealogice despre părinții sfântului și despre studiile lui (p.

---

[1] Un Gavril « monah » contimporan cu Nifon e pomenit în *Istoria politică*, p. 68 și *Istoria patriarhică*, p. 134, ed. Bonn; *Ecthesis chronica*, ed. Lambros, p. 56; e probabil că acest Gavriil e aceeași persoană cu aghiograful nostru, cu atât mai mult cu cât în urma scandalurilor provocate de el cade din scaunul patriarhicesc Maxim și vine ca urmaș Nifon.

1—13); după multe peripeții se alege patriarh (p. 13—29); se scoate din scaunul patriarhicesc și se izgonește la Adrianopol (p. 29—33); vestea bunătăților lui Nifon se auzi și în Țara Românească și Domnul Radu trecând prin Adrianopol rugă pe Nifon ca să vie în țara lui (p. 35). Radu intervenind la împărăție cerșu pe acest mare pastor și i se umplu voia (p. 35). Nifon vine în Țara Românească, organizează biserica, hirotonisește doi episcopi, dar în urma unui conflict cu Radu părăsește țara și se duce la Sf. Munte, unde petrecând ca un simplu călugăr (p. 52), a încetat din viață la 1508 (p. 55). In urma morții lui Radu, s'a suit pe scaunul țării Mihnea, feciorul Dracei Armașul (p. 59), după izgonirea căruia se pune domn Vlad, fratele Radului Vodă (p. 67); Neagoe aclamat de norod domn (p. 79), trimite din boierii săi cei mai credincioși la Atos și aduce în țară moaștele Sf. Nifon (p. 83); trimite îndărăt la Atos moaștele într'un prețios sicriu de argint (p. 93); binefacerile lui Neagoe pentru mănăstirile din Atos (p. 95—99); binefaceri pentru bisericile orientului (p. 99—103); ctitorìi în Țara Muntenească (p. 103); descrierea bisericii dela Curtea de Argeș (p. 109—111); ctitoria Coziei (p. 113); Neagoe invită pe toți egumenii dela Sf. Munte împreună cu Gavriil Protul, pe patriarhul ecumenic și alte fețe bisericești, pe clericii din țară și face târnosirea bisericii dela Argeș la 1517 (p. 113); Epilog (p. 125—127).

Viața cuprinde și istoria a 4 domnii

Această viață, deși e intitulată *Viața Sf. Nifon*, în realitate e ceva mai mult: ea cuprinde pe lângă viața patriarhului și istoria domniilor a 4 domni: *Radu cel Mare* (1496—1508), *Mihnea cel Rău* (1508—1510), *Vlad al V-lea* sau *Vlăduț* (1510—1512), și în special istoria domniei lui Neagoe Basarab (1512—1521). Domnia lui Radu cel Mare era în legătură directă cu viața lui Nifon (fiindcă el adusese pe patriarh în țară, precum am văzut, el avusese conflict cu el și în urmă îl gonise) și trebuia intercalată în povestire; dar celelalte trei domnii, cari sunt posterioare morții lui Nifon, n'aveau ce căuta în planul lucrării; cu moartea sfântului trebuia să se pue capăt povestirei. Totuși, fiindcă aghiograful n'a vrut să povestească numai viața lui Nifon, ci să facă și panegiricul Craioveștilor (cari au stat în legături prietenești și au susținut pe Nifon), a continuat povestirea sa și, ducând-o până la Neagoe, a expus pe larg rivalitatea dintre Drăculești și Dănești și binefacerile

lui Neagoe făcute în ţară şi în străinătate. Amănuntele însă precise pe cari le dă viaţa cu privire la partidul lui Neagoe şi duşmănia lui cu Drăculeştii, expunerea pe larg a faptelor acestui domn, neavând nicio legătură cu viaţa sfântului, au făcut pe unii să vorbească de *o biografie aparte a lui Neagoe.* Aşa cronicarul anonim, reprodus de Iorga, pare a vorbi de o asemenea biografie aparte: multe bunătăţi au făcut (Neagoe) în lume care sunt scrise mai pe larg la o carte ce s'au făcut de toată jitiia lui (în manuscris *hiitii*, emendat de **N. Popescu**, *l. c.*, p. 752 n. 1) şi s'au dat să fie stătătoare la sfânta mitropolie [1].

O viaţă aparte a lui Neagoe n'a existat

Engel [2] şi **Aron Densuşianu** [3] interpretând greşit vorbele cronicarului au crezut că a existat o biografie a lui Neagoe, pe când cronicarul, de sigur, face aluzie la povestirea despre Neagoe alipită de viaţa lui Nifon.

Textul grec în raport cu versiunea română

Dacă comparăm textul grecesc al vieţei cu versiunea română, găsim multe amănunte în cel grecesc cari nu se află în cel românesc, şi dimpotrivă găsim alte lucruri în cel românesc cari lipsesc din cel grecesc. Textul grecesc de pildă începe cu viaţa lui Nifon, lăsând la o parte introducerea care se află în versiunea română şi în care se dau amănunte despre obârşia părinţilor sfântului. Amănuntele despre domniile lui Mihnea cel Rău, Vlăduţ şi Neagoe lipsesc de asemenea din textul grecesc, care se sfârşeşte cu moartea lui Nifon, amănunte cari în textul românesc ocupă vreo 15 pagini (din ed. lui Naniescu). Dimpotrivă, multe amănunte referitoare la alegerea lui Nifon ca mitropolit al Salonicului, aflate în textul grecesc, lipsesc din cel românesc [4].

Textele păstrate sunt prescurtări după un original mai desvoltat

După alegerea sa la scaunul Salonicului, Nifon este chemat la Constantinopol de sinod, unde se întâlneşte cu învăţătorul său Zaharia, spune textul grecesc [5], amănunte peste cari trece versiunea românească (p. 27). In majoritatea părţilor însă coincid amândouă textele cuvânt de cuvânt. Cum să ne explicăm aceste deosebiri şi asemănări dintre cele două texte? Am spus mai sus

[1] Vezi *Cronicele anonime* în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 21 (1899) p. 310. Cf. şi textul publicat de **Stoica Nicolaescu** în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, 21 (1910) p. 118—119.

[2] **J. Ch. Engel,** *Geschichte der Moldau und Walachey*, vol. 1 p. 198—199.

[3] **Aron Densuşianu,** *Istoria limbii şi literaturii române*, ed. 2, p. 207.

[4] Cp. *Νέον 'Εκλόγιον* p. 376 b—377 b, cu *Viaţa*, ed. Naniescu, p. 25—27.

[5] *Νέον 'Εκλόγιον* p. 378.

că atât *textul grecesc cât și cel românesc sunt versiuni de pe un text grecesc mai vechiu.* De sigur plusurile cari se află în ambele versiuni, afară poate de mici adăogiri târzii, existau în textul primitiv, și traducătorul grec după alegerea sa prescurta sau dădea în extenso unele părți, iar traducătorul român altele. Că lucrurile stau așa, ne dovedește și faptul că versiunea românească, ca și două redacțiuni grecești păstrate în manuscris, sunt sinaxare adică prescurtări după un text aghiografic, alcătuite pentru a se citi în ziua prăznuirii sfântului: iată și sfinția sa s'au pus astăzi înaintea noastră și ne chiamă spre prăznuire (p. 9 ed. Naniescu). Numai redacțiunea greacă tipărită nu e text de prăznuire, dar și acest text este vădit prescurtat. In orice caz versiunea românească e mult mai apropiată de textul original decât versiunile neogrecești.

Texte de prăznuire (sinaxare)

Viața este scrisă într'un stil emfatic ca toate produsele similare: citatele biblice, expresiunile și figurile poetice, disprețul pentru datele cronologice, dialogurile și tiradele moralizatoare, panegiricul monahismului se întâlnesc cu profuziune în această viață. Stilul aghiografului se poate vedea mai bine din câteva citate din Viață. Am spus mai sus că autorul Vieții, Gavriil, a vizitat țara, invitat fiind de Neagoe; iată ce impresie i-a făcut Cozia și cum o descrie: iară acea mănăstire Coziea, de care am povestit, au înoit biserica cea veche și au pus icoane prea frumoase, a sfintei și nedespărțită Troițe, și a prea curatei despuitoare [1] și a lui Dumnezeu Născătoare și pururea Ficioară Maria, și alte poale de analoghiŭ [2] și odăjdii multe și frumoase; că acea mănăstire avea loc fără gâlceavă și alese de petrecerea călugărească depărtată de lume, și plină de toate bunătățile: cu munți mari și cu văi îngrădită și ocolită cu un râu mare, și izvoară mari și multe împrejurul ei, și are toată hrana călugărească, poeni și livezi, nuci și alți pomi roditori, fără de număr, vii și grădini; și acolo cură piatră pucioase, și tot pământul înprejurul ei este pământ roditoriu, care și noi am văzut cu ochii noștri acel loc și i-am zis: pământul cel făgăduit [3].

Aprețierea literară a Vieții, limba și stilul

Descrierea Coziei

In acest pasagiu se află prima mărturie scrisă despre apele minerale din Căciulata și Govora, dacă nu mă înșel.

---

[1] Despuitoare = stăpână.

[2] Analoghiu = pupitru pe care se pun cărțile de ritual.

[3] Ed. Naniescu-Erbiceanu, p. 113; ed. Tit Simedrea, p. 28 din extras.

Iată descrierea bisericii dela Curtea de Argeș:

Descrierea bisericii Curtea de Argeș

Și sparse Mitropolia den Argeș den temeliea ei și zidi în locul ei altă sfântă biserică tot den piatră cioplită și netezită și săpată cu flori, și au prins toate pietrile pe dinlăuntru den dos una cu alta, cu scoabe de her cu mare meșteșug și au vrăsat plumb de le-au întărit; și au făcut pre în mijlocul tinzii bisericii 12 stâlpi nalți tot de piatră cioplită și învărtiți foarte frumos și minunați, carii închipuesc 12 Apostoli; și sfântul oltariu desupra prestolului încă făcu un lucru minunat cu turlișoare vărsate; iar ferestrile bisericii și ale oltariului, cele de desupra și ale tinzii, tot scobite și răzbătute prin piatră cu mare meșteșug le făcu; și la mijloc o ocoli cu un brâu de piatră înpletit în 3 vițe și cioplit cu flori și poliit; biserica cu oltariu, cu tinda închipuind svânta și nespărțita Troițe. Iar pre supt strașina cea mai de jos înprejurul a toată biserica făcu ca o strașină tot marmură albă, cioplită cu flori și foarte scobite și sepate frumos. Iar acoperământul tot cu plumb amestecat cu cositor; și crucile pre turle tot poleite cu aur, și turlele tot cioplite cu flori și unile făcute sucite și împrejurul boltelor făcute tot steme de piatră cioplită cu meșteșug și poleite cu aur. Și făcu un cerdăcel denaintea bisericii pre 4 stâlpĭ de marmură pestriță, foarte minunat boltit și zugrăvit și învălit și acela cu plumb. Și făcu scara bisericii tot de piatră scobită, cu flori și cu 12 trepte, semănând 12 seminții ale lui Izrail; și pardosi toată biserica, tinda și altariul împreună și acel cerdăcel cu marmură albă. Și o împodobi pre dinlăuntru și pre dinafară foarte frumos și toate scobiturile pietrilor dinafară le văpsi cu lazur albastru și florile le polei cu aur. Și așa vom putea spune că adevărat că nu iaste așa mare și sobornică ca Sionul, carele îl făcu Solomon, nice ca sfânta Sofia carea o făcu marele împărat Iustinian, iară cu frămsețea iaste mai predesupra acelora [1].

Iată și portretul lui Mihnea cel Rău:

Portretul lui Mihnea cel Rău

Și cum apucă domnia, îndată să dezbrăcă lupul de pielea oaei și-și astupă urechile ca aspida [2] și ca vasiliscul [3], iar arcul și-l în-

---

[1] Ed. Naniescu-Erbiceanu, p. 109—111, ed. Tit Simedrea, p. 27—28.

[2] *Aspidă*, un fel de viperă veninoasă, care își astupa urechile și nu asculta vocea vânătorilor-încântători, după Psalmul 57, 4.

[3] *Vasilisc*, un șarpe care după credința celor vechi putea să omoare pe dușmani numai cu privirea lui veninoasă.

că atât *textul grecesc cât și cel românesc sunt versiuni de pe un text grecesc mai vechiu.* De sigur plusurile cari se află în ambele versiuni, afară poate de mici adăogiri târzii, existau în textul primitiv, și traducătorul grec după alegerea sa prescurta sau dădea în extenso unele părți, iar traducătorul român altele. Că lucrurile stau așa, ne dovedește și faptul că versiunea românească, ca și două redacțiuni grecești păstrate în manuscris, sunt sinaxare adică prescurtări după un text aghiografic, alcătuite pentru a se citi în ziua prăznuirii sfântului: iată și sfinția sa s'au pus astăzi înaintea noastră și ne chiamă spre prăznuire (p. 9 ed. Naniescu). Numai redacțiunea greacă tipărită nu e text de prăznuire, dar și acest text este vădit prescurtat. In orice caz versiunea românească e mult mai apropiată de textul original decât versiunile neogrecești.

Texte de prăznuire (sinaxare)

Viața este scrisă într'un stil emfatic ca toate produsele similare: citatele biblice, expresiunile și figurile poetice, disprețul pentru datele cronologice, dialogurile și tiradele moralizatoare, panegiricul monahismului se întâlnesc cu profuziune în această viață. Stilul aghiografului se poate vedea mai bine din câteva citate din Viață. Am spus mai sus că autorul Vieții, Gavriil, a vizitat țara, invitat fiind de Neagoe; iată ce impresie i-a făcut Cozia și cum o descrie: iară acea mănăstire Coziea, de care am povestit, au înoit biserica cea veche și au pus icoane prea frumoase, a sfintei și nedespărțită Troițe, și a prea curatei despuitoare [1] și a lui Dumnezeu Născătoare și pururea Ficioară Maria, și alte poale de analoghiŭ [2] și odăjdii multe și frumoase; că acea mănăstire avea loc fără gâlceavă și alese de petrecerea călugărească depărtată de lume, și plină de toate bunătățile: cu munți mari și cu văi îngrădită și ocolită cu un râu mare, și izvoară mari și multe împrejurul ei, și are toată hrana călugărească, poeni și livezi, nuci și alți pomi roditori, fără de număr, vii și grădini; și acolo cură piatră pucioase, și tot pământul înprejurul ei este pământ roditoriu, care și noi am văzut cu ochii noștri acel loc și i-am zis: pământul cel făgăduit [3].

Aprețierea literară a Vieții, limba și stilul

Descrierea Coziei

In acest pasagiu se află prima mărturie scrisă despre apele minerale din Căciulata și Govora, dacă nu mă înșel.

[1] Despuitoare = stăpână.
[2] Analoghiu = pupitru pe care se pun cărțile de ritual.
[3] Ed. Naniescu-Erbiceanu, p. 113; ed. Tit Simedrea, p. 28 din extras.

Iată descrierea bisericii dela Curtea de Argeș:

Descrierea bisericii Curtea de Argeș

Și sparse Mitropolia den Argeș den temeliea ei și zidi în locul ei altă sfântă biserică tot den piatră cioplită și netezită și săpată cu flori, și au prins toate pietrile pe dinlăuntru den dos una cu alta, cu scoabe de her cu mare meșteșug și au vrăsat plumb de le-au întărit; și au făcut pre în mijlocul tinzii bisericii 12 stâlpi nalți tot de piatră cioplită și învărtiți foarte frumos și minunați, carii închipuesc 12 Apostoli; și sfântul oltariu desupra prestolului încă făcu un lucru minunat cu turlișoare vărsate; iar ferestrile bisericii și ale oltariului, cele de desupra și ale tinzii, tot scobite și răzbătute prin piatră cu mare meșteșug le făcu; și la mijloc o ocoli cu un brâu de piatră înpletit în 3 vițe și cioplit cu flori și poliit; biserica cu oltariu, cu tinda închipuind svânta și nespărțita Troițe. Iar pre supt strașina cea mai de jos înprejurul a toată biserica făcu ca o strașină tot marmură albă, cioplită cu flori și foarte scobite și sepate frumos. Iar acoperământul tot cu plumb amestecat cu cositor; și crucile pre turle tot poleite cu aur, și turlele tot cioplite cu flori și unile făcute sucite și împrejurul boltelor făcute tot steme de piatră cioplită cu meșteșug și poleite cu aur. Și făcu un cerdăcel denaintea bisericii pre 4 stâlpĭ de marmură pestriță, foarte minunat boltit și zugrăvit și învălit și acela cu plumb. Și făcu scara bisericii tot de piatră scobită, cu flori și cu 12 trepte, semănând 12 seminții ale lui Izrail; și pardosi toată biserica, tinda și altariul împreună și acel cerdăcel cu marmură albă. Și o împodobi pre dinlăuntru și pre dinafară foarte frumos și toate scobiturile pietrilor dinafară le văpsi cu lazur albastru și florile le polei cu aur. Și așa vom putea spune că adevărat că nu iaste așa mare și sobornică ca Sionul, carele îl făcu Solomon, nice ca sfânta Sofia carea o făcu marele împărat Iustinian, iară cu frămsețea iaste mai predesupra acelora [1].

Iată și portretul lui Mihnea cel Rău:

Portretul lui Mihnea cel Rău

Și cum apucă domnia, îndată să dezbrăcă lupul de pielea oaei și-și astupă urechile ca aspida [2] și ca vasiliscul [3], iar arcul și-l în-

---

[1] Ed. Naniescu-Erbiceanu, p. 109—111, ed. Tit Simedrea, p. 27—28.

[2] *Aspidă*, un fel de viperă veninoasă, care își astupa urechile și nu asculta vocea vânătorilor-încântători, după Psalmul 57, 4.

[3] *Vasilisc*, un șarpe care după credința celor vechi putea să omoare pe dușmani numai cu privirea lui veninoasă.

cordă şi găti săgeţi de săgeta, şi sabia şi-o fulgera, şi mâna şi-o întăria spre rane. Şi prinse pre toţi boiarii cei mari şi aleşi, şi-i munci cu multe munci şi cumplite şi le lua toată avuţiea, şi se culca cu jupănesele lor şi cu fetele lor înaintea ochilor lor. Deci unora le-au tăiat nasurile şi buzele, pre alţii i-au spânzurat, şi pre alţii i-au înecat; iar el se înbogăţea şi creştea ca chedrul până la ceriu şi-şi împlea toată voea sa [1].

In ce priveşte limba versiunei româneşti, Viaţa Sf. Nifon împreună cu Invăţăturile atribuite lui Neagoe Basarab sunt după mine cele mai frumoase monumente din întreaga literatură arhaică românească. Toate textele anterioare sau contemporane cu această viaţă sunt greoae, în multe părţi chiar neinteligibile, cu întorsături străine şi incoherente; dimpotrivă, stilul Vieţii e vioi, clar, cu rare excepţii, construcţiunea frazelor e nesilită şi apropiată de limba de astăzi. Afară de unele slavonizme şi grecizme, stilul Vieţii este românesc şi dacă îl comparăm cu alte monumente contemporane sau chiar posterioare, cu stilul cronicarilor sau cu al lui Cantemir, de pildă, constatăm o superioritate vădită. Multe cuvinte arhaice, pentru cari astăzi se introduc în limbă neologizme fără gust, s'ar putea relua din acest text, care în această privinţă e o comoară lexicală.

Apreţierea istorică

Ca izvor istoric Viaţa este de o însemnătate capitală. Pentru cele patru domnii pe care le tratează pe larg, ne dă o mulţime de amănunte necunoscute din alte izvoare. Autorul Vieţii, deşi a fost în ţară şi scrie ca martor ocular (am auzit cu urechile mele, spune la p. 127), totuşi nu putea să ştie din propria lui observaţie toate datele şi intrigile politice ale partidelor pe cari le relatează. De sigur altcineva trebue să-i fi pus la dispoziţie materialul istoric, altcineva trebue să-l fi iniţiat în culisele luptelor politice de atunci, şi acest cineva nu poate să fie altul decât însuşi Neagoe şi partidul lui. Acest lucru reiese clar nu numai din laudele şi părtinirea vădită pentru Craioveşti în tot cursul povestirii, dar şi din amănuntele relatate, pe cari nu putea să le ştie decât numai Neagoe sau intimii săi. La p. 91 de pildă ne povesteşte un vis al lui Neagoe despre un boier raţionalist şi necredincios în minunile lui Nifon.

---

[1] Ed. Naniescu-Erbiceanu, p. 59, ed. Tit Simedrea, p. 14.

Așa dar, avem a face cu o *cronică oficială*, în care datele sunt procurate din informație oficială și prin urmare precisă; dar pentru același motiv povestirea pierde din valoarea ei, deoarece, ca în toate lucrările oficiale, adevărul de multe ori e ocolit și interesul de partid, sau interesul personal, se dă drept voința norodului. Pentru aceste motive datele cuprinse în Viață trebuesc luate cu rezervă și controlate cu alte izvoare oridecâteori ponegresc pe Drăculești sau proslăvesc pe Dănești; nu trebue să pierdem din vedere că prin pana aghiografului vorbește Neagoe cu interesele și resentimentele sale împotriva adversarilor săi.

Cronică oficială

Viața s'a scris după 1517, când s'a făcut sfințirea Bisericii Curtea de Argeș și s'a mutat mitropolia dela Argeș în Târgoviște, fapte despre cari relatează Viața pe larg (p. 113—121). Cum nu vorbește de moartea lui Neagoe, Viața trebue să fi fost isprăvită înainte de *1521*. O dificultate prezintă însă un pasagiu al Vieții (p. 123) unde vorbind de Neagoe spune: *Acestea făcu bunul credincios Domn Io Neagoe vodă*; *fericită să fie pomenirea lui.* Expresiunea *fericită să fie pomenirea lui*, întrebuințată de obicei cu privire la persoane cari nu mai sunt în viață, ar fi o dovadă că biograful scrie după 1521, după moartea lui Neagoe. Totuși, fiindcă în toată Viața nu se relatează nimic despre moartea lui Neagoe, deși se dau multe amănunte despre el, chiar neînsemnate, de sigur acest pasagiu trebue să fie o interpolare, introdusă în manuscris ulterior. Am văzut că textul românesc nu e o traducere fidelă a originalului, ci un text alcătuit pe baza Vieței pentru a se citi în biserică în ziua prăznuirei sfântului. De sigur acela care a prescurtat și dichisit textul ca citire pentru ziua de prăznuire, câțiva ani după moartea lui Neagoe, a introdus în text și acea expresie, întrebuințată când e vorba de morți, fiindcă pentru el Neagoe în realitate era mort.

Când s'a scris Viața

O interpolare

Ar fi interesant dacă cineva ar lua toate citatele biblice, cari ne întâmpină în textul Vieții, și le-ar compara cu traducerile Bibliei existente în limba română; așa s'ar putea căpăta un terminus post quem, și chiar s'ar putea emenda și ici colo textul greșit transmis.

Citate biblice

Recapitulând relevez acum învățămintele metodologice pe cari le căpătăm din cercetarea problemelor aflate în legătură cu această Viață:

1. *Original şi traducere*: grecizmele şi slavonizmele aflate în versiunea românească arată că versiunea românească provine dela un original slavon, care la rândul său presupune un original grecesc.

2. *Rezumatele* (*sinaxare*) cu plusuri cari se află când în versiunea greacă, când în cea română, presupun un original mai desvoltat în care existau plusurile ambelor versiuni.

3. *O interpolare posterioară* nu ne îndreptăţeşte să datăm un text după ea.

4. *Citatele biblice* pot servi ca terminus post quem pentru datarea unui text, dacă putem să precizăm după care traducere a Bibliei sunt luate.

Viaţa în cronicile româneşti

Viaţa a fost intercalată mai toată în Cronica aşa numită cantacuzinească (Ludescu) care s'a publicat supt titlul: *Istoria Ţării Româneşti de când au descălicat Românii* [1], şi supt titlul: *Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini*, ediţie îngrijită de G. Ioanid, Bucureşti 1859 p. 4—37. Cronicarul care dă la început unele ştiri scurte şi sărace, ajungând la domnia lui Radu cel Mare utilizează aproape cuvânt cu cuvânt această Viaţă fără să se sinchisească de disproporţia cu restul povestirei, sau de lucrurile nepotrivite, cari într'o viaţă de sfânt aveau rostul lor, dar nu şi într'o cronică. Interpolarea ce am constatat în manuscrisele care ne-au păstrat Viaţa (vezi mai sus p. 31) există şi în Cronica cantacuzinească p. 267 din *Magazinul istoric pentru Dacia*, şi la p. 36 din ediţia Ioanid.

Cronica lui **Radu Popescu** : *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, greşit atribuită lui Constantin Căpitanul Filipescu, a utilizat de asemenea Viaţa, dar numai în rezumat. Dacă s'a folosit de ea direct, sau prin Cronica cantacuzinească, nu se ştie; o cercetare în acest sens nu s'a făcut până acum.

Dar şi în Cronica paralelă a ambelor Principate: *Letopiseţul Ţării Româneşti şi a Moldovei, de viaţa prea luminaţilor Domni ce au stăpânit întru aceste două ţări* s'au intercalat părţi din Viaţă. Manuscrisul cronicii se află la Academia Română supt nr. 340 (fondul românesc). Părţi din manuscris reproduse după Viaţa lui Nifon în **M. Gaster**, *Chrestomaţie româna*, Bucureşti 1891, 1 p. 192—194.

---

[1] Vezi *Magazinul istoric pentru Dacia*, 4 (1847) p. 234—267.

Manuscrise româneşti

Viaţa se cuprinde în manuscrisul 464 (din 1682), 3488 (din 1720—1730) fără sfârşit şi 2714 (din anul 1816), o copie după manuscrisul 3488, toate trei aflate astăzi în Biblioteca Academiei Române. Gaster poseda în biblioteca sa încă 2 manuscrise, unul din 1727 şi altul din 1817, (astăzi trecute în posesia Bibliotecii Academiei Române), vezi **Diaconul Nic. Popescu,** *Nifon II, Patriarhul Constantinopolului,* în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 36 (1914) p. 744. Un alt manuscris mai vechiu din 1654, după care a făcut o ediţie B. P. Hasdeu, s'a pierdut. Un manuscris din 1812 se află în biblioteca Episcopului Hotinului Tit Simedrea, vezi *Biserica Ortodoxă română*, 55 (1937) p. 258. Despre alte 4 manuscrise româneşti păstrate în Biblioteca Academiei Române (nr. 1947, 4460, 3373, 3702), cari cuprind traducerea Vieţii Sf. Nifon după o redacţiune neogrecească, vezi articolul lui **D. Mazilu** citat mai jos.

Ediţiile în limba română

Prima ediţie românească făcută de B. P. Hasdeu după un manuscris, astăzi pierdut, s'a dat la lumină în *Arhiva istorică a României*, vol. 1, part. 2 (1865) p. 133—150. Manuscrisul utilizat de Hasdeu fiind fără sfârşit a fost întregit, după afirmaţia lui, după un manuscris din 1816, în realitate însă după ediţia tipărită în *Magazinul istoric*, vol. 4, după cum m'am convins colaţionând textele, căci posedăm acel manuscris din 1816 care nu e altul decât manuscrisul Academiei Române nr. 2714.

A doua ediţie a fost făcută de Mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu supt îngrijirea lui Constantin Erbiceanu după manuscrisul 464 al Academiei Române cu litere chirilice şi în transcriere cu litere latine. In această ediţie, după Viaţă s'a publicat şi pisania bisericii dela Curtea de Argeş, două învăţături, atribuite lui Neagoe, şi din Pildele lui Solomon, toate aflate în manuscrisul utilizat pentru ediţie.

Fiindcă mai toată Viaţa a fost intercalată şi în Cronica cantacuzinească, putem să considerăm şi această publicaţie ca o altă ediţie, *Magazinul istoric*, 4 p. 234—267 şi *Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini*, ed. Ioanid, Bucureşti 1859, p. 4—37. Tit Simedrea, Episcopul Hotinului, a reeditat *Viaţa Sfântului Nifon* după manuscrisul 464, cu unele emendaţiuni după celelalte manuscrise utilizate, în *Biserica ortodoxă română*, 55 (1937) p. 268—299. La începutul ediţiei, Si-

medrea dă descrierea manuscriselor şi normele transcrierii chirilicei în litere latine (p. 257—267).

O bucată după Cronica paralelă a ambelor principate şi în *Chrestomaţia română* a lui M. Gaster (Bucureşti 1891), p. 192—194.

Slujba şi viaţa prescurtată a lui Nifon s'a publicat de mai multe ori: la Sibiu, 1806, de episcopul Argeşului Iosif, la Buzău, 1841, de ierodiaconul Dionisie, devenit pe urmă episcop de Buzău, la Ploeşti, 1873, vezi **Diaconul Nic. Popescu,** *op. cit.*, p. 745.

Ediţiile în l. greacă

Prima ediţie în *Νέον 'Εκλόγιον περιέχον βίους ἀξιολόγους διαφόρων ἁγίων* (Noua alegere cuprinzând vieţi interesante de diferiţi sfinţi), Veneţia 1803, ed. II, 1863. Viaţa după 'Εκλόγιον a fost retipărită de **Dukakis** în *Μέγας Συναξαριστής*, August, Atena 1894. Despre două redacţiuni manuscrise aflate în mânăstirea Sf. Dionisie din Atos v. **D. Russo,** *Studii şi critice*, Bucureşti 1910, p. 2—3.

Lucrări despre Viaţă

O monografie temeinică asupra acestei vieţi a publicat **Diaconul Nicolae Popescu** în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 36 (1914) p. 731—798.

D. Mazilu, *Contribuţii la studiul vieţii Sf. Nifon, patriarhul Constantinopolului*, Bucureşti 1928, extras din *Contribuţii privitoare la istoria literaturii române*; seminarul de istoria literaturii române (epoca veche) al Universităţii din Bucureşti.

O ediţie nouă pe baza tuturor manuscriselor existente, utilizând şi materialul grecesc manuscris şi tipărit, ar deslega de sigur câteva puncte obscure cari se leagă de această viaţă, d. p. identificarea numelor geografice, cari în ediţiile româneşti sunt foarte greşit transmise.

Gheorghe Etolianul.

Gheorghe Etolianul[1].

Gheorghe, supranumit Etolianul, (originar din Etolia) a trăit pe la mijlocul secolului al XVI-lea. Crusius[2] ne dă ca an al morții sale anul 1580: mortuus est 1580, mense Septembri, annos circiter 55 natus, prin urmare s'a născut pe la 1525.

Gheorghe Etolianul fără pic de talent și cu multă prolixitate a pus în versuri *Fabulele lui Esop*, a scris o *poemă* de laudă la adresa lui *Mihail Cantacuzino* și alta la adresa fiului acestuia, *Andronic Cantacuzino*, în care, afară de adjective calificative și de iperbole, nu găsim nicio însușire poetică, nicio știre interesantă. Pe lângă aceste opere sarbede a mai scris o poemă despre cearta Chiajnei cu Cantacuzini, care, deși și ea fără valoare literară,. cuprinde totuși unele știri importante referitoare la Țara Românească, necunoscute din alte izvoare.

Nu trecuse un secol dela căderea Constantinopolului și Grecii subjugați, raialele asuprite și disprețuite de Turci, începuseră prin cultura lor superioară și prin bogățiile adunate din comerț, să se impue cuceritorilor și să aibă de multe ori cuvântul hotărîtor, chiar în politica externă a imperiului. Turcii în rapoartele lor politice cu statele apusene, simțind nevoia de oameni capabili și cunoscători de limbi străine, au recurs la supușii lor greci, încredințându-le diferite slujbe și în special oficiul de dragoman, care, putem să zicem că echivala cu Ministerul Afacerilor Străine. Primii dragomani însemnați au fost Panaiotachi Nicusios și Alexandru Mavrocordat Exaporitul. Dintre dragomani se alegeau

---

[1] Din Cursul de Istoriografie greco-română ținut în anul 1919—1920, cu adnotări și adaose posterioare.

[2] **M. Crusius,** în *D. Solomoni Schweigkero Sultzensi Gratulatio*, Strassburg 1582, fol. 4 al caietului C r°, citat de **Legrand** în *Jean et Théodose Zygomalas*, Paris 1889, p. 73.

mai târziu, de obicei, Domnii Principatelor Dunărene, cum a fost cazul cu Mavrocordaţii, Ghiculeştii, etc. Scaunele Principatelor erau un fel de recompensă şi de recunoaştere a serviciilor aduse în dragomanat.

Figura cea mai importantă printre Grecii care se ridicaseră prin serviciile lor aduse Turcilor în secolul al XVI-lea, sau prin mituirea înalţilor demnitari, este Mihail Cantacuzino, supranumit Şeitanoglu (fiul dracului) un descendent al vechilor împăraţi bizantini. Prin influenţa sa pe lângă marele vizir Mohamet Socoli, prin imensa sa avere câştigată pe cale mai mult necinstită şi pe care o împărţia cu vizirul, prin trecerea pe care o avea la palat unde furniza blăni şi diferite alte mărfuri, Cantacuzino suia sau răsturna de pe tronul patriarhicesc pe creaturile lui, numea sau mazilea după plac pe Domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti[1].

[[1] Tot aşa de mare influenţă avea la Sublina Poartă şi fiul acestuia, Andronic Cantacuzino. Pentru a ilustra cele spuse mai sus e destul să pomenesc că Mihai Viteazul, acea figură măreaţă în trecutul românesc, obţine scaunul prin ajutorul hotărîtor dat lui de către Andronic Cantacuzino. Ni s'a păstrat un document contimporan (1593), o scrisoare a lui Andronic Cantacuzino către Petru Şchiopul, în care Andronic spune precis că a numit la scaunul Ţării Româneşti pe Mihai Viteazul şi că reţine Moldova pentru Petru Şchiopul.

In această scrisoare (vezi *Hurmuzaki Documente*, 11 p. 373), revine următorul pasaj : ἐδούλευσα καὶ ἐπαράδειρα καὶ ἔκαμα τῶν *κοπελίων μου κοπέλια* αὐθέντι . . .

Şi mai departe (p. 374): πλὴν, ἂν ἐρωτᾷς καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ τὴν Μπογδανίαν διὰ ὄνομα τῆς αὐθεντίας σου τὴν βαστῶ ἕως τοῦ νῦν, διότις ἀπὸ τοὺς πολλοὺς γαμβροὺς ἐμπεζέρισα τὴν ζωήν μου, καὶ τὴν ψυχήν μου.

N. Iorga traduce pasajele de mai sus în felul următor: « am muncit şi m'am străduit şi am făcut Domni pe copiii copiilor mei ».

« Numai cât, dacă întrebi şi despre aceasta, Moldova o ţin şi pe dânsa pe numele Domniei-Tale până acum, căci, de mulţi gineri, mi-am făcut râs de viaţa mea şi de sufletul mieu », şi se întreabă: « nu-mi pot explica bine acest pasagiu, care pare că se raportă la Domnii munteni dinaintea lui Mihai Viteazul şi poate şi la Aron. « Copiii copiilor » să fie nepoţi de fii sau fiice? E imposibil pentru vrâsta lui Andronic şi niciunul din cei trei Domni nu era în acest grad de înrudire cu el. Mai curând aş crede că şi aici, ca şi puţin mai departe, e vorba de *gineri* (vezi *ibid.*, p. 373, n. 2, cf. şi **acelaşi,** *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti 1935, vol. 1 p. 67).

N. Iorga traduce greşit cuvântul κοπέλι cu **copil,** care de fapt este **servitor,** iar cuvântul γαμβρός îl ia cu sensul propriu de **ginere,** pe când A. Cantacuzino întrebuinţează acest cuvânt în sens figurat: **candidat** <la scaunul

Pe lângă veniturile pe care le avea ca cămăraş al salinelor imperiale şi furnizor al palatului Sultanului, o altă sursă de îmbogăţire erau şi numirile de domni la scaunele Principatelor Dunărene ca şi numirile patriarhilor şi mitropoliţilor. Fiecare domn, fiecare patriarh trebuia să plătească tributul impus ca să ajungă la scaunul dorit.

O încuscrire cu un asemenea om era nepreţuită, şi Doamna Chiajna a pus-o la cale pentru a avea sprijinul lui şi a asigura fiului ei Petru scaunul domnesc. Şi într'adevăr în anul 1566 Doamna Chiajna a dat pe fata ei Maria [1] în căsătorie fratelui lui Mihail, Ioan, căsătorie care abia contractată s'a desfăcut într'un mod scandalos. Amănuntele acestei căsătorii aventuroase ni le dă **Crusius** în *Turcograecia*, p. 274 şi *Cronica* lui **Dorotei** în capitolul *Neorânduieli bisericeşti*, p. 443, (ed. 1818). Fata când era condusă de ginere la el acasă, a fost răpită de oamenii trimişi

---

Moldovei> şi astfel capătă sens şi fraza: competitorii sânt mulţi, zice Cantacuzino, şi nu mă lasă în pace, mă plictisesc până în adâncul sufletului cu pretenţiile lor, căci ἐμπεζέρισα din pasajul de mai sus înseamnează *m'am plictisit*, nu: *mi-am făcut râs de viaţa mea*, şi vine din turcescul bezdeurmek ennuyer, dégoûter, importuner (vezi **Ch. Samy-Bey Franschery,** *Dictionnaire turc-français*, Constantinopol 1885, p. 242.

Deci primul pasaj trebue tradus: *am muncit şi m'am căznit şi am făcut Domni pe* **ciracii ciracilor mei,** iar al doilea: *ci dacă întrebi şi despre aceasta, Moldova o ţin pentru Domnia-Ta până acum, căci mi s'a urât cu zilele din cauza mulţimei de* **candidaţi** <la scaunul Moldovei>, şi atunci totul e în regulă.

Pentru cuvântul κοπέλι = *servitor*, vezi **A. Coray,** *Ἄτακτα*, Paris 1829, vol. 2 p. 265 ; **S. Xantudidis,** *Ἐρωτόκριτος*, Atena 1915, p. 582 — 583 ; **G. Meyer,** *Neugriechische Studien, II* (Sitzungsberichte des Kais. Akad. der Wissenschaften in Wien Phil.-hist. Klasse, Band 130), Wien 1894, p. 67; **Ducange,** *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, col. 712:

ἐγίνη δοῦλος ὀλονῶν, καὶ καθενὸς κοπέλι

şi *Τ'ἅϊ-Γιώργη τὸ τραγούδ'* publicat în *Ἀρχεῖον τοῦ θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ*, Atena, 1 (1934—1935) p. 50:

Δώδεκα χρόνους δούλευα σ' ἕναν πασᾶ κοπέλι
μιὰ Ρωμιοπούλ' ἀγάπησα καὶ θέλω νὰ τὴν πάρω.]

[1] **Gheorghe Etolianul,** *Recueil de fables ésopiques*, ed. É. Legrand, Paris 1896, p. XIV—XV (în Bibl. gr. vulgaire, vol. VIII), unde se dă numele Domniţei. **N. Iorga,** *Despre Cantacuzini*, Bucureşti 1902, p. XXVIII şi **acelaşi** *Femeile în viaţa neamului nostru*, Vălenii-de-Munte 1911, p. 50.

anume de Chiajna şi reîntoarsă la mama ei împreună cu zestrea şi cu multe din lucrurile ginerului, iar ginerele a rămas ridicol, căsătorit şi totodată fără soţie.

Se ştie că Mihai Cantacuzino, şeful familiei, a luat o răzbunare straşnică pentru insulta adusă neamului său, obţinând mai târziu depunerea lui Petru, împreună cu care şi cu un alt fiu al ei Chiajna a fost exilată la Alep.

Poema lui Etolianul

Această ceartă între familia Chiajnei şi familia lui Cantacuzino, Etolianul a luat-o ca subiect al poemei sale şi a căutat să ridice în slava cerului pe patronul său Cantacuzino şi să acopere cu cele mai triviale înjurături pe Doamna Chiajna.

In cele 10 versuri dela început se dă cuprinsul şi anul compunerii poemei: 1568; în cele 4 versuri dela sfârşit autorul îşi dă numele. Poema n'are titlu, este un dialog în care vorbeşte Petru cu mama sa Chiajna şi cu patriarhul Ioasaf. Petru, auzind din iad vaietele mamei sale, cere voie ca să se suie pe pământ şi să stea de vorbă cu ea, căreia îi impută că n'a fost cuminte când a provocat ruptura cu neamul Cantacuzinilor. Duşmănia lor a făcut să fie exilat Petru în Anatolia şi acolo să găsească moartea. Chiajna, deşteptându-se din somn, povesteşte visul ei în care i s'a prezentat fiul şi aruncă vina conflictului cu Cantacuzini asupra patriarhului Ioasaf, sfătuitorul ei. Urmează un dialog în iad între Petru şi Ioasaf, din care este de reţinut că Chiajna se află în Anatolia surghiunită; Petru apare iarăşi mamei sale şi îi face un rechizitoriu foarte aspru, necruţându-i nici măcar păcatele din viaţa ei privată. Intr'un epilog, versificatorul arată neajunsurile trufiei din cauza cărei Ioasaf şi-a pierdut scaunul, îndrăznind să se măsoare cu Mihail Cantacuzino.

Apreţiere literară

Poema e scrisă în versuri politice rimate în limba greacă populară, amestecată cu cuvinte şi forme literare. Insultele grosolane la adresa Chiajnei şi Patriarhului Ioasaf, linguşirile fără margini adresate lui Cantacuzino, fac din această poemă un pamflet de prost gust, care nu face cinste nici autorului, nici lui Mihail Cantacuzino, dacă acesta din urmă e inspiratorul lui.

Apreţiere istorică

Şi totuşi are importanţă pentru istoriografia românească, fiindcă a dat prilej lui N. Iorga să deosebească pe cei doi domni contemporani cu numele de Petru, pe cari istoricii dinainte îi contopiau într'unul singur: pe Petru Şchiopul considerându-l ca

fiu al Chiajnei. Iorga observând că în poema — scrisă după cum am spus mai sus la 1568 — se vorbeşte de Petru ca mort în Anatolia (vers. 65—66), pe când din izvoare sigure ştim că Petru Şchiopul a domnit în Moldova până la 1591 şi a murit pribeag nu în Anatolia, ci în Tirol, în Bozen, la 1594, a conchis că Petru al Chiajnei nu poate să fie aceeaşi persoană cu Petru Şchiopul [1]. Cercetări posterioare au arătat într'adevăr că Petru Vodă, supranumit cel Tânăr, e fiul lui Mircea Ciobanul şi al Chiajnei şi a domnit în Ţara Românească dela 1559—1568, pe când Petru Şchiopul este fiul lui Mircea Vodă (fiul lui Mihnea cel Rău) şi al Despinei şi a domnit numai în Moldova (1574—1577, 1578—1579 şi 1582—1591).

Mihnea cel Rău
|
Mircea Vodă + Despina
|
Petru Şchipoul + 1 Maria Amirali + 2 Irina
/ | \
Vlad Ştefan Maria + Zotu Ţigara

Mircea Ciobanul + Chiajna fiica lui Petru Rareş
|
Petru cel Tânăr + Elena Cherepovici

După cum se ştie, nunta lui Cantacuzino cu una din fetele Chiajnei a inspirat lui **Odobescu** nuvela intitulată *Doamna Chiajna*. Amănuntele istorice au fost respectate, chiar prea respectate de autor; numai un motiv romantic nou: dragostea fetei cu Radu Socol şi fuga ei cu iubitul este introdus de Odobescu în povestire. Pentru popularizarea Chiajnei a contribuit mai mult talentul lui Odobescu decât importanţa ei istorică.

Se înţelege că şi Odobescu, luându-se după părerea, în deobşte admisă de contemporanii săi, confundă pe Petru cel Tânăr cu Petru Şchiopul, de unde o mulţime de amănunte în povestirea lui, cari nu corespund adevărului.

---

[1] **N. Iorga,** *Un poem grec privitor la istoria noastră*, în *Neamul românesc literar*, 5 (1912) p. 577—579.

Odobescu se bazează în special pe istorisirea din *Turcograecia* lui **Crusius**. Povestirea din *Cronograful* lui **Dorotei** şi traducerile lui în limba română îi au rămas necunoscute.

Ediţii

Operele lui Gheorghe Etolianul sunt păstrate într'un miscelaneu aflat în biblioteca mănăstirii Iviron din Sf. Munte [1]. După acest manuscris a editat fabulele lui Esop, puse în versuri de Etolianul, **Sp. Lambros** în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* (Buletinul Societăţii istorice şi etnologice a Greciei), 5 (1896) p. 1 — 22. Simultan edita aceleaşi fabule şi **É. Legrand** supt titlu: *Recueil de fables ésopiques, mises en vers par Georges l'Etolien*, Paris 1896.

Poema referitoare la Petru cel Tânăr a fost editată după acelaş manuscris de **N. Bănescu** supt titlu: *Un poème grec vulgaire relatif à Pierre le Boiteux de Valachie*, Bucureşti 1912. Că în poemă nu e vorba de Petru Şchiopul, cum spune în titlu editorul, ci de alt Petru, a arătat **N. Iorga** în *Neamul românesc literar*, 5 (1912) p. 577—579. **Stoica Nicolaescu** în broşura: *Petru Vodă cel Tânăr şi Petru Vodă Şchiopul*, Bucureşti 1915, a reluat chestia şi pe baza documentelor a clarificat pe deplin filiaţiunea lui Petru Şchiopul şi Petru cel Tânăr. Cf. *şi* **N. Iorga**, *Ştiri noi despre sfârşitul secolului al XVI-lea românesc; daniile româneşti la mănăstirea Maicii Domnului din Patmos şi genealogia lui Petru Vodă Şchiopul*, în *Memoriile Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. III, 19 (1937) p. 33—39; **Stoica Nicolaescu**, *Date noi despre filiaţiunea lui Petru Vodă Şchiopul, Domnul Ţării Moldovei şi Tratatul comercial din* 1588 *încheiat cu Elisabeta, Regina Angliei*, Bucureşti 1937.

Cele două poeme la adresa lui Mihail şi Andronic Cantacuzino au fost editate de **Sp. Lambros** în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 9 (1912) p. 259—264.

Despre Gheorghe Etolianul au scris *Sp. Lambros*, *É. Legrand* şi *N. Bănescu* în introducerile la ediţiile lor. Lambros a mai scris despre el şi în *Σκόκκου Ἡμερολόγιον* pe anul 1888, reprodus în **Lambros**, *Μικταὶ σελίδες*, Atena 1905, p. 561.

Principalele izvoare despre Mihai Cantacuzino sunt **Martin Crusius**, *Turcograecia*, şi în special **Gerlach**, *Türkisches Tagebuch*;

---

[1] Vezi **Sp. Lambros**, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1900, vol. 2 p. 35, nr. 4272(152),3.

ştirile respective din aceste două izvoare le-a tradus în limba franceză şi le-a publicat **Legrand** în *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris 1897, p. 1—15; vezi şi **Daponte**, *Éphémérides daces*, ed. Legrand, Paris 1880, vol. 1 p. 003—554, unde se dă povestirea despre nunta lui Cantacuzino după *Codex Parisinus* nr. 1790 (= Dorotei al Monembaziei). Cf. şi **Ioan C. Filitti**, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti 1919, p. XX—XXV; **N. Iorga** în *Documente Hurmuzaki*, vol. 14, partea 1, (1915) p. 55—56 dă câteva extrase din poema editată de N. Bănescu.

In biserica grecească din Iconion (Konieh), cu hramul « Schimbarea la faţă » s'a păstrat piatra care era pusă pe mormântul lui Petru Vodă, fiul lui Mircea Ciobanul, cu următoarea inscripţie:

Μνήσθητι, Κύριε, τῆς ψυχῆς τοῦ ὀρθοδόξου ἀφεντὸς Ιω. Πέτρου Βοηβότα, πάσης Οὐγροβλαχίας, υἱοῦ τοῦ Ιω. Μίρτζα Βοηβώτα καὶ ἐκοιμήθηκε ἔτους † ,ζοζ', ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ ιθ', καὶ ἐβασίλευαν ἔτ<η> κγ'.

« Petru care a urmat în scaun la 1559 în Septembre tatălui său şi care pierzând domnia după nouă ani împliniţi în Iunie 1568 a fost trimis în exil la Alep, apoi, se vede de aci, în Konieh, a murit acolo în braţele mamei sale Chiajna » [1]. Greutatea prezintă acel « a domnit 23 ani » din inscripţie, care trebue să fie ori greşit săpat de lapicid, ori greşit copiat, căci ştim precis din alte izvoare contemporane că Petru a domnit nouă şi nu 23 ani. Inscripţia a fost publicată în *Izvestia* Institutului rusesc din Constantinopol [2] şi de N. Iorga [3].

---

[1] **N. Iorga**, *Mormântul lui Petru-Vodă Mircea*, în *Revista istorică*, 10 (1924) p. 180.

[2] Anul 3 (1897) p. 23.

[3] **N. Iorga**, *loc. cit.*

Versuri către Ioan vel vistier al Moldovlahiei.

ΣΤΙΧΟΙ ΕΙΣ ΙΩΑΝΝΗΝ ΜΕΓΑΝ ΒΙΣΤΙΑΡΗΝ ΠΑΣΗΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ[1].

Supt acest titlu ni s'a păstrat o poemă în 62 de versuri scrisă în limba greacă vulgară de un *anonim*, care deşi nu prezintă un interes literar, cuprinde totuşi câteva ştiri istorice cu privire la domnia lui Petru Şchiopul.

Din această poemă aflăm că boierii au trimis sultanului Murat al 3-lea (1574—1595) arzuri împotriva lui Petru Vodă denunţându-l ca hain şi cerând decapitarea lui. Dar a dat Dumnezeu, zice versificatorul, şi s'a găsit în Constantinopol vistierul Ioan care ducându-se la divanul împărătesc şi-a pus capul ca chezăşie şi a susţinut nevinovăţia lui Petru; arătând că arzurile sunt viclene, a reuşit să scape pe Petru şi să-l consolideze pe tron. Tot din această poemă aflăm că pretendentul tronului împotriva lui Petru era un oarecare Nicolae, necunoscut până acum din alte izvoare, căruia, după ce a fost surghiunit în insula Rodos, i s'au tăiat nasul şi urechile şi s'au trimis într'un coş în Moldova.

1589

Poema de sigur s'a scris după anul 1589, când Petru Vodă Şchiopul a părăsit scaunul său şi a fugit de frica Turcilor, şi numai cu sume însemnate a putut să-şi redobândească domnia luând ca coregent pe fiul său Ştefan[2].

Versificatorul, un grec de sigur din anturajul lui Ioan vistierul, a scris această poemă encomiastică pentru a linguşi pe vistierul Ioan, o persoană foarte bine cunoscută din documentele contemporane. Ioan sau Iani, vistier al Moldovei şi ban al Ţării Româneşti, ca rudă cu Mihai Viteazul (sora lui Iani Tudora, în

---

[1] Din cursul de istoriografia greco-română ţinut în anul 1919—1920, cu adnotări şi adaose posterioare.

[2] *Hurmuzaki Documente*, 11 p. LXX; **N. Iorga**, în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 11 (1914) p. 422.

călugărie Teofano, a fost mama lui Mihai) a contribuit foarte mult ca să-i scoață domnia. Unii cercetători cred că Iani e un Cantacuzino, ceea ce nu pare verosimil. In documente nu revine numele de Cantacuzino niciodată, ci numai Iani. Nu este probabil că un Cantacuzino ar fi iscălit simplu Iani, lăsând la o parte pronumele glorios al împăraților bizantini. Pe pecetea lui nu apare vulturul bicefal bizantin, pe care de obiceiu îl au Cantacuzinii ca emblemă. El trebue să fie vreun grec ajuns dintr'o familie joasă la influență și prestigiu. Un contemporan îl califică ca

μωρὸς χονδρὸς ἀπάνθρωπος, ἀδικητὴς ἀβάνης [1]
prost, grosolan, neomenos, nedrept, calomniator.

Ediții

Poema a fost editată pentru prima dată de **Sp. Lambros** în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 11 (1914) p. 417—419. Editorul i-a dat un titlu greșit: Στίχοι εἰς Ἰωάννην Πέτρον βοεβόδαν Μολδαβίας, deși manuscrisul are titlul potrivit: Στίχοι εἰς τὸν ἐντιμότατον καὶ εὐγενέστατον κύριον Ἰωάννην βιστιάρην πάσης Μολδοβλαχίας (versuri către prea cinstitul și prea nobilul chir Ioan, vistier al Moldovlahiei). Acum în urmă, N. Iorga, a reeditat textul grecesc din *Νέος Ἑλληνομνήμων*, însoțindu-l și de o traducere în limba română, vezi **N. Iorga**, *Două texte grecești privitoare la țerile noastre*, în *Revista istorică*, 19 (1933) p. 6—9.

Emendațiuni la ediția lui Lambros am publicat în *Buletinul Comisiei istorice a României*, vol. 2 (1915) și în broșura aparte supt titlu: *Emendațiuni la unii autori greci și români*, p. 5—9.

Despre Iani vistierul și banul vezi **I. Tanoviceanu,** *Inceputul Cantacuzineștilor în țerile românești* în *Arhiva societății științifice și literare din Iași*, 3 (1892) p. 30—31; **N. Iorga,** *Documente nouă, în mare parte românești, relative la Petru Șchiopul și Mihai Viteazul* în *Analele Acad. Rom.*, secț. ist., ser. II, 20 (1897—1898) p. 436; *Hurmuzaki Documente*, 11 p. 232—233; **N. Iorga** în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 11 (1914) p. 419—422; **I. C. Filitti,** *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, București 1919, p. XXIII; **idem,** *Mama lui Mihai Viteazul*, extras din *Convorbiri literare*, 53 (1921). In această lucrare Filitti a lămurit legendele țesute împrejurul

---

[1] **Matei al Mirelor,** *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων* în Papiu Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, București 1862, vol. 1 p. 336.

originei lui Mihai și a dovedit cu argumente convingătoare că Rachierița Tudora, mama lui Mihai Viteazul, a fost greacă și soră cu Iani vistierul, originar din Epir. Filitti a retipărit cu adaose articolul său din *Convorbiri literare* într'o plachetă supt titlul: *Mama și soția lui Mihai Viteazul*, Craiova 1934; **I. Minea** și **L. T. Boga**, *Despre Iane, mare ban de Craiova și ceva despre Mihai Viteazul*, Iași 1934. Cf. și critica pe care o face Filitti la lucrarea lui Minea și Boga, publicată în *Arhivele Olteniei*, 13 (1934) p. 495—496 și în extras și răspunsul lui Minea publicat în *Cercetări istorice*, 10—12 (1934—1936), nr. 1 p. 429; **N. Iorga**, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Vălenii-de-Munte 1935, în indice s. v. Cantacuzino (Iani) și **P. P. Panaitescu**, *Mihai Viteazul*, București 1936, în indice s. v. Iane.

[Intr'o scrisoare nedatată, dar care trebue să fie din 1601, Leontia, stareța mănăstirei Sf. Andrei (Filoftea) din Atena, roagă pe Ioan « marele ban a toată Moldovlahia și Ungrovlahia », cum a dat ajutor bănesc pentru repararea și înfrumusețarea bisericei în trecut, așa să dea și acum ca să se isprăvească biserica Sf. Andrei. In acest scop se trimete duhovnicul Nectarie ca să primească ajutorul cerut [1].

Intr'o altă scrisoare, din Martie 1601, Leontia roagă pe marele logofăt din Constantinopol Ierax să intervie ca duhovnicul Nectarie să obție ajutorul bănesc [2].]

---

[1] Scrisoarea Leontiei către Iani este publicată în **Dimitrie Gr. Kamburoglos,** *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων* (Monumente din istoria Atenei), ediția a 2-a, Atena 1891, vol. 1 p. 176—177 și în **I. Gennadios,** *Ὁ οἶκος τῶν Μπενιζέλων καὶ ἡ Ὁσία Φιλοθέη* 1420—1920, (Familia Benizelos și cuvioasa Filoftea), Atena 1929, p. 53—54. La începutul scrisoarei sale Leontia pomenește de arderea palatului lui Iani banul.

[2] **D. Gr. Kamburoglos,** *op. cit.*, vol. 3(1892) p. 162—163 și **I. Gennadios**, *op. cit.*, *p.* 53.

Cronica dela 1570. Turcograecia lui Crusius. Cronografele lui Dorotei şi Cigala. Cronografele româneşti.

Cronica dela 1570 [1].

Unul din genurile literare, pe care Bizantinii l-au cultivat neîntrerupt cu cea mai mare îngrijire, este și istoriografia. Dela cei dintâi secoli ai înființării imperiului bizantin, până la căderea lui supt jugul turcesc, istoricii bizantini au povestit cu de-a-mănuntul victoriile și înfrângerile armatelor lor, au descris edificiile mărețe și fastul pompelor curții, soliile trimise în străinătate și tratativele cu prietenii sau dușmanii lor, desbinările dogmatice, starea culturală și economică a metropolei și a provinciilor, într'un cuvânt viața imperiului în toate manifestările sale interne și externe. Dar fiindcă imperiul bizantin a venit în contact cu aproape toate popoarele contemporane și cu unele din ele a încheiat alianțe, împotriva altora a dus războaie sau le-a subjugat, cu multe din ele a avut legături comerciale și spirituale, istoricii bizantini, povestind istoria țării lor, ne dau amănunte prețioase și despre aceste popoare, pe cari nu le găsim în altă parte.

Aceste popoare, în majoritatea cazurilor fără cultură, n'au avut cine să le scrie analele, așa încât sunt nevoite să recurgă la istoriografii bizantini, la *Corpus scriptorum historiae byzantinae.*

Până în ultimul moment al prăbușirii complete a imperiului, istoricii bizantini ne-au povestit tragedia lui, întocmai ca căpitanul de vas care, deși vede că se îneacă cu vasul cu tot, continue a trece în jurnalul de bord toate amănuntele scufundării, până când valurile îl smulg de pe punte cu condeiul în mână.

Și istoriografia bizantină, ca multe alte manifestațiuni culturale din Bizanț, pornește dela tradiția istoricilor vechei Elade. Operele desăvârșite ale istoriografiei grecești, cari se citeau și se

---

[1] Din cursul de Istoriografie greco-română ținut în anul 1919—1920, cu adnotări și adaose posterioare.

comentau de Bizantini cu râvnă în şcoală, au servit ca modele Bizanţului. Erodot, părintele istoriei, cu povestirea lui naivă şi fermecătoare, Tucidide cu pătrunderea filosofică în istorisirea sa concisă şi plină de înţelepciune politică, Xenofon, cu naraţiunea plină de eleganţă atică, Polibiu, omul de stat practic, care în urmărirea adevărului istoric caută să pătrunză fondul lucrurilor şi să descoperă motivele acţiunilor şi evenimentelor, iată modelele pe cari le-au avut înaintea ochilor istoricii bizantini, şi de care s'au apropiat unii mai mult, alţii mai puţin. Adaptând împrejurărilor modelele clasice ale înaintaşilor geniali, Bizantinii au produs opere cari, deşi inferioare prototipurilor, sunt totuşi superioare din toate punctele de vedere operelor similare contemporane, produse atât în Răsărit cât şi în Apus.

Istorie şi Cronică

In istoriografia bizantină găsim două genuri, deosebite între ele, istoria propriu zisă şi cronica sau cronograful. Istoria are ca obiect un period determinat, de obicei contemporan cu povestitorul sau nu departe de timpul în care trăieşte el, pe când cronica începe dela zidirea lumii şi duce şirul povestirii până în zilele cronicarului. Istoricul care de obiceiu are ca model pe Erodot sau pe Tucidide, pe Xenofon sau pe Polibiu, stărue asupra evenimentelor politice importante şi scriind în limba literară se adresează publicului cult; cronicarul povesteşte cu predilecţie istoria sfântă, începând dela Adam, stărue asupra lucrurilor senzaţionale: comete, cutremur, eclipse, boli, etc. şi întrebuinţând limba populară se adresează în special păturei de jos. Aşa dar, istoricii sunt citiţi de lumea cultă: de ofiţeri, funcţionari, prelaţi, etc., cronografele alcătuesc lectura poporului de jos în special a călugărilor.

Importanţă istorică au, se înţelege, operele istorice; totuşi influenţă mult mai mare, mai cu seamă asupra popoarelor mai puţin civilizate cu cari a venit în contact Bizanţul, au avut cronografele. In special literatura slavă şi română au fost influenţate mai mult de cronografele bizantine, decât de istoria propriu zisă. Slavii, găsind în cronografele bizantine compendii de istorie universală, cu specială privire la istoria sacră, potrivite nivelului culturii lor, le-au tradus şi prelucrat în limba lor. In limba română unele din ele au trecut prin intermediul slav, altele s'au tradus direct din greceşte. Dacă câte un istoric grec e utilizat ici colo

de un Miron Costin, sau de un Radu Popescu, în schimb traducerile și prelucrările cronografelor grecești sunt foarte multe.

Indată după căderea Constantinopolului în mâinile Turcilor, Grecii și majoritatea intelectualilor s'au refugiat în străinătate (în Italia și în orășelele de pe coastele Mării Negre: Anhialos, Mesimvria, Midia, Sozopol, etc.) [1], mulți au pierit în luptele cu Turcii apărând imperiul, așa încât capitala părea pustiită. Lumea grecească a suferit o lovitură groaznică. Impreună cu imperiul și cu libertatea, Grecii au pierdut și biserica și școala. Bisericile au fost transformate în geamii, școala a fost persecutată, așa încât cu venirea Turcilor în Bizanț un întuneric cumplit cuprinde toată *Romania*.

La căderea Constantinopolului poporul grec a fost cuprins de consternare, văzând pierderea ireparabilă pe care a suferit-o. Ba și popoarele din Apus au fost cuprinse de spaimă, socotind că soarta imperiului bizantin îi așteaptă pe toți rând pe rând. Și după ce istoricii bizantini au povestit acest eveniment în așa zisele *Plângeri*, a încercat și muza populară, îmbrăcată în haine cernite ca o călugăriță, și diferiți poeți anonimi să deplângă căderea Constantinopolului și măreţiile din trecut pierdute, să zugrăvească cu colori vii prădăciunile și nelegiuirile făptuite de cuceritori, invocând în același timp ajutorul Apusului și cerând o nouă cruciadă pentru alungarea uzurpatorului aziat.

Threnos

Asemenea produse literare, cunoscute în literatură supt numele de *Threnos* (θρῆνος, plângere, cântec de jale) ni s'au păstrat foarte multe. Intr'una din aceste plângeri, alcătuită curând după căderea Constantinopolului, numele de *Vlahi* revine foarte des. Poetul anonim se adresează și Vlahilor și cere ca ei împreună cu celelalte națiuni creștine să alunge din Constantinopol pe Turci [2]. Un asemenea *threnos* se cuprinde și în manuscrisul 386 grecesc din Biblioteca Academiei Române, pe care l-am publicat în

Vlahii în threnos

---

[1] Vezi scrisoarea lui Theodosie Zygomalas din 1581 în **M. Crusius**, *Turcograecia*, Basel 1584, p. 91, reprodusă în parte și de **Const. Sathas** în *Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β'* (Schiță biografică despre Patriarhul Ieremia al 2-lea), Atena 1870, p. *γ'*.

[2] Vezi *Ἅλωσις Κωνσταντινουπόλεως*, ed. É. Legrand, în *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1880, vol. 1 p. 169—202, versurile 179, 289, 530, 588, 648, 978.

Πατρίς, (ziar care apărea în Bucureşti) anul 13 (1903) nr. 3620, 29 Mai [1].

Dar în afară de aceste Plângeri, Bizanţul nu mai produce nimic. Această amorţeală intelectuală dăinueşte aproape un secol. Cu timpul însă împrejurul patriarhului, recunoscut de cuceritor ca cap duhovnicesc al raialelor, se adună puţin câte puţin fărâmele intelectualităţii greceşti şi se alcătueşte astfel un centru şi o autoritate bisericească, care se ocupă nu numai de nevoile religioase, ci şi de învăţământul turmei, ambele exercitate atunci de clerici. In asemenea atmosferă nu ne putem aştepta la opere istorice; nişte *simple liste crononologice de patriarhi, însemnări sumare despre unele întâmplări bisericeşti* vrednice de amintire, iată la ce se rezumă activitatea istoriografică a acestui răstimp. Şi deşi aceste liste şi însemnări sumare sunt greşite şi rău întocmite, totuşi au servit mult istoricilor de mai târziu, căci în lipsa altor mărturii,

Liste de patriarhi

[[1] Pentru alte plângeri, fie pentru Constantinopol sau alte oraşe, editate sau rămase în manuscris, vezi **Sp. Lambros,** *Μονῳδίαι καὶ θρῆνοι ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως* în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 5 (1908) p. 190—269 şi **acelaşi,** *Τρεῖς ἀνέκδοτοι μονῳδίαι εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἅλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, tot acolo*, p. 369—391; **D. Russo,** în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 6 (1909) p. 495—499; **acelaşi,** *Studii şi Critice*, Bucureşti 1910, p. 94—95; **N. Bees** *(Βέης), Γραφαὶ καὶ νέον τέμαχος τῆς ἐπὶ τῇ ἁλώσει Κωνσταντινουπόλεως μονῳδίας τοῦ νομοφύλακος Ἰωάννου διακόνου τοῦ Εὐγενικοῦ κατὰ κώδικα τῶν Μετεώρων* în *Vizantiiski Vremennik*, 20 (1913) p. 319—327; **Ilie Vutieridis,** *Ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας*, Atena 1927, vol. 2 p. 198—232; *Klagelied über den Verlust Okzakow's* von **Chalil Efendi,** iman bey der Moschee von Sultan Suleiman in Constantinopel, mit dem Türkischen Texte und verschiedenen Erläuterungen, Wien 1789, cu o traducere în franţuzeşte a textului turcesc. Apud catalogul librăriei „Chez Durtal", 1935, p. 55, nr. 605.

Acest gen literar e cunoscut şi în literatura română, vezi **D. Russo,** *Studii şi Critice*, p. 94—95. La bibliografia dată în *Studii şi Critice* să se mai adaoge: *Plângerea Moldovei*, în **I. G. Sbiera,** *Mişcări culturale şi literare*, Cernăuţi 1897, p. 296. Mai multe plângeri, printre care şi *Plângerea mânăstirei Secu din timpul zaverei*, în *Buciumul* lui Codrescu, vol. 3 p. 82, 142, 165. *Plângerea mânăstirei Silvaşului din eparhia Haţegului din Prislop*. Cronică rimată, publicată de **I. Lupaş** în *Cronicari şi istorici Români din Transilvania*, vol. 1 p. 58—78 (în seria *Clasicii români comentaţi*, supt îngrijirea lui N. Cartojan). O altă traducere românească a plângerii armeneşti, făcută de **Luca Sarmacaş,** a fost publicată de Dimitrie Dan în *Gazeta Bucovinei* şi separat supt titlul: *Persecutarea Armenilor din Moldova în anul 1551, descrisă de Minas din Tocat*... publicată şi comentată de D. Dan, Cernăuţi 1895.]

pe baza lor s'a putut alcătui mai pe urmă istoria lacunară a bisericii ortodoxe din acele timpuri întunecate [1].

Abia după un secol se face prima încercare serioasă de a se compila o cronică mai întinsă dela zidirea lumei până la anul 1570. Ca bază la această lucrare au servit cronografele mai vechi, traduse din bizantina în greaca populară, cari circulau mai ales printre călugări, şi în special a servit cronica lui **Manase.**

Cronica lui Constantin Manase

Constantin Manase, care trăia în prima jumătate a secolului al XII-lea, a scris mai multe opere, printre cari şi o *Cronică* în 6733 versuri politice; ea începe dela zidirea lumii şi sfârşeşte cu moartea lui Nichifor Botaniatul (1081) [2]. Manase, care a alcătuit şi un roman în versuri (Τῶν κατὰ 'Αρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἐννέα λόγοι = Nouă capitole despre Aristandru şi Calitea), a căutat să facă cât mai poetică şi mai atrăgătoare povestirea sa, întrebuinţând figuri poetice, adjective calificative, inversiuni neobişnuite, anecdote etc. Izvoarele lui au fost Dionisie din Alicarnàs, Ioan din Lidia (Λυδός), Ioan din Antiohia, Pseudo-Simeon etc.

Manase în greaca populară

Cronica versificată a lui Manase s'a prelucrat întâi într'o redacţiune în proză, din care pe urmă întinse părţi au intrat într'o *cronică universală anonimă, scrisă în limba populară,* care ni s'a păstrat în multe redacţiuni, deosebite unele de altele. In această cronică populară au fost utilizate în multe capitole părţi întregi din Teofan, Gheorghe Monahul, Cedren, Zonaràs etc. Marele număr de manuscrise în care ni s'a păstrat, atât cronica în versuri,

---

[1] **M. Ghedeon,** *Πατριαρχικοὶ πίνακες,* Constantinopol <1890> p. 71—74. **Ioan Cariofil,** *'Εφημερίδες,* ed. P. Zerlentis, Atena 1890, p. 3—5 (= *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς 'Ελλάδος,* 3(1890—1891) p. 277—279). **A. Papadopulos-Kerameus,** *Πατριαρχικοὶ κατάλογοι,* (1453—1636), în *Byzantinische Zeitschrift,* 8 (1899) p. 392—401. Cf. şi **Hrisostom Papadopulos,** *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς χρονογραφίας τοῦ 16 αἰῶνος,* (Despre cronograful bisericesc grecesc dela al 16-lea secol), Alexandria 1912, p. 3, nota 2 (extras din revista *'Εκκλησιαστικὸς Φάρος,* 9 (1912) p. 410—454) şi **acelaşi,** *Τῶν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως χρονολογικὸς πίναξ,* (Tablă cronologică a episcopilor şi patriarhilor din Constantinopol), în revista *Θεολογία,* 4 (1926) p. 177, notă.

[2] *Τοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ Σύνοψις χρονικὴ ἀρχομένη ἀπὸ κοσμοποιΐας μέχρι τοῦ κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου,* (Constantin Manase, Compendiu istoric dela facerea lumei până la chir Nichifor Botaniatul).

cât și prelucrările ei în proză, ca și influența pe care a avut-o asupra cronicelor posterioare, arată că Manase a fost foarte popular [1].

Răspândirea Cronicii dela 1570

Cronica lui Manase, prelucrată în limba greacă populară, adăogită la sfârșit cu povestirea luată din alte cronici, și ce e important, întregită cu narațiunea lucrurilor auzite sau văzute de unul sau mai mulți anonimi, se alcătuește și se răspândește în manuscris pe la sfârșitul secolului al XVI-lea, ducând povestirea până la anul 1570. Importanța acestei cronici constă în faptul că ne dă știri prețioase cu privire la istoria politică și eclesiastică din secolul al XV-lea și al XVI-lea a imperiului bizantin supt dominațiunea turcească, știri pe cari — din cauza că ne lipsesc alte izvoare — nu le avem din altă parte.

Această cronică ni s'a păstrat în peste 25 de manuscrise, fără nume de autor, iar în 4 cu numele de **Manuil Malaxos**; la 1631 ea s'a tipărit la Veneția supt numele lui **Dorotei al Monembaziei** [2]. **Theodor Preger** a studiat în mod special manuscrisele, cari conțin cronica, și văzând că în titlu multe din ele au notița că s'au alcătuit la 1570 i-a dat numele de: *Die Chronik vom Jahre 1570* și supt acest titlu a scris un articol în *Byzantinische Zeitschrift*, 11 (1902) p. 4—5, arătând legătura care există între diferitele

---

[1] Tradusă în limba mediobulgară, Cronica lui Manase a fost una din cele mai populare cărți de istorie a Slavilor; un codex conținând această traducere inedită, cu ilustrațiuni foarte frumoase, se află în biblioteca vaticană. Versiunea mediobulgară a Cronicei lui Manase a fost publicată de Ion Bogdan, București 1922; vezi și **B. Filov,** *Miniaturile Cronicei lui Manase, aflate în Biblioteca Vaticană*, editate de Muzeul Național din Sofia, Sofia 1927, 84 p., cu 44 planșe în fototipie și colori (în limba bulgară și franceză); recensie în *Byzantinische Zeitschrift*, 28 (1928) p. 226.

Dar și în țările române n'a fost mai puțin aprețiată Cronica lui Manase. **Moxa**, pe la 1620, a rezumat-o în prima parte a compilației sale, iar **Macarie** (cronica lui alcătuită din îndemnul lui Petru Rareș ajunge până la 1542) cu mult înainte de Moxa și-a luat-o de model pentru lucrările sale literare; vezi **I. Bogdan,** *Vechile cronici moldovenești până la Urechia*, București 1891, p. 76; **Krumbacher,** *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, ed. II, München 1897, p. 376—380; **M. Murko,** *Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen*, Leipzig 1908, p. 122, 129—131, 182.

[2] In 4 manuscrise cronica s'a păstrat acefală, începând nu dela zidirea lumii, ci dela anul 1391—1578.

manuscrise și cronograful tipărit: *Βιβλίον ἱστορικόν* (Cartea istorică) a lui Dorotei al Monembaziei [1].

Dar deși manuscrisele în titlu au notița că opera s'a întocmit din diferite cărți în anul 1570, totuși povestirea se duce în ele peste acest an; după obiceiul lor, copiștii nu se mulțumiau cu o simplă copiere a prototipului, ci continuau, fără să schimbe titlul, lucrarea lor până la cucerirea Ciprului (1571) sau până la sultanatul lui Murat (1574—1595). Unii din ei lăsau la o parte începutul cronicei și începeau cu istoria romană sau bizantină.

Manuscrisele cari conțin redacțiunea cea mai complectă sunt: **Harleianus** [2] 5742 (British Museum, Londra) și **Parisinus** 1790 [3] (Biblioteca națională din Paris).

Harleianus

Iată titlul după Harleianus 5742: Σύνοψις ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου τοῦ ἐσχάτου βασιλέως τῶν Ρωμαίων, ἔτι περιέχουσα καὶ τὰ τῆς βασιλείας τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ νῦν σουλτάνου· πρὸς τούτοις διαλαμβάνουσα καὶ περὶ τῆς Βενετίας πότε ἐκτίσθη καὶ πόσοι τῶν δουκῶν ὥρισαν αὐτὴν καὶ πόσα κάστρη ἔλαβον, πόσοι δὲ τῶν πατριαρχῶν πατριάρχευσαν ἐν τῷ θρόνῳ τῆς ἁγιωτάτης τοῦ θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας — συναχθέντα ταῦτα πάντα ἐκ διαφόρων βιβλίων τὰ ἀναγκαιότερα καὶ εἰς πεζὴν φράσιν μεταγλωττισθέντα ἐν ἔτει ,ζοη' ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀπὸ δὲ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ,αφο' μηνὶ αὐγούστῳ. (Compendiu de istorii începând dela zidirea lumii până la împărăția lui Constantin Paleologu, ultimul împărat al Romeilor; mai cuprinde și știri referitoare la imperiul Turcilor până la sultanul de astăzi.

7078 = 1570

[1] Un manuscris conținând *Cronica dela 1570*, nepomenit de Theodor Preger, s'a descris (mult după apariția articolului lui Preger) de **I. Papadopulos,** profesor la Universitatea din Salonic, în *Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 10 (1933) p. 95—96. Acest manuscris, aflat în mânăstirea Παναγία Ὀλυμπιώτισσα de pe lângă Elasona, cuprinde istoria Romei, a Bizanțului și a sultanilor turci și duce povestirea până la anul 1571, sfârșind cu istorisirea expediției lui Sultan Selim în contra insulei Cipru.

[2] Harley, om de stat englez (1661—1724).

[3] Achiziționat de Galland în Hios, vezi **H. Omont,** *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVIIe et XVIIIe siècles*, Paris 1902, 1 p. 213. Manuscrisul este descris în **H. Omont,** *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la bibliothèque nationale*, Paris 1888, seconde partie p. 144.

Mai cuprinde şi despre Veneţia, când s'a întemeiat şi câţi dogi au stăpânit-o şi câte cetăţi au luat, câţi patriarhi au cârmuit scaunu l prea sfintei şi marei biserici a lui Dumnezeu — toate acestea, dar mai cu seamă cele mai necesare, adunate din diferite cărţi şi traduse în limba populară în anul 7078 dela zidirea lumii, iar dela întruparea Domnului nostru Iisus Hristos 1570, luna August).

Parisinus gr. 1790

Manuscrisul din Paris (**Parisinus gr.** 1790) are titlu: Βιβλίον χρονογραφικὸν περιέχον ὡς ἐν συντόμῳ τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἕως καὶ τῆς βασιλείας τοῦ σουλτὰν Μουράτη συλλεχθὲν καὶ διορθωθὲν παρὰ τοῦ λογιωτάτου κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Μαλαξοῦ. (Carte de cronograf, cuprinzând în scurt cele întâmplate dela zidirea lumii şi până la împărăţia lui Sultan Murat; adunat şi îndreptat de către prea învăţatul chir Manuil Malaxos).

Acest Parisinus are pe la sfârşit un capitol în care se vorbeşte de *Neorânduielile bisericeşti*, capitol care nu există în alte manuscrise, există însă şi în tipăritura lui Dorotei. Singura deosebire e că în manuscris există numai prima jumătate a acestui capitol, pe când în Dorotei îl avem în întregime. Manuscrisul se sfârşeşte cu cuvintele: πλὴν ἦτο σώφρων (ὁ Ἱερεμίας) καὶ ἔμαθε εἰς τὸν Μονεμβασίας (Ieremia era cuminte şi a învăţat carte la Mitropolitul Monembaziei) [1].

Sathas atribuie cronica lui Damaschin Studitul

Sathas găsind într'un manuscris miscelaneu aflat în biblioteca Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol (nr. 462 = vechi 569) [2] această cronică fără nume de autor, scrisă după *Fisiologul* lui **Damaschin Studitul**, a atribuit şi cronica aceluiaşi autor, cu siguranţă greşit, căci în niciunul din celelalte manuscrise cronica nu se atribue lui Damaschin [3]. Faptul că o operă fără nume de autor se află într'un miscelaneu după o operă cu nume de autor nu ne îndreptăţeşte să o atribuim şi pe ea aceluiaşi autor. Alţii au atribuit cronica lui **Teodor al Monembaziei**, luându-se după

---

[1] Reprodus de **É. Legrand** în *Éphémérides daces*, Paris 1880, 1 p. φγ'-φδ' = Dorotei, p. 443, ed. 1818.

[2] Manuscrisul e descris de **A. Papadopulos-Kerameus** în *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, Petrograd 1915, vol. 5 p. 32.

[3] **Const. Sathas**, *Bibliotheca graeca medii aevi*, Veneţia 1872, vol. 3 p. ια'—ιδ'.

o notiţă aflată pe *Harleianus gr.* 5742; dar acea notiţă e scrisă posterior de altă mână şi chiar în limba latină [1].

Malaxos e copistul, nu autorul cronicei

Acei cari atribue cronica lui Manuil Malaxos [2], se bazează pe 4 manuscrise, în titlul cărora figurează într'adevăr numele lui Malaxos [3]. Dar noţiunea de proprietate literară neexistând în acele vremuri, orice copist care copia, prelucrând cât de puţin o operă, sau care copia, adăogând şi câteva rânduri, îşi punea numele pe titlu ca autor, fără nicio jenă. Faptul că Malaxos a convenit cu Ştefan Gerlach ca să *copieze* [4] o cronică eclesiastică pentru Martin Crusius, pe preţ de 3 taleri, arată că Malaxos era copist de profesie, ceea ce de altfel ştim şi din *Turcograecia* lui

---

[1] In prefaţa ediţiei din 1675 a lui **Dorotei,** *Βιβλίον ἱστορικόν,* editorul spune că îi pare rău că nu poate să dea la tipar portretul *lui Teodor,* autorul cronicei! **Legrand,** *Bibliographie hellénique,* 17 siècle, 2 p. 334. Trebue să fie o confuzie, poate, voită între Dorotei şi Teodor (căci ambele nume însemnează: *dăruit de Dumnezeu*), în orice caz editorul dela 1676, care trăieşte 100 de ani după alcătuirea cronicei, nu cred, că era bine informat despre autorul ei.

[2] De pildă **Hrisostom Papadopulos,** *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς χρονογραφίας τοῦ 16 αἰῶνος,* (Despre cronograful bisericesc grecesc dela al 16-lea secol), Alexandria 1912, extras din revista *'Εκκλησιαστικὸς Φάρος,* 9 (1912) p. 410—454.

[3] Manuscrisele în care Cronica se atribue lui Malaxos sunt: **Harleianus** 5632 (British Muzeum), **Parisinus,** ancien fonds grec, nr. 1790, **Parisinus,** Supplément grec, nr. 112, manuscrisul nr. 10 din **Biblioteca Mânăstirii Sumela** (lângă Trebizonda) şi **Athous** Λ. 35 (mânăstirea Lavra). Vezi **H. Omont,** *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la bibliothèque nationale,* Paris 1888, seconde partie p. 144 şi troisième partie p. 218; **A. Papadopulos-Kerameus,** *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Σουμελᾶ ἑλληνικῶν χειρογράφων,* p. ιγ', catalog publicat ca suplement la **E. Kyriakidis,** *'Ιστορία τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα μονῆς Σουμελᾶ,* Atena 1898. Despre Harleianus 5632 vezi articolul lui **F. H. Marshall,** *The Chronicle of M. Malaxos,* în *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher,* 5 (1926) p. 10—24, în care Marshall compară ms Harleianus 5632 din British Museum cu Malaxos (din Turcograecia) şi cu Cronica lui Dorotei al Monembaziei, şi găseşte că Harleianus e mai pe larg redactat; pentru Athous vezi **Spyridon and Sophronios Eustratiades,** *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos,* Cambridge 1925, p. 269, nr. 1526 (Λ 35).

[4] *Să copieze* (abschreiben) şi nu *să redacteze* cum greşit susţine **Hrisostom Papadopulos,** *op. cit.,* p. 16, vezi şi **Gerlach,** *Türkisches Tagebuch,* Frankfurt a. M., 1674, p. 448.

Crusius, p. 185, unde ni se spune că el: *libros precio describit* (copiază manuscrise în schimbul unei remunerații) [1].

Așa dar Malaxos a copiat o cronică existentă, prefăcând-o pe înțelesul tuturor, a compilat în unele părți din diferite izvoare, adăogând ici colo câte ceva, și după obiceiul contemporanilor săi, și-a pus numele pe titlu.

Turcograecia lui Crusius (Kraus).

Ștefan Gerlach

Teologii luterani din Tübingen, dorind unirea Protestanților cu biserica ortodoxă, au însărcinat pe **Ștefan Gerlach** să facă demersurile necesare în acest scop, dându-i și o scrisoare de recomandație către Patriarhul Constantinopolului.

Ștefan Gerlach se dusese la Constantinopol ca paroh al ambasadorului David Ungnad, ambasador acreditat de împăratul Germaniei Maximilian al 2-lea (1564—1576) pe lângă Sultanul Selim al 2-lea (1566—1574) și era indicat ca să trateze o asemenea chestiune atât prin cultura sa teologică și humanistică, cât și prin tactul său diplomatic. Gerlach, stând mai mulți ani în Constantinopol a avut prilej să vie în contact cu înalții prelați ai bisericii ortodoxe și să înlesnească raporturile spirituale între luterani și ortodocși [2]. El a scris zi cu zi ce a văzut și auzit la Constantinopol

---

[1] Malaxos originar din Peloponez, a fost notar în Theba, Beoția, iar pe urmă s'a stabilit în Constantinopol, unde a murit la 1581. Despre el vezi **Gh. Zaviras**, *Νέα Ἑλλὰς ἢ ἑλληνικὸν θέατρον*, (Grecia nouă sau teatrul grecesc), editat de Gh. Cremos, Atena 1872, p. 118—120; **Const. Sathas**, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, (Literatura neogreacă), Atena 1868, p. 185—186; **M. Crusius**, *Turcograecia*, p. 185; **É. Legrand**, *Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas*, Paris 1889, p. 166; **X. Sideridis**, *Περί τινος ἀντιγράφου τοῦ νομοκάνονος Μανουὴλ Μαλαξοῦ* în revista *Ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως*, vol. 30 (1908), p. 184; **K. Krumbacher**, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, ediția a doua, München 1897, p. 400—401; **Ph. Meyer**, *Die theologische Litteratur der griechischen Kirche im sechzehnten Jahrhundert*, Leipzig 1899, p. 162—163.

[2] Despre încercările de apropiere între Ortodocși și Protestanți vezi **Episcopul Melchisedec**, *Biserica ortodoxă în lupta cu Protestantismul, în special calvinismul în veacul al XVII-lea și cele două sinoade din Moldova contra*

dela 1573—1578 în nişte efemeride, pe cari le-a dat la lumină nepotul său Samuel Gerlach supt titlul: *Stephan Gerlach des älteren Tagebuch* etc. (Frankfurt am Main 1674, in folio de 552 p.). Cartea, care are un titlu lung de tot, se citează de obiceiu: **Gerlachs** *Türkisches Tagebuch.*

Dar acela care în afacerea aceasta a arătat un deosebit interes pentru a cunoaşte mai de aproape Orientul şi a apropia pe Grecii ortodocşi de Germania protestantă a fost **Martin Crusius** (născut la 1526, mort la 1607) profesor de limba greacă şi latină la Universitatea din Tübingen.

Prin mijlocirea lui Gerlach, Crusius a început o corespondenţă întinsă cu învăţaţii din Constantinopol şi a adunat o mulţime de ştiri referitoare la limba, obiceiurile, literatura, istoria şi biserica ortodoxă a Grecilor de pe atunci. Acestor cercetări intreprinse de Crusius li se datoresc două cronici: *Istoria politică* şi *Istoria patriarhică.*

Istoria politică

Teodosie Zygomalas (1544 până pe la 1615) [1], protonotar şi apoi dicheofilax al Marei biserici [2], în urma stăruinţelor lui Crusius, i-a copiat şi i-a trimes o cronică intitulată *Ἱστορία πολιτικὴ Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοῦ ͵ατϟα' (1391) ἕως τοῦ ͵αφοη' (1578) ἔτους Χριστοῦ.* (Istoria politică a Constantinopolului dela anul 1391 până la 1578 dela Hristos) adăogând la sfârşit: ὡς εὗρον, μετέγραψα, κυρίου Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου χάριν, διορθώσας τὸ κατὰ δύναμιν, ͵ζπζ' (7087) ἀπὸ κτίσεως, ἀπὸ Χριστοῦ 1578 μηνὶ Μαΐῳ κ' (după cum am găsit, am copiat pentru domnul Martin Crusius, îndreptând după putere; în anul 7087 dela facerea lumei, iar dela Hristos 1578, luna Mai 20). Această cronică începe cu

---

Calvinilor, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 12 (1890) p. 2—116; **Hrisostom Papadopulos,** *Πρῶται σχέσεις τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους κατὰ τὸν 16-ον αἰῶνα,* Ἀθῆναι 1924; **acelaşi,** *Σχέσεις ὀρθοδόξων καὶ διαμαρτυρομένων ἀπὸ Ἱερεμίου τοῦ 2ου μέχρι Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως,* Ἱεροσόλυμα 1927 (Primele relaţiuni ale ortodocşilor cu protestanţii în secolul al XVI-lea, Atena, 1924; Relaţiunile ortodocşilor cu protestanţii dela Ieremia al 2-lea până la Chiril Lucaris, Ierusalim 1927).

[1] **É. Legrand,** *Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas,* Paris 1889, p. 50 şi 80.

[2] **É. Legrand,** *ibid.*, p. 74.

domnia lui Manuil Paleologul (1391), povestește luptele Bizantinilor cu Turcii, căderea Constantinopolului, cuceririle imperiului turcesc, expedițiile întreprinse de sultani contra Veneţienilor, Perşilor, Ungurilor, Principatelor dunărene, etc., starea bisericii răsăritene supt dominația turcească etc. și ajunge până la domnia lui Murat al 3-lea (1574). Şi cum nu se deosebeşte decât foarte puţin de Cronica dela 1570, despre care am vorbit mai sus, nu încape îndoială că Teodosie Zygomalas a avut înaintea lui un exemplar din zisa cronică, din care a copiat (îndreptând ici colo câte ceva), partea dela sfârşit până la domnia lui Murat al 3-lea și a trimes-o lui Martin Crusius. Impreună cu alte lucruri referitoare la istoria Grecilor supt dominaţiunea turcească, profesorul dela Tübingen a publicat cronica lui Zygomalas într'o carte supt titlul caracteristic de: *Turcograecia* care a apărut la Basel în anul 1584 [1].

Manuscrisul conţinând *Istoria politică*, trimes de Teodosie Zygomalas lui Crusius, se află astăzi în Biblioteca naţională din Paris [2].

Ecthesis Chronica

Această *Istorie politică* ni s'a păstrat însă și în alte redacţiuni, din care cea mai completă se cuprinde într'un manuscris păstrat la mănăstirea Sf. Dionisie din Sf. Munte (**Codex Athous** 3796), după care s'a publicat supt titlul: *Ecthesis Chronica*, edited by **Spyridon P. Lambros**, Londra 1902. Şi ce ne interesează în deosebi: în această din urmă redacţie se cuprind şi ştiri despre România, pe cari nu le găsim în alte izvoare; vezi de pildă p. 70 despre 2000 de galbeni depuşi de Neagoe Basarab la patriarhia din Constantinopol, pentru cazul când s'ar prezenta vreo nevoie pentru fiul său Teodosie, care se afla acolo ca ostatec; pentru nişte potire de argint pe cari le dăduse Neagoe patriarhiei pentru pomenirea

---

[1] Despre *Turcograecia* vezi **Hasdeu,** *Câteva analize literare externe*, Bucureşti 1864, p. 59—90.

[2] Vezi **Henri Omont,** *Martin Crusius, George Dusa et Théodose Zygomalas*, în *Revue des études grecques*, 10 (1897) p. 66—67, citat de **Zerlentis,** în *Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Συνηκικῶν χρονικῶν*, Atena 1922, p. 5. Cf. şi **Henri Omont,** *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la bibliothèque nationale et des autres bibliothèques de Paris et des Départements*, Paris 1898, Addenda la Supplément grec, t. III p. 388, nr. 1152.

lui [1]. Despre expediția lui Suleiman în Moldova pentru a pedepsi pe Petru Vodă, care a refuzat a se duce să se închine, se vorbește în p. 81.

Edițiile Istoriei politice

După textul publicat de Crusius în Turcograecia, Istoria politică s'a retipărit de **Frederic Alter**, împreună cu cronica lui Franți, Viena 1796; în *Corpus scriptorum historiae byzantinae* s'a editat de **Emmanuel Bekker**, Bonn 1849, după care s'a retipărit în **Migne**, *Patrologia graeca*, vol. 161; o altă redacțiune a publicat **Sathas** în *Bibliotheca graeca medii aevi*, vol. 7 p. 557—610 supt titlul: *'Ανωνύμου ἔκθεσις χρονική*, după un manuscris aflat în Biblioteca Colegiului Lincoln (Lincoln College) din Oxford [2]. Aceeași redacțiune cu cea publicată de Sathas se păstrează într'un manuscris al Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol (nr. 252) copiată de Ierotei al Monembaziei (vezi mai jos p. 80).

Istoria patriarhică

In Türkisches Tagebuch al lui Gerlach la p. 448 găsim: *Den 21 <Ianuarie 1578> bin ich zu einem alten Griechen, mit Namen Malaxus gegangen, der mir die Geschichten der Patriarchen, nach der Stadt Constantinopel Eroberung,* **abschreiben solle.** Și într'adevăr Manuil Malaxos a copiat pentru Crusius [3] un manuscris intitulat: *Πατριαρχική Κωνσταντινουπόλεως ἱστορία ἀπὸ τοῦ ‚αυνδ' (1454) ἕως τοῦ ‚αφοη' (1578) ἔτους Χριστοῦ.* (Istoria patriarhiei din Constantinopol dela 1454 până la 1578 dela Hristos), cronică pe care Crusius a publicat-o în a sa *Turcograecia* (p. 106—184) după *Istoria politică*, despre care am vorbit mai sus. După Turcograecia a retipărit-o **Bekker** în *Corpus scriptorum historiae byzantinae*, 1849, și după Bekker s'a publicat în **Migne**, *Patrologia graeca*, vol. 161. Această cronică bisericească are ca titlu secundar: *περὶ τῶν πατριαρχῶν ὁποῦ ἐπατριάρχευσαν ἐν τῇ καθολικῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸ λαβεῖν ταύτην σουλτὰν Μεχεμέτης, καὶ τίνα γεγόνασιν ἐν τῷ ἑκάστου καιρῷ . . . ἅτινα*

---

[1] Pasajul e citat de **Diaconul Nicolae Popescu**, în *Patriarhii Țarigradului prin țările române, veacul al XVI-lea*, București 1914, p. 31—32.

[2] Despre manuscrisul din Lincoln College vezi și articolul lui **D. Serruis**, *Un nouveau texte de l'Historia Politica Constantinopoleos*, publicat în *Revue des bibliothèques*, dirigée par Chatelain, 16 (1906), nr. 5—6.

[3] *Turcograecia*, p. 185.

ἐμεταγλωττίσθησαν εἰς κοινὴν φράσιν παρ' ἐμοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ τοῦ Πελοποννησιακοῦ κυρῷ Μαρτίνῳ τῷ Κρουσίῳ ἐν ἔτει ,αφοζ' (recte ,αφοη') μηνὶ ἀπριλίῳ [1]. (Despre patriarhii cari au stat în scaunul marei biserici soborniceşti a Ţarigradului, după ce l-a cucerit Sultanul Mohamet şi ce s'a întâmplat în patriarhia fiecărui .... toate acestea **au fost traduse** în limba populară de mine **Manuil Malaxos**, de fel din Peloponez, pentru domnul Martin Crusius în anul 1578, luna Aprilie). Din fraza «toate acestea *au fost traduse*» şi din ceea ce ne spune Gerlach că a însărcinat pe Malaxos «*să-i copieze*» o cronică tratând despre istoria patriarhiei de supt dominaţia turcească, reiese clar că Malaxos a copiat şi prelucrat o cronică existentă, prefăcând-o pe înţelesul tuturor, şi *nu a alcătuit una*, precum s'a crezut de unii greşit [2]. Şi ceva mai mult: Crusius în notele ce publică la această cronică, după ce spune că a cumpărat manuscrisul prin Gerlach pentru 3 taleri în anul 1578, adaogă: Malaxum autem qui hunc librum *descripsit* tantum ex Gerlachio cognovi. Est is admodum senex: pueros et adulescentulos Graecos, sub patriarcheio, in parvula et misera casa docet: pisces siccatos in ea suspensos habet: quibus vescitur, ipse

---

[[1] Autograful lui Manuil Malaxos al *Istoriei patriarhice* se păstrează astăzi în Biblioteca Universităţii din Tübingen, vezi *Verzeichnis der griechischen Handschriften der Königlichen Universitätsbibliothek zu Tübingen* von **W. Schmid,** Tübingen 1902, p. 40, nr. Mb 18. Acest Verzeichnis este publicat împreună cu: *Verzeichnis der Doktoren der philosophischen Fakultät der Universität Tübingen*, 1901—1902, care e titlul principal al cărţi. O pagină din acest autograf al lui Malaxos reproduce **Dim. Ghinis** în articolul său: *Ἡ εἰς φράσιν κοινὴν παράφρασις τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μαλαξοῦ*, publicat în revista *Ἑλληνικά*, 8 (1935) p. 42. O copie a *Istoriei patriarhice* se găseşte şi într'un alt manuscris al aceleiaşi Biblioteci. Vezi **W. Schmid,** *op. cit.*, p. 77, nr. Mb 37, XX, 2: *Historia Patriarharum, qui sederunt, postquam urbs a Mahometo 2° capta fuit, usque ad D. Hieremiam inclusive*: *in vulgarem graecam a Manuelo Malaxo conversa* (Istoria Patriarhilor, cari au stat pe tron după ce Constantinopolul a fost cucerit de Mohamet al 2-lea, până la Ieremia inclusiv, tradusă în limba populară de Manuil Malaxos.]

[2] De pildă de **Hrisostom Papadopulos,** *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς χρονογραφίας τοῦ 16 αἰῶνος*, (Despre cronograful bisericesc grecesc din al XVI-lea secol), Alexandria 1912, p. 16—17.

coquens: *libros precio describit*: vino quicquid lucratur, insumit: pinguis et robustus est (*Turcograecia* p. 185) [1].

Din vorbele *descripsit hunc librum* şi *libros precio describit* şi *in vulgarem graecam a Manuelo Malaxo conversa* reiese clar că şi Crusius considera Istoria patriarhică ca o copie şi o traducere din greaca veche în cea populară făcută de Malaxos şi pe el îl considera ca un copist de profesie; acelaşi lucru am constatat şi mai sus vorbind de manuscrisele Cronicei dela 1570, cari ni s'au păstrat supt numele de Malaxos [2].

Dar după obiceiul copiştilor din trecut, Malaxos, de sigur, nu s'a mărginit să copieze şi să traducă cuvânt cu cuvânt, ci ici colo a preschimbat şi a adăogat câte ceva dela sine, aşa încât mulţi citează această cronică supt numele de Malaxos, fără să-l considere însă ca autor, în înţelesul modern al cuvântului [3].

Inrudirea Istoriei politice cu Istoria patriarhică

Istoria patriarhică nu e întocmai la fel cu *Istoria politică*, despre care am vorbit mai sus, dar e foarte înrudită. Istoria politică insistă mai mult asupra evenimentelor lumeşti tratând mai pe scurt evenimentele bisericeşti, în Istoria patriarhică evenimentele bisericeşti constituesc povestirea de căpetenie. Amândouă cronicile însă au o bază comună, ambele provin dela acelaşi izvor,

[1] Pe Malaxos care a copiat această carte îl cunosc numai dela Gerlach. El este foarte bătrân; învaţă pe copii şi tinerii Greci supt patriarhie, într'o căsuţă mică şi mizeră. In ea sunt atârnaţi peşti uscaţi cu cari se hrăneşte, el însuşi gătindu-i; copiează cărţi pe bani şi tot câştigul lui îl cheltueşte pe vin. Este gras şi robust.

[2] Şi Zygomalas îl considera pe Malaxos ca compilator, când scria lui Crusius: ἐν οἷς συνέγραψεν ὁ Μαλαξὸς ἐκ πολλῶν ἐρανισάμενος, οὐ πάνυ ἀληθεύει (**Crusius,** Turcograecia p. 96). Ἐδήλωσα ἂν καὶ τοὺς χρόνους . . . εἰ μὴ ἐπιστάμην ὅτι ἐν ἁπλῷ βιβλίῳ συναθροισθέντι παρὰ τοῦ Μαλαξοῦ . . . τὸ ζητούμενον ἁλωτόν (*ibid.* p. 95) (In ceea ce scrie Malaxos, compilând din mai mulţi, nu spune tocmai adevărul... Aşi fi arătat şi datele, dacă nu ştiam că le poţi găsi într'o carte compilată de Malaxos), citat şi de **Hrisostom Papadopulos,** *Despre cronografia bisericească*, p. 17, n. 1. Cele de mai sus arată pe Malaxos mai mult ca un compilator, decât ca scriitor. Scrisoarea lui Zygomalas s'a reprodus şi de Alter la sfârşitul textului lui Franţi, vezi *Χρονικὸν Γεωργίου Φραντζῆ*, ediţia **F. C. Alter,** Viena 1796, p. 17—24. După cronica lui Franţi e o nouă paginaţie la Alter.

[[3] Despre *Istoria patriarhică* a lui Malaxos vezi articolul lui **F. H. Marshall,** *The history of the patriarchate in Malaxos' Chronicle*, publicat în *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, 5 (1926—1927) p. 25—28).]

dela cronica lui Dorotei al Monembaziei, precum vom vedea în capitolul următor.

Cuprinsul Turcograeciei

In *Turcograecia* sa **Crusius** a dat la lumină aceste două cronici, *Istoria politică* şi *Istoria patriarhică*; dar Turcograecia în afară de ele mai cuprinde şi o mulţime de notiţe şi scrisori referitoare la istoria culturală a Orientului din primii secoli după căderea Constantinopolului. Aşa de pildă în Turcograecia găsim ştiri despre Despot Vodă Eraclid, Domnul Moldovei (1561—1563), şi o scrisoare a lui cu semnătura în facsimile, p. 247—248 şi 556—558, amănunte interesante despre Chiajna şi logodna fetei ei cu Cantacuzino, p. 274—275, ştiri despre familiile bizantine şi în special despre Coressi p. 284—285 şi Mavrocordaţi (Παντολέων καὶ Φραγγούλης Μαυροκορδᾶτος p. 285 Ἰάκωβος Μαυροκορδᾶτος, ὁ ὁποῖος εὑρίσκεται σήμερα <1580> εἰς τὴν Βλαχίαν p. 310).

Cronograful lui Dorotei al Monembaziei.

La 1631 apare în Veneţia un cronograf grecesc supt titlul: Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον ἐν συνόψει διαφόρους καὶ ἐξόχους ἱστορίας, ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῆς ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπέκεινα. Συλλεχθὲν μὲν ἐκ διαφόρων ἀκριβῶν ἱστοριῶν καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν μεταγλωττισθὲν παρὰ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Μονεμβασίας κυρίου Δωροθέου. Νεωστὶ δὲ τυπωθὲν μετὰ ἐξόδων τοῦ εὐγενεστάτου κυρίου Ἀποστόλου Τσιγαρᾶ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ Ἰωάννου Ἀντωνίου τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς κοινὴν ὠφέλειαν. Ἐνετίησιν ἔτη κυρίου ͵αχλα΄. Παρ' Ἰωάννῃ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ. (Carte istorică cuprinzând pe scurt felurite şi interesante istorii, începând dela zidirea lumii până la căderea Constantinopolului şi mai departe. Adunată din diferite adevărate istorii şi tradusă în limba populară de către prea sfinţitul Mitropolit al Monembaziei chir Dorotei. S'a dat la tipar de curând cu cheltuiala prea nobilului chir Apostol Ţigara, de fel din Ianina, şi Ioan Antonie Iulian spre folosul obştesc. Veneţia 1631, tipografia lui Ioan Antonie Iulian).

Cartea e dedicată lui Alexandru Coconul, Domnul Ţării Româneşti (1623—1627), fiul lui Radu-Mihnea (1620—1623), şi

mitropolitului Filadelfiei Xenakis (1617—1623). In prefață-dedicație către Alexandru Coconul editorul Apostol Țigara spune că se cuvine să-i se închine lui Alexandru această carte, fiindcă el este strănepotul lui Alexandru Vodă, care a fost frate cu Petru Vodă Șchiopul, din ordinul căruia s'a adunat și s'a scris cu cheltuiala și supt supravegherea fratelui său Zotu Țigara. Căci după cum, potrivit legii, rudele de sânge cele mai deaproape intră în moștenirea avutului strămoșilor, așa și cartea această nu poate să aibă alt moștenitor decât pe Alexandru Vodă.

Intr'o altă prefață către cititor Apostol Țigara ne spune că Dorotei al Monembaziei a compilat din mulți scriitori și a tradus în limba populară cronica sa, care pe urmă a intrat în mâinile fratelui său Zotu Țigara [1], dela care moștenind-o el, a crezut de cuviință să o dea la lumină spre folosul obștesc.

Vorbele din prefață: μὲ τὸ πρόσταγμα τοῦ Πέτρου βοϊβόδα ἐσυνήχθη καὶ ἐγράφη τὸ παρὸν ἱστορικὸν βιβλίον, διὰ συνδρομῆς καὶ ἐπιστασίας τοῦ ἀδελφοῦ μου κὺρ Ζώτου τοῦ Τσιγαρᾶ, τοῦ πρωτοσπαθαρίου, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων (cronica de față s'a compilat și s'a scris din porunca lui Petru Vodă cu cheltuiala și supt supravegherea fratelui meu chir Zotu Țigara spătarul, originar din Ianina) nu lasă nicio îndoială că manuscrisul cronicei s'a scris la curtea lui Petru Vodă Șchiopul, deci înainte de 1591, când el, abdicând de bună voie, se retrage în Austria. Petru Șchiopul (care a domnit în Moldova dela 1574—1579 și dela 1582—1591) se interesa foarte mult de cultură și în special de cultura greacă. Familia lui era înrudită cu Grecii. Prima sa soție a fost greaca Maria Amirali din insula Rodos; « fratele lui, Alexandru, ținuse pe fiica unui Salvareso din Chios cu o Perotă catolică; fiul acestuia, Mihnea, domnul Țării Românești, era mai mult Grec decât Român, și el scria membrilor familiei sale scrisori în această limbă, care era pentru dânsul limba maternă » [2]. Pe fiica sa Maria a dat-o în căsătorie Grecului Zotu Țigara. Patriarhii și mitropoliții greci erau oaspeți regulați

Petru Șchiopul se interesa de cultura greacă

[1] Mort la 1599, 11 Aprilie, și îngropat în biserica grecească din Veneția (vezi **A. Dimitracopulos**, *Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*, Lipsca 1871, p. 33), de unde reiese că, cartea era scrisă înainte de 1599.

[2] Vezi **N. Iorga**, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, București 1901, vol. 1 p. 26 (= vol. 2 p. 32 din ediția a doua, București 1928).

în curtea lui Petru Vodă. Când la 1590 se unge ca coregent porfirogenetul său Ştefan, la serbările făcute la Iaşi printre oaspeţii lui Petru erau şi patriarhii Ţarigradului, al Antiohiei şi al Ierusalimului şi mitropolitul Ierotei al Monembaziei (**Dorotei**, *Cronograf*, p. 451 ed. 1818). Acelaşi *Cronograf* (p. 450) lăudând cunoştinţele lui, spune că îi plăcea să fie înconjurat şi să discute cu oamenii învăţaţi: ştia limba turcă, greacă şi română... era învăţat desăvârşit şi cunoscător în orice artă. Ii plăceau oamenii învăţaţi şi îi întreba întotdeauna despre astronomie, despre zodii şi despre alte multe lucruri [1].

Conţinutul Cronicii

Cronica conţine istoria dela zidirea lumei până la Ptolemeu Filadelful. Mai pe larg se expune istoria poporului evreesc, în care se intercalează pe scurt istoria Babilonienilor, Perşilor, Macedonenilor şi domnia lui Ptolemeu Filadelful. După aceasta vine legenda Troadei, istoria imperiului roman începând dela Enèa, lista împăraţilor romani şi bizantini, istoria sultanilor până la Murat al 3-lea şi lista patriarhilor ecumenici până la a 3-a patriarhie a lui Ieremia al 2-lea.

Intre domnia lui Selim al 2-lea şi domnia lui Murat al 3-lea se intercalează un capitol despre neorânduielile bisericeşti (Ἀκαταστασίαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν), în care se expune cu admiraţie activitatea binefăcătoare a mitropolitului Monembaziei Ierotei, petrecerea lui la curtea lui Petru Şchiopul, căsătoria lui Ioan Cantacuzino cu fata Chiajnei şi desfacerea ei aventuroasă, serbările cari au avut loc la numirea fiului lui Petru Şchiopul ca domn al Moldovei, căsătoria fiicei sale Maria cu Zotu Ţigara etc.

Urmează lucruri cu totul disparate: Cronica Moreei în proză, în prescurtare [2], istoria imperiului bizantin din Nichea şi a sinodului din Florenţa [3], povestirea cucerirei Brusei de către Orhan,

---

[1] Citat şi de **N. Iorga** în *O familie domnească în exil*, Biblioteca pentru toţi, nr. 220, p. 84.

[2] *Cronica Moreei*, în care se descrie dominaţiunea Francezilor în Peloponez (sec. 13—14), este rimată; despre legătura ei cu Cronograful lui Dorotei vezi **A. Adamantios**, *Τὰ χρονικὰ τοῦ Μορέως*, (Cronicile Moreei), în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, (Buletinul societăţii istorice şi etnologice a Greciei), 6 (1906) p. 550—573.

[3] Istoria sinodului din Florenţa a lui **Siropol** a fost prelucrată de Duca Catavolanos, **A. Papadopulos-Kerameus**, *Πατριαρχικοὶ κατάλογοι*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 8 (1899) p. 394 şi aparte.

lista dogilor până la 1629, translaţiunea moaştelor lui Constantin cel Mare în Constantinopol şi inscripţia de pe mormântul lui şi boieriile curţii bizantine [1].

Precum vedem prima ediţie din 1631 duce povestirea până la anul 1629, pe când în ediţiile posterioare evenimentele se expun până la anul tipăririi ediţiilor succesive.

Cronica Dorotei e Cronica dela 1570

Conţinutul Cronicii lui Dorotei e la fel cu conţinutul Cronicei dela 1570, cu foarte mici deosebiri. Capitolul despre *Neorânduielile bisericeşti* se pare că nu există decât numai într'un manuscris (Parisinus 1790) şi acolo pe jumătate; capitolul despre cucerirea Moreei nu se ştie dacă se află în manuscrisele dela 1570, căci ele fiind împrăştiate în diferite biblioteci nu s'au studiat până acum de nimeni [2].

Sathas atribue Cronica lui Ierotei

Invăţatul grec Sathas observând că în toată Cronica nu e pomenit Dorotei al Monembaziei, care figurează în titlu ca autor, şi că revine des numele lui Ierotei al Monembaziei; că se relatează multe amănunte pe cari numai Ierotei putea să le ştie; că printre mitropoliţii acestei eparhii după Ierotei nu exista niciun mitropolit cu numele de Dorotei [3], pe când Ierotei era unul din cei mai distinşi mitropoliţi ai Monembaziei, care a vizitat de mai multe ori curtea lui Petru Şchiopul şi era în legătură cu Zotu şi Apostol Ţigara, a conchis că din greşală s'a pus pe titlu numele de Dorotei, pe când adevăratul autor al Cronografului este Ierotei [4]. Sathas crede că zeţarii străini din Veneţia n'au citit bine numele autorului şi în loc de Ierotei au cules Dorotei [5].

---

[1] Conţinutul primei ediţii se dă de **Ph. Meyer,** *Die theologische Litteratur, der griechischen Kirche im sechzehnten Jahrhundert,* Leipzig 1899, p. 168; cf. şi **Preger,** *Die Chronik vom Jahre 1570,* în *Byzantinische Zeitschrift,* 11 (1902) p. 5.

[2] **A. Adamantios,** *loc. cit.* p. 55.

[3] Sathas a căutat un Dorotei printre succesorii lui Ierotei, fiindcă a crezut că dacă în Cronograf se pomeneşte Ierotei ca Mitropolit al Monembaziei, acela care îl pomeneşte trebue să fi trăit după el, trebue să fie unul din succesorii săi.

[4] **Const. Sathas,** *Bibliotheca graeca medii aevi,* vol. 3 p. 15—19 prefaţă.

Confuzii mai vechi

[5] In treacăt fie pomenite şi alte câteva confuzii curioase mai vechi, făcute în legătură cu numele autorului şi cu paternitatea Cronicei lui Do-

Ierotei al Monembaziei

Cine a fost Ierotei al Monembaziei? Despre acest prelat avem foarte puţine ştiri, pe cari le găsim chiar în *Cronică*.

---

rotei. Acela care primul a atribuit-o lui Ierotei n'a fost Sathas, ci Barbu Constantinescu. In anul 1871, adică cu un an înainte de Sathas, Barbu Constantinescu, în *Columna lui Traian* nr. 46, a bănuit că cronica n'ar fi fost scrisă de Dorotei, căci acela care e des menţionat în ea e Ierotei: *să nu fie, mi se pare*, zice Barbu Constantinescu, *o eroare de transcriere la publicarea manuscriptului*.

Mai trebue relevat că autorul operei *Constantiniada*, patriarhul ecumenic **Constantie** (1830—1834), vorbind de această cronică face o confuzie între Dorotei şi Ierotei. In textul cărţii *Constantiniada* când citează *Cronica* — aducându-şi aminte de Ierotei, despre care cronica vorbeşte aşa de pe larg — o citează supt numele de Ierotei, în indice însă, uitând ce a scris în text, trece cronica supt numele de Dorotei, şi printr'o altă confuzie crede că Dorotei a vizitat cu patriarhul Ieremia Ţara Românească şi Moldova, că Dorotei s'a dus în Rusia şi a înfiinţat patriarhia Moscovei, adică tot ceea ce făcuse Ierotei. Vezi *Κωνσταντινιὰς συνταχθεῖσα παρ' ἀνδρὸς φιλολόγου καὶ φιλαρχαίου* (Constantiniadă alcătuită de un filolog iubitor al trecutului), Veneţia 1824, p. 78 şi 187; a doua ediţie, Constantinopol 1844, p. 96 şi 250. Că autorul acestei scrieri e **Constantie,** patriarhul Constantinopolului, e ştiut; vezi traducerea franceză a acestei cărţi apărută supt titlul: *Constantiniade, ou description de Constantinople ancienne et moderne*, Constantinople 1846, p. III, unde se dă numele autorului anonim.

Şi ca şi cum n'ar fi fost de ajuns cu atâtea confuziuni, iată şi editorul Cronicei, Iulian, care într'o notă a ediţiei din 1676 ne spune că-i pare rău că nu poate să reproducă portretul *Mitropolitului Monembaziei Teodor, autorul Cronicei:* Ἐγὼ ὅμως ἂν ἤθελα ἔχει τὴν εἰκόνα τοῦ τρισμακαρίτου ἐκείνου πανιερωτάτου μητροπολίτου Μονεμβασίας κυρίου Θεοδώρου, ὁποῦ ἰδίῳ μόχθῳ ἐσύναξε καὶ ἐσύνθεσε ὅλον τὸ βιβλίον, ἐκείνην καὶ ὄχι ἄλλην ἤθελα ἐκτυπώσει μετὰ πάσης χαρᾶς, ἀφίνοντας ἐκ μέρους τὰς ἄλλας (dar eu dacă aş fi avut portretul acelui prea fericit şi prea sfinţit mitropolit al Monembaziei chir **Teodor,** care cu osteneala lui a adunat şi a întocmit toată cartea, acel portret şi nu altul aş fi reprodus cu mare plăcere, lăsând la o parte celelalte portrete), folio 5v; nota e reprodusă de **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique 17 siecle*, 2 p. 334. Cred că aci — dacă nu e o inadvertenţă — e vorba de un simplu anagramatism (Δωρόθεος = Dăruit de Dumnezeu, Θεόδωρος = Dăruit de Dumnezeu), căci nu e probabil că editorul din 1676, care dă la lumină Cronica 86 de ani după alcătuirea ei, ştia precis cine era autorul ei. In acest caz n'ar fi scris pe folio 5r că Dorotei e autorul Cronicei (καὶ ἅπαντες ἂς μνημονεύουσιν ἀείποτε τὸν ἀείμνηστον ἐκεῖνον πανιερώτατον *Δωρόθεον, τὸν συγγραφέα τῆς παρούσης βίβλου,* τὸν ποτέ φημι μητροπολίτην Μονεμβασίας, (şi toţi să pomenească totdeauna pe acel neuitat prea sfinţit *Dorotei, autorul cărţii de faţă,* adică pe fostul mitropolit al Monembaziei), nici n'ar fi lăsat pe titlu numele de Dorotei, ca autor al Cronicei.

El a fost ales mitropolit al Monembaziei după 1578, căci la 1578 ştim că acest scaun era ocupat de Ioasaf [1].

Impreună cu Patriarhul ecumenic Ieremia al 2-lea, trecând spre Moscova, Ierotei s'a oprit în Bucureşti în anul 1588, unde a fost primit de Mihnea Turcitul şi de mama lui. Trecând în Moldova cei doi prelaţi au fost primiţi de Petru Şchiopul, care le dete bucătari să le gătească şi oameni să-i slujească la toate, la cai, la fân, la lemne; domnul însuşi se ducea la patriarh şi arăta o cinste deosebită pentru toţi [2].

Din Moldova, Ierotei cu patriarhul Ieremia ajung în Rusia, unde se duseseră spre a obţine ajutoare băneşti pentru a scăpa de datorii scaunul patriarhicesc. Acolo însă au fost opriţi un an întreg, şi cu făgădueli şi ameninţări au consimţit să ridice la rangul de patriarhie scaunul mitropolitan al Moscovei. Ierotei, pentru opunerea sa, a trecut prin primejdia să fie aruncat în fluviu, de care a scăpat iscălind documentul înfiinţării Patriarhiei [3].

Plecând din Rusia la 1589 în luna Mai [4], au trecut iarăşi prin Ţara Românească şi prin Moldova.

---

[1] Vezi **Crusius**, *Turcograecia*, p. 321—322.

Acest **Ioasaf** de sigur e aceeaşi persoană cu **Iosif** (greşit citit de Catramis, după credinţa mea) care iscăleşte un act ca Mitropolit al Monembaziei în anul 7082 = 1574, Aprilie 1, publicat de **Catramis** în *Φιλολογικὰ 'Ανάλεκτα Ζακύνθου*, Zante 1880, p. 185. Trebue observat că Catramis calculând greşit anul 7082 şi luându-l egal cu 1578 în loc de 1574 a indus în eroare şi pe **Hrisostom Papadopulos**, *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς χρονογραφίας τοῦ 16 αἰῶνος* (Despre cronograful bisericesc grecesc din al XVI-lea secol), Alexandria 1912, p. 8 şi 22. Exact calculează zisul an **M. Ghedeon** în *Πατριαρχικοὶ πίνακες*, Constantinopol, p. 521.

[2] **Dorotei**, *Cronica*, p. 450, citez după ediţia din 1818. Cf. şi **N. Popescu**, *Patriarhii Ţarigradului prin Ţările româneşti*, veacul XVI, Bucureşti 1914, p. 45; **N. Iorga**, *Fundaţiunile Domnilor Români în Epir*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 36 (1914) p. 902; *Hurmuzaki Documente*, vol. 14, partea 1 p. 83—84; **V. Grecu**, *Probitatea ştirilor contemporane din Cronograful lui Dorotei al Monembasiei*, în *Codrul Cosminului*, 2—3 (1925—1926) p. 537—566.

[3] **Dorotei**, *Cronica*, p. 449—453.

[4] **Const. Sathas**, *Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ Πατριάρχου 'Ιερεμίου τοῦ Β'* (Schiţă biografică despre Patriarhul Ieremia al 2-lea), Atena 1870, p. 87 din introducere, după **Karamzin**.

Când la 2 Ianuarie 1590 Ştefan Vodă, fiul lui Petru Şchiopul, se unge ca domn [1], la ceremonie au fost de faţă atât Ieremia cât şi Ierotei, pe cari Petru i-a încărcat cu daruri [2].

Ierotei trebue să se fi retras din scaunul Monembaziei înainte de Mai 1593, fiindcă la sinodul ţinut la această dată a luat parte şi a iscălit ca mitropolit al Monembaziei **Lavrentie** [3].

Totuşi la 1596 aflându-se la Moscova copiază un manuscris şi-l trimite în dar lui Damaschin, arhimandritul Ierusalimului, scriind pe el: *Ἐν Μοσχοβίᾳ Ἱερόθεος ὁ Μονεμβασίας κυρίῳ Δαμασκηνῷ τῷ ἱερομονάχῳ καὶ ἀρχιμανδρίτῃ τῆς ἁγίας πόλεως Ἱεροσολύμων.* Manuscrisul s'a păstrat şi se află astăzi în Biblioteca Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol supt nr. 147 [4].

In lipsa de documente nu putem să ne explicăm această contrazicere altfel decât admiţând ori că data 1593 a documentului de mai sus e greşită, ori că Ierotei şi-a dat titlu: al Monembaziei, în loc de: fost al Monembaziei.

Că Ierotei ar fi fost ucis în timpul răscoalei lui Lupu Mehedinţeanul, întâmplată în Ţara Românească în anul 1618 [5] cum am admis în *Elenizmul în România*, p. 33 n. 2, luându-mă după Iorga, nu mi se pare astăzi probabil.

Mărturia pe care se întemeiază Iorga şi admite uciderea lui Ierotei la 1618 se află în Matei al Mirelor: Istoria celor petrecute în Ţara-Românească:

---

[1] **Pezzen,** într'un raport din Noemvrie 1589, spune că Petru a cumpărat succesiunea pentru fiul său plătind 60.000 ducaţi vezirului şi 200.000 sultanului, **Hammer,** *Geschichte des osmanischen Reiches*, ed. 2, Pest 1834, vol. 2 p. 542.

[2] **Dorotei,** *Cronică*, p. 451.

[3] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἀνέκδοτα ἑλληνικά* publicat în revista *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος, παράρτημα τοῦ ιε' τόμου, Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη*, Constantinopol 1884—1888, p. 75; **Hrisostom Papadopulos,** *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς χρονογραφίας τοῦ 16 αἰῶνος* (Despre cronograful bisericesc grecesc din al 16-lea secol), Alexandria 1912, p. 22.

[4] Vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, Petrograd 1899, vol. 4 p. 135—136.

[5] Despre răscoala lui Lupu Mehedinţeanul vezi **Xenopol,** *Istoria Românilor*, ed. III, vol. 6 p. 39.

Ἔπεσαν ἄρχοντες πολλοὶ καὶ ὁ Μονεμβασίας
Ἀρχιερέας τίμιος, καλῆς ζωῆς ἁγίας.
Τὴν κεφαλήν του ἔκοψαν, πῆραν τὰ ἱερά του,
Στὴν γῆν γυμνὸν τὸν ἔρριψαν, μόνον μὲ τὰ πλευρά του.

(Căzură mulţi boieri, căzu şi mitropolitul Monembaziei, arhiereu onorabil, şi de o viaţă bună sfântă. I-au tăiat capul, l-au despoiat de sfinţitele lui odăjdii şi l-au aruncat gol jos pe pământ, cu coastele lui goale) [1].

In mărturia de mai sus e vorba de un Mitropolit al Monembaziei, al cărui nume nu se dă. Dar acest mitropolit nu poate să fie Ierotei, ci un succesor al său pentru următoarele motive:

Ştim că Ierotei a fost profesor al Patriarhului Ieremia al 2-lea (născut la 1536) [2], după cum ne spune cronica lui Dorotei, p. 444. In acest caz cu greu ar fi putut trăi şi întreprinde călătorii până la 1618. Iar într'o notiţă din 1602, aflată pe un manuscris autograf al lui Ierotei [3], Mitropolitul Elasonei scrie că trimite acest autograf ca să se afle la patriarhia Ţarigradului «pentru pomenirea şi mântuirea sufletească» a zisului mitropolit Ierotei. Aceste expresiuni arată că Ierotei în anul 1602, când le întrebuinţa mitropolitul Elasonei, nu mai era între cei vii.

Mitropolitul Monembaziei ucis la 1618 trebue să fie acela care în 1617, aflându-se în Polonia, a ţinut o cuvântare în biserica oraşului *Zolcovia*, păstrată într'un manuscris din Lemberg (gräflich Ossolinskisches Nationalinstitut) descris de Eduard Gollob [4].

Faptul că în Cronica revine des numele lui Ierotei, că se expun amănunte despre înfiinţarea patriarhiei Moscovei, că se redau

---

[1] **Matei al Mirelor,** *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων* în *Tezaur de monumente istorice*, vol. 1 p. 347; **N. Iorga,** în *Byzantinische Zeitschrift*, 11 (1902) p. 688; **acelaşi,** *Istoria literaturii româneşti în sec. al XVIII-lea*, Bucureşti 1901, vol. 1 p. 29 (= vol. 2 p. 34 din ed. a 2-a); **acelaşi,** *Istoria bisericii româneşti*, ed. a 2-a, 1 p. 254.

[2] Vezi **Const. Sathas,** *Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β'*, Atena 1870, p. δ'.

[3] Vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 1 p. 194.

[4] **Eduard Gollob,** *Verzeichnis der griechischen Handschriften in Österreich*, Wien 1903 (Sitzungsb. der Wiener Akad. der Wissenschaften philos.-hist. Klasse, Band 146), p. 36.

convorbirile pe cari el le-a avut cu Ieremia în Rusia, a făcut pe Sathas să o atribue lui Ierotei. Şi aceste lucruri au convins şi pe ceilalţi cercetători, aşa încât îndeobşte Cronica se atribue astăzi lui Ierotei. Şi eu în *Elenizmul în România* am primit această părere.

Hrisostom Papadopulos însă, cu argumente întemeiate, a arătat acum în urmă într'un studiu citat mai des până acum *(Περὶ τῆς ἑλλ. ἐκκλησιαστικῆς χρονογραφίας)* că autorul Cronicei nu poate să fie Ierotei. Intâi în ce priveşte ştirile despre înfiinţarea patriarhiei Moscovei, ele erau cunoscute şi altor persoane, mai cu seamă Grecilor din Moscova; şi ceva mai mult: despre înfiinţarea acestei patriarhii, a scris un alt prelat grec, Arsenie al Elasonei, care a luat parte activă la această înfiinţare şi a compus şi o poemă şi memorii, făcând istoricul amănunţit al acestui act bisericesc [1]. Zotu şi Apostol Ţigara, care făceau comerţ cu Rusia [2] puteau să afle amănunte dela compatrioţii lor de acolo; Apostol Ţigara cunoştea chiar personal pe Arsenie şi putea să afle dela el toate amănuntele, chiar în Moscova unde petrecea în anul 1593 [3].

Dar chiar dela Ierotei putea să afle Zotu Ţigara, sau oricare ar fi redactat capitolul respectiv, aceste amănunte, căci ştim că Ierotei, întorcându-se din Moscova s'a oprit în Moldova (vezi mai sus p. 73) şi de sigur a avut prilej să povestească întâmplările din Rusia. Pe de altă parte aceste amănunte se expun în aşa mod în Cronică şi se aduc aşa de mari elogii lui Ierotei (se zice d. p. între altele că el era învăţat şi mai presus decât toţi prelaţii de atunci), încât e cu neputinţă de admis că el ar fi scris asemenea laude despre sine însuşi. Şi ceva mai mult: din *Cronică* se vede că Ierotei a susţinut din răsputeri pe Ieremia, pe când

---

[1] Poema a fost publicată de Sathas în *Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Β'*, (Schiţă biografică despre Patriarhul Ieremia al 2-lea), Atena 1870; Memoriile au fost publicate de **A. Dimitrievski** în *Revista Academiei din Chiev*, 38—39 (1898—99), după un manuscris din Trebizonda, mânăstirea Sumela, v. **Hrisostom Papadopulos**, *op. cit.*, p. 29, n. 2.

[2] *Hurmuzaki Documente*, 14 p. 97—98: Zotu roagă pe socrul său Petru Şchiopul să-i prelungească termenul de plată a datoriei, fiindcă sunt angajaţi toţi banii săi într'o întreprindere în Rusia.

[3] *Ἀρσενίου Ἐλασσῶνος ἐπιστολή*, publicată de **Ioan Vasilicos** în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 28 (1907) p. 758—759, citat de **H. Papadopulos**, *op. cit.*, p. 41.

alcătuitorul *Cronicei* se exprimă foarte aspru despre activitatea acestui patriarh (**Papadopulos,** *loc. cit.* p. 42—43). Aşa dar, argumentul că nimeni nu putea să ştie amănuntele înfiinţării patriarhiei nici convorbirile între Ieremia şi Ierotei, după cele spuse mai sus, nu e convingător, pe când ridicarea în slava cerului a lui Ierotei, pomenit aşa de des în *Cronică* cu elogii, şi duşmănia cu care alcătuitorul cronicei ponegreşte activitatea lui Ieremia (pe care Ierotei l-a susţinut şi cu vorba şi cu fapta, după cum aflăm din însăşi *Cronică*), aceste fapte, zic, sunt indicii sigure că Ierotei nu poate fi autorul ei. Dar după ce critică părerea lui Sathas, **Papadopulos** (*loc. cit.*, p. 43) mărturiseşte că nu-şi poate explica cum cronica s'a publicat supt numele unui autor care n'a existat niciodată.

Precum vedem există o mare controversă în privinţa acestei cronici. Iată şi părerea mea în această chestiune.

Argumentele lui Sathas nu sunt întemeiate

Că zeţarii străini din Veneţia, găsind în titlu numele de Ierotei, l-ar fi citit Dorotei, cum susţine Sathas, nu mi se pare de loc probabil, şi are deplină dreptate Hrisostom Papadopulos în această privinţă (**Papadopulos,** *loc. cit.*, p. 22—23). Numele Dorotei se află, nu numai în titlu, ci şi în prefaţă, unde revine de mai multe ori. Pe de altă parte, numele de Ierotei revine foarte des în şirul povestirei şi e tipărit: **Ierotei.** Cum atunci zeţarii au citit de mai multe ori rău în titlu şi în prefaţă şi iarăşi de mai multe ori bine în textul Cronicei? Şi dacă era o greşală de tipar, o asemenea greşală capitală nu s'ar fi observat şi nu s'ar fi îndreptat în una din nenumăratele ediţii posterioare? Ediţia a doua din 1637 a apărut poate pe când trăia încă Apostol Ţigara, şi totuşi poartă ca nume de autor Dorotei[1].

Argumentul al doilea al lui Sathas că el (Sathas) n'a aflat printre succesorii lui Ierotei niciun mitropolit al Monembaziei cu nume de Dorotei, deşi a cercetat bine condicile patriarhiei, de asemenea nu mi se pare convingător. De ce adică, trebuia numai-

---

[1] Apostol Ţigara moare la 1637; testamentul său se deschide la 7 Iunie 1637, vezi *Literatura şi arta română,* 5 (1901—1902) p. 178—179 şi **Const. Mertzios,** *Τὸ ἐν Βενετίᾳ 'Ηπειρωτικὸν ἀρχεῖον* în revista *'Ηπειρωτικὰ χρονικά,* 11 (1936) p. 21—27. Inscripţia depe mormântul familiei Ţigara în **Veludis,** *'Ελλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ,* ediţia a 2-a, Veneţia 1893, p. 14 (paginaţia începe din nou după p. 147).

decât autorul Cronicei să fie căutat printre succesorii şi nu printre predecesorii lui Ierotei? Probabil, văzând că Cronica pomeneşte de Ierotei al Monembaziei, Sathas şi-a închipuit că autorul ei nu poate să fie decât un succesor al lui, care trăind după Ierotei, ar fi putut să scrie în cronică despre el. Dar modul de a se scrie aceste cronografe prin adaose şi întregiri continue e îndeobşte cunoscut. Aşa şi Cronica în chestiune, dintr'un sâmbure primitiv s'a mărit mereu întregindu-se de diferite persoane. Prin urmare un predecesor Dorotei poate să fi alcătuit Cronica, în care un continuator, contemporan sau posterior lui Ierotei, să fi introdus amănuntele referitoare la Ierotei.

Dorotei al Monembaziei dela 1422

Şi într'adevăr, printre predecesorii lui Ierotei în scaunul Monembaziei, eu găsesc un Dorotei al Monembaziei (şi nu e exclus ca să fi existat şi alţii), care a ţinut o cuvântare *când au atacat păgânii Turci Constantinopolul* : « Διδασκαλία λεχθεῖσα ὅτε ἡ ἔφοδος ἐγένετο τῶν ἀθέων 'Αγαρηνῶν κατὰ ταύτης τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων κατὰ μῆνα 'Ιούνιον ἡμέρα κ'» Δορωθέου Μονεμβασίας [1]. (Dorotei al Monembaziei, cuvântare spusă când s'a făcut năvala păgânilor Agarineni împotriva acestei regine a oraşelor la 20 Iunie [2].

Nu încape nicio îndoială că e vorba de atacul dat de Murat al 2-lea (1421 — 1451) la 1422 în luna Iunie, despre care a scris pe larg istoricul bizantin Cananòs [3].

Această cuvântare a lui Dorotei, păstrată într'un manuscris al bibliotecii *Laurenţiana* din Florenţa Plut. X, cod. 22 f. 187^a — 193^b, (vezi **Sp. Lambros,** *loc. cit.*), supt numele lui Dorotei al Monembaziei, n'a fost băgată în seamă, fiindcă toţi cercetătorii căutau un Dorotei al Monembaziei printre succesorii şi nu printre predecesorii lui Ierotei. Faptul că acest Dorotei se îndeletnicea cu cuvântări de conţinut istoric, mă întăreşte în presupunerea mea [4].

---

[1] **Sp. Lambros,** *Μονῳδίαι καὶ θρῆνοι ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως,* în *Νέος 'Ελληνομνήμων,* 5 (1908) p. 267.

[2] Cuvintele *acestei regine a oraşelor* ne arată că cuvântarea s'a ţinut chiar în *Constantinopol.*

[3] Ed. Bonn împreună cu Franţi ad calcem; cf. şi **Franţi,** p. 116, **Duca,** p. 186; **Halcocondil,** p. 232; **Critobul,** p. 66, § 11.

[4] E de observat că despre această asediere a Constantinopolului de Turci vorbeşte în treacăt şi cronica lui Dorotei, p. 402.

Aşa dar, acest Dorotei al Monembaziei dela 1422, sau un alt Dorotei al Monembaziei care nu trebue căutat numaidecât printre succesorii lui Ierotei, trebue să fi fost acela care a alcătuit după Manase şi după alţii o cronică universală, care de sigur continuată de altcineva, a dat naştere Cronicei dela 1570, cronică pe care Malaxos şi Zygomalas au utilizat-o, unul insistând mai mult asupra laturei bisericeşti şi întregind-o în acest sens până în zilele sale, celălalt copiind de preferinţă partea politică şi *îndreptând-o după putinţă* pentru Crusius (vezi mai sus, p. 63—68).

Aşa s'ar explica în mod firesc asemănările izbitoare între Malaxos şi Zygomalas: ambii copiază acelaşi izvod. Aşa s'ar explica atât vorbele cu cari îşi încheie textul Istorii politice Zygomalas : ὡς εὗρον μετέγραψα (am copiat întocmai cum am aflat în izvod) [1], cât şi mărturiile lui Gerlach şi Crusius, cari vorbesc mereu de însărcinarea dată lui Malaxos de a copia o cronică [2].

Ierotei a procurat Cronicii lui Petru Şchiopul

Ştim că Ierotei era bibliofil şi-i plăcea să copieze manuscrise pentru sine, sau pentru a le dărui prietenilor săi [3]. De sigur el

[1] **Crusius,** *Turcograecia*, p. 43. Zygomalas a copiat un izvod care se sfârşea cu cuvintele : οὔτε οἱ πατέρες ἡμῶν *loc. cit.* Cele 23 linii care urmează, şi în care se dau în mod sumar numele patriarhilor şi sultanilor, cari au domnit în cei 60 de ani din urmă, de sigur sânt un adaos al lui propriu.

[2] **Gerlach,** *Tagebuch*, p. 448.

[3] **Preger,** *Die Chronik vom Jahre 1570*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 11 (1902) p. 11; **Marie Vogel** und **Victor Gardthausen,** *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance* (XXXIII, Beiheft zum Zentralblatt für Bibliothekswesen), Leipzig 1909, p. 161. Manuscrisul miscelaneu din 1566, aflat la Metohul Sf. Mormânt din Constantinopol supt nr. 252, e un autograf al lui (**A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, 4 p. 218); un alt manuscris, copiat de el, parte în Moscova, parte în Ţara Românească între anii 1588 şi 1591 se află în Ierusalim (**A. Papadopulos-Kerameus,** *op. cit.*, 1 p. 194, nr. 111). Manuscrisul nr. 147 al Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol a fost copiat de el la 1596 în Moscova, de unde l-a trimes în dar lui Damaschin, arhimandritul Ierusalimului. (**Idem,** *ibid.*, 4 p. 135—136). O scriere, alcătuită de el περὶ τῶν ἑπτὰ οἰκουμενικῶν συνόδων, τῆς ὀγδόης καλουμένης καὶ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ se află în Mitilene (**Papadopulos-Kerameus,** *Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη*, p. 80, nr. 92). Altă scriere a lui în Codex Athous 2128 : Συναγωγὴ ἐν πεζῇ φράσει περὶ τῆς ἀμωμήτου πίστεως τῶν χριστιανῶν. Vezi **Sp. Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on mount Athos*, Cambridge 1895, vol. 1 p. 184, nr. 2128 (115), 5. In afară de acestea ni s'au păstrat şi mai multe scrisori de ale lui Ierotei în manuscrisul 420 al Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol (vezi **Hrisostom**

poseda Cronica lui Dorotei (care întregindu-se mai târziu a dat naştere Cronicei dela 1570); poate a găsit-o chiar în biblioteca mitropoliei Monembaziei dela predecesorul său. Că a avut Istoria politică în forma în care e publicată de Sathas [1] (adică aproape la fel cu Istoria politică din *Turcograecia* lui **Crusius**) e mai presus de orice îndoială; căci *ea se cuprinde în acel miscelaneu, copiat de el*, f. 501ª—514ª, care astăzi se află în Metohul Sf. Mormânt din Constantinopol [2], un amănunt care a scăpat cercetătorilor. E foarte probabil că el a procurat lui Petru Şchiopul Cronica lui Dorotei, cu prilejul repetatelor sale vizite. Acest Domn, care, după cum am văzut mai sus, arăta un deosebit interes pentru ştiinţă, dorind să aibă acest cronograf, a dat ordin să se copieze, ceea ce s'a făcut supt supravegherea lui Zotu Ţigara, cum ne asigură în prefaţa Cronicei Apostol Ţigara. Se înţelege că în lunga sa petrecere la curtea lui Petru Şchiopul, Ierotei a povestit pe larg tot ce a văzut şi a pătit, tot ce a spus şi a auzit în călătoria sa în Rusia, de unde sosea proaspăt la Iaşi în anul 1591, şi a zugrăvit cu colori vii certurile şi istoria contemporană a bisericei Ţarigradului, în care el a jucat un rol însemnat. Şi ştim din alte izvoare că Petru se interesa foarte mult de biserica răsăriteană [3].

Cronica se întregeşte cu povestirea lui Ierotei

Papadopulos, *Περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησιαστικῆς χρονογραφίας τοῦ 16 αἰῶνος,* Alexandria 1912, p. 22) şi una în manuscrisul 84 al Mânăstirii Sumela, vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τοῦ Σουμελᾶ ἑλληνικῶν χειρογράφων* (Catalogul manuscriselor greceşti din sfânta mânăstire Sumela), p. *με'*, catalog publicat ca supliment la **E. Kyriakidis,** *Ἱστορία τῆς μονῆς τοῦ Σουμελᾶ,* (Istoria Mânăstirei Sumela), Atena 1898. Din Cronica Dorotei, p. 446 (ed. 1818) reiese că era copiată (poate chiar tradusă) de el o operă a lui Toma de Aquin.

[1] **Const. Sathas,** *Bibliotheca graeca medii aevi,* vol. 7 p. 557—610.

[2] Vezi **Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη,* vol. 4 p. 223.

[3] La 1589 Petru Şchiopul trimite lui Ieremia al 2-lea, patriarhul Constantinopolului, o scrisoare prin care îl îndeamnă ca să ocupe iarăşi scaunul patriarhicesc (**Sathas,** *Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β',* (Schiţă biografică despre Patriarhul Ieremia al 2-lea), Atena 1870 p. 83; **Legrand,** *Bibliographie hellénique,* 15 et 16 siècles, 4 p. 303). De repetate ori a făcut danii patriarhiei şi era în corespondenţă cu cei mai însemnaţi capi ai bisericei ortodoxe (vezi **M. Ghedeon,** *Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ* (Cronica casei şi bisericii patriarhiceşti), Constantinopol 1884, p. 67; *Hurmuzaki Documente,* vol. 11 p. 370, vol. 14 p. 47 şi 59).

Aceste amănunte, povestite de Ierotei, Zotu Ţigara, sau altcineva din curtea lui Petru Şchiopul, le-a aşternut pe hârtie ca lucruri foarte interesante şi cu ele a întregit Cronica dela 1570. Aşa se explică de ce capitolul dela sfârşitul Cronicei: *Neorânduielile bisericeşti* (p. 439—453), care cuprinde tocmai epoca în care activitatea lui Ierotei e însemnată, lipseşte în manuscrisele Cronicei dela 1570. E de notat că începutul acestui capitol se află numai în Parisinus 1790 [1], iar în celelalte — peste 25 manuscrise cunoscute — lipseşte, după cum afirmă Preger [2] sau nu le-a observat Preger, fiindcă poate să existe dar nu ca un capitol separat.

Capitolele dela sfârşitul Cronicei sunt scoase din miscelaneele lui Ierotei

Primele ediţiuni ale Cronicei lui Dorotei duc şirul povestirei până la sultanatul lui Murat al 3-lea (1574—1595), după care se află cuvântul τέλος (sfârşit). După această parte, adică după cronica propriu zisă, s'au adăogat câteva capitole disparate: Când au cucerit Francii Morea, istoria sinodului dela Florenţa, cucerirea Brusei de către Orhan, Dogii Veneţiei, translaţiunea moaştelor Sf. Constantin, slovele cari s'au găsit pe mormântul aceluiaşi sfânt şi boieriile curţii bizantine. Că aceste capitole n'au nimic a face cu povestirea cronicei, e evident. De sigur nu provin dela autorul ei, fiindcă altfel n'ar avea niciun sens acel cuvânt *sfârşit*, pus la capătul povestirei.

Aceste curiozităţi, după părerea mea, sunt scoase din manuscrisele miscelanee, puse la dispoziţia lui Ţigara de Ierotei. Că acestui caligraf bibliofil (Ierotei) îi plăceau asemenea curiozităţi, mai cu seamă controversele dogmatice dintre Latini şi Greci şi chestia sinodului dela Florenţa, reiese din conţinutul manuscriselor copiate de el. Aşa de pildă, în miscelaneele sale cari ni s'au păstrat găsim: *o descriere a boieriilor curţii bizantine* [3]; *slovele cari s'au găsit în cosciugul împăratului Nicefor Foca* [4]; *discuţiile dintre Greci şi Latini la Sinodul dela Florenţa şi întâmpinarea contra Latinilor de Marcu al Efesului*, precum şi alte multe capitole

---

[1] Reprodus în parte de É. Legrand în **Daponte**, *Éphémérides daces*, 1 p. 503—504.

[2] *Die Chronik vom Jahre 1570*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 11 (1902) p. 6.

[3] **Papadopulos-Kerameus**, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 4 p. 219, nr. 252.

[4] *Ibid.*, p. 233.

referitoare la acelaşi sinod [1]. Mai sus am văzut că Ierotei *a alcătuit o scriere întreagă despre cele 7 sinoade şi despre al 8-lea dela Florenţa* [2].

Dorotei s'a compilat la Iaşi

Cuvintele din prefaţa lui Apostol Ţigara că Cronica *s'a compilat şi s'a copiat* din porunca lui Petru, prin cele spuse mai sus se confirmă: în realitate Cronica lui Dorotei, în forma în care s'a tipărit, s'a compilat la curtea lui Petru Şchiopul, şi nu seamănă întocmai cu niciunul din manuscrisele existente ale Cronicei dela 1570.

Aşa dar, manuscrisul cronografului nostru, alcătuit în modul arătat mai sus, purtând în titlu ca nume de autor: Dorotei al Monembaziei, a trecut ca moştenire dela Zotu la Apostol Ţigara, care l-a dat la tipar ca o operă a lui Dorotei al Monembaziei [3].

Carte populară

Această Cronică a fost foarte mult citită, precum probează ediţiile ei succesive, şi pentru motivul că nu existau alte cărţi de istorie universală în limba greacă populară în timpul apariţiei ei, dar mai mult fiindcă conţinea lucruri cari corespundeau gustului poporului: legendele biblice apocrife, minunile, poveştile despre Sf. Sofie, oracolele şi lucrurile cu totul disparate, cari povestite naiv în limba maselor de jos au făcut din această Cronică *o carte populară*, cu toată întinderea ei.

---

[1] *Ibid.*, p. 221—223.

[2] **Papadopulos-Kerameus,** *Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη*, p. 80, nr. 92.

Intemeierea Veneţiei şi lista dogilor

[3] Capitolul despre întemeierea Veneţiei şi lista dogilor şi câteva pasaje, unde scriitorul vorbeşte despre lucruri văzute în acest oraş, probează că continuatorul Cronicei trăia acolo; el trebue să fi fost un Grec, care trăia în Veneţia, sau un Italian, cunoscător al limbii greceşti (**A. Adamantios,** *Τὰ χρονικὰ τοῦ Μορέως,*, (Cronicile Moreei), în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς 'Ελλάδος*, (Buletinul societăţii istorice şi etnologice a Greciei), 6 (1906) p. 572—573). Fiind vorba de prădarea Constantinopolului de Veneţieni, el menţionează: τὰ πολύτιμα τέμπλα τῆς ἁγίας Σοφίας τὰ ὁποῖα εὑρίσκουνται ἕως τὴν σήμερον εἰς τὸ τριζόρι (tresoro) τῆς Βενετίας (Parisinus 1790 p. 790; ed. 1818 p. 395). Puţin mai jos spune: ἔτι δὲ ταῖς πόρταις τῆς ἁγίας Σοφίας ἐπεῖραν καὶ ἔβαλάν ταις εἰς τὸν ἅγιον Μάρκον καὶ φαίνονται πολύτιμαι καὶ θαυμασταὶ ἕως τὴν σήμερον (Parisinus 1790). Cf. **Preger,** *Die Chronik vom Jahre 1570*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 11 (1902) p. 15. Τοῦτος ὁ πόλεμος εἶναι ζωγραφισμένος εἰς τῆς Βενετίας τὸ Παλάτι ed. 1818 p. 431.

Importanța istorică

Importanța istorică, se înțelege, au numai capitolele unde se tratează istoria contemporană de editorii și întregitorii Cronicei; în special capitolul despre *Neorânduelile bisericești* cuprinde știri prețioase, necunoscute din alte izvoare, atât pentru biserica ortodoxă a răsăritului cât și pentru biserica Rusiei și Țările românești.

Capitole traduse în limba română

Acest capitol a fost tradus de **Barbu Constantinescu** și publicat în *Columna lui Traian*, 2 (1871) p. 177—178; o altă traducere de **C. Erbiceanu** în *Revista teologică*, *3* (1886) p. 252—254; uitând prima sa traducere din 1886, Erbiceanu a făcut o altă traducere și a publicat-o în *Biserica ortodoxă*, 23 (1899) p. 624—642; acum în urmă s'a reprodus textul grecesc cu o traducere românească de **N. Iorga** în *Hurmuzaki Documente*, 14 (1915) p. 83—86. Aceste traduceri sunt independente una de cealaltă, fiindcă traducătorii nu cunoșteau opera predecesorilor lor, iar Barbu Constantinescu n'a știut că capitolul pe care îl traducea la 1871 era cunoscut și tradus în românește cu sute de ani mai înainte, precum vom vedea în capitolul despre cronografe.

Partea relativă la Români din capitolul *Neorânduelile bisericești* e întrebuințată în articolul *Relațiuni istorice despre țările române de* **Melchisedec** [1].

Un studiu temeinic despre izvoarele Cronicei dela 1570, și prin urmare și a Cronicei lui Dorotei, nu există până acum. Pare că traducerea în limba populară a Cronicei lui Manase a fost izvorul principal [2], care s'a completat cu cronici mai recente; la acestea s'au adăogat succesiv întregiri ducând povestirea până în zilele continuatorilor, și astfel pe când prima ediție din 1631 se oprea la 1629, cea din 1818 povestește fapte din 1797 (p. 538).

Cronograful lui Dorotei a fost cunoscut de Goethe, care după el a introdus în Faust, partea a 2-a actul 3, scena cu Elena. Comparația nevestei lui Gulielm II Villehardouin (1245—1278), o prințesă greacă, cu Elena soția lui Menelaos din Faust există și în Dorotei, așa încât e exclus ca Goethe să fi cunoscut *Cronica din Morea*, care a văzut lumina zilei abia în 1825 și numai

---

[1] *Analele Acad. Rom.*, Secț. ist., ser. II, 3 (1881) p. 5—14; Melchisedec utilizează în acest articol o lucrare a lui Ivan Malyşevski despre Meletie Pigas.

[2] **K. Praechter,** *Zur vulgären Paraphrase des Konstantinos Manasses,* în *Byzantinische Zeitschrift,* 7 (1898) p. 589.

în traducerea franceză a lui **Buchon.** Ba ceva mai mult: şi această traducere franceză nu există în Biblioteca din Weimar, unde sunt păstrate cărţile lui Goethe.

Cercetătorii nu puteau să explice cum Goethe a ajuns la cunoştinţa cuceririi Moreei de către Frânci şi a o mulţime de amănunte care există în Cronica Moreei, dar care Cronica nu putea să fie cunoscută de Goethe. Acum în urmă un savant din Budapesta, I. Moravcsic, a lămurit pe deplin chestia, arătând că izvorul lui Goethe a fost Cronica lui Dorotei, care cuprinde şi un extras al cucerirei Moreei [1].

Cronica lui Dorotei circula şi în ţară în manuscris înainte de publicarea ei. Un manuscris al ei se afla în Biblioteca mânăstirei Văcăreşti, înfiinţată de Nicolae Mavrocordat. In Catalogul acestei biblioteci, păstrat în manuscris [2], astăzi în Biblioteca Academiei Române nr. 603 (fondul românesc) la f. 289^v citim: Σύνοψις ἱστοριῶν διαφόρων ἤτοι χρονογράφος εἰς φράσιν ἁπλῆν 1628. (Compendiu de diferite istorii, adică cronograf în limba populară, 1628).

Se vede că Sp. Lambros prepara o lucrare despre Cronica lui Dorotei. Intre manuscrisele sale s'a găsit colaţionarea a 8 manuscrise care s'a publicat ca o operă postumă în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 16 (1922) p. 137—190.

Constantin Amantos, Profesor la Universitatea din Atena, descrie trei manuscrise necunoscute ale Cronicei lui Dorotei, reproducând şi lungi extrase şi facsimile în revista greacă *Ἑλληνικά*, 1 (1928) p. 45—70 [3].

Ediţiile Cronicii

Prima ediţie, după cum am văzut mai sus, a apărut la 1631, după care au urmat numeroase altele: 1637 [4]; 1654 [5]; 1676;

---

[1] Vezi **J. Moravcsik,** *Zur Quellenfrage der Helenaepisode in Goethes Faust*, în *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, 8 (1929—1930) p. 41—56).

[2] Vezi **D. Russo,** *Elenizmul în România*, Bucureşti 1912, p. 67 notă.

[3] Cf. *ibid.*, p. 45 nota 1, bibliografia despre cronica şi manuscrisele cunoscute; **Moravcsik,** *Ἄγνωστος κῶδιξ τῆς ἐκθέσεως χρονικῆς* (Un manuscris necunoscut al Ecthesis chronica), în revista *Ἑλληνικά*, 2 (1929) p. 119—123.

[4] Ediţia din 1637 există în Biblioteca Academiei Române, provenind din cărţile colonelului Papazoglu (cota: I 15.654).

[5] Ediţia din 1654 se află în Biblioteca Ateneului Român din Bucureşti. Exemplarul n'are titlu dar prefaţa poartă data: ,αχνδ' (1654).

1681[1]; 1684; 1686; 1691; 1743; 1750; 1761; 1763; 1781; 1786; 1792; 1798 etc.

Cronica în l. slavă

[In « *adunarea istoriilor dela începutul lumii... scoasă după grecie pă limba rumânească de* **Grigorie dasc. Buză** se află următoarea notiță:

« Hronograful lui chir Dorotei mitropolitul Monemvasiei, cel tălmăcit și scos din limba grecească pe limba slovenească de Arsenie și Dionisie Grecii, în locul seminției Iudei socotind a fi oareșcarea față numită Iuda șapte ani judecătoriu el a fi îl spune pe dânsul »[2].

Despre traducătorii cronografului Arsenie și Dionisie, Filaret, arhiepiscop de Harkov, ne spune: 'Αρσένιος ὁ Ἕλλην ἐλθὼν εἰς Μόσχαν μετὰ τοῦ Ἱεροσολύμων Παϊσίου διέμενεν ὡς λόγιος, διαταγῇ τοῦ βασιλέως. Ὁ 'Αρσένιος σύγχρονος τοῦ Παϊσίου Λιγαρίδου μετέφρασε μεταξὺ ἄλλων καὶ Δωροθέου Μονεμβασίας τὸν Χρονογράφον. Ἡ μετάφρασις ἤρξατο μὲν ὑπὸ τοῦ 'Αρσενίου τῷ 1656 ἐτελειώθη δὲ ὑπὸ Διονυσίου ἀρχιμανδρίτου τοῦ Ἕλληνος τῷ 1665[3] (Grecul Arsenie, venind la Moscova împreună cu Paisie al Ierusalimului, a rămas aci, din porunca împăratului, ca profesor[4]. Arsenie contimporan cu Paisie Ligaridis a tradus între altele și Cronograful lui Dorotei al Monembaziei. Traducerea a fost începută de Arsenie în anul 1656 și terminată de arhimandritul grec Dionisie în anul 1665).

[1] Ediția din 1681 pomenită de **P. Lambros** în revista *Πανδώρα*, 9 (1859) p. 437, nr. 60 și în al său *Κατάλογος Β' σπανίων βιβλίων τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας*, (Catalogul al 2-lea de cărți rare ale literaturii neogrecești), Atena 1864, p. 11, nr. 26.

[2] Vezi manuscrisul Bibliotecii Academiei Române nr. 116 f. 73v (fondul românesc), cf. și manuscrisul 563 f. 44v—45r (fondul slavonesc).

[3] Vezi **Filaret,** arhiepiscop de Harkov, *Σύνοψις τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλολογίας* (Compendiul literaturii ecleziastice rusești), Harkov 1859, p. 342 (traducere de I. Parapantopulos). Cf. și **M. Paranicas,** *Σχεδίασμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως τῶν γραμμάτων ἀπὸ ἁλώσεως Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος,* (Schiță despre starea culturală a neamului grecesc dela cucerirea Constantinopolului până la începutul secolului de față), Constantinopol 1867, p. 180, n. 1, unde însă Paranicas dă greșit 'Αθανασίου în loc de Διονυσίου, cum este la Filaret.

[4] Vezi **Hrisostom Papadopulos,** *Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν 17 αἰῶνα,* (Patriarhii Ierusalimului ca conducători spirituali ai Rusiei în al XVII-lea secol), Ierusalim 1907, p. 77.

Mihail Lascaris în recensia operii lui Miloš Weingart, Byzantské Kroniky v literatuře cirkevněslovanské, Bratislava, vol. 1—2 (1922—1923) ne dă următoarea ştire luată din opera lui Weingart:

Τῇ διαταγῇ τοῦ ρώσσου αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτς μετεφράσθη τὸ 1665 εἰς σλαβορωσσικὴν ἡ χρονογραφία τοῦ Δωροθέου Μονεμβασίας ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ἱερομονάχου Ἀρσενίου καὶ τοῦ ἁγιορείτου Διονυσίου [1].

(Din porunca împăratului rus Alexie Mihailovici, s'a tradus la 1665 în limba slavorusească Cronograful lui Dorotei al Monembaziei de către ieromonahul grec Arsenie şi aghioritul Dionisie.]

---

[1] Vezi *Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν* (Anuarul societăţii studiilor bizantine), 2 (1925) p. 335—356.

Despre această traducere a lui Arsenie şi Dionisie vezi şi **Philip Strahl,** *Das gelehrte Russland*, Leipzig 1828, p. 207, care mai adaogă: In der Bibliothek der geistlichen Typographie zu Moskwa verwahrt man noch bis zur heutigen Stunde das zum Drucke bestimmte Manuscript.

Cronograful lui Cigala.

In anul 1637 a apărut o altă cronică, scrisă în limba populară supt titlul: Νέα σύνοψις διαφόρων ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπὸ κτίσεως κόσμου καὶ λήγουσα ἕως τῇ νῦν ἐγχρονίᾳ, περιέχει δ'ἔτι καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μεταγραμμένην ἀπὸ τὴν Τουρκογραίτσιαν καὶ περὶ τῶν βασιλέων καὶ πατριαρχῶν πῶς ἐκυβέρνησεν ὁ καθεὶς τὴν βασιλείαν καὶ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον, καὶ πόσοι βασιλεῖς ἰσμαηλῖται τὴν ὥρισαν ἕως τὴν σήμερον. Ἔτι δὲ περιέχει τὴν διάλεξιν τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου μὲ τὸν Ζαμβρῆν τὸν μάγον, καὶ περὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν 7 συνόδων πότε καὶ ποῦ καὶ κατὰ τίνων ἔγιναν... καὶ περὶ τῆς Βενετίας πότε ἐκτίσθη καὶ πόσοι δούκηδες τὴν ὥρισαν, καὶ περὶ τῶν ὀφφικίων τοῦ βασιλικοῦ παλατίου, συναχθέντα ἀπὸ πολλῶν ἱστορικῶν βιβλίων καὶ μεταφρασθέντα εἰς πεζὴν φράσιν παρὰ... Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυπρίου. Ἐνετίῃσιν ἔτει 1637.

(Noul compendiu de diferite istorii, începând dela zidirea lumii şi ajungând până în anul de faţă; mai cuprinde şi cucerirea Constantinopolului, copiată după Turcograecia, precum şi despre împăraţi şi patriarhi cum au cârmuit imperiul şi scaunul patriarhicesc şi câţi împăraţi ismailiţi au domnit până astăzi. Mai cuprinde şi discuţia Sf. Silvestru cu vrăjitorul Zamvri şi despre cele 7 sfinte şi ecumenice sinoade când şi unde şi împotriva cărora s'au făcut... şi despre Veneţia când s'a întemeiat şi câţi dogi au stăpânit-o şi despre boieriile curţii imperiale, adunate din multe cărţi istorice şi traduse în limba populară de către Matei Cigala din Cipru. Veneţia 1637)[1].

[1] Despre viaţa lui Cigala avem foarte puţine ştiri: ştim că a fost paroh al bisericii greceşti din Veneţia la 1630 (**I. Veludis,** *Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ,* (Colonia Grecilor ortodocşi din Veneţia), ediţia a 2-a, Veneţia 1893, p. 181), că era mort la 1642 (**É. Legrand,** *Bibliographie hellénique 17 siècle,* vol. 3 p. 313, n. 1 şi p. 338) şi că a publicat diferite cărţi de cuprins bisericesc, descrise de Legrand, vezi *op. cit.*, indice).

Conținutul Cronicei

Chiar din titlu se vede că Cigala a pus la bază a Compendiului său Cronica dela 1570, dar şi-a permis mai multe schimbări, adaose şi omisiuni. Cigala, precum ne spune ritos în prefață către cititor, utilizează mai cu seamă pe cronicarul bizantin Cedren în multe părți, iar întâmplările politice și bisericești, începând dela anul 1392 le expune după Turcograecia lui Crusius, tipărită la Basel la 1584.

Şi într'adevăr, intercalează în Cronica sa bucăți întregi după Cedren, traducându-le în limba populară. Aşa de pildă după ce vorbeşte de Nemrod şi de Semiramis intercalează (p. 17—23) multe pagini despre Saturn, Jupiter, Mercur, Apolon etc., luate din Cedren (p. 28—46), ceea ce lipseşte în Cronica lui Dorotei.

Cigala pune ca bază a istorisirei sale începând cu anul 1392 Istoria politică din Turcograecia, pe care o întregeşte cu Istoria patriarhică (publicată de Crusius imediat după Istoria politică), intercalând la datele respective întâmplările bisericești de căpetenie. Vorbind de pildă despre întrevederea care a avut loc între cuceritorul Mohamet și patriarhul Ghenadie intercalează în șirul povestirei sale expunerea credinței ortodoxe pe care a dat-o patriarhul în urma cererei sultanului, expunere pe care o ia din Istoria patriarhică.

Precum am spus mai sus Cronica lui Dorotei ca şi a lui Cigala porneşte dela Cronica dela 1570, iată de ce în aceste două cronografe găsim sute de pagini la fel cuvânt cu cuvânt. Dar asemănarea cea mare între ele nu se datoreşte numai izvorului comun pe care îl utilizează amândoi. Cigala de sigur a avut supt ochi şi a utilizat cam fără jenă pe predecesorul său, deşi tipărea un cronograf pentru a concura tipăritura lui Dorotei.

Capitolul despre *Neorânduielile bisericeşti* îl găsim şi la Cigala, dar nu în întregime. Amănuntele despre curtea lui Petru Şchiopul şi Ţigara, căsătoria aventuroasă a lui Cantacuzino cu fata Chiajnei, expuse pe larg în Dorotei (şi Parisinus nr. 1790) lipsesc la Cigala. Capitolul despre cucerirea Moreei e de asemenea suprimat. In locul capitolului despre sinodul dela Florența, aflat în Dorotei şi în Cronica dela 1570, Cigala pune istoricul celor şapte soboare ecumenice. Legenda Troadei se află şi la Cigala, cu singura deose-

bire că după ea Cigala povesteşte şi soarta fiecărui erou (după Cedren) ceea ce lipseşte în Dorotei şi în Cronica dela 1570 [1].

Cigala nu se opreşte la sultanatul lui Murat al 3-lea (1574) cu care se încheie povestirea Turcograeciei, ci continuă până la sultanatul lui Murat al 4-lea (1623) p. 469; în lista patriarhilor, ultimul patriarh pomenit e Neofit, fost al Eracliei, (1636), p. 199, în lista sultanilor, ultimul sultan pomenit e Mehmet al 4-lea (1648) p. 189 după care se adaogă: τέλος τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως, νέας Ῥώμης, ὅσοι ἐβασίλευσαν εἰς αὐτὴν ἕως τὴν παροῦσαν ἐγχρονίαν 1650 ἀπὸ Χριστοῦ (sfârşitul împăraţilor Constantinopolului, noua Roma, care au domnit în acest oraş până în anul de faţă 1650 dela Hristos).

Cigala nu s'a publicat la 1637 ci la 1650

Mai sus am spus că cartea lui Cigala a apărut la 1637, cum stă pe titlu, şi în prefaţa către cititor mai precis: *1637 Mai 12*; în prefaţa prin care Cigala închină cartea sa lui Atanasie Valerianos îl numeşte ὑποψήφιος (candidat) propus la scaunul mitropoliei Filadelfiei, şi ştim că Valerianos s'a numit într'adevăr mitropolit la 1637 în luna Septemvrie 22 [2]. Va să zică în titlul avem ca an al tipăririi 1637, prefaţa era scrisă în Mai înainte de confirmarea mitropolitului. Atunci cum se face că în text se pomeneşte Sultanul Mehmet al 4-lea din anul 1648 şi anul 1650 se numeşte anul de faţă? Cum se explică această contrazicere?

Se vede că Cigala avea gata de tipar cronica sa în anul 1637, dar din împrejurări necunoscute cartea nu s'a putut tipări. In anul 1650, când Cigala nu mai trăia (v. mai sus p. 87), manuscrisul său s'a dat la tipar, aşa cum ieşise din mâinile compilatorului, iar la corectură s'a întregit povestirea, ducându-se mai departe decât anul 1637, şi aşa, cred, se explică de ce nu se potriveşte anul care figurează în titlu şi în josul prefeţei cu faptele posterioare povestite în text. O asemenea nepotrivire nu e ceva neobişnuit

---

[1] Legenda Troadei a intrat în literatura românească, nu după cum s'a susţinut de mai mulţi savanţi prin *Cronica* lui **Dorotei,** ci prin aceea a lui **Cigala,** cum vom dovedi în capitolul despre *Cronografele româneşti*, v. mai jos, p. 92—93.

[2] **Veludis,** *Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα ἀνήκοντα εἰς τοὺς Φιλαδελφείας μητροπολίτας* (Hrisoave şi scrisori referitoare la Mitropoliţii Filadelfiei), Veneţia 1893, p. 39.

pentru teascurile venețiene, cari se știe cu ce lipsă de grijă puneau în circulație produsele lor. Iată două cazuri analoage. Am arătat altădată că o carte, deși publicată de nenumărate ori înainte de 1802, în ediția din acest an, ca și în edițiile anterioare, avea în titlu: se publică fiind *inedită* până acum. Au fost învățați cari, văzând acel *inedită până acum*, s'au întrebat nedumeriți cum se explică această nepotrivire și au ajuns la concluzii neîntemeiate. Explicația e foarte simplă: se dădea zețarului un exemplar tipărit dintr'o ediție anterioară care se repeta întocmai împreună cu acel grațios *inedită până acum* [1].

Cum e cazul cu Cronica lui Cigala, întocmai s'a întâmplat și cu ediția din 1681 a Cronicei lui Dorotei al Monembaziei. In titlul acestei ediții stă ca an al tipăririi: 1681 dar în corpul cronicei se povestesc fapte din 1685. Ar crede cineva că nu e o istorisire, ci o proorocire! Și acest caz are aceeași explicație: când la 1685 se tipărea o nouă ediție s'a dat în mâinile zețarului o ediție din 1681, dela care s'a reprodus titlul întocmai, iar la corectură s'au adăugat întregirile cari duceau povestirea până la 1685 [2].

Așa dar ediția Cronicei lui Cigala, deși poartă în titlu anul 1637, e din 1650. Insist asupra acestui fapt, fiindcă ne va servi mai jos pentru datarea traducerei românești a acestei Cronici, despre care vom vorbi în capitolul următor.

In Biblioteca Academiei Române (manuscrisul românesc nr. 1828) există un exemplar tipărit al Cronicei lui Cigala, chiar exemplarul mitropolitului Dosoftei [3], care poartă în titlu: ediția a doua 1650.

---

[1] Vezi **D. Russo,** *Studii și Critice,* București 1910, p. 27 și 33—34.

[2] Vezi **Const. Sathas,** *Νεοελληνικὴ φιλολογία,* (Literatura neogreacă), Atena 1868, p. 223. Pe edițiile lui *Θησαυρὸς Δαμασκηνοῦ* (Comoara lui Damaschin), autorul figurează ca ierodiacon, deși el în timpul retipăririlor era episcop. Se repeta pur și simplu titlul primei ediții. Vezi **Lambros,** *Νέος Ἑλληνομνήμων,* 13 (1916) p. 224.

[3] **N. Iorga,** *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688,* București 1904, p. 198.

Impreună cu *Σύνοψις* al lui Cigala, Dosoftei a pus să se lege și *Νέον Ἐκλόγιον*; din notele sale autografe, aflate pe marginea cărții, vedem că a tradus mult din acea colecție. Ἐκλόγιον e citat și de Urechia în ed. lui Miron Costin, 2 p. 175, n. 3.

Ar fi interesant să se cerceteze în ce legătură stau aceste ediţii, cari, după cum observ ulterior, nu provin din acelaş zaţ tipografic. Chestia trebue reluată şi lămurită legătura dintre prima şi a doua ediţie.

Faptul că Dosoftei poseda această cronică, în care se află o mulţime de legende canonice sau apocrife, m'a făcut să cred că multe din legendele cuprinse într'însa s'ar putea găsi şi în vieţile sfinţilor compilate de acest prelat [1].

Lista patriarhilor, dată de Cigala în cronograful său, a fost republicată cu mici schimbări de **Filip din Cipru** în *Chronicon Ecclesiae graecae*, Francfurt 1679.

Lista această a lui Filip s'a reprodus de Bandurius în opera supt titlul: **Bandurius,** *Imperium orientale*, Paris 1711 lib. VIII. Bandurius a publicat tot acolo împreună cu lista lui Filip şi lista lui Cigala. In *Magazinul istoric pentru Dacia*, 4 (1847) p. 373—374 s'a reprodus capitolul despre Patriarhul Nifon, devenit pe urmă Mitropolit al Ungrovlahiei, atât din Cronica lui Filip cât şi din Cigala. Editorii Magazinului reproduc după Bandurius, care la rândul său a reprodus după Filip şi Cigala.

Cronografele româneşti.

In bibliotecile din ţară şi din străinătate se păstrează o mulţime de manuscrise româneşti cuprinzând istoria universală, aşa numite cronografe, în folio mare de sute şi mii de pagini, manuscrise cari din cauza volumului lor, poate, au insuflat teroare cercetătorilor şi au rămas până astăzi aproape necercetate. Primul care a vorbit despre un asemenea cronograf (adică istorie universală) a fost Cipariu [2]. Descriind un astfel de manuscris, Cipariu credea

---

[1] **Iulian Ştefănescu,** în recenta sa lucrare: *Legendele despre Sf. Constantin în literatura română*, publicată în *Revista istorică română*, 1 (1931) p. 251—297), a dovedit, fără replică posibilă, că atât *Cronica* lui **Dorotei** al Monembaziei cât şi *Cronica* lui **Cigala** au fost utilizate de **Dosoftei** în *Viaţa şi petrecerea sfinţilor*, Iaşi 1682—1686, (**Ştefănescu,** *loc. cit.* p. 265—266).

[2] **Tim. Cipariu,** *Crestomaţia sau analecte literarie*, Blaj 1858, p. XXXI—XXXII.

că el s'ar fi scris în anul 1636, greşit însă cum vom vedea mai jos. Un al doilea cronograf românesc, aflat în biblioteca muzeului Hohenzollern din Sigmaringen, a fost semnalat de romanistul **H. Schuchardt** în *Zeitschrift f. rom. Philologie*, 1 (1877) p. 484. Schuchardt ne asigură că acest manuscris e o traducere românească a Cronografului lui Dorotei, arhimandritul Monembaziei, făcută în a doua jumătate a secolului XVII. Cuvântul arhimandritul e greşit în loc de mitropolitul Monembaziei. In anul 1894 s'a atras atenţia învăţaţilor străini asupra cronografelor româneşti, când **M. Gaster**, descoperind într'un cronograf manuscris aflat în posesia sa (nr. 12) *legenda Troadei*, a tradus-o din limba română în limba germană şi a publicat-o în *Byzantinische Zeitschrift*, 3 (1894) p. 530—552. In anul următor, învăţatul german **K. Praechter** a publicat în aceeaşi revistă, 4 (1895) p. 520—535 originalul grecesc al versiunei româneşti, publicată de Gaster, original care se află într'un manuscris din Berna.

Legenda Troadei

Dar între traducerea românească şi presupusul original grecesc sunt multe deosebiri, pe cari Praechter le pune pe seama traducătorului şi a copiştilor, cari, precum se ştie, nu prea respectă izvoadele lor. Puţin timp după aceasta, învăţatul rus **V. Istrin,** şi după el acelaşi Praechter (revenind asupra părerei sale), au arătat că prototipul versiunei româneşti e Cronica lui Dorotei al Monembaziei cu care ea se apropie mult mai mult, decât cu codex Bernensis [1]. Şi cu toate că noul prototip se asemăna cu versiunea română, totuşi rămâneau multe deosebiri pe cari aceşti învăţaţi le puneau în spinarea traducătorului şi a copiştilor.

Legenda Troadei după Cigala

Acestor învăţaţi le-a scăpat din vedere Cronica lui Cigala, după care e tradusă aproape cuvânt cu cuvânt versiunea română a legendei Troadei. Prin această constatare cad toate presupunerile şi explicaţiile mai mult sau mai puţin ingenioase ale lui Gaster, Praechter şi Istrin. Toate omisiunile, greşelile şi amplificările pe cari le constată Praechter şi caută să le explice admiţând un intermediar slav [2], sau utilizarea pe lângă Dorotei şi a lui

[1] *Archiv für slavische Philologie*, 17 (1897 p. 416 —429; *Jurnalul Ministerului (rus) al Instrucţiei Publice 1896*, Noemvrie, p. 1—12; *Byzantinische Zeitschrift*, 8 (1899) p. 328—346.

[2] *Byzantinische Zeitschrift*, 8 (1899) p. 329.

Cedren[1] etc., nu se datoresc nici intermediarului slav, nici lui Cedren: ele există întocmai în adevăratul prototip grecesc, în *Cronica* lui **Cigala.** Aşa de pildă, călătoria lui Paris la cetatea Sidona la Proteu, împăratul Egiptului, numărul (24) al oamenilor *împlătoşaţi* ascunşi în calul de lemn, soarta eroilor după războiu, se află toate în textul lui Cigala şi nu e nevoie să le căutăm în intermediare slavoneşti sau bizantine [2].

Aceeaşi confuzie au produs şi deosebirile existente între cronografele româneşti, de cari s'au ocupat **Sbierea, Gaster** şi **Iorga** fără să ajungă la rezultate mulţumitoare. Mai pe larg s'a ocupat de această chestie **Gaster** care constatând deosebiri însemnate între diferitele tipuri de cronografe româneşti, susţine că ar fi avut loc o amestecare între ele şi că versiunea română ar prezinta o formă bazată pe redacţiunea grecească dar amplificată cu elemente slave; mergând şi mai departe, Gaster spune că n'ar trebui să dăm crezământ vorbelor traducătorului Neculae sin Mihalache care afirmă că a tradus un cronograf din limba greacă [3].

Problema cronografelor e mult mai simplă decât s'ar crede. Avem trei tipuri de cronografe în limba română traduse din limba greacă, unul după Dorotei, celălalt după Cigala şi un al treilea tip şi cel mai răspândit după Dorotei contaminat cu Cigala. Prin această constatare toate nedumeririle se desleagă în mod foarte firesc.

Cigala Danovici

Manuscrisul Academiei Române nr. 86 care e cel mai vechiu din tipul Cigala are ca titlu:

« Strângere nouă să chiamă cartea aceasta, întru care sunt scrisă multe istorii luate şi adunate de întru multe cărţi ce spune întru însă, dela zădirea lumii până întru aii ceşti mai de apoi de pre acmu, şi pentru împăraţii creştineşti şi blagocestivi cum

---

[1] *Loc. cit*, p. 332.

[2] Vezi **Cigala,** p. 244, 250, 251—254 ; **Praechter,** *loc. cit.*, p. 332 şi **N. Cartojan,** *Legendele Troadei în literatura veche românească*, în *Memoriile Acad. Rom.*, ser. II, secţ. lit., 3 (1925) p. 65 — 67 şi addenda et corrigenda dela sfârşit (nepaginat).

[3] **Gaster,** *Geschichte der rumänischen Litteratur*, în **G. Gröber,** *Grundriss der romanischen Philologie*, 2. Band, 3. Abteilung, Strassburg 1901, p. 288 şi 380—381.

au împărăţit şi pentru patriarşii Ţarigradului pre rând care cum ş'au cumpătat viaţa şi scaunul, şi împăraţii şi patriarşii; aşijderea spune şi pentru cum au luat Turcii Ţarigradul dela împăraţii creştineşti, şi câtă robie şi străcare au făcut Turcei în Ţarigrad, şi apoi câţi împăraţi Turci au împărăţit până precum anume scrişi şi izvodiţi de într'o carte ce să chiamă Turcogreţiia, care carte este scrisă în limba arăpască şi turcească cu slovele greceşti; aşijderea mai este într'această carte scrisă şi despotaţia svântului Selivestru, Papa de Râm, când au avut pricină cu Zamvri Jidovul vrăjitoriul şi cu alţii... [1], scrisă de ...... şi plecatu tuturor **Pătrasco Danovici,** ce am fost odată suptu vlastiia luminatei şi blagocestivii domniei Moldovei logofăt al treilea şi gramatic *de scrisoare grecească,* de ce am sălit şi am trudit de *am scris* această carte la viaţa mea, pentru folosul tuturor ».

Precum se vede din acest lung titlu, cronograful Danovici e tradus după Cigala.

Traducătorul amplifică, sau dă explicaţiuni cari arată nivelul culturei sale; el ne spune că Turcograecia lui Crusius, în care se povesteşte viaţa Grecilor aflaţi supt jugul turcesc, e o carte arăpească scrisă cu slove greceşti!

In realitate Turcograecia e scrisă în limba greacă, dar cuprinde şi mărturisirea de credinţă ortodoxă, pe care patriarhul Constantinopolului Ghenadie Scholarios a dat-o în scris în limba greacă cuceritorului. Această mărturisire de credinţă, tradusă în limba turco-arabă, a fost publicată cu slove greceşti de Crusius în Turcograecia, p. 109—119, împreună cu textul grecesc. Traducătorul român generalizând, fiind influenţat şi de titlul Turcograecia, spune în titlul versiunei sale că Turcograecia este scrisă în limba arăpească şi turcească cu slovele greceşti.

Intocmai cum în versiunea română lista patriarhilor merge până la 1636 (folio 436) pe când povestirea faptelor sultanilor până la 1624 (folio 393), cronicarul declarând că face coneţ (sfârşit) cu împărăţia lui Murat al 4-lea, lăsând altor istorici să povestească restul, aşa şi la Cigala lista patriarhilor se isprăveşte

---

[1] Manuscrisul fiind rupt, o mare parte din titlu nu se poate citi; vezi **I. Bianu,** *Catalogul manuscriptelor româneşti* din Biblioteca Academiei Române, Bucureşti 1907, vol. 1 p. 181—192.

cu 1636 (p. 199), ultimul sultan pomenit e Murat al 4-lea şi povestirea domniei sale se isprăveşte cu declaraţia : τὰ κατορθώματά του εἶναι τόσα ὁποῦ διὰ συντομίαν ἀφίνω νὰ τὰ γράψουν οἱ μετ' ἐμὲ ἱστοριογράφοι καὶ ἐδῶ ποιῶ τέλος (p. 469) (isprăvile lui sunt aşa de multe încât ca să fiu scurt las să le povestească istoricii viitori şi pun sfârşit aci) [1].

Anii până unde se duce şirul povestirei nu trebue să-i luăm ca un *terminus post quem* ca să datăm versiunea românească. Aceste date sunt ale originalului grecesc, aşa încât greşit crede Cipariu că Cronograful Danovici s'ar fi scris în anul 1636, luându-se de singur după anul 1636 din lista patriarhilor. Cum putea traducerea să se facă la 1636, când originalul, după cum am văzut mai sus, s'a dat la tipar abia la 1650?

Acest tip Danovici a fost foarte răspândit în ţară şi majoritatea manuscriselor păstrate sunt copiate cu mici deosebiri după el. In multe se constată o modernizare a limbii, lucru obişnuit, când e vorba de cărţi de felul acesta.

Tipul Dorotei

Tipul Dorotei îl găsim în manuscrisul Brancovici, descris de **Aron Densuşianu** în *Revista critică-literară*, 4 (1896) p. 305—319. Acest manuscris cuprinde într'adevăr o traducere a Cronicei lui Dorotei al Monembaziei (ceea ce n'a observat Densuşianu) supt titlul: *Cronograf, adică letopiseţ ce să zice scrierea anilor, care spune istorii frumoase alese din Biblie începând dela izvodirea lumei*. Manuscrisul s'a scris, după cum spune Densuşianu, între anii 1686—1715, *ibid.*, p. 306.

Deosebiri între Cigala şi Dorotei

In manuscrise de tipul Cigala-Danovici găsim după cucerirea Troadei (sau pe la sfârşitul Cronicei) soarta eroilor «*cari au fost adunaţi la cetatea cea mare a Troadei*» (Cigala, p. 151, Danovici, fol. 408 din manuscrisul 86 al Acad. Rom.), ceea ce lipseşte în tipul Dorotei. Evenimentele, începând dela anul 1392 în tipul Cigala-Danovici, se dau după Turcograecia lui Crusius, pe când în Dorotei se află o redacţiune întru câtva deosebită. Danovici

[1] Vezi **M. Gaster,** *Chrestonaţie română*, Leipzig 1891, vol. 1 p. 150 şi **N. Iorga,** *Istoria literaturii române în sec. al 18-lea,* Bucureşti 1901, vol. 1 p. 85, unde se reproduc părţile respective din versiunea română.

după Cigala dă istoricul celor 7 sinoade, pe când în tipul Dorotei lipsesc cele 7 sinoade, se află însă în schimb istoricul sinodului dela Florenţa. In tipul Dorotei există un lung capitol despre cucerirea Moreei de către Frânci, ceea ce lipseşte la Cigala-Danovici. Pe la sfârşitul povestirei sale propriu zisă (p. 439—453), tipul Dorotei are un capitol : Ἀκαταστασίαι εἰς τὴν ἐκκλησίαν (Neorânduieli bisericeşti) în care se expune starea de atunci a bisericei şi se vobeşte pe larg despre Petru Şchiopul şi curtea sa. In tipul Cigala capitolul despre Neorânduielile bisericeşti e prescurtat, iar amănuntele referitoare la Petru Şchiopul lipsesc cu totul.

Deosebiri între original şi traducere

Acestea sunt, printre altele, trăsăturile caracteristice, cari deosebesc cele două tipuri. Dar traducătorii şi copiştii, după obiceiul lor străvechi, şi-au permis multe schimbări: dislocări de capitole, adaose sau omisiuni de tot felul. In tipul Danovici lipseşte capitolul despre întemeierea Veneţiei şi lista dogilor (cel puţin în manuscrisul 86 al Acad. Rom.), care există în originalul grecesc, revin însă în schimb la sfârşitul versiunei Danovici Invăţăturile lui Vasilie Macedoneanul, cari lipsesc în prototipul Cigala şi cari sunt luate din alte manuscrise miscelanee (fol. 419 din manuscrisul Acad. Rom. nr. 86). Capitolul despre soarta eroilor legendei Troadei e dislocat: în Cigala se află la rând după zisa legendă (p. 251), în traducerea Danovici s'a mutat după capitolul *boieriile împărăţiei Grecilor* (f. 408).

Contaminare Dorotei cu Cigala în tipul Danovici

Şi lucrul care a încurcat mai mult pe cercetători: începutul tipului românesc al lui Danovici ca şi unele părţi din textul cronografului prezintă o contaminare între Dorotei şi Cigala. Traducerea tipul Danovici concordă la începutul ei nu cu Cigala, ci cu Dorotei şi numai după multe pagini se reia traducerea literală după Cigala. Despre contaminarea între Cigala şi Dorotei în versiunile lor româneşti ne va lămuri mai amănunţit Iulian Ştefănescu prin lucrarea pe care o va publica în curând despre Cronografele româneşti.

Legende bizantine în lit. română

Prin traducerea acestor două cronografe au intrat în literatura română o mulţime de povestiri şi legende apocrife bizantine, cari au fost foarte gustate, precum arată numărul mare al manuscriselor în cari le întâlnim. Aşa d. p. *legendele despre Constantin cel Mare* (Cigala, p. 199), *despre întemeierea Constantinopolului* (p.

204), *prorocirea misterioasă a lui Constantin cel Mare despre căderea Constantinopolului* (p. 525), *viaţa şi prosopografia Maicei Domnului* (p. 262), *întrevederea Sibilei cu Solomon* (p. 102), *disputaţia lui Zamvri Jidovul cu Silvestru, Papa dela Râm* (p. 470), *legenda Evdochiei cu mărul* (p. 264) prin traducerea cronografelor au trecut şi în literatura română.

După ce am constatat prototipurile cronografelor româneşti, e lesne să precizăm dacă o legendă, aflată într'un cronograf românesc, e de provenienţă bizantină, sau dacă a intrat pe altă cale. N'avem decât să recurgem la prototipul grecesc, şi dacă o găsim acolo şi constatăm că e vorba de o traducere, nu rămâne nicio îndoială despre obârşia ei. Aşa dar greşeşte Gaster când crede că răspunsurile date de oracolele din Memfis şi Delfi lui Farao şi împăratului August sunt de provenienţă slavă [1]. Ele sunt traduse cuvânt cu cuvânt după Cronica lui Cigala (p. 52 şi 262) şi se află amândouă în manuscrisul 86 al Acad. Rom., la f. 412.

Efod şi Lapidarul

Observ în treacăt că descrierea Efodului (Efud în manuscrisele româneşti) şi explicarea pietrelor scumpe de pe el, care se află în cronograful românesc tip Danovici (fol 57^r—57^v), după Cigala (p. 68), nu e prima urmă a Lapidarului în literatura română, cum crede Gaster [2], căci îl întâlnim mai înainte şi mult mai pe larg în Pravila lui Matei Basarab, tipărită la 1652 [3].

Menţiune se face de Efud şi în Invăţăturile, atribuite lui Neagoe, p. 22—23, Bucureşti 1843.

Părţi din cronograf ca scrieri independente

Gaster greşeşte de asemenea când admite *că unele din legende* (cele referitoare la Sf. Constantin de pildă), cuprinse în cronografele româneşti, sunt *scrieri aparte*, pe cari compilatorul cronografului român le-a intercalat în cronica sa prescurtându-le [4]. Comparând textul românesc cu Cigala găsim că şi aceste legende sunt traduse după prototipul grecesc şi că dimpotrivă ele s'au extras din cronograf şi au circulat pe urmă ca scrieri aparte, ampli-

[1] **M. Gaster,** *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 400.
[2] **M. Gaster,** *op. cit.*, p. 399.
[3] Ed. **Bujoreanu,** p. 440—441.
[4] **M. Gaster,** *op. cit.*, p. 380—382.

ficându-se uneori de copişti-prelucrători. Aşa de pildă revin des ca scrieri independente *Istoria Troadei*, *Legendele referitoare la Sf. Constantin*, *Boieriile curţii bizantine*, etc.

Pentru manuscrisele cari cuprind Istoria Troadei ca scriere aparte vezi **N. Cartojan**, *Legendele Troadei în literatura veche românească* [1]. La pag. 95—128 a studiului său, Cartojan arată că versiunea română a legendei Troadei a fost influenţată şi de un text occidental pe care prelucrătorul român l-a utilizat printr'un intermediar grecesc.

In articolul său: *Legende despre Sf. Constantin în literatura română*, publicat în *Revista istorică română*, 1 (1931) p. 251—297, retipărit şi aparte, **Iulian Ştefănescu** arată (p. 265—266) că Dosoftei în Vieţile Sfinţilor a utilizat şi Cronografele lui Dorotei şi Cigala.

Manuscrisul Acad. Rom. nr. 1433 românesc cuprinde *Viaţa prea marelui Constantin împăratul Ţarigradului i soborul legii creştineşti.*

Despre Legenda Troadei din *Codex Voileanu* şi din *Codex Constantin Popovici* vezi mai jos.

Micul tratat de istorie a Veneţiei care se află în *Cronica Brancovici* fol. 333—338, descrisă de **Aron Densuşianu** în *Revista critică-literară*, 4 (1896) p. 306 supt titlul: *Pentru ca să se ştie de când s'au zidit vestita Veneţie şi câţi prinţipi, adecă domni, au fost până acum*, trebue să fie capitolul despre descălicarea Veneţiei, cuprins în Cronica lui Dorotei (p. 532—538 ed. din 1818, şi în Cronica lui Cigala).

Aşa dar încercarea lui **N. Iorga** [2] de a atribui acest tratat lui *Constantin Cantacuzino Stolnicul* « care ca student era pe atunci la Veneţia şi care a purtat şi pe urmă o deosebită atenţie lucrurilor veneţiene » este evident greşită.

Iorga revine în *Istoria literaturii româneşti*, ed. 2, Buc. 1928, vol. 2 p. 187 şi susţine iarăşi paternitatea lui Constantin Cantacuzino Stolnicul. Dar manuscrisul descris de A. Densuşianu nu e altceva decât Cronograful lui Dorotei al Monembaziei şi povestirile enumerate de Densuşianu şi Iorga din acel manuscris:

---

[1] *Memoriile Academiei Române*, secţ. lit., ser. III, 3 (1925) p. 77—78.

[2] *Revista istorică*, 3 (1917) p. 23—24.

când au luat Grecii (citeşte Francii) *Morea, Ioan Paleologul şi Sinodul din Florenţa, luarea Budei* (citeşte Brusei) *de Turci, translaţiunea oaselor lui Constantin cel Mare*, nu sunt scrieri aparte, ci capitole cari revin la rând în Cronica lui Dorotei [1]!

Radu Popescu şi cronica dela 1570

Dar nu numai în literatura populară au trecut legende şi povestiri bizantine dela cronografele greceşti; Cronica dela 1570, adică Dorotei şi Cigala, de sigur au fost utilizaţi şi de cronicarii români. In *Convorbiri literare*, 48 (1914) p. 1085 — 1092 şi 1254—1270 **Al. Vasilescu** a publicat un articol, în care caută să dovedească că **Radu Popescu** în *Istoriile Domnilor Ţării Româneşti* (atribuite fără temei lui Constantin Filipescu) a utilizat *Istoria politică* în forma *Turcograeciei*. Asemănarea textului românesc cu cel grecesc în multe părţi nu se poate tăgădui. Dacă ar fi cunoscut însă întreagă literatura respectivă, adică *Cronica dela* 1570 în diferitele ei redacţiuni, păstrate în manuscris şi tipăriturile lui **Dorotei** şi **Cigala**, Vasilescu ar fi ajuns la rezultate mult mai întemeiate. Dorotei sau Cigala dau în multe părţi un text mai apropiat de Radu Popescu, decât Istoria politică, ceea ce dovedeşte că Popescu a avut în mână o altă redacţiune a Cronicei dela 1570. Poate *Codex Harleianus 5742* şi *Parisinus 1790* ar deslega chestiunea aceasta, colaţionându-se cu textul cronicarului român. In orice caz, chestia trebue reluată şi studiată în tot complexul ei.

Cronograful utilizat de Miron Costin

Inainte de Radu Popescu se vede că **Miron Costin** a utilizat un cronograf grecesc [2]. Cronograful, (pe care Urechia nu l-a putut descoperi şi spune că ceva informaţiuni analoage se află la Halcocondil), la care se referă Miron Costin e cronica noastră; pasajul respectiv se află în Turcograecia p. 3, Dorotei p. 402, Cigala p. 416.

Manuscrisele cronografelor româneşti

Manuscrisele cronografelor româneşti sunt foarte numeroase şi răspândite în ţară şi în străinătate. Trei poseda M. Gaster la Londra [3]. Unul e în biblioteca Hohenzollern în Sigmaringen (*Zeitschrift f. rom. Philologie*, 1 (1877) p. 484). Unul e în Biblioteca naţională din Paris nr. 4 fondul valah, descris de **Ovid Den-**

---

[1] Vezi **Dorotei**, (ed. 1818), p. 460, 490, 531, 538.

[2] Vezi ediţia **Urechia**, p. 419.

[3] **Gaster**, *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 288; astăzi în Biblioteca Academiei Române.

sușianu în *Revista critică-literară*, 3 (1895) p. 286, și de **C. C. Giurescu** în *Revue historique* (București), 2 (1925) p. 46—50 și în broșură aparte supt titlul: *Les manuscrits roumains de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1925, p. 8—11. Un manuscris se află în Biblioteca Seminarului dela Socola, Iași, (**A. Densușianu,** *Istoria literaturii române*, ed. 2, p. 227 n. 2). Unul se află la Galați (**Xenopol-Erbiceanu,** *Serbarea școlară*, p. 277 (tip Danovici). Unul a fost în posesiunea lui Aron Densușianu (*Revista critică-literară*, 1 (1893) p. 95 și 4 (1896) p. 307—319 (tip Dorotei). Un alt manuscris din secolul al XVII-lea e descris în *Convorbiri literare*, 29 (1895) p. 657—663 de **Mihail V. Demetrescu**; cf. și *Arhivele Olteniei*, 2 (1923) p. 347—353.

Manuscrisele Acad. Rom.

Cele mai multe se află în Biblioteca Academiei Române Nr. 48, 86, 108, 116, 166, 344, 402, 505, 587, 595, 763, 772, 938, 1414, 1466, 1469, 3450, 3456, 3517, 3527, 3556, 3796, 4243, 4478.

Bucăți din Cronografe publicate

Niciunul din cronografele românești nu e publicat până acum. Părți din ele au publicat: **Gaster** în *Chrestomația română*, vol. 1 p. 145 și 311, vol. 2 p. 70. **M. Voileanu** în cartea intitulată: *Codicele M. Voileanu*, Sibiu 1891, a publicat *Legenda Troadei* după un manuscris din 1748 p. 25—44 (tip Cigala-Danovici). **Leca Morariu** a publicat o versiune necompletă întru câtva deosebită de a cronografelor supt titlul: *Războiul Troadei* după codicele Popovici (1796), Cernăuți 1924. Leca Morariu n'a cunoscut ediția lui Voileanu și de aceia susține că publicația lui « ar da primul text de felul acesta publicat în românește » p. 36. **Vasile Grecu** a publicat după manuscrisul 86 fol. 115 *Legenda Maicii Domnului* în *Calendarul Glasul Bucovinei*, pe anul 1921, p. 145—148. **Ovid Densușianu** a publicat extrase în *Revista critică-literară*, 3 (1895) p. 286—298 (După Parisinus 4 fond valah, tip Danovici); **Aron Densușianu** în *Revista critică-literară*, 4 (1896) p. 307—319, (tip Dorotei). **M. Demetrescu,** *Convorbiri literare*, 29 (1895) p. 657—663 și *Arhiva Olteniei*, 2 (1923) p. 347—353.

In *Convorbiri literare*, 64 (1931) p. 916—919 **E. C. G<rigoraș>** a publicat supt titlul: *Din Cronografe, Legenda Sf. Sofii*, după un manuscris tip Dorotei, care a fost în posesia cunoscutului bibliofil N. Istrati, manuscris aflat astăzi în Biblioteca Acad. Rom. supt nr. 86 fondul românesc.

Poeme greceşti întru slava lui Mihai Viteazul.

Faima lui Mihai Viteazul în străinătate[1].

Faptele mărețe ale lui Mihai Viteazul au stârnit admirația lumii întregi și în special a lumii elenice, și totuși — lucru straniu — în propria sa țară, Mihai n'a fost iubit de boierimea pe care o ducea necontenit în războaie fără voia ei, n'a fost popular printre țăranii care au avut mult de suferit din cauza acelorași războaie. Iată motivul pentru care nu e pomenit timp de două secole de balade și povești populare românești după cum s'ar fi cuvenit[2]. Cântece nu tocmai vrednice de faptele viteazului căpitan se alcătuiesc după moartea lui cum e de pildă cântecul cules, sau mai bine zis ticluit, de Alecsandri:

Auzit-ați de un Oltean
De un Oltean de un Craiovean
Ce nu-i pasă de Sultan?
Auzit-ați de-un Mihai
Ce sare pe șepte cai
De strigă Sultanul vai?[3].

Grecii speră în ajutorul lui Mihai pentru scuturarea jugului turcesc

Dimpotrivă printre Grecii contemporani figura lui uimitoare a fost foarte populară și apreciată după merit. Și nu numai muza populară grecească i-a cântat vitejiile, ci și poeți improvizați, cu

---

[1] Din Cursul de Istoriografie greco-română, ținut în anul 1919—1920, cu adnotări și adaose posterioare.

[2] **N. Iorga,** în *Neamul Românesc*, 9 Decemvrie 1919; **Al. Iordan,** *Mihai Viteazul în folklorul balcanic*, București 1936, p. 4 (extras din *Revista istorică română*, V—VI (1935—1936).

[3] *Poezii populare ale Românilor adunate de* **V. Alecsandri,** București 1908, partea I p. 163, nr. 53; cf. și **I. Sbiera,** *Mișcări culturale și literare la Românii din stânga Dunării*, Cernăuți 1897, p. 274.

puţin talent dar cu multă admiraţie, au încercat să eternizeze în versuri greceşti epopea de scurtă durată a viteazului voevod. Şi ceva mai mult: a fost un moment când Grecii au crezut că, prin ajutorul lui Mihai Vodă, ar putea scăpa de jugul turcesc, ar putea recuceri Constantinopolul cu Sfânta Sofie şi reconstitui imperiul bizantin. Căci dela căderea Constantinopolului până la 1821 Grecii niciun moment n'au pierdut nădejdea că vor scutura jugul turcesc. Timp de trei secole revoluţiunile s'au ţinut lanţ, câteodată improvizate şi cu caracter local, altădată pregătite timp îndelungat şi cu ramificaţii atât printre raiaua din Turcia cât şi printre Grecii din străinătate. Unele din aceste revoluţiuni au fost provocate şi susţinute cu ajutorul moral şi material al unor puteri mari, sau al unor pretendenţi serioşi sau aventurieri, vânători de tronuri. Toate însă au fost înăbuşite în sânge şi plătite scump cu floarea populaţiei greceşti masculine şi femenine; căci ecatombelor, cari cădeau în luptă, le urmau de obicei alte ecatombe: orice răscoală, orice luptă aducea după sine masacre de femei şi copii.

Puţin după suirea lui Mihai Viteazul pe tronul Ţării Româneşti (1593—1601), Grecii de pretutindeni, aflând izbânzile lui împotriva păgânilor, încep a-şi îndrepta privirile spre el ca spre un mântuitor.

Viaţa Grecilor devenind din ce în ce mai greu de suportat din cauza diferitelor asupriri şi în primul rând din cauza tributului impus patriarhiei şi mitropoliilor din imperiul turcesc, prelaţii greci vizitează Rusia, Principatele dunărene şi Europa occidentală cerând ajutor bănesc pentru alinarea nevoilor lor apăsătoare. In peregrinaţiile lor în ţările creştine, aceste păsări călătoare, zugrăvind cu culorile cele mai negre starea creştinilor din Turcia, cer alături de ajutor bănesc şi intervenţia potentaţilor din Apus pentru scuturarea jugului musulman. Interesul lor era, fireşte, să prezinte cât mai uşoară această scuturare ca să ajungă la scopul dorit. Cu izbânzile lui Mihai Viteazul s'a prezentat un nou prilej binevenit ca să se câştige interesul Apusului, şi din multiplele apeluri făcute de orientul creştinesc, constatăm marile speranţe pe cari le-a deşteptat Mihai.

Lăsând la o parte repetatele încercări mai vechi de eliberare de supt jugul turcesc al Grecilor, pe cari le arată **Const. Sathas**

în *Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς*[1], relevez pe cele întâmplate imediat înainte şi după apariţia lui Mihai Viteazul.

Dionisie al Larisei

In preajma anului 1600 lui Dionisie, Mitropolitul Larisei, i se năzare că sunt împrejurările prielnice pentru eliberarea Grecilor şi se pune în capul unei mişcări revoluţionare în Grecia, amănuntele căreia nu ne prea sunt cunoscute[2]. Din documentele păstrate ştim numai că încercarea sa, insuficient pregătită, a dat greş, şi Patriarhia din Constantinopol s'a văzut nevoită să caterisească pe răsvrătitul prelat, care a reuşit să se refugieze în străinătate[3]. Din actul de caterisire reiese că Dionisie, punând la cale această răzvrătire împotriva stăpânirei turceşti, a prilejuit moartea multor laici, preoţi şi arhierei, reuşind el să se pue la adăpost, fugind în străinătate. Cuprinsul actului se confirmă şi din alte izvoare care ne dau şi alte amănunte: Dionisie a fost alungat din scaun de Turci, cari l-au învinuit că avusese înţelegere cu Mihai Vodă şi că i-a trimes bani. Aceeaşi vină au dat-o şi altor mitropoliţi mai însemnaţi precum şi lui Cantacuzino, care a fugit împreună cu alţi bănuiţi. Dionisie al Larisei după caterisire s'a dus la Roma, unde s'a arătat favorabil unirii bisericilor şi a tratat cu catolicii pentru eliberarea Greciei[4]. Din cele relatate mai sus reiese clar

[1] **Const. Sathas**, *Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς· ἱστορικὸν δοκίμιον περὶ τῶν πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἐπαναστάσεων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους (1453—1821)* (Grecia supt jugul turcesc, schiţă istorică despre revoluţiile pentru scuturarea jugului turcesc ale poporului grecesc (1453—1821), Atena 1869, 666 p.

[2] Despre Dionisie al Larisei şi răzvrătirea sa vezi: *Μαξίμου ἱερομονάχου λόγος στηλιτευτικὸς κατὰ Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλοσόφου* (Cuvânt de veştejire al lui Maxim ieromonahul în contra lui Dionisie, supranumit Schilosoful) de **D. Sarros**, în revista *Ἠπειρωτικὰ χρονικά*, (Cronica epirotică), 3 (1928) p. 169—210. La p. 178 şi 186—187 Sarros dă bibliografia referitoare la Dionisie al Larisei. **Mitropolitul Paramitiei Atinagoras**, *Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος*, (Dionisie Schilosoful) în aceeaşi revistă, 6 (1931) p. 10 — 22. **Acelaşi**, *Ὁ Λαρίσσης Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος*, (Dionisie Schilosoful al Larisei), Salonic 1935. **Hrisostom Papadopulos**, *Ὁ Λαρίσσης Διονύσιος Β' ὁ « φιλόσοφος » ὁ χλευαστικῶς ἐπικληθεὶς « σκυλλόσοφος »*, (Dionisie al 2-lea al Larisei, «filosoful», în mod badjocoritor supranumit « schilosoful » în *Ἠπειρωτικὰ χρονικά*, 8 (1933) p. 150—188.

[3] Actul de caterisire din 1601, Mai 15, s'a publicat în revista *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 2 (1881—1882) p. 780, de unde s'a reprodus de **D. Sarros** în revista *Ἠπειρωτικὰ χρονικά*, 3 (1928) p. 178—179.

[4] **Golubev**, *Petru Movilă*, Kiev 1858, p. 179—181 (în ruseşte), citat de **P. P. Panaitescu**, *Mihai Viteazul*, Bucureşti 1936, p. 50.

că actul publicat în *Hurmuzaki Documente*, (vol. 12 p. 907 — 908 nr. 761) prin care creştinii din Tesalia, Epir, Macedonia şi toată Grecia, adresându-se către un *prea fericit părinte şi stăpân*, fără a indica numele lui, îl îndeamnă a conduce mişcarea lor de eliberare şi cu acest prilej pomenesc de războinicul Mihai, acest act, zic, trebue să-l punem în legătură cu răsvrătirea pusă la cale de Dionisie al Larisei din anul 1600. Din cele spuse mai sus, după actul publicat de Golubev se vede clar că Dionisie era în înţelegere cu Mihai; pe de altă parte acel prea fericit părinte şi stăpân, către care se adresează actul publicat în Hurmuzaki Documente, nu poate fi decât Papa, la care s'a refugiat Dionisie după eşuarea mişcării întreprinse [1].

Prelaţi greci duc faima lui Mihai în Occident

Isprăvile lui Mihai Viteazul au avut răsunet şi în Germania. Lui Martin Crusius i se relevează vitejiile lui de Grecii cari îl vizitează, cum sunt de pildă mitropoliţii Ieremia al Pelagoniei şi Atanasie al Ohridei [2].

---

[1] **N. Iorga** crede ca probabil (*Hurmuzaki Documente*, vol. 14, partea 1 p. 109, nr. CCVI; *Hurmuzaki Documente*, 12 p. 908, nr. MCCLXI şi *Byzance après Byzance*, Bucureşti 1935, p. 148), că acel prea fericitul părinte şi stăpân către care se adresează Grecii e **Ralli Paleologul,** Mitropolitul Târnovei din Bulgaria. Dar titulatura prea fericit (în textul original Μακαριώτατος) nu se dă mitropolitului Târnovei. Cred că Grecii se adresează **Papei,** pentru care se potriveşte titlul de prea fericit. Avem de altfel şi o altă scrisoare, adresată Papei şi iscălită de mitropoliţii de Ianina şi Arta, în care Papei i se dă titlul de prea fericit. Vezi scrisoarea publicată în **Const. Sathas,** *Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς* (Grecia supt jugul turcesc), p. 208. [Şi **Atanasie Patellaros,** fost patriarh ecumenic, dă Papei, într'o scrisoare din 1636, titlul de Μακαριώτατος, vezi **Georg Hofmann,** *Griechische Patriarchen und römische Päpste 2,2: Patriarh Athanasios Patellaros*, Roma 1930, în *Orientalia christiana*, vol. 19 partea 2 nr. 63]. Şi într'adevăr după protocolul admis în biserica ortodoxă titlul care se dă Papei e Μακαριώτατος (prea fericit), vezi **G. Ralli şi M. Potli,** *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, Atena 1855, vol. 5 p. 497.

[[2] Aci manuscrisul se întrerupe. Capitolul în care s'ar fi arătat cum isprăvile lui Mihai Viteazul au avut răsunet în Germania nu s'a redactat. In cele ce urmează dăm materialul pe fişe, referitor la acest capitol:

Ἱερεμίας Μακεδών, μητροπολίτης Πελαγωνίας καὶ Περλεάπου, ales în anul 1585, a fost la Tübingen în anul 1587, vezi **P. Zerlentis,** *Σημειώματα περὶ Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν χρονικῶν*, Atena 1922, p. 21 şi 23. Cf. şi **É. Legrand,** *Une bulle inédite de Gavriil Patriarche d'Achride*, publicată în *Revue des études grecques*, 4 (1891) p. 182 — 188 şi în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 15 (1921) p. 138—140.

Dintre prelații greci care au intrat în legătură cu Mihai Viteazul și l-au ajutat cu vorba și cu fapta în primul rând trebue relevat

Dionisie al Târnovei

Ieremia al Pelagoniei și Perleapului ante 1621 fost episcop al Muncaciului, vezi **Silviu Dragomir,** *Relațiile bisericei românești cu Rusia*, în *Analele Acad. Rom.*, secț. ist., ser. II, 34 (1911—1912) p. 1071 și **Șt. Meteș,** *Istoria bisericei Românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu 1935, vol. 1 p. 227.

Gavriil al Ohridei a vizitat Tübingen în anul 1587, August 31, împreună cu Ieremia al Pelagoniei, vezi **P. Zerlentis,** *op. cit.*, p. 21 și 23.

La 5 Dec. 1598, împăratul Rudolf al 2-lea recomandă arhiducelui Albert pe Patriarhul Bulgarilor, vezi *Hurmuzaki Documente*, 3 p. 318, nr. 246. Despre Gavriil al Ohridei, vezi **Antim al Amasiei,** *Ὁ Ἀχριδῶν Γαβριήλ* în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 14 (1894—1895) p. 172—173; **P. Zerlentis,** *Γαβριὴλ ὁ Ἀχριδῶν* în revista *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς* (Salonic), 2 (1918) p. 153—157; **N. Iorga,** *Nichifor Dascălul, exarh patriarhal și legăturile lui cu Țările noastre*, în *Analele Acad. Rom.*, secț. ist., ser. II, 27 (1904—1905), p. 188.

Atanasie Risea (*sic!*) arhiepiscopul Ohridei și Ieremia al Pelagoniei au fost în Februarie 1599 la Praga, vezi *Hurmuzaki Documente*, vol. 3, partea 2 p. 307, nr. 357 și 358. In documentul 357 se zice că ei erau însoțiți de Francesco Rasea (*sic!*), *nepote carnale del ditto patriarca.*

Atanasie al Ohridei, urmașul lui Gavriil, împreună cu Ieremia, episcopul Pelagoniei și Perleapului, au vizitat la 6 Mai 1599 la Tübingen pe Martin Crusius și au lăudat pe Mihai Viteazul. Când ei plecau dela Crusius, acesta a urat τῷ Βλαχίας Μιχαὴλ μακρὰν καὶ νικητικὴν ζωήν, vezi *Diarium* **Martini Crusii** 1598—1599 herausgegeben von Wilhelm Göz und Ernst Conrad, Tübingen 1931, p. 257 (primul vol. din acest Diarium care cuprinde anii 1596—1597 a apărut la 1927).

Martin Crusius, despre Mihai Viteazul

Din acest *Diarium*, pe care mult regretatul nostru unchiu îl primise din Germania puțin timp înainte de încetarea sa din viață, extrăsese mai multe pasaje cu știri prețioase referitoare atât la Mihai Viteazul, Domnul Țării Românești, cât și la istoria Principatelor în genere. Fiindcă acest voluminos Diarium (429 + 420 p.), scris în limba latină și lipsit de indice, se poate cu greu consulta, am socotit că e bine să publicăm nu numai pasajele privitoare la Mihai Viteazul, care ar fi intrat în acest capitol, ci toate pasajele extrase de unchiul nostru, vezi mai jos p. 152—156.

De diferiți Greci, care vizitau Tübingen, i s'a comunicat lui Martin Crusius, după cum notează el la 1600 în al său *Diarium*, vol. 8 (nepublicat încă), că: *viderunt Mihaëlem natione Graecum* μαυρογένειον παλληκάρι *esse juvenum* Βλαχίας *waivodam. Moscovita est ejus* σύμμαχος *mittens ei* πολὺ χρυσάφι καὶ ἀσῆμι, vezi recenzia despre *Diarium* lui Crusius făcută de **V. Mystakidis** în *Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 8 (1931) p. 385 notă.

Despre sus menționatele călătorii ale prelaților greci la Tübingen, cf. **V. Mystakidis,** *Δύο ἀρχιεπίσκοποι Ἀχριδῶν ἐν Τυβίγγῃ παρὰ Μαρτίνῳ τῷ Κρουσίῳ, Γαβριὴλ (1587) καὶ Ἀθανάσιος (1599) καὶ ὁ σὺν αὐτοῖς Πελαγονίας Ἱερεμίας*

Dionisie al Târnovei şi a toată Bulgaria, un descendent al Paleologilor după tată, al Cantacuzinilor după mamă [1].

Acest cleric, dublat de un diplomat, a fost un vizionar care, chiar după căderea lui Mihai, n'a pierdut toate speranţele, ci a continuat întâiu cu imperialii, pe urmă cu Ducele de Nevers să creadă în realizarea visului său: înfrângerea Turcilor şi eliberarea creştinătăţii din Orient [2].

în revista *Θεολογία*, 9 (1931) p. 68—79, 153—170, 336—339 şi vol. 10 (1932) p. 64—74 şi 143—155].

[1] Despre legăturile lui Dionisie al Târnovei cu Mihai Viteazul, vezi **N. Iorga,** *Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul*: *Mitropolitul Dionisie Rali Paleologul*, în *Revista istorică*, 5 (1919) p. 26—35 şi **P. P. Panaitescu,** *Mihai Viteazul*, Bucureşti 1936, p. 52—57.

[[2] Aci manuscrisul se întrerupe, iar pe marginea lui este semnat: *La Dionisie al Târnovei, Hebron în notă.* Iată materialul neredactat referitor la această notă:

Episcopul **Efrem ot Habrul** semnează, împreună cu Dionisie Rali-Paleologul, episcopul Târnovei, şi cu alţii actul de caterisire a episcopilor moldoveni (anno 1600). In acest act el este numit ἐπίσκοπος Ἔμπρον, iscălitura e: *Smerenii episcop Efrem ot Habrul*, cu litere chirilice. Actul e publicat de **N. Iorga,** în *Studii şi Documente*, 9 (1905) p. 29—31. Pentru acest episcop Efrem ot Habrul N. Iorga observă: « *N'am putea şti însă de unde culese* <Mihai Viteazul> *pe clericul de carte slavonă care iscălia* «*smeritul episcop Efrem din Habrul* (sic) », *dacă în textul grec el nu s'ar întâlni ca episcop al Hebronului, în Palestina* (*episcopatul nu e, de altfel, necunoscut* », *ibid.*, p. 28. In textul grec nu e cuvântul *Palestina*, ci numai τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἔμπρον κὺρ Ἐφραήμ, In *Istoria bisericii româneşti*, ed. a 2-a, Bucureşti 1929, vol. 1 p. 216, **N. Iorga** spune: « *sânt de faţă apoi un Mitropolit macedonean, de Vodena, Teofan, şi unul venit tocmai de la Hebron, Efrem, care ştia să scrie slavoneşte* ». Iar în *Istoria Românilor*, Bucureşti 1937, vol. 5 p. 346—347 **N. Iorga** spune: *Patriarhul de Ohrida, Nectarie, şi doi de la Cesareia lui Filip şi de la Hebron, în Palestina — iată-l deci pe Mihai ocrotitor şi acolo!*

Misteriosul episcop de Habrul, pe care Iorga îl crede ca venind din Palestina, din Hebron, şi care iscăleşte actul caterisirei episcopilor moldoveni fugari, este un episcop, nu se ştie al cărei eparhii, **ot Habrul,** adică având reşedinţa în mânăstirea **Habra** de lângă Baia-Mare, care trăind printre Ruşi, Slovaci şi Sârbi, ştia slavoneşte şi de aceea iscăleşte slavoneşte ca şi episcopul Petronie al Muncaciului, care iscăleşte alături de el. De notat că Petronie iscăleşte: episcop Petronie Mocačkî, pe când Efrem: Episcop Efrem ot Habrul, adică el era episcop cu reşedinţa în mânăstirea *Habra*, dar numai titular. Despre mânăstirea Habra vezi: **Şt. Meteş,** *Istoria bisericii şi a vieţii religioase a Românilor din Transilvania şi Ungaria*, ed. a 2-a, Sibiu 1935.

Şi Matei al Mirelor, despre care vom vorbi mai jos, deşi nu împărtăşeşte părerile contemporanilor săi şi nu aşteaptă nimic dela străini, totuşi ne dă să înţelegem că Grecii de atunci puneau speranţele lor în sabia lui Mihai [1].

Şi într'adevăr Mihai avea de gând să pornească împotriva Constantinopolului, dorind să recâştige pentru ortodoxie Sfânta Sofie şi să înfăptuiască unirea bisericii ortodoxe cu cea catolică, precum ne spune Stavrinos, vistierul lui, care de sigur îi cunoştea planurile [2].

Cântece populare greceşti despre Mihai Viteazul.

Cântecul publicat de Legrand

Μιχάλμπεης ἐξέβηκε νὰ πάῃ νὰ σεργιανίσῃ,
μὲ τριανταδυὸ χρυσοὺς σταυρούς, μὲ δώδεκα βαγγέλια,
μὲ δεκοχτὼ πλεμματικούς, μὲ δέκα καλογέρους.

---

vol. 1 p. 226, unde spune că Serghie din Maramureş scrie în 24 Noemv. 1604 căpitanului Toma Kendy, care asediază cetatea Hust, printre altele şi următoarele: Plecând de acolo în voia lui Dumnezeu Principii mi-au dat episcopia din Muncaciu, mânăstirile Peri de lângă Câmpulung în Maramureş, **Habra,** de lângă Baia-Mare, etc., cf. şi **acelaşi,** *Mânăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria,* Sibiu 1936, p. 181. *In Istoria bisericii,* p. 182, **Meteş** relevează faptul că la sinodul dela Iaşi din 1600 a participat şi Petronie, episcopul Muncaciului, citează documentul publicat de N. Iorga, dar nu observă că Efrem episcopul ot Habrul a venit dela *Habra Maramureşului* şi nu dela *Hebronul Palestinei.*

Descrierea cetăţii Hebron din Palestina în *Călătoriile Călugărului Chiriac dela Mânăstirea Secul,* editate de **G. Giuglea,** în *Biserica ortodoxă română,* 54 (1936) p. 176.

Habra, mânăstire în Maramureş, vezi *Nemzeti encyclopaedia, avvagy Magyarország és Erdélynek állam-földrajzi és történeti nevezetességei, szótáralakban. Szerkeszté Vállas Antal.* (Enciclopedie naţională sau locurile importante geografice şi istorice din Ungaria şi Ardeal) Pesten, 1848].

[1] **Matei al Mirelor,** *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων* (Istoria celor întâmplate în Valahia), versul 2326, ed. É. Legrand în *Bibliothèque grecque vulgaire,* Paris 1881, vol. 2 p. 314.

[2] **Stavrinos,** *Vitejiile lui Mihai Viteazul,* versurile 1144—1146, ed. É. Legrand în *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire,* Paris 1877, p. 114.

« Γύριζε πίσου, λόγιαζε καὶ στῆς Βλαχιᾶς τὰ μέρη
πῶς κοκκινιάζουν φλάμπουρα σὰν κάμπους μὲ λουλούδια ».
Δεξιὰ δεξιὰ τοῖς ἔκοφτε, ζερβὰ τοῖς ϑυμονιάζει...
ἦταν ἕνας καλόγερος κι' ἐκεῖνος ἀδελφός του.
« Φύγε κι' ἐσύ, καλόγερε, μὴ λάχῃ καὶ σὲ κόψω,
ἐβούρκωσε τὸ βλέμμα του ἀπ' τὰ πολλὰ τὰ χρόνια ».

In *Recueil de chansons populaires grecques* publiées et traduites pour la première fois, par **Émile Legrand**, Paris 1874 (= *Collection de monuments pour servir à l'étude de la langue néohellénique, nouvelle série*, nr. 1), p. 292 şi 293 supt nr. 131 Legrand publică (fără titlu) cântecul de mai sus cu traducerea franceză « en regard ». Despre provenienţa cântecului, Legrand spune în josul traducerii franceze « *Basse Moesie* », fără altă precizare. In prefaţa din al său Recueil, Legrand spune (p. XL): les chansons qui composent les 2e, 3e, 4e, 5e et 6e parties du present Recueil proviennent de trois sources différentes; les unes m'ont été envoyées de Grèce par MM. Spyridon Lambros, A. N. Bernardakis, A. Phatséas et N. G. Politis; les autres m'ont été communiquées par M. Georges Perrot et M. Brunet de Presle; quelques unes enfin sont empruntées à des recueils publiés à Athènes et peu connus en Europe, tels que celui de Lélékos, mais aucune d'elles ne se trouve dans les *Carmina popularia Graeciae recentioris* de **Passow**. Nici din această lămurire nu reiese cine i-a procurat lui Legrand cântectul de mai sus, care se află publicat în partea a 6a din al său Recueil, parte care poartă titlul: *Chansons diverses.* Cântecul acesta n'a fost relevat de nimeni din istoricii cari au scris despre Mihai Viteazul, de sigur fiindcă a fost publicat fără niciun titlu şi nicio indicaţie. Dar nici Legrand, alcătuitorul acestui Recueil, nu-şi mai aducea, se vede, aminte de acest cântec, publicat de el însuşi în 1874, când în 1881 publicând cartea: *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. 2 (p. 82 din prefaţă) vorbeşte de un cântec lung referitor la Mihai Viteazul, pe care îl auzise la Rusciuc cântat de un cerşetor, cântec pe care n'a putut să-l copieze, fiind grăbit să plece cu trenul, şi ne dă numai primul vers:

Μιχάλμπεης ξεκίνησε πάει νὰ πολεμήσῃ

care e aproape la fel cu primul vers din cântecul pe care l-am reprodus mai sus, dar care se apropie şi mai mult de un alt cântec

grecesc întru slava lui Mihai Viteazul, cules de **T. Burada** cu prilejul unei călătorii în Macedonia şi publicat în *Convorbiri literare* [1]:

Cântecul publicat de Burada

Μιχάλ-μπέης μας κίνησε νὰ πάη νὰ πολεμήση
Πέρνει βαγγέλια 'π' τὴν Βλαχιὰ καὶ τὸν σταυρὸ ἀπ' τὴν Πόλι.
Μπροστὰ παένει ὁ σταυρὸς κατόπι τὰ βαγγέλια,
Μιχάλ-μπέης ἀνάμεσα σὰν ἥλιος σὰν φεγγάρι.
'Εκεῖ ποῦ πᾶν καὶ κόνεψαν, στὰ πράσινα λιβάδια,
Ρίχνουν μπαϊράκια κόκκινα στὰ πράσινα τσαντίρια.
'Εὰν ἔφκιασαν τὸν πόλεμο, τὸ ἔρημο τὸ τσέγκι,
'Ο καραούλης φώναξεν, ὁ καραούλης λέει:
Πάψε, Μιχάλ, τὸν πόλεμο, τὸ ἔρημο τὸ τσέγκι
Νὰ μετροῦμεν τ'ἀσκέρι μας νὰ μετροῦμεν τὸ σεφέρι.
Μετροῦν οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φορὲς τοὺς λείπουν τρεῖς χιλιάδες.
Μετροῦν καὶ τὰ Βλαχόπουλα τοὺς λείπουν τρεῖς νομάτοι.
Κρῖμα σὲ τέτια παιδιά, σὲ τέτια παλληκάρια [2].

Cântecul publicat de Burada are versuri comune cu alte poezii populare greceşti

Comparând acest cântec publicat de Burada cu poeziile populare greceşti, găsim versuri asemănătoare şi în alte cântece greceşti. De pildă ultimele 6 versuri din cântecul lui Mihai revin şi într'o poezie populară grecească publicată de **Ar. Passow**:

Κι' ὁ Μπουκοβάλας φώναξεν ἀπὸ ψηλὴ ραχοῦλα·
« Πάψτε παιδιά τὸν πόλεμο, πάψτε καὶ τὰ τουφέκια,
Νὰ κατακάτσ' ὁ κονιορτός, νὰ μετρηθοῦν τ'ἀσκέρια ».
Μετροῦντ' οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φορὲς καὶ λείπουν δυὸ χιλιάδες.
Μετροῦνται κ'οἱ ἀρματωλοὶ καὶ λείπουν ἑβδομῆντα [3].

---

[1] *Convorbiri literare*, 25 (1891 — 1892) p. 263 — 264, nr. 11 şi 12 din anul 25 (1891—1892) al *Convorbirilor literare*, apărut ca număr jubiliar; are o paginaţie deosebită, care începe din nou după p. 864 şi conţine p. 1—294.

[2] **N. Iorga** în *Istoria Românilor*, Bucureşti 1937, vol. 5 p. 286, nota 2, dă două versuri:

'Ακούσατε τὸν Μιχάλ-μπέη πῶς κυνηγεῖ τοὺς Τούρκους
Μὲ τὰ βαγγέλια τῆς Βλαχίας, μὲ τὸ σταυρὸ στὸ χέρι

dintr'un alt cântec grecesc întru slava lui Mihai Viteazul.

[3] Vezi *Popularia carmina Graeciae recentioris*, ed. **Ar. Passow**, Lipsiae 1860, p. 6, nr. 2.

Aproape cu aceleaşi cuvinte revine şi sfârşitul cântecelor nr. 3 p. 6. nr. 4 p. 7 şi nr. 5 p. 7 din ediţia **Passow.**

Dar mai mult se apropie versurile:

Μετροῦν οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φορὲς τοὺς λείπουν τρεῖς χιλιάδες,
Μετροῦν καὶ τὰ Βλαχόπουλα τοὺς λείπουν τρεῖς νομάτοι.

din cântecul lui Mihai cu versurile:

Μετριῶντ' οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φοραῖς καὶ λείπουν τρεῖς χιλιάδες,
Μετριῶνται κ'οἱ ἀρματωλοὶ καὶ λείπουν τρεῖς λεβέντες.

dintr'o altă poezie populară publicată tot de **Passow** (p. 175 nr. 235) şi cu versurile:

Μετροῦνται Τοῦρκοι τρεῖς φορὲς καὶ λείπουν τρεῖς χιλιάδες,
Μετροῦνται τὰ Γραικόπουλα καὶ λείπουν τρεῖς νομάτοι.

din ediţia **Haxthausen** [1].

Versurile 631—634 din poema lui Stavrinos de care ne ocupăm mai jos:

στὴν μέσην ἔρχετον αὐτὸς ὁ νέος ὁ ἀνδρειωμένος,
ὁ Μιχαὴλ ὁ θαυμαστὸς καὶ ὁ ἐξακουσμένος,
καὶ τρεῖς σταυροὶ ὁλόχρυσοι πήγαιναν ὀμπροστά του,
κατόπιν ἀπὸ τοὺς σταυροὺς ἔρχονταν ἡ Κυρά του [2].

au o asemănare cu versurile cântecului popular publicat de **Burada** în *Convorbiri literare*:

Μιχάλμπεης μας κίνησε νὰ πάῃ νὰ πολεμήσῃ
Πέρνει βαγγέλια 'π' τὴν Βλαχιὰ καὶ τὸν σταυρὸ ἀπ' τὴν Πόλι
Μπροστὰ παένει ὁ σταυρὸς κατόπι τὰ βαγγέλια
Μιχάλ-μπεης ἀνάμεσα σὰν ἥλιος σὰν φεγγάρι.

---

[1] *Neugriechische Volkslieder*, gesammelt von **Werner von Haxthausen.** Urtext und Übersetzung, herausgegeben von Karl Schulte Kemminghausen und Gustav Soyter, I. W. 1935, p. 46, nr. VII^b; cf. şi *ibid.*, nr. VII^a.

[2] Vezi *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux Principautés Danubiennes*, par **É. Legrand,** Paris 1877, p. 76.

Un alt cântec grecesc inedit, care se referă tot la faptele lui Mihai, se păstrează într'un manuscris din secolul al XVIII-lea la mânăstirea Simopetra din Atos:

Un cântec inedit, referitor la Mihai Vodă, într'un ms din Muntele Atos

Στίχοι εἴκοσι καὶ δύο εἰς Μιχαὴλ τὸν βοεβόδαν

Inc.: Δούκα καὶ πρωτομάστορα πάσης Τρανσυλβανίας
Μιχαὴλ βοεβόδα δέ, αὐθέντ' Οὐγγροβλαχίας.
Sfârş.: 'Εκέρδισες παντοτινὴν δόξαν εἰς τὸν αἰῶνα
Καὶ φήμην τὴν ἀθάνατον διὰ τὸν καλὸν ἀγῶνα [1].

[1] **Sp. Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895, vol. 1 p. 125, ms 1385 (117), 6.

[Pentru răsunetul luptelor şi faptelor vitejeşti ale lui Mihai Viteazul în alte popoare vezi: **Andrei Veress,** *Cântece istorice vechi ungureşti despre Români*, în *Memoriile Acad. Rom.*, secţ. lit., ser. III, 3 (1925) p. 18—21; **Al. Iordan,** *Mihai Viteazul în folklorul balcanic*, în *Revista istorică română*, 5—6 (1935—1936) p. 361—381 şi în extras; **N. Cartojan,** *O dramă populară italiană a lui Giulio Cesare Croce despre Sinan-Paşa şi vitejiile româneşti*, extras din volumul omagial pentru fraţii Alexandru şi Ion I. Lăpědatu, Bucureşti 1936.]

Poema lui Stavrinos.

Popularitatea însă de care s'a bucurat Mihai pe lângă poporul grecesc o dovedeşte mai mult poema vistierului **Stavrinos**, care, fiind publicată întâi în Veneţia pe la 1638, a devenit o carte populară şi timp de două secole a continuat a fi retipărită şi citită cu plăcere.

Această poemă, intitulată: *'Ανδραγαθίες τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἀνδρειοτάτου Μιχαὴλ βοεβόδα* (Vitejiile prea evlaviosului şi prea viteazului Mihai-Vodă) a fost scrisă de Stavrinos, vistierul lui Mihai, precum el însuşi ne spune în ultimele versuri ale poemei:

"Αν θέλετε νὰ μάθετε καὶ μένα τὴν πατρίδα,
Μαλσιανὴ ἡ χώρα μου, τοῦ Δέλβινου μερίδα...
Τὸ ὄνομά μου Σταυρινός, βηστιάρης τὸ 'πινόμη,
Μόνος ἐγὼ τὸ ἔγραψα μὲ τὴν δική μου γνώμη.
'Εκεῖ μέσα εἰς τὴν 'Ερδελιάν, στῆς Πίστρησας τὸ κάστρον
'Εκάθισα καὶ τόγραψα τὴν νύκτα μὲ τὸ ἄστρον [1].

adică:

Dacă doriţi să aflaţi şi patria mea, Malsiana se cheamă oraşul unde m'am născut, aflat prin părţile Delvinului... Numele meu e Stavrinos, iar pronumele Vistier. Şi am scris poema eu singur din propria mea iniţiativă, în Ardeal, în cetatea Bistriţei noaptea la lumina stelelor.

Iată aproape tot ce ştim despre autorul poemei Stavrinos. Ieromonahul Neofit, care a editat opera lui Stavrinos în Veneţia în anul 1672, ne mai spune că Stavrinos « a fost ucis în Moldova

---

[1] Aceste versuri au fost imitate de **Ignatie Petriţis** în a sa *Διήγησις τοῦ Διγενῆ*, (Povestire despre Dighenis) publicată de **Sp. Lambros** în *Collection de Romans grecs*, Paris 1880 p. 236—237, precum vom arăta mai jos.

împreună cu fiul său, Gheorghe hatmanul, mai târziu după 30 de ani de către Ştefan Vodă <Tomşa> fără vină [1]».

Tot acelaşi Neofit ne spune că opera lui Stavrinos a rămas mult timp după moartea autorului inedită [2], până când căzând împreună cu o altă poemă (Istoria celor întâmplate în Ţara-Românească de Matei al Mirelor) în mâinile lui Panos Pepanos, a fost dată la tipar. Neofit mai adaogă că Pepanos, originar din Pogoniana, Epir, a cheltuit pentru tipărirea acestor două opere întâi fiindcă era compatriot şi prieten cu Matei al Mirelor, care de asemenea era din Pogoniana, al doilea fiindcă vrea să arate iubirea pe care o avea pentru Ţara Românească [3]. Dar din toate aceste amănunte nu rezultă precis când poema lui Stavrinos a văzut pentru prima dată lumina. Prima ediţie care ni s'a păstrat întreagă e din 1672, sigur însă e că au existat şi alte ediţii mai vechi, precum vom vedea mai jos, când vom pomeni toate ediţiile cunoscute.

Neofit ieromonahul, editorul din 1672 al lui Stavrinos, n'are nimic comun cu Neofit Cavsocalivitul [4], autorul unui comentar

---

[1] Confirmă şi **N. Iorga** aceste ştiri în *Istoria literaturii române*, sec. 18, Bucureşti 1901, vol. 2 p. 608—609 şi în a doua ediţie a acestei Istorii revăzută, Bucureşti 1925, vol. 1 p. 166—167 şi trimite la **N. Iorga**, *Documente româneşti din arhivele Bistriţei*, Bucureşti 1899—1900, 1 p. XCI—III. Dar datele nu se potrivesc : Ştefan Tomşa care a domnit în Moldova între 1611—1615 şi 1621—1623 nu putea să ucidă pe Stavrinos *cu 30 de ani mai târziu*, adică pe la 1631. De altfel în prefaţa lui Neofit sunt şi alte neexactităţi; el spune că Mihai Viteazul a luat domnia la 1588 *şi a stat vitezeşte în domnie 13 ani* (ed. **Legrand**, p. 18) pe când ştim precis că el a domnit dela 1593—1601).

[[2] Un manuscris cu opera lui Stavrinos se păstrează în mânăstirea Lavra din Muntele Atos, vezi **Spyridon and Sophronios Eustratiades**, *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, p. 325, nr. 1816 (Ω 6*b*), 4.]

[3] Despre Panos Pepanos ştim că a trăit în ţară pela 1640, vezi **N. Iorga**, *Studii şi Documente*, vol. 6 p. 600—601 şi **I. C. Filitti**, *Arhiva G. G. Cantacuzino*, p. 254.

[4] Despre Neofit Cavsocalivitul, vezi **Const. Sathas**, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Atena 1868, p. 510—512; **Sulzer**, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, 3 p. 7—8; **C. Dyovuniotis**, *Ἐκ τῶν Νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1457 καὶ 1458*, în *Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ριζαρείου ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς* 1844—1919, Atena 1920, p. 192—193; **Tr. Evanghelidis**, *Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Atena 1936, vol. 2 p. 398.

la Gramatica lui Gazi, editat în Bucureşti la 1768, cu care l-au identificat unii cercetători cu oarecare rezervă [1]. Dacă Neofit editorul lui Stavrinos semnează prefaţa ediţiei din 1672, nu poate să fie aceiaşi persoană cu Neofit, comentatorul lui Gazi, care ştim sigur că a murit în Bucureşti la 1784, la care dată se înregistrează moartea lui în condica domnească nr. 12 f. 169, păstrată în Arhivele Statului din Bucureşti [2].

Conţinutul cronicii rimate

Această epopee, sau mai bine zis cronica rimată, compusă din 1312 versuri şi împărţită în mai multe capitole, are în ediţia Legrand următorul titlu:

Διήγησις ὡραιοτάτη τοῦ Μιχαὴλ Βοϊβόνδα, πῶς ἀφέντευσεν εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ πῶς ἔκοψε τοὺς Τούρκους ὁποῦ εὑρέθησαν ἐκεῖ, καὶ πῶς ἔκαμε πολλαῖς ἀνδραγαθείαις καὶ ὕστερα ἐθανατώθη διὰ φθόνον χωρὶς πόλεμον [3].

(Povestire foarte frumoasă despre Mihai-Vodă cum a domnit în Ţara-Românească, cum a omorît pe Turcii cari s'au găsit acolo, cum a făcut multe vitejii şi cum a fost omorît din invidie fără luptă).

---

[1] **Papiu Ilarian,** *Tezaur de monumente istorice*, Bucureşti 1862, vol. 1 p. 277; **G. Dem. Teodorescu** în *Literatura şi arta română*, 1 (1896) p. 281 şi 2 (1897) p. 29; **N. Iorga,** în *Istoria literaturii române, sec. al 18-lea*, Bucureşti 1901, vol. 2 p. 39, admite ca editor probabil pe Neofit Cavsocalivitul. In *Studii şi Documente*, Bucureşti 1911, vol. 21 p. 92, Iorga spune că nu Cavsocalivitul e editorul lui Stavrinos, în *Istoria literaturii române* însă, ediţia a doua, revăzută şi larg întregită, Bucureşti 1933, vol. 3 p. 44, uitând ce a spus în *Studii şi Documente*, susţine iarăşi că Cavsocalivitul e editorul. Iorga crede de asemenea că Neofit Cavsocalivitul a fost egumen în Bucureşti şi paroh al Grecilor în Sibiu, vezi **N. Iorga,** *Contribuţii la istoria literaturii române în veacul al 18-lea şi al 19-lea. I, Scriitori bisericeşti*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 28 (1906) p. 186 şi **acelaşi,** *Istoria bisericii române*, ed. 2, Bucureşti 1932, vol. 2 p. 168.

[2] Data exactă a morţii lui Cavsocalivitul a rămas până astăzi necunoscută cercetătorilor şi biografilor lui. Unii au admis că a murit la 1780, dar **A. Dimitracopulos,** în *Προσθῆκαι καὶ Διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*, Lipsca 1871, p. 88, a susţinut că a murit în anul 1790, în vârstă de 88 ani, fără să ne spună însă şi pe ce documente se bazează afirmaţia sa. Dar iată acum un document autentic, condica domnească, din care aflăm că *dascălul Neofit dela Sf. Sava* a murit la 1784; cf. **V. A. Urechia,** *Istoria şcoalelor*, Bucureşti 1892, vol. 1 p. 48.

[3] Vezi **É. Legrand,** *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux Principautés Danubiennes*, Paris 1877, p. 28.

Versificatorul ne povestește omorîrea Turcilor din București, înlocuirea lui Mihai prin Bogdan-Vodă, luptele ce s'au dat între armatele turcești și Mihai, descrie pe larg bătălia dela Călugăreni etc. și încheie povestirea cu asasinatul dela Turda.

Urmează un capitol despre invidia, care a pus la cale omorul, un capitol cu insulte la adresa Ungurilor și Germanilor, cari au asasinat pe nedrept pe Mihai, și cronica se sfârșește cu reflecții despre moartea ce nu se teme de nimeni; moartea, care a luat mai înainte pe Alexandru cel Mare, pe Belizarie, pe Solomon și pe Samson, a pus capăt și vieții lui Mihai la 20 August, ne spune Stavrinos. La sfârșit, cerând iertare pentru ignoranța și greșelile sale, ne asigură că era o slugă credincioasă a eroului.

Stavrinos nu ne dă anul când a scris poema, ci spune numai:

> Ἐκεῖ μέσα εἰς τὴν Ἐρδελιάν, στῆς Πίστρησας τὸ κάστρον,
> ἐκάθισα καὶ τὤγραψα τὴν νύκτα μὲ τὸ ἄστρον,
> ’ς τὴν πρώτην καὶ εἰς δεύτερην μηνὸς Φεβρουαρίου,
> καὶ ὅλοι νἄχετε χαρὰν ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

E probabil că după uciderea lui Mihai, în August 1601, Stavrinos împreună cu cei mai apropiați demnitari ai lui au fost prinși și întemnițați. Stavrinos, fiind închis în cetatea Bistriței, a scris poema în zilele de 1 și 2 ale lunei Februarie a anului următor 1602. Numai așa s'ar explica omiterea anului, fiind vorba de un eveniment proaspăt în memoria tuturor.

Faptul că a scris poema în două nopți, la 1 și 2 Februarie trebue luat ca o licență poetică, fiindcă numai în două nopți nu putea să scrie o poemă de 100 pagini, nici măcar s'o copieze. Ca să admitem că în edițiile păstrate a căzut un vers în care se dădea anul, ne împiedică rima, căci ἁγίου rimează cu Φεβρουαρίου.

Aprețierea istorică și literară

In ceea ce privește fondul istoric, cu siguranță Stavrinos, care a trăit în apropierea lui Mihai, povestește ce a văzut și ce a auzit, prin urmare istorisirea sa are valoare ca a unui martor ocular și deși poemă, a fost utilizată ca izvor istoric de **Radu Popescu** în *Istoriile Domnilor Țării Românești* și de **Bălcescu** în *Istoria lui Mihai Viteazul.* Dar noul Omer n'a fost demn de Ahile pe care și l-a ales; Stavrinos a fost un om cu o cultură mediocră și fără pic de talent poetic. Ideea de a povesti vitejiile lui Mihai în ver-

suri, de sigur i-a venit cetind cărțile populare grecești rimate, care circulau în timpul său [1].

Și deși epopea lui ca lucrare poetică este mai prejos de orice critică, a plăcut totuși publicului cititor și s'a bucurat de o popularitate extraordinară; ceea ce are explicația sa și în lipsa de cultură a mediului contemporan, dar de sigur la succesul ei a contribuit foarte mult și starea spiritelor Grecilor de atunci, cari erau foarte sensibili pentru orice istorisire ce povestia de răzvrătiri contra Sultanului, sau de luptele creștinilor contra păgânilor.

Limba

Limba poemei este greaca populară, pe care Stavrinos o mânuiește cu stângăcie; mărturisirea sa că a fost fără cultură nu e un exces de modestie. Unde ne întâmpină câte un vers mai frumos, câte o figură poetică reușită, ele se datoresc cântecilor populare dela cari Stavrinos împrumută pasagii întregi, cum vom vedea mai jos.

In cele ce urmează dau câteva versuri ca să vedem cum Stavrinos deplânge moartea lui Mihai:

> Ὦ πέτραις, νῦν ῥαγίσετε· δένδρα ξερριζωθῆτε·
> καὶ σεῖς βουνά θρηνήσετε· καὶ κάμποι λυπηθῆτε·
> ὅτι τὸν ἐστερεύτηκαν ὅλα τὰ παλληκάρια,
> ἐκεῖνον ὁποῦ τρόμαζαν καὶ δράκοι καὶ λεοντάρια·
> ἐκεῖνον ποῦ ἐκόπιαζε διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν,
> καὶ θάρρειεν νὰ λειτουργηθῇ μέσ' στὴν ἁγίαν Σοφίαν·
> ὅτι ἐκόπιαζεν πολλὰ νὰ σμίξῃ ἡ ἐκκλησία
> Ῥώμης, Κωνσταντινούπολις, νὰ τὴν ἐκάμῃ μία·
> ὁποῦ δὲν ἐστιμάριζε ποτέ του τὴν ζωήν του
> μηδ' εἰς κανέναν πόλεμον ἐψήφα τὸ κορμί του.
> Τὰ μοναστήρια, κλαύσατε, μεγάλως λυπηθῆτε,
> ἐχάθη ὁ ἐλεήμονας, καὶ ποῦ νὰ τὸν εὑρῆτε;

(O pietrelor spărgeți-vă în bucăți; arborilor desrădăcinați-vă, și voi, munților, plângeți; câmpiilor, mâhniți-vă, căci au pierdut vitejii pe acela, de care se cutremurau balaurii și leii, pe acela, care se lupta pentru ortodoxie și spera să vază liturghia ortodoxă

---

[1] De pildă *Apocopos* al lui **Bergadìs,** după care a imitat chiar primul vers: Διήγησις πανθαύμαστος, ρίμα ὡραιοτάτη. Vezi **É. Legrand,** *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris 1877, p. 29, n. 1; cf. și mai jos p. 126.

în Sf. Sofie, şi se străduia să facă unirea bisericii Romei cu acea a Constantinopolului, pe acela care niciodată n'a pus preţ pe viaţa sa şi în nicio luptă n'a cruţat capul său. Plângeţi mânăstirilor şi vă întristaţi, nu mai există miluitorul vostru, şi unde aţi putea găsi altul la fel?)

Că poema lui Stavrinos a plăcut contemporanilor, se vede şi din faptul că nu numai a avut o mulţime de ediţii, ci şi imitatori. Vom vedea mai jos că după Stavrinos s'a luat şi **Gheorghe Palamed** şi a povestit vitejiile lui Mihai într'o altă cronică rimată, şi ceva mai târziu **Matei al Mirelor** tot în versuri a alcătuit istoria sa; pe când **Ignatie Petriţis** a împodobit Povestirea sa despre Dighenis cu penele zmulse dela poema lui Stavrinos.

Poate dela asemenea modele porneşte şi ideea lui **Beldiman** de a scrie *Jalnica sa tragedie* în versuri. Dar cum el ştia limba franceză e mai probabil că el s'a luat după modele franţuzeşti, după *Henriada* lui Voltaire de pildă, din ale cărui opere a şi tradus (*Oreste*).

Utilizat de Radu Popescu

Stavrinos a fost utilizat în *Istoriile Domnilor Ţării-Româneşti* de **Radu Popescu**; în unele părţi e chiar tradus cuvânt cu cuvânt. **N. Iorga** în ediţia lui *Constantin Căpitanul Filipescu*, Bucureşti 1902 (care nu e Filipescu, ci Radu Popescu), a arătat în note multe părţi împrumutate dela Cronica rimată a lui Stavrinos.

Cu privire la Stavrinos, istoricul **Engel** citează după *Breviario cronologico degli principi di Valachia* (un manuscris supt acest titlu pe care Engel îl primise dela Raicevich ca să-l utilizeze pentru istoria sa) următorul pasagiu: Es wird dem Publikum nicht unlieb sein, zu vernehmen, dass dieser Walachische Achilles verdient habe, seinen Homer zu haben, welcher, ohngeachtet er dem griechischen alten Homer weit nachsteht, doch das Verdienst hat ein Volksbuch und gekannt von den heutigen Griechen zu sein, die gerne seine Verse wiederholen [1].

Ediţiuni

Cum poema lui Stavrinos a fost dată la lumină împreună cu Istoria celor întâmplate în Ţara Românească a lui Matei al Mi-

[1] **J. Chr. von Engel**, *Geschichte der Moldau und Walachei*, Halle 1804, 1 p. 269.

relor, despre edițiile ei vom vorbi când vom trata despre acesta din urmă (vezi mai jos p. 166—168).

Traduceri în l. română

Stavrinos a fost tradus în limba română și chiar în versuri supt titlul: *Vestitele vitejii ale lui Mihai Vodă, care mai întâi s'au tipărit în limba grecească la anul 1806 în Veneția în poezie de zmeritul ieromonah Neofit, iară acum întâiaș dată tradusă din grecește în românește de* **Teodor M. Eliat**, în anul 1837.

Eliat a crezut că ediția din 1806, pe care a avut-o în mână, a fost cea dintâi; traducerea sa românească, în multe părți prescurtată, a fost semnalată întâi de **V. A. Urechia** în *Istoria Școalelor*, București 1892, vol. 1 p. 99; **G. Dem. Teodorescu** a reprodus-o în revista: *Literatura și Arta română*, 2 (1897) p. 307—327. Aceeași traducere a fost retipărită de **N. Iorga** în Vălenii-de-Munte la 1910.

De sigur **Teodor M. Eliat**, care traduce în versuri pe Stavrinos la 1837, e aceeași persoană cu **Tudorache Iliad**, care împreună cu Anton Pann a tradus în versuri pe Erotocrit, publicat în Sibiu la 1837 [1].

Fără să cunoască traducerea lui Eliat, **Maxim** a făcut o altă traducere pe care a publicat-o Papiu Ilarian în *Tezaur de monumente istorice*, București 1862, vol. 1 p. 285—326.

Stavrinos în limba slavă

Un rezumat în limba slavorusească al poemei lui Stavrinos, a descoperit **Iulian Ștefănescu** într'un manuscris dela *Schottenkloster* din Viena (codex 609 din secolul XVIII) și l-a publicat cu o traducere în limba română și o introducere. Acest rezumat în proză, în care nu rareori se traduc textual vorbele originalului, e cum constată editorul opera unui admirator anonim al voevodului român și a fost alcătuit, pare-se, pe la sfârșitul veacului al XVII-lea sau începutul celui de al XVIII-lea [2].

Articole despre Stavrinos

Despre opera lui Stavrinos au scris: **Eugenie Predescu** un articol în *Magazinul istoric pentru Dacia*, 1 (1845) p. 251—276 supt titlul: *Memorialul vistierului Stavrinos*. în care se dă o analiză

---

[1] Pentru traducerea Erotocritului cf. **N. Cartojan**, *Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut*, în *Memoriile Acad. Rom.*, secț. lit., ser. III, 7 (1935) p. 85, unde Eliat nu este identificat.

[2] **Iulian Ștefănescu**, *Epopeea lui Mihai-Viteazul în lumea greco-rusească în secolii 17 și 18*, în *Revista istorică română*, 4 (1934) p. 141—174 și în extras.

a cronicii. In revista *Literatura şi Arta română*, 1 (1896) p. 280—291, **G. Dem. Teodorescu** a scris un articol lung supt titlul: *Scrieri neogrece despre Români*; *Vistierul Stavrinos şi Mitropolitul Matei al Mirelor*, fără vreo contribuţie nouă. *Tot acolo*, 2 (1897) p. 26—30 şi 307—327, **G. Dem. Teodorescu** reproduce traducerea lui Eliat. Vezi şi **N. Iorga**, *Istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti 1935, în indice s. v. Stavrinos şi **P. P. Panaitescu**, *Mihai Viteazul*, Bucureşti 1936, în indice s. v. Stavrinos.

Modelele şi imitatorii lui Stavrinos.

Insemnătatea unei opere nu rezidă de multe ori numai în valoarea ei intrinsecă, mare sau mică, ci şi în sentimentele de admiraţie, de preţuire sau de plăcere, pe care le-a provocat la contemporani sau la generaţiile posterioare, indiferent dacă pe drept sau pe nedrept. Cele mai înalte valori din *sistemele filosofice greceşti* de sigur n'au trecut în doctrina creştinismului, dar ce corespundea mentalităţii şi nevoilor practice ale creştinismului primitiv a intrat în doctrina lui şi a provocat entusiasmul erei nouă, influenţând astfel omenirea mai mult decât achiziţiile subtile ale unor sisteme filosofice, cari nu erau accesibile lumii de atunci. Tot aşa, din întreaga *literatură bizantină* au fost traduse, imitate sau prelucrate multe opere şi nu din cele mai bune — ba dimpotrivă — în literaturile slave sau balcanice, dar aceste opere au trăit şi influenţat o lume întreagă mai mult decât altele de o calitate superioară. De multe ori o operă nu valorează nimic sau foarte puţin în literatura în care s'a produs, capătă însă o valoare mare prin faptul că a influenţat sau a găsit imitatori în alt mediu sau la răstimpuri îndepărtate de data apariţiei ei, dând astfel naştere altor opere, nu rareori superioare modelului.

Dacă opera poetică a lui Stavrinos nu are o valoare mare pentru istorie şi mai puţin pentru literatură, totuşi prin faptul că a avut numeroase ediţii şi a fost imitată şi plagiată fără jenă timp de două secole, capătă o deosebită însemnătate. Că a fost

utilizată ca izvor istoric (precum am văzut mai sus) e firesc; fiind vistierul lui Mihai Viteazul şi în imediată apropiere a lui, Stavrinos a descris ca martor ocular epopeea eroului său şi astfel trebuia neapărat să servească ca izvor istoric cronicarilor români, care au şi povestit unele amănunte din tragedia lui Mihai după naraţiunea rimată a vistierului. Că s'a găsit un traducător slav, care să intercaleze în traducerea slavă a unui cronograf grecesc aproape toată povestirea lui Stavrinos e un fapt foarte rar şi interesant în sine, fiindcă ne dovedeşte răsunetul pe care l-a avut şi la slavi epopeea de scurtă durată a lui Mihai. De răsunetul vitejiilor lui Mihai în conştiinţa Grecilor contemporani şi de nădejdiile trezite pentru scuturarea jugului grecesc prin ajutorul lui, am vorbit mai sus. Poporul grecesc s'a informat despre faptele lui Mihai poate şi din alte izvoare, sigur însă este că izvorul lui principal a fost opera lui Stavrinos, căci aşa se explică numeroasele ediţii care ieşiau necontenit din teascurile veneţiene în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea. Şi dacă conţinutul operei vistierului a plăcut, fiindcă corespundea mentalităţii şi speranţelor Grecilor, forma poetică naivă a povestirei, imitând poeziile populare, a cucerit mai mulţi versificatori greci de atunci, care au sorbit aşa de lacom din Castalia poetică a lui Stavrinos, încât în apoasele lor produse se văd undele neasimilate ale izvorului lor inspirator. Opera poetică a lui Stavrinos a fost răspândită în cele patru unghiuri ale lumii elenice şi a plăcut aşa de mult, încât o vedem ca pe un râu subteran apărând la suprafaţă în intervale depărtate în imitaţii când în Epir, când în Peloponez, Creta, Hios sau în Polonia.

Ceea ce am spus pentru Stavrinos se întâmplă şi cu privire la continuatorul său **Matei al Mirelor**, care, dând o povestire rimată în limba greacă populară a celor petrecute supt ochii lui, şi întreţesând în ea, pe lângă multe aluzii la starea vrednică de plâns a Grecilor de atunci, şi un *Threnos* (Θρῆνος), o plângere pentru căderea Constantinopolului, a plăcut contemporanilor şi a fost imitat până la plagiat de versificatori posteriori. Cum însă cronica rimată a lui Stavrinos era editată împreună cu opera lui Matei, (după cum am văzut mai sus) imitatorii luau versuri când dela unul, când dela altul, nu rareori şi dela amândoi.

Stavrinos imitează poezia populară

Dar dacă Stavrinos a plăcut contemporanilor, se datoreşte în mare parte şi faptului că în povestirea sa a imitat poezia populară greacă, din care nu rareori intercalează versuri întregi. Adevărat e că pe atunci nu existau colecţiuni de poezii populare, din care să scoaţă Stavrinos ce îi părea potrivit, dar trebue observat că Grecii în comparaţie cu alte popoare, ştiau pe din afară foarte multe poezii populare, şi de sigur Stavrinos, care deşi fără talent poetic dar cu înclinare spre poezie, a găsit în reminiscenţele sale versurile populare potrivite pe care le-a răsădit în povestirea sa [1]. Că i-a plăcut poezia arată şi faptul că el s'a încumetat să cânte vitejiile lui Mihai într'o cronică rimată.

Aşa de pildă, când Stavrinos se întreabă:

> Ἄρα καὶ τί νὰ γίνηκεν ἀφέντης ὁ Μιχάλης;
> ποὔπετες δὲν ἀκούσθηκεν ἐχθὲς καὶ πρὸ τῆς ἄλλης·
> . . . .
> Οὐδὲ στὸν Χάνη διάβηκεν, οὐδὲ στὴν Μπογδανίαν,
> οὐδὲ πέρα εἰς τὴν Τουρκιά, οὐδὲ εἰς τὴν Βλαχίαν,
> μόνον μὲ δράκον πολεμᾷ στῆς Τόρτας τὸ λιβάδι [2],

> (Oare ce s'o fi făcut Mihai Vodă?
> Nici ieri, nici alaltăieri nu s'a auzit nicăieri
> vorbindu-se de el. Nu s'a dus nici la
> Han, nici în Moldova, nici dincolo în Turcia,
> nici în Ţara Românească, ci se luptă cu
> un balaur în câmpiile Turdei),

imitează poezia populară greacă, în care asemenea întrebări puse de poet revin foarte des.

Compară şi poezia populară despre Milionis:

> Κύριε μου, τί νὰ γένηκεν ὁ Χρῆστος ὁ Μηλιόνης;
> Οὐδὲ στὸν Βάλτο φάνηκε, οὐδὲ στὴν Κρύα Βρύση.

---

[1] Despre colecţiuni de poezii populare greceşti vezi **A. Steinmetz,** *Untersuchungen zu den Klephtenliedern*, în *Λαογραφία*, I (1929—1932) p. 305—321.

[2] Vezi **É. Legrand,** *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux Principautés Danubiennes*, Paris 1877, p. 120, v. 1227—1228 şi 1235—1237.

Μᾶς εἶπαν πέρα πέρασε κ' ἐπῆγε πρὸς τὴν Ἄρτα
κ' ἐπῆρε σκλάβο τὸν κατῆ μαζὶ μὲ δυὸ ἀγᾶδες [1].

(Doamne, oare ce s'o fi făcut Hristo Milionis?
Nu s'a văzut nici la Valto, nici la Kria Vrisi.
Ni s'a spus că a trecut dincolo şi s'a dus spre Arta
şi a luat ca rob pe cadiu împreună cu două agale)

Iată şi o altă poezie populară despre Colocotronii cu asemenea întrebări:

Χριστέ, καὶ τί νὰ γίνανε οἱ Κολοκοτρωναῖοι;
μηδὲ στὴν Μάνη φαίνονται μηδὲ στὸν Μέγα Λάκκο.
Ὁ Θοδωράκης κάθεται στὴν Ζάκυνθο στὸ κάστρο
καὶ τὸ Μοριᾶ ἀγνάντευε καὶ τὸ Μοριᾶ 'γναντεύει [2].

(Hristoase, oare ce s'o fi făcut Colocotronii?
Nu se văd nici în Mani, nici în Mega Laco.
Tudoraki stă la Zante în cetate şi
priveşte spre Morià).

---

[1] *Popularia carmina graeciae recentioris*, ed. **Arnoldus Passow,** Lipsiae 1860, p. 5, nr. 1, v. 4—7 şi **N. G. Politis,** *Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ,* Atena 1925, p. 57, nr. 49, v. 4—7.

[2] *Λαογραφία,* 11 (1934—1937) p. 192, nr. 2, v. 1—4. Cp. şi alte poezii cu aceeaşi întrebare în *Popularia carmina Graeciae recentioris*, ed. **Arnoldus Passow,** p. 31, nr. 36, v. 28—31; p. 43, nr. 46, v. 51—52; p. 44, nr. 49, v. 1—2; p. 52, nr. 61, v. 3—7; p. 69, nr. 83, v. 4—7. La fel şi în alte poezii populare, vezi *Λαογραφία,* 1 (1909) p. 256, şi 260—263. **É. Legrand,** *loc. cit.* p. 121, nota 1, cu privire la aceste versuri spune: *Stavrinos semble avoir voulu imiter ici le début de certaines chansons populaires, par exemple celle-ci:*

Τί χτύπος εἶν' ποῦ γίνεται καὶ βρονταριὰ μεγάλη;
Πολλὰ τουφέκια πέφτουνε καὶ στὰ βουνὰ βροντοῦνε·
μὴ νὰ σὲ γάμο πέφτουνε, μὴ νὰ σὲ πανηγύρι;
Οὔτε σὲ γάμο πέφτουνε, οὔτε σε πανηγύρι.

(De unde sgomotul care se face, de unde vuitul mare. Multe puşti detună şi bubuiesc în munţi. Nu cumva se descarcă la vreo nuntă, nu cumva la vreo sărbătoare? Nu se descarcă nici la nuntă, nici la sărbătoare). Dar în afară de *punerea întrebărilor,* versurile lui Stavrinos nu au nimic comun cu versurile citate de Legrand, pe când versurile din poeziile populare despre Milionis şi Colocotronii date de mine mai sus sânt cât se poate de aproape

Versurile 1241—1244 ale lui Stavrinos sunt de asemenea reminiscenţe din poezia populară:

Μίαν φωνὴν ἐλάλησεν μὲ τὴν καρδιὰν σφαγμένη [1]
ποῦ εἶστε, παλληκάρια μου καὶ σεῖς ἀνδρειωμένοι;
Ἐπάρτε τὰ σπαθάκια σας κ' ἐλᾶτε ἀρματωμένοι,
μὴ νὰ μὲ γλύσετε ἀπὸ 'δῶ, φίλοι μου μπιστεμμένοι.

(Un ţipet a scos cu inima îndurerată.
Unde sânteţi, vitejilor mei tovarăşi? luaţi-vă
săbiile şi veniţi înarmaţi ca să mă scăpaţi
de aci, iubiţi prieteni).

Compară poezia populară greacă:

Κ' ἡ γλῶσσα τ' ἀηδονολαλεῖ, ἀηδονολαλεῖ καὶ λέγει:
Τὸ ποῦ 'στε, παλληκάρια μου, καὶ σύ, βρὲ ψυχογιέ μου;
Γιὰ πάρτε τὸ κεφάλι μου, τὸ ἔρημο κεφάλι [2].

(Şi limba lui dulce, limba lui de privighetoare, vorbeşte şi spune: unde sânteţi, vitejilor mei, şi tu copilul meu de suflet? Luaţi-mi capul, nenorocitul meu cap).

---

de întrebările şi răspunsurile lui Stavrinos. In poeziile populare greceşti revine foarte des figura retorică a întrebărilor puse şi răspunsurilor date de poet. După ce se pune o întrebare, la care se dau diferite răspunsuri probabile, în sfârşit se resping toate şi se dă adevărata cauză a evenimentelor. Cred că nu e nevoie să relev că chiar dacă poeziile populare, citate de mine mai sus, sunt mai moderne decât Stavrinos, asemenea versuri cu întrebări şi răspunsuri tipice s'au transmis din modelele populare mai vechi şi se repetă mereu, potrivindu-se persoanelor şi împrejurărilor.

[1] Καρδιὰ σφαγμένη însemnează *inimă îndurerată* şi nu *străpunsă*, cum traduce **I. C. Maxim** în *Tezaur de monumente istorice*, adunate de A. Papiu Ilarian, Bucureşti 1862, vol. 1 p. 324. Expresia καρδιὰ σφαγμένη revine în poezia populară greacă: ὦ καρδίτζα μου σφαμμένη καὶ ἀδικοφονεμμένη, vezi **É. Legrand,** *ibid.*, p. 123, n. 1.

[2] Vezi *Neugriechische Volkslieder*, gesammelt von **Werner von Haxthausen,** herausgegeben von Karl Schulte Kemminghausen und Gustav Soyter, München I. W. 1935, p. 40, v. 15—17; cf. şi p. 42, v. 8: ποῦ 'στε παιδιὰ τοῦ Μπότζαρη, παιδιὰ τοῦ Κουτζονίκου; (unde sunteţi, băieţii lui Boţaris, băieţii lui Cuţonicos?) şi **Passow,** *op. cit.*, p. 74, nr. 89, v. 14—15.

Asemănător şi în următoarea poezie populară:

Ψιλὴ φωνοῦλα ἔσυρε σὰν παλληκάρι ποῦταν:
Ποῦστε παλληκαράκιά μου λίγα καὶ παινεμένα,
νάρθῆτε νὰ μὲ πάρετε ἀπ' τοὺς Σκυλοκονιάρους[1].

(A scos un ţipăt ascuţit ca de voinic ce era:
Unde sunteţi, vitejilor mei, puţini dar renumiţi
să veniţi să mă luaţi din mâinile câinilor de Coniari).

Stavrinos imitează poemele populare

Dar nu numai poezia populară propriu zisă, ci şi poemele scrise în limba populară, unele anonime, altele cu nume de autor, manuscrise sau ieşite din teascurile veneţiene, au influenţat vădit pe Stavrinos.

Stavrinos începe introducerea povestirei sale cu versurile:

Διήγησις πανθαύμαστος, ρίμα ὡραιοτάτη
τὴν ἔχουσιν οἱ φρόνιμοι πολλὰ ποθεινοτάτη.

care însă sunt vădit imitate după *Apocopos* al lui **Bergadìs**:

'Απόκοπος τοῦ Μπεργαδῆ, ῥίμα λογιωτάτη
τὴν ἔχουσιν οἱ φρόνιμοι πολλὰ ποθεινοτάτη.

---

[1] **Passow**, *op. cit.*, p. 35, nr. 41, v. 34—36; cf. şi *ibid.*, p. 53, nr. 61, v. 12—14; p. 81, nr. 100, v. 21—24; p. 83, nr. 102, v. 9—11; p. 125, nr. 165, v. 7—9.

[Şi când Stavrinos spune (versurile 1139—1140):
῏Ω πέτρες νῦν ραγίσετε, δένδρα ξερριζωθῆτε,
καὶ σεῖς βουνὰ θρηνήσατε, καὶ κάμποι λυπηθῆτε.
tot versuri populare imitează:
Βουνά, νὰ μὴ χιονίσετε, κάμποι, μὴ παχνιασθῆτε,
βρυσοῦλες μὲ τὸ κρύο νερὸ νὰ μὴ κρουσταλλισθῆτε.
Vezi **Haxthausen**, *op. cit.*, p. 72, nr. 28, v. 4—5 şi **Passow**, *op. cit.*, p. 28, nr. 31, v. 8—9 şi p. 238, nr. 320, v. 4—5 şi nr. 321, v. 4—5. Aceste versuri revin şi în *Threnosul* pentru căderea Constantinopolului:
'Εσεῖς βουνὰ θρηνήσετε καὶ πέτραι ραγισθῆτε
καὶ ποταμοὶ φυράσατε καὶ βρύσες ξεραθῆτε,
vezi *Θρῆνος ἀνωνύμου ποιητοῦ ἐπὶ τῇ ἁλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως* publicat de **D. Russo** în ziarul *Πατρίς* (Bucureşti), 29 Mai 1903].

Primul vers a fost puţin schimbat de Stavrinos, al doilea însă a fost luat textual dela modelul său. Dar şi ultimele versuri cu care îşi încheie opera Stavrinos (v. 1311—1312):

Δόξα Πατρί τε καὶ Υἱῷ καὶ πνεύματι 'Αγίῳ
τῷ ποιητῇ καὶ πλάστῃ μου, Θεῷ τῷ πανταιτίῳ.

sunt vădit împrumutate dela sfârşitul poemei lui Bergadis cu rima cu tot:

Δόξα Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ Πνεύματι 'Αγίῳ
τῷ ποιητῇ μου καὶ Θεῷ καὶ πλάστῃ παναιτίῳ [1].

Dar şi versul cu care începe povestirea sa Stavrinos (v. 39):

'Ο νοῦς μου μὲ παρακινᾷ κι' ὁ λογισμός μοῦ φέρνει

pare a fi imitat după cărţi populare. Intru câtva asemănător e şi începutul *Plângerii* pentru moartea lui **Limbona**:

Παρακινᾷ με ὁ οὐρανὸς, ἡ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις [2].

Şi când Stavrinos scrie (v. 1294):

Τὸ φῶς μου ἐσκοτίσθηκεν ἐκ τῶν δακρυῶν τὸ χύμα

de sigur imită cărţi populare. Cp. de pildă versurile 530—531 din poezia înstrăinării Περὶ ξενιτείας:

Λοιπὸν πλέον οὐ δύναμαι τώρα διὰ νὰ γράψω
ἐκ τὰ φαρμάκια τὰ πολλὰ ὁ νοῦς μου ἐσκοτίσθη [3].

---

[1] Cartea populară *'Απόκοπος τοῦ Μπεργαδῆ* a fost retipărită la 1870 de **É. Legrand** în *Collection de Monuments pour servir à l'étude de la langue néo-hellénique* (nr. 9), după ediţiile veneţiene din 1667 şi 1721. O altă ediţie a dat tot **É. Legrand,** în *Bibliothèque grecque vulgaire,* Paris 1881, tom. 2 p. 94 — 122, după ediţia veneţiană din 1534. Prima ediţie este din 1519 descrisă de **É. Legrand** în *Bibliographie hellénique 15—16 siècles*, vol. 3 p. 249—250. Pentru ediţiile din 1534 şi 1543 vezi **Legrand,** *ibid.*, la anii respectivi. Şi Legrand a observat că Stavrinos în cele două versuri dela începutul povestirii sale se ia după Bergadis, vezi *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire publiés* par **É. Legrand,** Paris 1877, p. 29, n.

[2] **É. Legrand,** *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. 2 p. 126.

[3] **Ioan Kalitzunakis,** *'Η ἐξ 'Αθηναϊκοῦ κώδικος παραλλαγὴ τοῦ περὶ ξενιτείας ποιήματος* în *Πραγματεῖαι τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν*, 1 (1935) nr. 6, p. 19, v. 530—531.

Dar Stavrinos trebue să fi avut înaintea ochilor şi povestirea populară rimată despre Belizarie, fiindcă în poema sa vedem că vorbeşte de el (v. 1272), iar ceea ce spune într'un capitol aparte despre *invidie* (v. 1095—1160), care invidie a pricinuit asasinarea lui Mihai Viteazul, revine în mai multe versuri şi în filada populară greacă despre Belizarie în care se dă drept cauză principală a disgraţiei generalului bizantin tot invidia [1].

Numele în subscripţie

Poemele populare vechi greceşti dau de multe ori numele autorului, câteodată cu amănunte biografice despre el şi despre data compunerii, în *subscripţie*, la sfârşitul poemei, uneori la început, rareori la început şi sfârşit. Altă dată, pentru motive pe care nu le cunoaştem, dar putem câteodată să le ghicim — frica persecuţiilor autorităţilor turceşti de pildă — autorii evită să-şi dea numele pe faţă, dar dau semnele corpului, mânei sau ale obrazului, ca să fie identificaţi de cunoscuţii lor; avem şi cazuri unde numele autorului se dă în acrostihul primelor versuri. Mai toţi nu uită să ceară şi iertare dela cititor pentru greşelile operei, invocând nepriceperea lor [2].

---

[1] Vezi *Povestea despre Belizarie* în *Carmina graeca medii aevi*, ed. **G. Wagner,** Leipzig 1874, versurile 13—34, 435, 694 etc. Filada despre Belizarie s'a publicat de mai multe ori. Prima ediţie cunoscută e din 1548, descrisă de **É. Legrand** în *Bibliographie hellénique 15—16 siècles*, vol. 1 p. 281. Legrand mai descrie şi ed. din 1554, vol. 1 p. 296, ed. din 1562, vol. 2 p. 190, ed. din 1577, vol. 4 p. 209, etc. O altă redacţiune a acestei povestiri a dat acum în urmă **R. Cantarela** în *Studi bizantini e neoellenici*, 4 (1935).

[2] **Trivolis,** în a sa *Ἱστορία τοῦ Ταγιαπιέρα*, Veneţia 1521, îşi dă amănuntele biografice la sfârşitul operei sale, vezi retipărirea făcută de **É. Legrand,** *Histoire de Tagiapiera*, Paris 1875, p. 46. In poema *Ἱστορία τῶν γυναικῶν τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν*, tipărită la 1549, autorul **Ioan Ventranos** din Nauplia îşi dă numele la sfârşit, **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique 15—16 siècles*, vol. 1 p. 282. Şi la filadele *Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών* din anul 1553 şi *Ἀπολλώνιος* tot din 1553, ştirile biografice se dau la sfârşit, vezi **É. Legrand,** *op. cit.*, p. 287 şi 289. **Bergadis** în al său *Ἀπόκοπος* din anul 1534 îşi dă numele la începutul poemei vezi **É. Legrand,** *op. cit.*, p. 218 şi **acelaşi,** *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881, vol. 2 p. 94. **Dimitrie Zenos,** tipărind la 1543 poema *Πένθος θανάτου*, îşi dă numele şi amănunte biografice la început, vezi **É. Legrand,** *tot acolo*, vol. 1 p. 240; tot la începutul poemei sale din 1571 dă amănunte biografice şi **Achelis,** vezi **P. Gentil de Vendosme** et **Antoine Achélis,** *Le siège de Malte*, ed. H. Pernot, Paris 1910, p. 80; **Georghillàs,** în poema sa *Τὸ θανατικὸν τῆς Ρόδου*, îşi dă numele la început şi la sfârşit, vezi ediţia Legrand în *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. 1 p. 203,

Subscripţia poemei lui Stavrinos, în care îşi dă numele şi amănuntele biografice, e imitată de sigur după alte cărţi populare, după care anume, nu se poate spune precis, fiindcă toate prezintă asemănări mai mult sau mai puţin tipice. Dar e foarte probabil că Stavrinos a avut înaintea ochilor pe **Dimitrie Zenos**, care, reeditând la 1543 poema *Πένθος θανάτου*, a însoţit-o de un prolog în care îşi dă numele şi anul compunerii operei:

Διὰ νὰ μάθετε λοιπὸν στὶ τόπον ἐτυπώθη
πόνοις καὶ δεξιότητι, καὶ ποῖος τὸ ἀναλώθη
Δημήτριος κατ' ὄνομα, Ζῆνος τὸ ἐπινόμι
ἐτοῦτο ἐτυπώθηκε μὲ τὴν δική μου γνώμη [1].

Iată şi amănuntele date de Stavrinos la sfârşitul poemei sale:

Ἂν θέλετε νὰ μάθετε καὶ μένα τὴν πατρίδα
Μαλσιανὴ ἡ χώρα μου, τοῦ Δέλβινου μερίδα.
. . . .
Τὸ ὄνομά μου Σταυρινός, Βηστιάρης τὸ 'πινόμι
μόνος ἐγὼ τὸ ἔγραψα μὲ τὴν δική μου γνώμη [2].

Asemănarea e prea mare, aşa încât e foarte probabil că Stavrinos a imitat pe **Zenos**. Rima ἐπινόμι cu γνώμη la amândoi (după care urmează laude pentru Sf. Treime în şase versuri la Zenos, condensate în două la Stavrinos) ne arată că nu e numai o simplă coincidenţă, ci o imitare aproape textuală.

---

209 şi 225. Autorul *Plângerii* pentru căderea Constantinopolului (publicată de Legrand, *op. cit.*, vol. 1 p. 169—202), spune că îşi ascunde numele pentru motivele pe care le ştie el, îşi dă însă semnele particulare ale corpului, v. 1019—1026. **Marcu Defaranas,** autorul poemei din 1543: *Λόγοι διδακτικοὶ τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν*, îşi dă numele în acrostihul versurilor 123—151, vezi ediţia făcută de Sitsa Karaiskakis, Atena 1933, p. 4.

M'am mărginit să dau aci exemple numai din literatura mai veche; în sec. al 17-lea şi al 18-lea obiceiul acesta continuă în scară mare; cititorul va găsi mai jos câteva exemple printre imitatorii lui Stavrinos.

[1] **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique 15—16 siècles*, vol. 1 p. 240.

[2] Ediţia **Legrand,** versurile 1301—1307.

Dar spre întărirea acestei afirmaţii vin şi versurile din Zenos:

Κι' ὅσοι τἀναγινώσκετε καὶ σεῖς ποῦ τὸ ξηγᾶστεν
νὰ σᾶς βοηθήσῃ ὁ Θεὸς μὲ πόθον τὸ διηγᾶστεν·
καὶ τὸ συχώριο πάντοτε ποσῶς νὰ μηδὲν λείψῃ,
τὴν χάριν του ὁ πανάγαθος νὰ σᾶς ἀποκαλύψῃ [1].

care sunt vădit imitate de Stavrinos:

Ὅσοι ἀναγινώσκετε καὶ ὅσοι διηγᾶσθε
ἐὰν εὑρῆτε καὶ σφαλτὸν νὰ μὴ μὲ βλασφημᾶτε [2].

E de observat că pe cele patru versuri din Zenos, Stavrinos le-a condensat în două.

Stavrinos şi Matei al Mirelor imitaţi de Diacrusis.

[Partea referitoare la *imitatorii lui Stavrinos* a rămas nere-dactată. In cele ce urmează (până la p. 145) dăm materialul pe fişe:

Antim Diacrusis, care când a îmbrăcat rasa călugărească a primit numele de **Akakios**, a scris o lungă poemă supt titlul: Διήγησις διὰ στίχων τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ γενομένου, ἡ ὁποία περιέχει τὴν σκληρότητα καὶ αἰχμαλωσίαν τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν καὶ πῶς ἐκυρίευσαν ὄχι μόνον τὰ Χανιὰ καὶ τὸ Ῥέθυμνον, μὰ καὶ ὅλον τὸ νησὶ καὶ ὅλον ἕνα πολεμοῦσι καὶ αὐτὸ τὸ Μεγάλο Κάστρο, συντεθεῖσα παρὰ Ἀνθίμου Ἱερομονάχου, τοῦ διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος Ἀκακίου μετονομασθέντος τοῦ Διακρούση, τοῦ ἐκ τῆς νήσου Κεφαλληνίας ὁρμωμένου, καὶ προτυπωθεῖσα εἰς τοὺς ,αχξζ', οἰκείοις αὐτοῦ ἀναλώμασι, καὶ διαφόροις προσθήκαις, καὶ νῦν νεωστὶ μετατυπωθεῖσα καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας διορθωθεῖσα. Ἐνετίησι, παρὰ Βαλεντίνῳ τῷ Μορτάλῃ ,αχοθ' [3].

[1] **É. Legrand,** *Bibliographie hell. 15—16 siècles*, vol. **1** p. 240.

[2] Ediţia **Legrand,** v. 1291—1292.

[3] Vezi *Ὁ κρητικὸς πόλεμος (1645—1669) ἢ συλλογὴ τῶν ἑλληνικῶν ποιημάτων* Ἀνθίμου Διακρούση, Μαρίνου Ζάνε συλλεγέντων καὶ ἐκδιδομένων ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, Triest 1908, p. 67—120.

Din titlul de mai sus rezultă că poema lui Diacrusis s'a publicat mai întâi la 1667 şi că la 1679 s'a retipărit. Dar fiindcă în asemenea retipăriri editorii se mărgineau să corecteze numai greşelile de tipar, presupun că noua ediţie nu diferă, în ceea ce priveşte conţinutul, de prima. O comparaţie atentă a poemei lui Diacrusis cu poema lui Stavrinos şi Cronica lui Matei al Mirelor ne va convinge că Diacrusis a imitat în multe părţi, ba ceva mai mult, a plagiat modelele sale în aşa fel, încât versuri întregi au fost transplantate din acele poeme în opera sa, cum vom vedea imediat:

Stavrinos versurile 189—194 [1]

Φουσσάτα ἔπαρε καλὰ νὰ πᾶς εἰς τὸν ἐχθρόν μου,
νὰ τὸν πιάσῃς γλήγορα τὸν δοῦλον τὸν δικόν μου,
ὁποῦ τὸν εἶχα δοῦλον μου, ἦτον καὶ μπιστεμμένος,
καὶ τώρα στέκ' ἐπάνω μου σὰν δράκος ἀγριωμένος,
καὶ χάλασεν ταῖς χώραις μου, τὰ κάστρῃ καὶ τὸν τόπον,
ποῦ κέρδεσεν ὁ πάππος μου μετὰ περίσσιον κόπον.

Diacrusis p. 74, versurile 11—14:

Φουσσάτα ἔπαρε πολλὰ καὶ σύρε στὸν ἐχθρόν μου,
νὰ τὸν χαλάσῃς τὸ λοιπόν, μὲ θέλημα δικόν μου,
ποῦ χάλασε ταῖς χώραις μου, τὰ κάστρῃ καὶ τὸν τόπον,
ποῦ κέρδισεν ὁ πάππος μου μὲ τὸν περίσσον κόπον.

Stavrinos versurile 217—218:

Καὶ αὐτὸν πιάσ' τον ζωντανόν, καὶ φέρε τον δεμένον,
νὰ ξεδικήσω τὸ κακὸν ποῦ μῶχει καμωμένον.

Diacrusis p. 74, versurile 23—24:

Κι' αὐτὸν τὸν μέγαν Μάστορα φέρ' τον ἐδῶ σὲ μένα,
νὰ ξεδικήσω τὰ κακὰ ποῦ μ' ἔχει καμωμένα.

Stavrinos versurile 1103—1106:

Ἥλιε, φρίξον, στέναξον· καὶ θρήνησε σελήνη·
ἀνδρειωμένοι, κλαύσατε εἰς τὸ κακὸν ποῦ γίνη.
Εἰς τὴν μεγάλην ἀδικιὰ κ' εἰς τὴν συκοφαντία
'ς αὐτὸν τὸν ἄνδρα τὸν καλὸν ποῦ δὲν εἶχεν αἰτία.

[1] Vezi ed. Legrand în *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire relatifs à la Turquie et aux Principautés Danubiennes*, Paris 1877 p. 42

Diacrusis p. 94, versurile 11—12 şi 17—18:

Ἤλιε, φρίξον, στέναξον, καὶ θρήνησε, σελήνη,
μικροί, μεγάλοι κλαύσατε εἰς τὸ κακὸν ποῦ γίνη.
Εἰς τὴν μεγάλην ἀδικιὰ καὶ εἰς τὴν δυστυχία,
'ς αὐτὴν τὴν χώραν τὴν καλήν, ποῦ δὲν εἶχεν αἰτία.

Stavrinos versurile 1109—1111:

Ὦ οὐρανὲ καὶ ἥλιε, φρίξον 'ς τὴν ἀδικία,
καὶ σεῖς, βουνά, θρηνήσατε καὶ κλαύσατε, θηρία,
τί σήμερ' ἐγκρεμνίσθηκεν τῶν Χριστιανῶν ὁ στύλος.

Diacrusis p. 99, versurile 11—13:

Ὦ οὐρανὲ καὶ ἥλιε! φρίξον τὴν ἀδικίαν,
καὶ σεῖς νεφέλαις κλαύσατε, καὶ κλαύσατε, θηρία
πῶς τσ' ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ οἱ ἄνομοι χαλοῦσι.

Stavrinos versurile 1119—1120:

Καὶ πρέπει νὰ τὸν θλίβωνται αἱ πέτραις καὶ τὰ ξύλα
καὶ ἄρχοντες καὶ πένητες μαζὶ κ' ὅλα τὰ φῦλα.

Diacrusis p. 99, versurile 5—6:

Κλαύσατε ὅλοι θλιβερά, ἡ πέτραις καὶ τὰ ξύλα
καὶ ἄρχοντες καὶ πένητες, τὰ δένδρα μὲ τὰ φύλλα.

Stavrinos versurile 1139—1140:

Ὦ πέτραις, νῦν ῥαγίσετε· δένδρα, ξερριζωθῆτε
καὶ σεῖς, βουνά, θρηνήσετε· καί, κάμποι, λυπηθῆτε.

Diacrusis p. 94, versurile 15—16:

Καὶ σεῖς πέτραις, ραγίσατε, δέντρα ξερριζωθῆτε
βουνὰ καὶ ὄρη κλαύσατε καὶ κάμποι λυπηθῆτε.

Stavrinos versurile 1291—1292:

Ὅσοι ἀναγινώσκετε καὶ ὅσοι διηγᾶσθε,
ἐὰν εὑρῆτε καὶ σφαλτόν, νὰ μὴ μὲ βλασφημᾶτε.

Diacrusis p. 118, versurile 13—14:

Καὶ σεῖς ποῦ τὴν διαβάζετε καὶ ὅσοι τὴν γρικᾶτε
δέομαι καὶ παρακαλῶ, γιὰ νὰ μὲ συγχωρᾶτε.

Stavrinos versurile 1301—1302 şi 1305—1308:

"Αν θέλετε νὰ μάθετε καὶ μένα τὴν πατρίδα
Μαλσιανὴ ἡ χώρα μου, τοῦ Δέλβινου μερίδα....
Τὸ ὄνομά μου Σταυρινός, Βηστιάρης τὸ 'πινόμι
μόνος ἐγὼ τὸ ἔγραψα μὲ τὴν δική μου γνώμη·
ἐκεῖ μέσα εἰς τὴν 'Ερδελιάν 'ς τῆς Πίστρησης τὸ κάστρον
ἐκάθισα καὶ τὤγραψα τὴν νύκτα μὲ τὸ ἄστρον.

Diacrusis p. 117, versurile 23—25 şi p. 118, versurile 17—20:

'Εὰν θελήσῃς καὶ ἐσὺ νὰ μάθῃς τ' ὄνομά μου
'Ακάκιος 'Ιερομόναχος, Διακρούσης ἡ γενειά μου
ἀλλὰ καὶ ἡ πατρίδα μου, νῆσος Κεφαλληνία,...
Στὴν Βενετιὰ τὴν ἔγραψα τὴν ἀκουσμένη χώρα
ἔτσι καθὼς τὴν ἐθωρεῖς καὶ τὴν διαβάζεις τώρα
ἤγουν εἰς τὸ καμπαναριὸ τοῦ μέγα Γεωργίου
ἐκεῖ τὴν ἐτελείωσα εἰς δόξαν τοῦ Κυρίου.

Dar Diacrusis nu împrumută dela poema lui Stavrinos numai versuri întregi, ci şi metrul. Stavrinos scrie a doua sa prefaţă în versuri de 8 silabe iar povestirea în versuri de 15 silabe. Tot aşa face şi Diacrusis scriind prefaţa sa în versuri de 8 silabe iar povestirea în versuri de 15 silabe şi începând chiar prefaţa sa cu primul vers din prefaţa lui Stavrinos.

Stavrinos p. 28:

"Ενθα στίχ' εἶναι γραμμένοι || ἔνδοξοι καὶ παινεμένοι

Diacrusis p. 68:

Στίχοι εἶν' ἐδῶ γραμμένοι || εὔμορφοι καὶ παινεμένοι

Se vede că Diacrusis, a utilizat pe Stavrinos într'o ediţie în care era la sfârşit şi opera lui Matei al Mirelor, fiindcă şi dela acesta a luat o mulţime de versuri.

Matei al Mirelor, versurile 55—56 [1] :

Νὰ ἦναι εἰς ἐνθύμησιν χρόνους ἐπερχομένους,
νὰ ἐπαινοῦσιν ὕστερον πολλοὶ τοὺς περασμένους,

---

[1] **Matei al Mirelor**, *'Ιστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων*, ed. É. Legrand în *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881, vol. 2 p. 231—333.

Diacrusis p. 118, versurile 9—10:

Καὶ νᾆναι εἰς ἐνθύμησι χρόνους ἀπερασμένους,
ς' ἐκείνους ποῦ εὑρίσκονται κι' εἰς τοὺς ἐπερχομένους.

Matei al Mirelor versurile 2329—2332:

Ὁπ' ἔχομεν τὸ θάρρος μας μέσα εἰς τὴν Σπανίαν,
κ' εἰς τὰ χοντρὰ τὰ κάτεργα ποῦναι 'ς τὴν Βενετίαν,
νὰ ἔλθουσι μὲ τὸ σπαθὶ τὸν Τοῦρκον νὰ σκοτώσουν,
νὰ πάρουν τὸ βασίλειον καὶ μᾶς νὰ μᾶς τὸ δώσουν.

Diacrusis p. 100, versurile 15—18:

Ποῦ εἶχες τὰς ἐλπίδας σου μέσα εἰς τὴν Σπανίαν
καὶ 'ς τὰ χοντρὰ τὰ κάτεργα ποῦ 'ναι 'ς τὴν Βενετίαν,
νὰ ἔλθωσι μὲ τὸ σπαθὶ τὸν Τοῦρκον νὰ σκοτώσουν
νὰ πάρουν τὴν ἀρμάταν του καὶ νὰ σὲ 'λευτερώσουν.

Matei al Mirelor, versurile 2365—2366:

Καὶ ἄρματα καὶ γράμματα καὶ ἡ θεολογία
ἀπὸ τ' ἐσᾶς ἐφάνηκε καὶ ἡ πολλὴ ἀνδρεία.

Diacrusis p. 112, versurile 28:

Σὲ γράμματα καὶ ἄρματα, ἀλλὰ καὶ 'ς τὴν ἀνδρείαν,

Matei al Mirelor, versurile 2395—2400:

Ὢ καὶ νὰ εἶχα δάκρυα ἄπειρα σὰν ποτάμι,
νἄκλαιεν ἡ καρδία μου ὥστε ποῦ ν' ἀποκάμῃ,
νὰ ἔκλαιγα νὰ θρήνιζα ἐσὲν, χρυσή μου Πόλι,
νὰ ἔδερνα τὰ στήθη μου μὲ τὴν ἰσχύν μου ὅλη.
Θρηνῶ σε, Πόλι μου λαμπρά, καὶ κλαίω διὰ σένα,
πῶς ἔπεσες, πῶς ἔκλινες εἰς χεῖρας τοῦ καθένα.

Diacrusis p. 113, versurile 11—16:

Χριστέ, νὰ εἶχα δάκρυα ἄπειρα σὰν τὴν βρύσι,
νὰ ἔκλαι' ἡ καρδία μου, ὥστε ν' ἀγανακτήσῃ,
νὰ κλαύσω καὶ νὰ θρηνηθῶ μὲ τὴν ἰσχύν μου ὅλην
αὐτήνην τὴν περίφημον καὶ ἀκουσμένην πόλιν.
Ὦ Κρήτη, χώρα μου χρυσῆ, λυποῦμαι δι' ἐσένα,
πῶς ἐδουλώθης ἄθλια μέσα σὲ χέρια ξένα;

Matei al Mirelor, versurile 2407—2408:

Ποῦ εἶν' τὰ πανηγύρια, ποῦ εἶν' ἡ παρρησίαις
ἐκείναις ὁπ' ἐγίνονταν μέσον σταίς ἐκκλησίαις;

Diacrusis p. 98, versurile 29—30:

Ποῦ εἶν' τὰ πανηγύριά σου; ποῦ εἶν' αἱ παρρησίαις
ἐκείναις ποῦ ἐγίνονταν μέσα 'ς ταῖς ἐκκλησίαις;

Matei al Mirelor, versurile 2411—2412:

'Αλλοίμονον, ἑπτάλοφε, καὶ πῶς ἐκαταστάθης
τώρα σὲ τοῦτον τὸν καιρὸν τόσα κακὰ νὰ πάθης!

Diacrusis p. 113, versurile 17—18:

Οὐαί! οὐαί! ἀλλοίμονον! καὶ πῶς ἐκαταστάθης,
ποῦ δὲν τὸ ἤλπιζές ποτε τόσα κακὰ νὰ πάθης.

Matei al Mirelor, versurile 2415—2416:

Ἔπαυσαν ἡ παράκλησες καὶ ἡ δοξολογίαις
ἐκείναις ὁπ' ἐγίνονταν μὲ προσευχαὶς ἁγίαις.

Diacrusis p. 98, versurile 31—32:

Ὅλα αὐτὰ ἐπάψασιν καὶ ἡ δοξολογίαις
ἐκείναις ὁποῦ ἔκαμναν μὲ προσευχαῖς ἁγίαις.

Matei al Mirelor, versurile 2437—2438:

Ποῦ εἶν' τὰ τόσα ἀγαθὰ ποῦ ἤσουν στολισμένη,
ὡσὰν αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἤσουν ζωγραφισμένη;

Diacrusis p. 113, versurile 19—20:

Ποῦναι τὰ τόσα ἀγαθά, ποῦ ἤσουν χορτασμένη;
καθὼς ἐληὰ κατάκορπος ἤσουνα στολισμένη.

Matei al Mirelor, versurile 2463—2466:

Χύσετε, μάτια, δάκρυα· χύσε, καρδία, πόνους,
κλαύσατε τὸ Βυζάντιον ἐτουτουνοὺς τοὺς χρόνους·
χύσατε ἀναστεναγμούς, χύσατε θρηνωδίας,
κλαύσατε τὴν ἑπτάλοφον ἐξ ὅλης τῆς καρδίας.

Diacrusis p. 99, versurile 3—4 şi 9—10:

Χύσατε δάκρυ' ἀμέτρητα ἀπὸ καρδιᾶς καὶ πόνους,
κλαῦστε τὰ δόλια τὰ Χανιά, εἰς τουτουνοὺς τοὺς χρόνους....
Χύσατε ἀναστεναγμούς, χύσατε θρηνῳδίας,
κλαύσατε καὶ θρηνήσατε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας.

Matei al Mirelor, versurile 2473—2479:

Θεέ μου παντοδύναμε, ἂν εἶναι θέλημά σου,
πάλιν δός μας τὸ χάρισμα διὰ τὸ ὄνομά σου·
δῶσέ μας τὸ σπιτάκι μας, δῶσέ μας τὴν πατρίδα,
σόνει ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ πολλὴ πικρίδα·
ἐπαίδευσές μας, δέσποτα, διὰ τὸ πταίσιμόν μας,
καὶ μᾶς ἐκαταδίκασες εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν μας·
πολλὰ καλὰ τὸ ἔκαμες ὡς νὰ σωφρονισθοῦμεν.

Diacrusis p. 114, versurile 7—13:

Θεέ, μεγαλοδύναμε, ἂν εἶναι ὁρισμός σου,
πάλιν νὰ τὴν ἐλάβουσι διὰ τὸ ἔλεός σου,
καὶ δὸς σ'αὐτοὺς τὰ σπήτιά τους, δὸς καὶ τὰ πατρικά τους,
καὶ σώνει τους ὁ παιδεμός, σώνουν τὰ βάσανά τους·
δικαίως τοὺς ἐπαίδευσες διὰ τὸ πταίσιμόν τους,
καὶ τοὺς ἐκαταδίκασες εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τους,
σὰν ὁ πατήρ τὰ τέκνα του γιὰ νὰ σωφρονισθοῦσι.

Matei al Mirelor, versurile 2477—2478 şi 2481:

'Επαίδευσές μας, δέσποτα, διὰ τὸ πταίσιμόν μας,
καὶ μᾶς ἐκαταδίκασες εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν μας....
'Αλλὰ πάλιν λυπήσου μας ὅτ' εἴμαστε δικοί σου.

Diacrusis p. 99, versurile 29—31:

'Επαίδευσές μας, Κύριε, διὰ τὸ πταίσιμόν μας
μὲ τὴν δικαίαν κρίσιν σου εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν μας.
'Αλλά, πάλιν λυπήσου μας, διὰ τὸ ἔλεός σου.

Matei al Mirelor, versurile 2507—2508:

Ν' ἀκούῃς γλῶσσαν βάρβαρον ἀντὶς νὰ σὲ τιμάῃ
τοῦ Μεεμέτη τὴν φωνὴν ὁποῦ σὲ βλασφημάει.

Diacrusis p. 99, versurile 19—20:

N' ἀκούῃς γλῶσσαν βάρβαρον, ἀντὶς νὰ σὲ τιμάῃ,
τοῦ Μουχαμέτη ἡ φωνή, ὁποῦ σὲ βλασφημάει.

Matei al Mirelor, versurile 2651—2652:

Βρίζουν τὴν ἐκκλησίαν σου καὶ τὰς σεπτὰς εἰκόνας,
καὶ τὸν σταυρὸν τὸν τίμιον ὑβρίζουν κατὰ μόνας.

Diacrusis p. 99, versurile 25—26:

Βρίζουν τὴν ἐκκλησίαν σου καὶ τὰς σεπτὰς εἰκόνας
καὶ τὸν σταυρὸν τὸν τίμιον ὑβρίζουν κατὰ μόνας.

Stavrinos şi Matei al Mirelor imitaţi de Ignatie Petriţis.

Stavrinos a găsit un imitator şi în **Ignatie Petriţis**[1]. Acesta

---

[1] Ignatie Petriţis, prelucrătorul epopeei bizantine *Dighenis Acritas*, petrecea în anul 1650 în Târgovişte de unde trimitea o scrisoare (Τριγοβιστιόθεν, ἐν ἔτει σωτηρίῳ ‚αχν' μεταγειτνιῶνος ἱσταμένου) lui Panos cu numele lumesc Mavranghelos, vezi **Const. Litzica**, *Catalogul manuscriselor greceşti* din Biblioteca Academiei Române, Bucureşti 1909, p. 306, nr. 613 (292), 13; cf. şi **G. Călinescu**, *Altre notizie sui misionari cattolici nei paesi romeni*, în *Diplomatarium italicum* (al şcoalei române din Roma), 2 (1930) p. 395.

Ignatie Petriţis împreună cu Paisie Ligaridis au ajutat pe Daniil Panonianul la traducerea *Indreptării legii*, publicată la Târgovişte în anul 1652, vezi prefaţa traducătorului în **I. Bianu** şi **N. Hodoş**, *Bibliografia românească veche*, Bucureşti 1903, vol. 1 p. 193; cf. şi **É. Legrand**, *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 4 p. 20.

Dela Ignatie Petriţis ne-au rămas mai multe manuscrise, fie copiate de el, fie cuprinzând diferite opere alcătuite sau traduse de el, vezi **Sp. Lambros**, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895—1900 la indice s. v. 'Ιγνάτιος Χῖος ἱερομόναχος. **Spyridon and Sophronios Eustratiades**, *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, la indice s. v. 'Ιγνάτιος ἱερομόναχος. **Eustratiades and Arcadios**, *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the monastery of Vatopedi on Mount Athos*, Cambridge 1924, nr. 453,14 şi 212,7; **A. Papadopulos-Kerameus**, *'Ιεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, Petrograd 1891, vol. 1 la indice, s. v. 'Ιγνάτιος ἱερομόναχος XVII şi 'Ιγνάτιος Πετρίτζης. **É. Legrand**, *Bibliothèque*

prelucrând în 1670 epopea lui *Dighenis Acritas*[1] imită și plagiază în multe părți pe Stavrinos și Matei al Mirelor. Nu numai fraze și versuri întregi din operele lui Stavrinos și Matei al Mirelor revin cuvânt cu cuvânt în Dighenis Acritas al lui Petriţis, dar și dedicația lui Petriţis este luată aproape în întregime dela Matei al Mirelor. Intocmai cum **Azarie** și **Macarie**, imitând pe cronicarul bizantin **Manase**, introduc în povestea lor și atribue eroului lor lupte sau caracterizări de persoane, făcute de Manase[2], întocmai cum **Machiaveli** în istoria lui *Castruccio*, plagiând pe **Diodor din Sicilia** atribue eroului său fapte și cuvinte care erau la locul lor la Diodor și erau caracterizări sau fapte istorice ale lui *Agathokles*[3], a cărui biografie ne dă Diodor, dar care erau cu totul străine pentru Castruccio, tot așa și Petriţis împrumută dela prototipul său caracterizări, laude și episoade, care fără îndoeală figurează în versificația sa numai fiindcă le-a găsit în textele care i-au servit de model.

După cum Stavrinos la sfârșitul poemei sale își dă numele, patria și împrejurările în care a scris poema sa, imitând sfârșitul lui Bergadis și prologul lui Dimitrie Zenos, tot așa face și Petriţis și aproape cu aceleași cuvinte.

> ἂν εἶν' λοιπὸν καὶ θέλετεν καὶ μένα τὴν πατρίδα
> νὰ μάθετεν καὶ τὤνομα νὰ βγάζετεν μερίδα,
> ἀπὸ τὴν Χίον ξεύρετεν εἶναι τὰ γονικά μου
> 'Ιγνάτιον τὸ ὄνομα, Πετρίτζη τὴν γενειά μου.
> . . . .

---

grecque vulgaire, Paris 1902, vol. 6 p. XI—XII. **A. Papadopulos-Kerameus,** *Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη* în *'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, suplimentul vol. 15 (1884) p. 158, nr. 50.

Un ex libris al lui Ignatie Petriţis se află pe al 3-lea volum din operele lui **Vasile cel Mare,** ed. 1638, aflat în Biblioteca Academiei Române, vezi *Revista istorică*, 19 (1933) p. 16.

[1] *Διήγησις ὡραιοτάτη τοῦ ἀνδρειωμένου Διγενῆ* ed. **Sp. Lambros,** în *Collection de romans grecs en langue vulgaire et en vers*, Paris 1880, p. 111.

[2] **D. Russo,** *Elenizmul în România, epoca bizantină și fanariotă*, București 1912, p. 38—40.

[3] **Queux de Saint-Hilaire.** *Nicolas Machiavel et les écrivains grecs*, în *Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques en France*, 9 (1875) p. 230—231.

'Εγὼ λοιπὸν ἐσύνταξα τοῦτο καὶ σύνθεσά το
μὲ στίχους τοὺς πολιτικοὺς εἰς ρίμα ἔπεισά το
. . . .
'Ετελειώθη τὸ παρὸν χρόνους εἰς τοὺς χιλίους
σωστὰ στοὺς ἑβδομήκοντα μὲ τοὺς ἑξακοσίους
εἰς πέντε δὲ καὶ εἴκοσι μηνὸς τοῦ Νοεμβρίου
μὲ κόπον κ' ἐπιμέλειαν ἐμοῦ τοῦ 'Ιγνατίου.
Δόξα πατρί τε καὶ υἱῷ καὶ πνεύματι ἁγίῳ
τῷ ποιητῇ καὶ πλάστῃ μου, θεῷ τῷ πανταιτίῳ.

Alte exemple de versuri din poema lui Stavrinos imitate de Petriţis:

Stavrinos, versurile 1139—1142:

Ὦ πέτραις, νῦν ῥαγίσετε· δένδρα ξερριζωθῆτε·
καὶ σεῖς βουνά, θρηνήσετε καὶ κάμποι, λυπηθῆτε·
ὅτι τὸν ἐστερεύτηκαν ὅλα τὰ παλληκάρια,
ἐκεῖνον ὁποῦ τρόμαξαν καὶ δράκοι καὶ λεοντάρια.

Petriţis, versurile 3053—3056:

Ὦ πέτραις, νῦν ῥαγίσετεν, δένδρα, ξερριζωθῆτεν
καὶ σεῖς, βουνά, θρηνήσετεν καὶ κάμποι λυπηθῆτεν,
τ' ὅλοι τὸν στερευτήκαμεν τάξια παλληκάρια
ἐκεῖνον ὁποῦ ἔφριτταν ἄνθρωποι καὶ λεοντάρια.

Stavrinos, versurile 1153—1154:

Ὦ θάνατε ἀχόρταγε, πῶς δὲν τὸν ἐλυπήθης
αὐτὸν τὸν ἄνδρα τὸν καλὸν καὶ δὲν τὸν ἐφοβήθης;

Petriţis, versurile 3057—3058:

Ὦ θάνατε ἀχόρταγε, πῶς δὲν τὸν ἐλυπήθης
αὐτὸν τὸν ἄνδρα τὸν καλὸ πῶς δὲν τὸν ἐφοβήθης;

Stavrinos, versurile 1267—1268:

'Ομπρὸς στὸν Χάρον ἡ ἀνδρειὰ τίποτες δὲν ἀξίζει,
τοὺς ἀνδρειωμένους τίποτες ὁ Χάρος δὲν τοὺς χρήζει.

Petriţis, versurile 2973—2974:

Στὸ Χάρο ὀμπρὸς ἡ ἀνδρειὰ τίποτις δὲν ἀξίζει,
τοὺς ἀνδρειωμένους τίποτις ὁ Χάρος δὲν τοὺς χρήζει.

N. Politis a văzut bine că aceste versuri ale lui Petriţis sunt populare şi crede că el le-a luat din cântece populare acritice; dar trebue observat că Petriţis nu le-a luat deadreptul din vreun cântec popular, ci direct dela Stavrinos, dela care de altfel a luat şi alte multe versuri populare şi nepopulare, precum vedem[1].

Stavrinos, versurile 1277—1278:

Τινὰς δὲν τὸν ἐκέρδησεν τὸν ψεύτικον τὸν κόσμον,
οὐ βασιλεῖς, οὐδ'ἄρχοντες ἔζησαν χωρὶς πόνον.

Petriţis, versurile 2975—2976:

Τινὰς δὲν τὸν ἐκέρδισεν τὸν ψεύτικον τὸν κόσμο·
βασιλεῖς οὐδὲ ἄρχοντες ἔζησαν χωρὶς πόνο.

Stavrinos, versurile 1281—1282:

'Αφῆκεν ὄνομα καλὸν σ' ὅλην τὴν οἰκουμένην,
ν' ἀκούουν νὰ τὸν ἐπαινοῦν τοῦ κόσμου οἱ ἀνδρειωμένοι.

Petriţis, versurile 3061—3062:

'Αφῆκεν λοιπὸν ὄνομα σ' ὅλην τὴν οἰκουμένη
ὁ Διγενὴς νὰ τὸν παινοῦν ὅλοι οἱ ἀνδρειωμένοι.

Stavrinos, versurile 1291—1293:

Ὅσοι ἀναγινώσκετε καὶ ὅσοι διηγᾶσθε,
ἐὰν εὑρῆτε καὶ σφαλτόν, νὰ μὴ μὲ βλασφημᾶτε,
ὅτι ἐγὼ ὡς ἀμαθὴς εἶπα νὰ γράψω ῥίμα,

Petriţis, versurile 3063—3065:

Ὅσοι τ' ἀναγινώσκετεν καὶ ὅσοι διηγᾶσθε,
ἂν εἶν' καὶ σφάλμα εὕρετεν, νὰ μὴ μοῦ καταρᾶστεν
ὅτι ἐγὼ ὡς ἀμαθὴς πολλὰ ἔχω σφαλμένα.

Stavrinos, 1297—1300:

Τὰ περισσότερ' ἄφηκα ὁποῦχεν καμωμένα
νὰ βάλω δὲν ἐτόλμησα ἐδῶ στὰ γεγραμμένα.
'Αμμὴ ἐσεῖς, οἱ φρόνιμοι, κάμετε νὰ γροικᾶτε
ἀπὸ τὰ 'πιλοιπότερα, ὅταν τὰ μελετᾶτε.

---

[1] **N. Politis,** *'Ακριτικὰ ἄσματα* în revista *Λαογραφία,* 1 (1909) p. 204.

Petriţis, versurile 3067—3070:

Τὰ περισσότερ' ἄφηκα ἀποῦ 'χεν καμωμένα
ὁ Διγενής, δὲν τὰ 'βαλα ἐδῶ στὰ γεγραμμένα,
καὶ ὅποιος εἶνε φρόνιμος ἀτός του ἂς γρικήσῃ
ἀπὸ τὰ λίγα τὰ πολλά, ὅταν τὰ μελετήσῃ.

Şi metrul în care scrie Petriţis este acelaşi cu al lui Stavrinos: la începutul fiecărei cuvântări este un rezumat al ei în versuri de 8 silabe şi pe urmă începe povestirea în versuri de 15 silabe (vezi rezumatele cuvântărilor 3—8). La fel face şi Stavrinos: a doua prefaţă (p. 28 ed. Legrand), este în versuri de 8 silabe, după care începe povestirea în versuri de 15 silabe.

De sigur Petriţis a utilizat pe Stavrinos într'o ediţie veneţiană în care poema lui Stavrinos era editată împreună cu Istoria celor întâmplate în Ţara Românească a lui Matei al Mirelor, fiindcă Petriţis, dedicând poema sa Preotului Hrisant (ed. **Lambros**, p. 112—113), plagiază această dedicaţie după Matei al Mirelor [1].

Matei al Mirelor, versurile 2—9:

Κλάδος ἐκ ῥίζης ἀγαθῆς εἶσαι ἀπὸ προγόνων,
καὶ ἄξιος νὰ κυβερνᾷς τὸν τῆς Κραγέβας θρόνον·
καὶ τώρα καὶ μετέπειτα, ὥστε ποῦ νὰ γεράσῃς,
ζωὴν καλήν, εἰρηνικήν, νὰ ζήσῃς νὰ περάσῃς,
νὰ σ' ἔχωμεν σὰν σ' ἔχομεν πολλὰ ἠγαπημένον,
μαζὶ μὲ τὸν ἀφέντη μας τὸν πολυχρονημένον,
καὶ νὰ αὐξήσῃ ὁ Θεὸς χρόνους καὶ τὴν ζωήν σου,

Petriţis, versurile 2—9:

Θάμνος ἐκ ῥίζης ἀγαθῆς εἶσαι καὶ ἐκ προγόνων
οἰκονόμος νὰ κράζεσαι στῆς βασιλείας τὸν θρόνον·
καὶ νῦν τε καὶ μετέπειτα ἕως ποῦ νὰ γεράσῃς,
βίον καλόν, εἰρηνικὸν νὰ ζήσῃς, νὰ περάσῃς
καὶ ὁ παντάναξ Κύριος χρόνους εἰς τὴν ζωή σου
νὰ βάλῃ περισσότερους νὰ ζήσῃς μὲ τιμή σου,
νὰ σ' ἔχωμένε καὶ ἡμεῖς ὡς φίλον 'μπιστεμμένον,

---

[1] **Matei al Mirelor**, ed. Legrand în *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881, vol. 2 p. 231.

Matei al Mirelor, versurile 45—48:

Φίλου πιστοῦ ἀντάλλαγμα λέγει ὁ Θεολόγος,
δὲν εἶναι ἄξιος ποτὲ μηδὲ ὁ κόσμος ὅλος,
διότι ἄλλον τίποτες δὲν εἶναι τιμημένον
ὡσὰν νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος φίλον ἐμπιστευμμένον·

Petrițis, versurile 11—14:

Διότι ἄλλο τίποτις δὲν εἶναι τιμημένο
ὡσὰν νὰ ἔχῃ ἄνθρωπος φίλον ἐμπιστεμμένο·
ὁ θεολόγος λέγει το καὶ ἔτζι τὸ φωνάζει
φίλου δὲν εἶν' ἀντάλλαγμα χρυσὸς οὐδὲ τοπάζι.

Matei al Mirelor, versurile 53—54:

Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ ποθῶντας τὴν φιλιά σου,
ἔγραψα τὸ βιβλίον μου ἐπὶ τὸ ὄνομά σου.

Petrițis, versurile 15—16:

Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ 'γώ, θέλοντας τὴ φιλιά σου
τὸ βιβλίο τοῦτο τὸ 'γραψα ἐπὶ τὸ ὄνομά σου

Matei al Mirelor, versurile 71—72:

Μόνον συχνὰ νὰ μελετᾷ πάντα τὴν ἱστορίαν,
γεμίζει τὴν καρδίαν του καὶ γνῶσιν καὶ ἀνδρείαν.

Petrițis, versurile 25—26:

Καὶ διάβαζέ τηνε συχνὰ τούτην τὴν ἱστορία,
γέμιζε τὴν καρδία σου μὲ γνῶσι καὶ ἀνδρεία.

Stavrinos imitat de Spontis.

Stavrinos, versurile 39—41:

Ὁ νοῦς μου μὲ παρακινᾷ κι' ὁ λογισμός μοῦ φέρνει
τοῦ κόσμου τὰ καμώματα νὰ δίδῃ καὶ νὰ παίρνῃ.
βλέποντας πῶς πορεύεται ὁ κόσμος πῶς περνάει,

Spontis, p. 398 [1]:

Ὁ νοῦς μου μὲ παρακινᾷ κι' ὁ λογισμός μὲ φέρνει
τοῦ κόσμου τὰ καμώματα νὰ δίδῃ καὶ νὰ πέρνῃ.
Βλέποντας πῶς οἱ χριστιανοὶ δὲν θέλουν νὰ γροικήσουν,

Stavrinos, versurile 1289—1290:

Χίλιοι ἑξακόσιοι καὶ πρῶτον ἦτον ἔτος
ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως, καθὼς ἔτρεχεν τότες.

Spontis, p. 406—407:

Χίλιοι ἑπτακόσιοι ἑξῆντα ἑπτὰ ἔτος,
ἀπὸ Χριστοῦ γενήσεως καθὼς τρέχει ἐφέτος.

Stavrinos, versurile 1291—1293:

Ὅσοι ἀναγινώσκετε καὶ ὅσοι διηγᾶσθε,
ἐὰν εὑρῆτε καὶ σφαλτόν, νὰ μὴ μὲ βλασφημᾶτε,
ὅτι ἐγὼ ὡς ἀμαθὴς εἶπα νὰ γράψω ῥίμα.

Spontis p. 406:

Ὅσοι θὰ τὸ διαβάσητε παρακαλῶ νὰ ζῆτε
ἂν ἔχω σφάλμα λοιῶστέ το καὶ μὴ μὲ βλασφημῆτε.
Γιατὶ ἐγὼ ὡς ἀμαθὴς ἄρχισα κ' ἔγραψά το.

Stavrinos, versurile 1301—1302:

Ἂν θέλετε νὰ μάθετε καὶ μένα τὴν πατρίδα,
Μαλσιανὴ ἡ χώρα μου, τοῦ Δέλβινου μερίδα.

Spontis, p. 406:

Κι' ἂν θέλητε νὰ σᾶς εἰπῶ τόπον καὶ γενεάν μου,
ἡ Κρήτη εἶν' πατρίδα μου, ρωμαῖος εἰς τὸ γένος
καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Χανιῶν εἶμαι ἀναθρεμένος.

---

[1] Vezi **Ioan Spontis,** *Διήγησις διὰ στοίχων ὡραίων περὶ τοῦ βοσκοῦ ὁποῦ ἐφανερώθη εἰς τὸν Μωρέα κατὰ τὸ 1767 ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίου 18,* (Poveste frumoasă în versuri despre păstorul care s'a arătat în Morea în anul 1767, la 18 Septemvrie) în **M. Ghedeon,** *Ἀρχεῖον ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας,* 1 (1911) p. 398.

Stavrinos, versurile 1305—1307:

Τὸ ὄνομά μου Σταυρινός, Βηστιάρης τὸ πινόμι,
μόνος ἐγὼ τὸ ἔγραψα μὲ τὴν δική μου γνώμη·
ἐκεῖ μέσα εἰς τὴν 'Ερδελιάν, στῆς Πίστρησας τὸ κάστρον,

Spontis, p. 406:

'Ιωάννης ἔχω τ'ὄνομα. Σποντὴς ἡ γενεά μου,
καὶ εἰς τὴν Πάτρα κάθουμαι μ' ὅλην τὴν φαμηλιάν μου

Stavrinos, versurile 1309—1310:

Στὴν πρώτην καὶ εἰς δεύτερην μηνὸς Φεβρουαρίου,
καὶ ὅλοι νἄχετε χαρὰν ἐκ Πνεύματος ἁγίου.

Spontis, p. 407:

Εἰς τὰς δέκα καὶ ὀκτὼ μηνὸς τοῦ 'Οκτωβρίου,
ἐτελειώθ' ἡ ρῆμα αὐτὴ μὲ χάρι τοῦ Κυρίου.]

Poema lui Gheorghe Palamed.

Popularitatea printre Greci a lui Mihai Viteazul şi a Cronicii rimate a lui Stavrinos o învederează şi faptul că un alt contemporan, **Gheorghe Palamed,** luând ca model pe Stavrinos, întocmeşte în limba greacă o nouă cronică rimată, în acelaşi metru, ba chiar cu versuri ici colo împrumutate dela model [1].

Cine-i Palamed

Şi despre autorul acestei cronici n'avem decât foarte puţine date. Din titlul cronicii: Ἱστορία περιέχουσα πάσας τὰς πράξεις καὶ ἀνδραγαθίας καὶ πολέμους τοῦ ἐκλαμπροτάτου Μιχαὴλ βοϊβόδα, αὐθέντη Οὐγγροβλαχίας, Τρανσυλβανίας, Μολδοβίας, ἕως τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, παρὰ Γεωργίου τοῦ Παλαμήδη, γραφεῖσα καὶ ποιηθεῖσα τυγχάνοντος ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ἐκλαμπροτάτου δουκὸς τῆς Ὀστροβίας κυρίου κυρίου κνέζη Βασιλείου, ἐν ἔτει 1607, μηνὶ δεκεμβρίῳ, εἰς τὰς 15, ἐν Ὀστροβίᾳ. (Istoria cuprinzând toate faptele, vitejiile şi războaiele prea strălucitului Mihai Vodă, domnul Ţării Româneşti, al Transilvaniei şi al Moldovei, până în ziua morţii sale, scrisă şi versificată de Gheorghe Palamed, când se afla la curtea prea strălucitului duce de Ostrov, domnul domn Vasile Cneazul, în anul 1707, 15 Decemvrie, în Ostrov) reiese că autorul trăia la curtea ducelui de Ostrov Vasilie la 1607, dar nu se spune în ce calitate. **Émile Legrand,** editorul cronicii, presupune că Palamed a fost învăţător la şcoala grecească din Ostrov [2], ipoteză pe care o admite şi Iorga [3]. Mi se pare mai

[1] Pentru părţile comune în poemele lui Stavrinos şi Palamed cf. **O. Tafrali,** *Poema lui Gheorghe Palamide despre viaţa lui Mihai-Vodă Viteazul, scrisă în 1607. Studiu critic şi traducere.* Bucureşti 1905, p. 7—17.

[2] **É. Legrand,** *Bibliothèque grecque vulgaire,* Paris 1881, vol. 2 p. LXXXI.

[3] **N. Iorga,** *Nichifor Dascălul, exarh patriarhal şi legăturile lui cu Ţările noastre,* în *Analele Acad. Rom.,* secţ. ist., ser. II, 27 (1904—1905) p. 190; **a-**

probabil că cneazul ortodox al Ostrovului, care era în corespondență cu ierarhii Orientului ortodox, avea nevoie de un *interpret*, cunoscător de slavonește și grecește, și ca atare avea pe lângă el pe Palamed; pentru un interpret s'ar potrivi mai bine și expresia întrebuințată în titlul cronicii că «se afla la curtea prea strălucitului duce de Ostrov».

Și într'adevăr la sfârșitul unei autorizări date de regele Poloniei patriarhului Ieremia (publicată în broșura: *De calendario novo gregoriano, Ieremiae Archiepiscopi Constantinopoleos judicium*, Frankfurt a./O. p. 301, 303), se spune că Gheorghe Palamed a tradus zisa autorizare din limba rusă în cea greacă [1].

Pela sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea lupta dintre catolici și ortodocși în Polonia (Rusia de Sud) era aprigă; patriarhia din Constantinopol trimitea exarhi, căutând să mențíe în ortodoxie poporul de acolo; așa d. p. au fost trimiși **Nichifor Dascălul** și **Chiril Lucaris** (mai târziu ales patriarh ecumenic), cari însă n'au putut să oprească trecerea la catolicism a Rușilor de Sud, cari erau încorporați în Polonia. Desigur Palamed a servit ca tălmaciu între Cnejii Ostrovului, cari nu știau greaca, și prelații greci, cari nu știau limba țării [2].

Tatăl lui Gheorghe Palamed, care se numea Mihail, trăia și avea procese în Lemberg [3].

Psaltirea în versuri

Se vede că Gheorghe Palamed se credea poet, fiindcă afară de cronica rimată despre Mihai Viteazul a mai tradus în greaca

---

celaşi, *Faze sufletești și cărți reprezentative la Români cu specială privire la legăturile «Alexandriei» cu Mihai Viteazul* în *Analele Acad. Rom.*, secț. ist., ser. II, 37 (1915) p. 593.

[1] Vezi **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique* 15—16 *siècles*, Paris 1906, vol. 4 p. 303—304. Palamed traduce și un act al lui Petru-Vodă Șchiopul din limba polonă în limba română, vezi **Andrei Veress,** *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, București 1931, vol. 3 p. 295.

[2] Pentru relațiile Rușilor cu catolicii și cu protestanții vezi **Hrisostom Papadopulos,** *Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν 17 αἰῶνα,* (Patriarhii Ierusalimului ca conducători sufletești ai Rusiei în al XVII-lea secol), Ierusalim 1907, p. 26—36; **F. Vafidis,** *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία,* (Istoria bisericească), Constantinopol 1912, vol. 3 partea 1, p. 157—165.

[3] **N. Iorga,** *Studii și Documente*, București 1913, vol. 23 p. 448.

populară în versuri *Psaltirea lui David*. Din nenorocire din această operă a lui Palamed nu cunoaştem decât câteva versuri din prefaţă şi titlul: *Γεωργίου τοῦ Παλαμήδη μετάφρασις τοῦ Ψαλτῆρος διὰ στίχων ἁπλῶν*, 1681.

Această traducere se afla în manuscris în biblioteca mânăstirii Văcăreşti, precum se vede din catalogul acestei biblioteci, catalog aflat astăzi în Biblioteca Academiei Române în manuscrisul 603 f. 293^r. Singurul manuscris cunoscut care cuprinde traducerea Psaltirei lui Palamed se păstrează astăzi în biblioteca mânăstirii Lavra din Sfântul Munte supt nr. **1185 (I 101)** [1].

---

[1] Vezi **Spyridon** and **Sophronios Eustratiades**, *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, p. 196, nr. 1185 (I 101).

[Traducerea Psaltirei, făcută de Palamed, se mai păstrează şi în manuscrisul **1324** (**K** 37) din mânăstirea Lavra (*ibid*., p. 221). Acum în urmă, după rugămintea regretatului nostru unchiu, prea cuviosul monah Spiridon Lavriotul a avut amabilitatea să copieze prefaţa manuscrisului 1185 (I 101) — dela manuscrisul 1324 (K 37) lipseşte prefaţa — şi mai multe versuri din Psaltirea ambelor manuscrise. Manuscrisul 1185 (I 101) nu e complet el se termină cu psalmul 133. Iată câteva versuri din prefaţă şi din primul psalm (textul se reproduce cu toate greşelile de ortografie) din această traducere nepublicată a lui Palamed:

Πρὸς τοὺς ἀναγινώσκοντας

Τὰ πάθη μου τὰ περισσά, καὶ τόσαις δυστηχίαις
ποῦ μεύρασιν τῶν ἄτυχων ἀνδρῶν συκοφαντίαις
καὶ τὰ ἀπανεδάσματα τοῦ καιροῦ ὁποῦ μάλλον
στὴν ξενιτειὰν μὲ ἔρχουνταν, μὲ κίνδυνον μεγάλον
μὲ παρακινήσασιν, συχνὰ νὰ ἀναγνώνω
τὸν Ψαλτήρα τοῦ λόγου μου, παρηγοριὰ νὰ δώνω

. . . .

διὰ νὰ ἰδῶ ἀλάφροσιν, στὰ πάθη μου τὰ τόσα
τοῦ λόγου μου στὴν ξενιτειάν, ἐγὼ τοῦ παραδόσα
κ' ἔτζη παρακινήθηκα, λοιπὸν διὰ νὰ βγάλω
αὐτὸ εἱς τὴν κοινὴν γλῶτταν, κ' εἰς ῥῆμα νὰ τὸ βάλω.
Πλὴν τοῦτο νὰ καταπιαστῶ δὲν ἀποκότουν μόνος
ταῖς μούσαις ἐδεήθηκα πτὸ ὄρος 'Ελικῶνος
νὰ ἔλθουν στὴν καρδίαν μου, βοήθειαν νὰ μου δώσουν
ἐγὼ νὰ βάλλω τὴν ἀρχήν, καὶ αὐταὶς νὰ τελειώσουν

. . . .

ὅλοι οἱ ἀναγινώσκονταις ἄμποτες καλὰ νάσθε
καὶ τὸν θεὸν νὰ δέεσθε, γιὰ μὲ νὰ μὲ θυμᾶστε

Traducătorul ne spune în versurile care sunt puse înaintea Psaltirii drept prefaţă că nenorocirile şi calomniile cari s'au ţesut împotriva lui şi cari pentru un om care trăieşte printre străini sunt mai primejdioase, l-au îndemnat să citească deseori Psaltirea ca să găsească o alinare. Şi aşa, se vede, citind mereu Psaltirea a hotărît s'o traducă în versuri în limba greacă populară. Nu e exclus ca Mitropolitul **Dosoftei,** care a trăit mult timp în Polonia, să fi cunoscut pe Palamed şi să existe vreo legătură între traducerea Psaltirii în versuri a lui Palamed şi traducerea tot în versuri a mitropolitului.

Dosoftei Mitropolitul

In orice caz ceea ce spune **Ioan Bianu** că: *în literatura bisericească ortodoxă greco-slavonă nu a existat înainte de Dosoftei nicio versificare a Psalmilor, aşa încât nu în această literatură a putut Dosoftei găsi un model după care să versifice Psalmii în limba română* nu e întemeiat [1]. Dosoftei a făcut traducerea lui între anii 1660—1667 [2] pe când traducerea lui Palamed (care la 1590 a tradus autorizarea regelui Poloniei şi la 1607 trăia ca om matur în curtea cneazului de Ostrov, cum am văzut mai sus), trebue să fie anterioară [3].

τὸν ξηγητὴν τοῦ ψαλτηρίου τοῦ βασιλεῦ διαβίδη
ζ ε σ ϡ ч λ ω λεγόμενος τὸ γένος κ θ ο θ ξ ч ς ч
<Γεώργιος> <Παλαμίδι>

Ψαλμὸς α'

Καλότυχος ποῦ στὴν βουλὴν τῶν κακῶν δὲν ὑπάγει
μηδὲ τῶν ἀσεβῶν ἀνδρῶν τὴν στράτα κολουθάγει
μηδὲ ἐκάθησεν ποτὲ εἰς ἐκεινῶν τὸν θρόνον
ποῦ διαστρέφουν τοὺς καλοὺς νὰ τοὺς πλανοῦσι μόνον
ἀλλὰ στὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἡ μέριμνά του]

[1] Vezi *Psaltirea în versuri întocmită de Dosoftei*, ed. **I. Bianu,** Bucureşti 1887, p. XXVI.

[2] *Ibid.*, p. XXXV.

[3] Şi **Atanasie Patellaros,** înainte de a se alege patriarh ecumenic, în anul 1626, când petrecea în Ţara Românească, a tradus *Psaltirea* în greaca modernă, în proză; traducerea se păstrează în manuscris în biblioteca mânăstirii *Iviron* din Sf. Munte supt nr. 617, vezi **Sp. Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895—1900, vol. 2 p. 186. Altă copie în biblioteca mânăstirii Sf. Ioan din insula Patmos, vezi **Ioan Sakkelion,** *Πατμιακὴ βιβλιοθήκη*, Atena 1890, p. 196, nr. 434.

Palamed începe povestirea istoriei lui Mihai Viteazul întocmai cum **Omer** începe *Iliada*:

Δέομαί σου, ὦ 'Αθηνᾶ, τοῦ μέγα Διὸς κόρη,
νὰ μοῦ εἰπῆς νὰ διηγηθῶ τούτην τὴν μάχην τώρη,
μάχην τὴν πολυτάραχον τοῦ θαυμαστοῦ Μιχάλη,
τοὺς φόνους τοὺς ἀμέτρητους, ματοχυσιὰν μεγάλη
ἡ ὁποία 'καμεν φθορὰν πολλὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους
. . . .
τῶν ὄρνεων καὶ τῶν σκυλιῶν φαγίν ποῦ τὰ κορμία
τὰ τούρκικα ἐποίησεν κ' ἔθρεψεν τὰ θερία·
ἀνθρώπους ἔστειλεν πολλοὺς στὸν ᾅδην ἀνδρειωμένους
τοὺς Τούρκους, Λέχους, Μπόγδανους καὶ Οὔγγρους ἀκουσμένους [1].

(Te învoc Minerva, fiică a marelui Jupiter, să mă inspiri spre a putea povesti acum acel vestit război al faimosului Mihai; nenumăratele ucideri, măcelul cel mare care a adus oamenilor pierdere mare ....., război care a nutrit fiarele, făcând ca trupurile turcești să fie hrană pentru păsările răpitoare și pentru câinii; a trimes în iad pe mai mulţi bărbaţi viteji: Turci, Poloni, Moldoveni şi Unguri vestiţi).

Intocmai ca la Omer, minus geniul poetic!

Palamed se ia după Stavrinos

Dar fiindcă obiectul pe care îl trata era mai aproape de acel tratat de Stavrinos, decât de războiul troian, Palamed nu pregetă să se scoboare dela piscurile poetice ale lui Omer în smârcurile prozaice ale lui Stavrinos. In realitate găsim în poema lui Palamed multe asemănări în povestirea evenimentelor, cari nu lasă nicio îndoială că el a avut înaintea ochilor pe Stavrinos şi l-a folosit fără jenă: multe din versurile sale au o asemănare izbitoare cu versurile poemei lui Stavrinos, cp. de pildă v. 121—129 din Stavrinos cu v. 179—182 din Palamed și v. 381—383 din Stavrinos cu 389—390 din Palamed.

In genere, Stavrinos e mai bogat în amănunte, dar există şi la Palamed câteva ştiri cari lipsesc în Stavrinos, de pildă că Mihai Viteazul la 1601 era de 43 ani, știre pe care o vedem confirmată și de Sadeler, care în anul 1601 a făcut la Praga por-

[1] Vezi **É. Legrand,** *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881, vol. 2 p. 186.

tretul lui Mihai[1]. Se înţelege că amândoi fiind contemporani cu Mihai Viteazul puteau să aibă informaţiuni independent unul de altul. In special Palamed care trăia în Polonia era mai bine informat în ce priveşte luptele în cari au fost amestecaţi şi Polonii, şi într'adevăr dă unele ştiri în această privinţă, cari lipsesc la Stavrinos.

Şi poema lui Palamed, ca şi cea a lui Stavrinos, e scrisă în limba populară, dar elementele limbii literare sunt mai dese la el, decât la Stavrinos. Reminiscenţe clasice, în special din Omer şi din Biblia nu lipsesc, ceea ce arată că el avea o cultură oarecare.

Manuscrise, ediţii

Cronica rimată a lui Palamed s'a păstrat într'un singur manuscris, aflat în British Museum din Londra supt nr. 5573, după care a publicat-o pentru prima dată **Émile Legrand** în *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881, vol. 2 p. 183—230. Se vede că a rămas necunoscută contemporanilor şi că n'a circulat nici în manuscris, nici n'a văzut lumina zilei până în timpul nostru. Aşa se explică de ce n'a fost pomenită nici utilizată până în zilele noastre, pe când opera lui Stavrinos s'a bucurat de o mare popularitate şi a fost utilizată şi de cronicarii români.

Despre Palamed şi manuscrisul cronicii, **Legrand** dă câteva indicaţii în *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. 2 p. LXXX-LXXXIII. **G. Dem. Teodorescu** într'un articol intitulat: *Scrieri neogrece despre Români: Gheorghe Palamed* şi publicat în revista *Literatură şi Artă română*, 1 (1896—97) p. 429—437, repetă cele spuse de Legrand, fără să aducă vreo ştire nouă.

C. Erbiceanu, tot în *Literatură şi Artă română*, 1 (1896—97) p. 475—487 şi 564—577 a scris câteva cuvinte despre poema lui Palamed şi a tradus cele mai însemnate părţi în limba română în versuri.

O. Tafrali, într'o plachetă supt titlu: *Poema lui Gheorghe Palamide* (Extras din *Literatură şi Artă română*) Bucureşti 1905, a tradus în întregime poema lui Palamed în proză; în introducerea acestei traduceri Tafrali a arătat că Palamed a imitat pe Stavrinos.

---

[1] Vezi **Palamed**, versul 1366, ed. É. Legrand, p. 229, cf. şi **P. P. Panaitescu**, *In jurul lui Mihai Viteazul*, în *Revista istorică română*, 7 (1937) p. 9.

[Acum în urma s'a ocupat cu Palamed **Andreas Horváth**, lector de neogreacă la Universitatea din Budapesta, în broşura sa: *Görög históriás ének Mihály vajdáról*, Budapest 1935, iar în vara anului 1938 şi-a trecut doctoratul la Universitatea din Roma **Adriana Papa**, prezentând ca teză: *Poetul grec Palamed şi poema lui despre Mihai Viteazul*].

Ştiri despre Mihai Viteazul şi Ţările Române în Diarium Martini Crusii 1596—1597 [1].

13 Ianuarie <1596>.

Steph. Walachiae Vaiuoda, ab infidis Polonis proelio victus et captus.

Mold. et Transyl. pacem cum Turca facient, nisi Imperii Principes succurrent, (p. 5).

14 Aprilie <1596>.

Nova. **Walach. Vaiuoda Michaël,** per Deum subsidia pectit à Transyluano. Nam Turcae, Tartari, et (ut dicitur) Poloni, contra adventant. Viennae, metus, quod Sultanus et Sinanus venturi nuntientur Raabam et Viennam versus. Nulla praeparatio ibi, subsidia nulla. Bauarus nihil vult contribuere ad bellum Turcicum. Ianizzari 400 minus 11 à nostris apud Iulam occisi. Fortè 12000 subvenient à Transyluano in Walachiam. Reges contra Hispanum: Gallus, Angla, Scotus, Danus. Magnus apparatus navium. Papa Rosam benedictam, et ensem proximo natali Christi benedictum (stocco benedetto). Transyluano missurus (p. 69).

8 Noembrie <1596>.

Michaël Walach. Vaiuoda, Tartaros 800 occidit: et 2000 in Danubium egit, ut perierint (p. 238 notă).

24 Decembrie <1596>.

Walachiae Praefectus 8000 Tartaros occidit.

Vaiuoda Walachiae Barbal Ianusch, revertentes 7000 Turcas cecidit: et cum Bulgaris et Albanens. consilia tractauit.

---

[1] Vezi mai sus p. 107, notă.

D. Iacobus Palaeologus scripserat è Constantinopoli: Sinanem Bassam ante biennium iactasse Constantinopoli: se Romae in Ecclesia S. Petri acturum choreas etc. (p. 262 şi 263).

17 Martie <1597>.

...D. Antonio Ienitschio Corinthio Graeco, Neopatrae Presbytero: eum habuisse testimonia, à Patriarcha Hieremia, et **Martino Archiepiscopo Moldauiae**: captum à Turcis cum aliis, biennium in carcere fuisse. Sibi illa visa esse: ab ipso esse amissa, etc.

Μαυροβλαχίας metropolis est βουκερεστία. **Huius Vaiuoda (Palatinus)**, est μιχαήλ: à fratre suo Joanne ibi constitutus, magnam apud Sultanum auctoritatem habente. Sed Ioanne mortuo, **Michaël** à Sultano defecit. Civitates sub eo sunt, κύριο, συλλίστρα (ad mare nigrum.) φλίζιν, πραΐλαβος, et κιλίον.

A Constantinopoli Boream versus, urbes sunt, ἀγαθόπολις, σωσόπολις, ἀγχίαλος (patria[e] Patr. Hieremiae) μισημβρία et βάρνη (πόλις μεγίστη) et (quam tenet nunc ὁ Μιχαήλ) συλλίστρα. Hodie Ecclesia S. Iohannis (sita portam Adrianopolitanam versus) est Patriarcheium (p. 299—300).

18 Martie <1597>.

Ἔτει ͵αφ϶γʹ = 1593.

Ὁ παναγιώτατος ἡμῶν κὺρ Ἱερεμίας ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως συμβούλιον ἐποίησεν μετὰ τοὺς μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους καὶ σοφοὺς ἄνδρας, ἵνα ἔλθῃ πρὸς τὴν Γερμανίαν διὰ τὴν ἐκλεκτὴν πίστιν καὶ ἔρχετον μὲ τὸν μητροπολίτην τοῦ Τροινόβου, μὲ τὸν μητροπολίτην τῆς Ἀθήνας τὸν Καρύκην, μὲ τὸν μητροπολίτην τῶν Ἰαννίνων, μὲ τὸν μητροπολίτην τῆς Λάρσου καὶ μὲ ἐπισκόπους πλείους, μὲ τὸν ἀρχιμανδρίτην, μὲ τὸν ἀρχιδιάκονον, μὲ τὸν σκευοφύλαξ, μὲ τὸν χαρτοφύλαξ μὲ τὸν πρωτονοτάριον καὶ μὲ τὸν Θεοδόσιον τὸν Ζυγομαλᾶν καὶ μὲ ἑταίρους σοφοὺς ἄνδρας.

Καὶ ἦλθεν ἕως τὴν Βλαχίαν τὴν μικρὴν ὀνόματι Μπουκουρέστην εἰς πόλιν αὕτην· ἔπειτα ὁ σουλτὰν Μουράτης ὁ ἐχθρὸς τῶν χριστιανῶν ἔστειλεν τζηαγούσιδες σφόδρα καὶ ἐπέστεψεν αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν· καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἦλθεν πρὸς τὴν Γερμανίαν πρὸς ἄνδρας ἑξάκοστους σοφοὺς καὶ θεολόγους (p. 302—303).

1 Aprilie <1597>.

Michaël Vaiuoda Walachiae, Tart. occidit advenientes 8000 et in Istrum egit ad 2000 (p. 318).

Veneţia 26 (16) Aprilie <1597>.

Bulgarorum motus, ut cum Chrysodonte se coniungant, adhuc confirmatur. Ideo intercludere illos omnia victualia: ne quid ex **Transyl.** et **Walachia** et **Moldauia,** ad Turcas veniat. Esse in armis magno numero: et accipere Duces à Walachiae Vaiuoda (p. 332).

Diarium Martini Crusii 1598—1599.

24 Februarie <1598>.

Vesirio Bassae gratum esset, pacem fieri. Ideo legatum Anglicum misit ad **Michaëlem Vaiuodam** (p. 16).

20 Septembrie <1598>.

E Constantinopoli scribitur: quod Walachiae Vaiuoda, auxilio Turcarum, **Michaëlis Vaiuodae** 8000 milites vicerit. Nuntio huius rei, Turca donauit einn güldinen Sarck. Al. rock (p. 113).

16 Noembrie <1598>.

Fertur **Michaël Vaiuoda** totam Bulgariam percursasse: et inde 10000 Turcas (viros, foeminas, pueros) abduxisse.

Walachiae Despotam Mich. percursatâ tota Bulgaria, abduxisse decem hominum milia, (p. 133 şi 134).

22 Februarie <1599>.

Walachus cecîdit Turcas; (p. 181).

19 Aprilie <1599>.

Abiit Iacobus <Palaelogus> 8. Iul. cum Legato Regis Muldauiae: et post multos errores Silistram venit (olim Axiopolin) ad Danubium situm. Ibi invenit Emericum Morauusky Morauum: qui in direptione Lipae captus, puer abductus in Turciam fuerat et Turcus factus. Peritus linguae cogitabat ad Caesarem nostrum venire.

Ex Silistra vênit Bucarestam, in Transalpinam: exceptus honorificè à Rege, omnia necessaria mittente. Habebat ille uxorem Chiam nobilem, ex Saluaresarum familia, opulentâ et splendida olim: quae Iacobum, ut ciuem suum honorauit (p. 238).

5 Mai <1599>.

Graecorum duorum adventus:

Intellexi, eorum unum esse ’Αθανάσιον τοῦ κυρίου γαβριήλ, qui ante 12 fere annos hîc Tybingae fuit, in Episcopatu vel Patriarchatu τῆς πρώτης ἰουστινιανῆς, cum ille sit mortuus, successorem. Alterum, esse ἱερεμίαν, τὸν τῆς πελαγονίας et Perleapi ἐπίσκοπον: qui illo tempore, μετὰ τοῦ γαβριήλ, hîc fuerit, etc. (p. 251 cf. și ibid. p. 420).

7 Mai <1599>.

Dicunt Graeci, **Walachiae Despotam** hodie, esse μιχαήλ, Graecum pium. Ad hunc, ut videtur, se conferent. Dicunt, omnes illas contra Sinanem praeclare gestas res, ab hoc Michaële, non autem potius a Sigismundo Transyluaniae, gestas esse. Hunc Michaëlem obedire nostro Caesari: Moldoblachiae verò Despotam, Regis Poloniae patrocinio uti. Michaëlem contra Turcas omnia hactenus fortiter gessisse. Sic audio apud nos ex aliis etiam: omnes magnas res, quae hoc bello contra Turcas gestae sint, à Lutheranis gestas esse: sed a Papistis adscribi suis Ducibus, etc.

Optavi τῷ Βαλαχίας Μιχαήλ, μακρὰν καὶ νικητικὴν ζωήν, (p. 255—256 și 257).

5 Iunie <1599>.

‘Ο Μιχαὴλ **Walachiae** contra Turc. et Tartaros iturus (p. 290).

Veneția 18 Iunie <1599>.

Walachus Despota praelio vicit Bassam Rosmos, et multos Turcas cepit. Ergo 1500 Ianizzari ad eum defecerunt et Baptizati sunt, (p. 298).

Viena 8 Septembrie <1599>.

Fertur **Vaiuodam Walachiae** ad Transyl. Battorum defecisse, (p. 352).

Praga 18 Septembrie <1599>.

Walachius Despota, cum 20 millibus, irruit in Transyluaniam: et Georgius Bassa cum 150 mill. auff Groswardin zuzogen, Despotae zuhilf. Dimidiata Transyluania facit cum Caesare. Sperantur posse rursus inde eiicere Cardinalem Bathorum, (p. 356).

Colonia 23 Septembrie.

Turcae, ὑπὸ τοῦ μιχαήλ, caesi, (p. 361).

Bilsa 2 Noembrie <1599>.

Walachus occupauit Cron und Sibenbürgisch Weissenburg, in

commodum Caesaris, contra Cardin. Bathori, qui victus est, (p. 395).

22 Noembrie <1599>.

Continuatur adhuc Walachica Transyluaniae, propter aliquot ciuitates, occupatio: Cardinale Battoro victo, et in Poloniam profugo (p. 404).

15 Noembrie <1599>.

Walachus Michaël scripsit, Bathorum Card. esse pugna superatum, et in fuga occisum, caputque ei amputatum.

Totam Transyluaniam occupauit ille, nomine Caesaris (p. 406).

Pilsen 4 Decembrie <1599>.

Walachus iam contra, quam antea, sibi iuramento, et filio suo, Transyluaniam obligauit: loca firmo praesidio muniuit: Ibraimo Bassae 10000 Duc. dono misit, (p. 409).

11 Decembrie <1599>.

Walachus Despota filio suo Transyluaniam vendicat, ὁ κύριος μιχαήλ. (p. 412).

Matei al Mirelor şi operele lui.

Matei al Mirelor[1].

Matei al Mirelor este o figură foarte simpatică în istoriografia greco-română. Istoria Țării Românești între anii 1602—1618 o cunoaștem în special din opera acestui prelat. Căci atât Cronica anonimă, publicată de Bălcescu în *Magazinul istoric*, vol. 4, și de Ioanid supt titlul: *Istoria Țării Românești*, București 1859, cât și *Istoriile Domniilor Țării Românești* de Radu Popescu, istorisind evenimentele din acest răstimp uneori prescurtează, mai des reproduc cuvânt cu cuvânt povestirea lui Matei.

Viața

Matei originar din Pogoniana, cunoscutul district din Epir[2] și nu din Azia Mică[3], a fost protosinghel și arhimandrit al Patriarhiei din Constantinopol; în anii 1595 și 1597 se afla în Moscova, în anul 1600 în Lemberg[4]. Pe la 1602 apare în țară, unde e bine primit de Radu Șerban (1602—1610).

In introducerea care precede slujba lui Grigorie Decapolitul, întocmită de el, Matei ne povestește de ce a venit în Țara Românească. După ce Turcii au cucerit imperiul bizantin, multe eparhii din Azia Mică au trecut forțat puțin câte puțin la islamism. Incă

---

[1] Din Cursul de Istoriografie greco-română, ținut în anul 1919—1920, cu adnotări și adaose posterioare.

[[2] Vezi **P. Aravantinos,** *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, Atena 1857, vol. 2 p. 137—139; **I. Lambridis,** *Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς*, în *Παρνασσός*, 10 (1886) p. 269 — 276 ; **același,** *Ἠπειρωτικὰ μελετήματα* τεῦχος ἕβδομον: *Πογωνιακά*, Atena 1889.]

[3] Vezi **N. Iorga,** *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, ed. 2, București 1929, vol. 1 p. 252 și *La vie de saint Grégoire le Décapolite et les Slaves macédoniens au IXe siècle*, par **F. Dvornik,** Paris 1926, p. 28.

[4] *Codices Athoi*, 962, 3366, 2174 copiați de el ne dau în subscripțiile lor demnitățile sale bisericești și orașele unde aflându-se i-a scris.

înainte de a se face arhiereu (μήπω ἡμᾶς ἐλθόντας ἔτι εἰς τὸν τῆς ἀρχιερωσύνης ζυγόν) rămânând şi el fără turmă, şi văzând că nu poate să facă nimic, a plecat părăsind totul şi a venit în pravoslavnica Ţara Românească, unde domnea evlaviosul Radu Şerban. Domnul l-a primit foarte bine şi i-a dat egumenia mânăstirei Dealului [1].

In aceeaşi introducere ne spune neplăcerile pe cari le-a suferit, când cu incursiunea lui Báthory Gabriel (1610—1611) în Ţara Românească. Fugind din loc în loc ca să scape, Matei a ajuns la mânăstirea Bistriţa, unde Teofil, stareţul mânăstirei, l-a primit şi l-a ascuns într'o peşteră mare, unde se refugiase şi el, luând cu sine moaştele Sf. Grigorie Decapolitul, cari se păstrau în Bistriţa. Cu acest prilej a fost rugat de Teofil să scrie slujba sfântului, care i-a ocrotit de duşmani, ceea ce Matei a adus la îndeplinire mai târziu (*ibid.*, p. 11).

Matei a fost hirotonisit Mitropolit al Mirelor din vechea Lichie, Azia Mică, o eparhie care exista numai după nume fără turmă, când era în Ţara Românească; numirea lui la acest scaun s'a făcut în anul 1605 (7114 Dechemvrie) [2].

In anul 1620 trăia încă în mânăstirea Dealului, unde copiază o evanghelie pentru Antim al Adrianopolului cu mâna tremurândă şi necăjit de bătrâneţe, cum spune el în dedicaţie [3]. Aceasta este ultima ştire pe care o avem despre el [4]. Acum dacă la 1620 se afla în adânci bătrâneţe probabil că s'a născut pe la 1550.

Matei a fost un harnic caligraf şi bibliotecile din Orient păstrează până astăzi o mulţime de manuscrise copiate de el şi împodobite cu miniaturi [5].

Slujba Sf. Parascheva

Se vede că îi plăcea să alcătuiască slujbe de sfinţi (ἀκολουθίαι) şi canoane; astfel pe lângă *Slujba Sf. Grigorie Decapolitul*, Matei

---

[1] Vezi introducerea la *Slujba lui Grigorie Decapolitul*, publicată de **N. Iorga** în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 21 (1899) p. 8—9.

[2] Vezi **M. Ghedeon,** *Κανονικαὶ διατάξεις*, Constantinopol 1888, vol. 1 p. 42—43 şi *'Εκκλησιαστικὴ 'Αλήθεια*, 5 (1884—85) p. 210.

[3] **A. Papadopulos-Kerameus,** *'Ιεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 4 p. 412; dedicaţia s'a publicat de **Em. Ioanidis** în *'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, 2 (1864) p. 64.

[[4] Matei al Mirelor moare la 1624, vezi mai jos p. 174.]

[5] Vezi mai jos, p. 168-174.

a mai întocmit şi *Slujba Sf. Parascheva*, moaştele cărora se află în ţară la Bistriţa şi Iaşi.

[*Slujba Sf. Parascheva* a fost publicată, după un autograf al lui Matei al Mirelor, păstrat în Biblioteca patriarhiei ierosolimitane, de **A. Papadopulos-Kerameus** [1]. Această slujbă nu este o operă originală a lui Matei, ci mai mult o prelucrare a unui text slavonesc. **Eftimie,** Patriarhul Târnovei, a scris în slavoneşte viaţa Sf. Parascheva [2], din slavoneşte a tradus-o în limba greacă Matei al Mirelor, întregind-o şi ducând povestirea până în zilele sale, precum el însuşi spune [3].

Matei al Mirelor avea o oarecare cultură, mare putem să spunem pentru epoca sa, şi lucru rar pentru clericii timpului său, cunoştea şi limba slavă. Ştim că el petrecea în anii 1595—1597 în Moscova iar în anul 1600 în Polonia [4]. Acolo, fără îndoială, studiosul Matei a învăţat slavoneşte. Dovadă că cunoştea limba slavă este traducerea făcută mai târziu — după 1605, căci în titlu se intitulează Mitropolit al Mirelor, şi ştim că numirea lui ca titular al Mirelor s'a făcut în 1605 — a Vieţei Sf. Parascheva din textul slavonesc al lui Eftimie, cum vedem. Dar şi în Viaţa Sf. Parascheva Matei pomeneşte de unele hrisoave slavoneşti pe care le citise [5].

Matei, traducătorul Invăţăturilor lui Pseudo-Neagoe

Lui Matei îi atribui şi traducerea anonimă în limba greacă a *Invăţăturilor* lui **Pseudo-Neagoe.** Şi stilul arhaizant şi incorect, şi subiectul etico-religios al *Invăţăturilor*, şi data când s'au tradus — începutul secolului al XVII-lea — coincid cu activitatea şi cu preocupările de predilecţie ale lui Matei. Nu există alt contemporan, după cât ştiu, care să fi fost în stare să traducă din limba slavonă în cea greacă aceste *Invăţături*, fiindcă, după cum am

[1] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*, Petrograd 1891, vol. 1 p. 438—453.

[2] Publicată de **Kalužniacki** în *Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius*, Viena 1901.

[3] Ed. Papadopulos-Kerameus, p. 438—439 şi 449. Paginile dela sfârşit 449—453 cuprind adaosele lui Matei. Pentru legăturile între Viaţa Sf. Parascheva alcătuită de Eftimie şi prelucrarea din limba slavă în cea greacă a lui Matei vezi articolul erudit al lui **I. Ştefănescu,** *Viaţa Sfintei Parascheva cea nouă de Matei al Mirelor*, publicat în *Revista istorică română*, 3 (1933) p. 347—377.

[4] Vezi mai jos p. 170.

[5] Vezi ed. **A. Papadopulos-Kerameus,** *op. cit.*, p. 447.

afirmat şi altădată, traducătorul grec al Invăţăturilor lui Pseudo-Neagoe a fost un învăţat de seamă [1].]

Prefaţa la slujba Sf. Grigorie

Dar pe lângă aceste lucrări, Matei a mai scris şi opere istorice foarte interesante. Şi întâi introducerea la slujba Sf. Grigorie Decapolitul, despre care am vorbit mai sus, păstrată într'un manuscris aflat astăzi în Biblioteca naţională din Viena, fostă imperială, care este o povestire pe scurt a năvălirei lui Báthory Gabriel (1608—1613 domneşte în Ardeal), în Ţara Românească [2]. Matei povesteşte cruzimile nemaipomenite comise de Unguri, fuga lui Radu Şerban şi în fine alungarea năvălitorilor din ţară. Această prefaţă se opreşte până aci, cu ultimul cuvânt ἀριθ- neisprăvit; de sigur foile cari conţineau urmarea au căzut din manuscris.

Povestirea pe scurt

Dar ce e curios, aproape aceeaşi povestire ceva mai amplificată şi având următorul titlu: Διήγησις σύντομος περί τε τοῦ Σερμπάνου Βοεβόδα τοῦ καὶ Ῥάδουλου παρ' ἐλπίδα τῆς ἡγεμονίας ἐκπεσόντος, καὶ Ῥάδουλου Βοεβόδα, υἱοῦ Μίχνα Βοεβόδα ἐν τῇ Οὐγγροβλαχίᾳ εἰσελθόντος. Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ ἐνδοξοτάτῳ αὐθέντῃ πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ Ἰωάννῃ Ῥάδουλ, Ματθαῖος, ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μυρέων, ἐν Κυρίῳ χαίρειν se află şi într'un alt manuscris, păstrat în Biblioteca metohului Sf. Mormânt din Constantinopol, de data aceasta completă, nu fără sfârşit ca cea aflată în manuscrisul vienez [3].

Manuscrisul din Viena se opreşte la alungarea lui Gabriel Báthory din ţară, în manuscrisul constantinopolitan istorisirea continuă: se povesteşte numirea lui Radu Mihnea în scaunul Ţării Româneşti, luptele dintre Radu Mihnea şi Radu Şerban, conspiraţia lui Bărcan Stolnicul împotriva lui Radu Mihnea şi a Grecilor dimprejurul lui, şi lupta lui Constantin Movilă, domnul Moldovei, contra lui Ştefan Tomşa, succesorul său în scaun. Po-

---

[1] **D. Russo**, *Studii bizantino-române*, Bucureşti 1907, p. 42, notă.

[2] Publicată de **N. Iorga** în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 20 (1897-1898) p. 241—244.

[3] Şi această povestire s'a publicat tot de **N. Iorga** în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 21 (1898-1899) p. 7—27. Manuscrisul este descris de **A. Papadopulos-Kerameus** în *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 4 p. 147, nr. 175. Povestirea pe scurt se mai păstrează şi în **Athous** 250 (Mânăstirea Kutlumus), vezi **Sp. Lambros**, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895, vol. 1 p. 306, nr. 3323 (250), 11.

vestirea se isprăvește cu expediția nouă a lui Báthory Gabriel împotriva Țării Românești și uciderea lui de către ai săi.

In manuscrisul vienez povestirea vine ca prefață la slujbă, în manuscrisul constantinopolitan lipsește slujba. Cum se explică această? E foarte probabil că Matei a reluat slujba sfântului cu povestirea introductivă, a îndreptat și amplificat-o ici colo câte puțin, a copiat-o frumos și a prezintat-o ca un dar literar domnului Radu Mihnea, (vezi prefața de închinare); copistul însă care a copiat manuscrisul constantinopolitan găsind că slujba nu prezintă interes istoric a lăsat-o la o parte; că într'adevăr după povestire venea și slujba sfântului, reiese din cuvintele aflate în prefață: *deci, cedând rugăminților pomenitului bărbat* <a stareţului Teofil care l-a rugat să scrie viața sfântului> *și pentru venerația către Sfântul Grigorie am scris această lucrare greșită* [1].

[[1] *Slujba Sf. Grigorie Decapolitul*, întocmită de **Matei al Mirelor**, s'a publicat la București în anul 1692 cu o viață a acestui sfânt și cu o viață a Sf. Parascheva cea nouă, fără nume de autor, de **Antim Ivireanul**, din îndemnul și cu cheltuiala Domnului Țării Românești Constantin Brâncoveanu. (Vezi **I. Bianu** și **N. Hodoș**, *Bibliografia românească veche*, București 1903, vol. 1 p. 326, nr. 94; **Louis Petit**, *Bibliographie des Acolouthies grecques*, Bruxelles 1926, p. 228; **Const. Erbiceanu**, *Serviciul Cuvioasei Maicei noastre Parascheva și a Sf. Grigorie Decapolitul, ediția din 1692*, în *Biserica ortodoxă română*, 17 (1893—1894) p. 708—715).

Acum în urmă această slujbă a Sfântului Grigorie Decapolitul s'a publicat de **F. Dvorník**, *La vie de saint Grégoire le Décapolite et les Slaves macédoniens au IXe siecle*, Paris 1926, p. 76—82. Dar Dvorník, necunoscând autograful lui Matei al Mirelor, păstrat în Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim și descris de **A. Papadopulos-Kerameus**, (vezi *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, Petrograd 1891, vol. 1 p. 257, nr. 161), o editează după o copie aflată în Biblioteca națională din Viena. Acest autograf al lui Matei, care pe lângă Slujba Sf. Grigorie mai cuprinde și Slujba Sf. Parascheva și câteva canoane întocmite tot de Matei, a fost în posesia Spătarului Milescu, care l-a dăruit mânăstirii Barnovschi din Iași la 1660, cum rezultă din următoarea însemnare de pe prima pagină a manuscrisului: Τὸ παρὸν ἀφιέρωται παρ' ἐμοῦ Νικολάου τοῦ ποτὲ μέγα σπαθαρίου Οὐγκροβλαχίας εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς λεγομένης Μπουρνότσκη ἐν τῷ Γιασίῳ 1660· ὅθεν καὶ ἰδιοχείρως ἐγκεχάρακται· γένοιτο δέ μοι ψυχωφελὲς καὶ σωτήριον. Numai această însemnare este un autograf al lui Milescu, nu manuscrisul întreg, cum crede **P. P. Panaitescu**, (vezi *Nicolas Spathar Milesco*, p. 169 (extrait des *Melanges de l'Ecole roumaine en France*, 1925, Ier partie).]

Cronica rimată a lui Matei al Mirelor

Dar Matei nu s'a mulţumit cu această povestire pe scurt, ci reluând condeiul a istorisit încă odată evenimentele petrecute supt ochii lui, de data aceasta în versuri şi în greaca populară, supt titlul: Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων, ἀρξαμένη ἀπὸ Σερμπάνου βοηβόνδα μέχρι Γαβριὴλ βοηβόνδα, τοῦ ἐνεστῶτος δουκός, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν ἀρχιερεῦσι πανιερωτάτου μητροπολίτου Μυρέων κυροῦ Ματθαίου τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς καὶ ἀφιερωθεῖσα τῷ ἐνδοξοτάτῳ ἄρχοντι κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ Κατριτζῇ [1]. (Istoria celor petrecute în Ţara Românească dela Şerban-Vodă până la Gavril-Vodă, care domneşte acum, întocmită de prea sfinţitul Mitropolit al Mirelor chir Matei din Pogoniana, şi închinată prea slăvitului boier chir Ioan Catargi).

Conţinutul

Matei al Mirelor, după cum ne spune, (versul 77—87) a avut intenţiunea la început să povestească faptele lui Mihai Viteazul, dar fiindcă alţii au scris istoria acestui Voevod, el s'a hotărît să scrie despre domnia lui Radu Şerban, Radu Mihnea, Alexandru Iliaş şi Gavril Movilă (1602—1618). Ultimul fapt relatat e tragerea în ţeapă a capilor mişcării împotriva Grecilor, Lupu Mehedinţeanul şi Buzdugan. Şi întâi povesteşte pe larg incursiunile lui Moise Sekeli şi Gabriel Báthory, descriind cu culori vii jafurile pe cari le-au făcut Ungurii năvălitori:

πρόβατον δὲν ἀπόμεινε, ψωμί, κρασί, γελάδι,
στὴν Ἐρδελίαν τἄστειλαν ὅλα μὲ τὸ κοπάδι.
n'a rămas în ţară oaie, pâine, vin, vacă,
toate le-a trimes cu turma în Ardeal (versul 273—4).

Cu o vădită bucurie Matei povesteşte alungarea ruşinoasă din ţară a năvălitorilor.

Urmează domniile lui Radu Şerban, cu amănunte despre strămoşii şi studiile lui în Italia, a lui Alexandru Iliaş şi Gavril Movilă cu unele amănunte referitoare la istoria contemporană a Moldovei.

La sfârşitul istorisirei se află un capitol supt titlul:

Ἐδῶ γράφομεν τινὰς παραγγελίας ὁποῦ ἐνουθετήσαμεν τὸν ἐκ-

[1] Vezi ed. É. **Legrand** în *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881, vol. 2 p. 231.

λαμπρότατον αὐθέντην Ἰωάννην Ἀλέξανδρον βοεβόδα, ὅταν ἦτον εἰς τὸ σκαμνί του (Aci scriem câteva sfaturi pe cari le-am dat prea strălucitului domn Alexandru Vodă când era încă în scaunul său). Se vede că aceste sfaturi pe cari Matei le-a dat lui Alexandru Iliaş *când era încă în scaunul său* formau o scriere aparte pe care prelatul grec a oferit-o domnului în manuscris şi pe care pe urmă a pus-o la sfârşitul istoriei sale. Din conţinutul ei se vede clar că istoria e posterioară sfaturilor, fiindcă în ea se povestesc şi fapte petrecute în primul an al domniei lui Gavril Movilă, succesorul lui Alexandru Iliaş.

Atât din povestirea scurtă cât şi din istoria şi sfaturile date lui Iliaş, Matei se arată ca un povestitor nepărtinitor şi iubitor de adevăr, care are curajul părerilor sale. Blândul prelat care a văzut cu ochii săi mişcări antigreceşti în ţară, dă sfaturi pământenilor să nu persecute pe Grecii dela cari au primit legea pravoslavnică şi cultura, iar conaţionalilor săi să se poarte bine cu Românii în a căror ţară se îmbogăţesc, să nu fie hrăpăreţi şi asupritori, căci altfel atrag ura acelora cu cari trebue să trăiască în prietenie frăţească (v. 413—444).

[Indeamnă pe Iliaş Vodă (1616—18) să judece drept şi să judece după pravila împărătească (νομινάρι, de sigur *Vasilicale*) sau după *legea ţării* cum cere cazul; căci dacă judecă după Vasilicale, ceea ce trebuia judecat după legea ţării, succesorii lui o vor anula, (v. 1405—1430).

Il sfătueşte pe Domnul Ţării Româneşti să înfiinţeze şcoli, pentrucă atât clericii cât şi mirenii sunt inculţi, neavând unde să înveţe carte. Preoţii nu ştiu nici măcar să boteze pe copii şi nici sfintele rugăciuni ca să slujească; şi câtă vreme mai trăiesc şi ei, buni răi, tot e bine, dar după ce vor muri, dacă nu se vor înfiinţa şcoli, nu va mai fi nici preot, nici grămătic.

Mai departe, deplângând căderea Constantinopolului, Matei spune că poporul grec nu trebue să aştepte ajutor pentru eliberarea sa dela Mihai Viteazul şi dela Ruşi, şi nici să dea crezare pseudoprofeţiilor (v. 2326—2335).]

Insemnătatea istorică a cronicii lui Matei

Insemnătatea istorică a operei lui Matei al Mirelor rezidă în faptul că e singurul izvor intern pentru anii 1602—1618. Cronicarii români cari istorisesc faptele din acest răstimp se întemeiază pe povestirea lui Matei al Mirelor. Şi întâiu anonimul cantacuzi-

nesc (Ludescu) [1] când ajunge la Domnia lui Radu Şerban recurge la Istoria lui Matei şi o utilizează în povestirea sa în multe părţi aproape cuvânt cu cuvânt.

Dar şi cronica atribuită lui **Constantin Căpitanul Fipilescu** editată de **Iorga**, în povestirea anilor 1602—1618 se bazează pe Matei al Mirelor, pe care îl citează chiar: *cum spune un istoric Vlădică anume Maftei dela Mira* (p. 97 ed. Iorga). Cum însă cronica aceasta utilizează pe anonimul cantacuzinesc, trebue cercetat mai de aproape dacă utilizează pe Matei independent sau se mulţumeşte a copia după modelul său şi în acest caz pomeneşte pe Matei numai ca să-şi dea aiere de erudiţie. O cercetare în această privinţă e necesară pentru lămurirea chestiei.

Ediţiile Cronicii

Cronica rimată a lui Stavrinos, de care ne-am ocupat mai sus p. 114-121, şi Istoria lui Matei al Mirelor, care este o continuare a cronicii lui Stavrinos, au fost totdeauna publicate împreună. Cea mai veche ediţie pe care o posedăm astăzi şi după care **É. Legrand** a retipărit amândouă aceste cronici este cea din 1672. De sigur această ediţie nu e cea dintâi. **Sp. Lambros** în *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, 1 p. 192 spune că la sfârşitul manuscrisului Athous 2231 (= 218 Μονῆς 'Εσφιγμένου) există câteva foi din tipăritura *'Ανδραγαθεῖες τοῦ Μιχαὴλ Βοεβόδα* 'Ενετίῃσιν 1638. **G. Zaviras**, *Νέα 'Ελλάς*, Atena 1872, p. 528 pomeneşte o ediţie a lui Stavrinos (probabil împreună cu Istoria lui Matei) din anul 1688. [O altă ediţie a lui Stavrinos împreună cu Matei al Mirelor a apărut înainte de 1667, din care însă nu ni s'a păstrat niciun exemplar, cel puţin mie nu-mi este cunoscută o asemenea ediţie. Dar am văzut mai sus (p. 130-137) că **Antim Diacrusis** în poema sa: *Διήγησις τοῦ δεινοῦ πολέμου τοῦ ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ γενομένου*, publicată pentru prima oară în Veneţia la 1667, nu numai a imitat pe Stavrinos şi Matei al Mirelor, ci a plagiat modelele sale în aşa fel încât versuri întregi din operele lui Stavrinos şi Matei al Mirelor au fost transplantate în poema lui Diacrusis. Deci presupun că Diacrusis a avut în vedere o ediţie care, ca

[1] Publicat de **Bălcescu** în *Magazinul istoric pentru Dacia,* vol. 4 p. 231—372 şi vol. 5 p. 3—32 şi de **Ioanid** supt titlul: *Istoria Ţării Româneşti,* Bucureşti 1859.

şi cea din 1672, cuprindea atât poema lui Stavrinos despre Mihai Viteazul, cât şi Istoria în versuri a lui Matei al Mirelor. Mi se pare mai puţin probabil că Diacrusis a utilizat un manuscris în care erau copiate împreună amândouă aceste opere.

Dar acelaşi lucru am constatat şi cu **Ignatie Petriţis.** Şi acesta, prelucrând în 1670 epopea lui *Dighenis Acritas*, a plagiat pe Stavrinos şi Matei al Mirelor. Nu numai fraze şi versuri întregi din poema lui Stavrinos şi istoria lui Matei revin cuvânt cu cuvânt în poema lui Petriţis, dar şi dedicaţia lui Petriţis este luată aproape în întregime dela Matei al Mirelor (vezi mai sus p. 137—142). Prin urmare, dacă Diacrusis în 1667 şi Petriţis în 1670 imitează şi plagiază atât pe Stavrinos cât şi pe Matei al Mirelor, însemnează că au existat şi alte ediţii anterioare datei 1672, în care operele lui Stavrinos şi Matei al Mirelor erau publicate împreună.

In afară de acestea mai sunt cunoscute următoarele ediţii: 1681 [1], 1683 [2], 1710, descrisă de G. D. Teodorescu [3], 1742, după care E. Predescu a publicat unele fragmente [4], 1760 [5], 1768 [6], 1785 şi nu 1745 cum greşit spune Legrand [7], şi 1806, după care Teodor Eliat a tradus poema lui Stavrinos în limba română [8].]

Poemele lui Stavrinos şi Matei au fost retipărite după ediţia din 1785 în *Tezaurul de monumente istorice pentru România*

---

[1] **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique, 17 siècle*, vol. 5 p. 120 nr. 180.

[2] **G. Zaviras,** *Νέα Ἑλλὰς ἢ ἑλληνικὸν θέατρον*, Atena 1872, p. 448; cf. şi **É. Legrand,** *op. cit.*, vol. 2 p. 412, nr. 574.

[3] **G. D. Teodorescu,** *Scrieri neogrece despre Români*, în *Literatură şi Artă română*, 1 (1896—1897) p. 284.

[4] Vezi *Memorialul Vistierului Stavrinos* în *Magazinul istoric pentru Dacia*, 1 (1845) p. 251—276.

[5] Un exemplar din această ediţie există în biblioteca Muzeului Naţional din Budapesta şi un al doilea în Biblioteca Naţională din Viena.

[6] Vezi **Const. Sathas,** *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Atena 1868, p. 403; cf. şi **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique, 18 siècle*, Paris 1928, vol. 2 p. 70, nr. 672.

[7] **É. Legrand,** *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris 1877, p. 17. Pentru această ediţie vezi şi **A. Dimitracopulos,** *Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα*, Lipsca 1871, p. 70—71.

[8] Vezi mai sus p. 120. Pentru ediţiile lui Stavrinos şi Matei al Mirelor, cf. şi **D. Russo** în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 6 (1909) p. 498.

de Papiu Ilarian, 1 (1862) p. 273—384 însoţite de o traducere în limba română. Ediţia din 1672 a fost reprodusă de **É. Legrand** în *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*, Paris 1877 (Stavrinos p. 18—126) şi în *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881, vol. 2 (Matei al Mirelor, p. 231—333).

Prefaţa la (Ἀκολουθία) Slujba lui Grigorie Decapolitul a fost publicată de **Iorga** în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 20 (1897—1898) p. 241—244 după manuscrisul 90 (Kollar 40) din Bibl. imperială din Viena şi *Analele Acad. Rom.* secţ. ist., ser. II, 21 (1898—1899), p. 7—17 după manuscrisul aflat în Bibl. metohului sf. Mormânt din Constantinopol.

Despre Matei e de consultat **G. Dem. Teodorescu** în *Literatură şi Artă română*, 1 (1896—97) p. 280—291; **M. T. Berza,** *Matei al Mirelor şi cronica cantacuzinească*, articol publicat în revista *Cercetări istorice*, vol. 4. partea 2 (1928) p. 117—125; **Mitropolitul Atinagoras,** *Ὁ θεσμὸς τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ* in *Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 9 (1932) p. 247 nota 3.

Manuscrise copiate de Matei

[Manuscrisele copiate de Matei al Mirelor, care ne dau în subscripţiile lor demnităţile sale bisericeşti şi oraşele, unde aflându-se le-a scris, sunt, în mod cronologic, următoarele[1]:

1595. Matei era ieromonah şi protosinghel şi petrecea la Moscova, cum rezultă dintr'o notiţă depe un manuscris aflat la Sf. Munte: Ἐτελειώθη τὸ παρὸν θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον τὸ καθ' ἡμερούσιον διὰ χειρὸς Ματθαίου ἱερομονάχου καὶ πρωτοσυγγέλου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ ἐκ Πωγωϊαννῆς ἐπὶ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου βασιλέως ἡμῶν καὶ αὐτοκράτορος πάσης Ῥωσίας κυροῦ Θεοδώρου Ἰωάννου ἐν τῇ θεοσώστῳ πόλει Μοσχοβίᾳ ἐν ἔτει ,ζρδ' μηνὶ Ὀκτωβρίῳ ἰνδ. ι' [2].

---

[1] De aci şi până la p. 179 este material neredactat, orânduit de editori.

[2] **Sp. Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895, vol. 1 p. 85, nr. 962 (97 Μονὴ Σταυρονικήτα).

Manuscrisul e citat şi de **Evloghios Kurilas** în *Θεόκλητος ὁ Πολυείδης* [1], care îl cunoaşte din Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς (Θ' p. 407—408). Data pe care o dă Kurilas ,ζπζ' <= 1578> este evident greşită; Matei petrecea în Moscova pe la 1595—1597, precum ştim din alte subscripţii ale sale pe manuscrise.

1596. Matei se afla la Moscova: Ἡ ἀκολουθία αὕτη τῶν ἁγίων λειτουργιῶν ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου ἱερομονάχου καὶ πρωτοσυγγέλου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐκ Πωγωϊαννῆς, καὶ ἐπεδώθη τῷ σοφοτάτῳ καὶ λογιοτάτῳ ἐν ἀρχιερεῦσιν ἀρχιεπισκόπῳ Δημονίκου καὶ Ἐλασσῶνος κυρίῳ Ἀρσενίῳ χάριν τῶν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συχνῶν εὐεργεσιῶν. Ἐν τῇ θεοφρουρήτῳ πόλει Μοσχοβίᾳ... κατὰ τὸ ,ζρδ' ἔτος, μηνὶ Φεβρουαρίῳ ις', ἰνδικτιῶνος θ' [2].

1596. 29/7, Matei se afla ἐν τῇ θεοσώστῳ πόλει Μοσχοβίᾳ τῆς Μεγάλης Ρωσίας: Lond. Add. 19062 (Akten der Synode von Ephesos (a. 431) [3].

1597. Matei copiază la Moscova un Tetravanghel: γέγραπται ἐν Μόσχᾳ τῷ ,ζρε' ὑπὸ μοναχοῦ Ματθαίου ἐκ Πωγωνιανῆς τῆς Ἠπείρου [4].

1599. Matei închină Bisericii Maicii Domnului a metohului Sf. Sava din Iaşi o Evanghelie frumos caligrafiată: Ἐτελειώθη τὸ παρὸν θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον διὰ χειρὸς Ματθαίου ἱερομονάχου καὶ πρωτοσυγγέλου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς... καὶ ἀφιερώθη ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τῆς Παναγίας μου τῷ ὄντι ἐν Γιασίῳ τῆς Μολδοβλαχίας, μετόχιον τοῦ Ἁγίου Σάββα... ἐν ἔτει ,ζρζ' ἰνδικτιῶνος ιβ', Φεβρουαρίου κβ' [5].

1599. Matei a copiat o Evanghelie, astăzi aflată în Biblioteca mânăstirii Maicii Domnului din Halki (Constantinopol). Iscăleşte: Θύτης μοναχός, ἁμαρτωλὸς Ματθαῖος, Πωγωνιανῆς ἐκ παλαιᾶς Ἠπείρου ἔγραψε ταύτην τὴν θεόπνευστον βίβλον. Ἐν ἔτει ,ζρζ', Αὐγούστου κβ' [6].

---

[1] Vezi *Θρᾳκικά*, 5 (1934) p. 92, nota 1.

[2] **P. Pulitzas**, *Ἐπιγραφαὶ ἐνθυμήσεις καὶ σιγίλλια ἐξ Εὐρυτανίας* în *Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 3 (1926) p. 277.

[3] Vezi **Marie Vogel** und **Victor Gardthausen**, *Die griechischen Schreiber des Mittelalters und der Renaissance*, Leipzig 1909, p. 296.

[4] **Sp. Lambros**, *op. cit.*, vol. 1 p. 309, nr. 3366 (293 Μονὴ Κουτλουμουσίου).

[5] Vezi **A. Papadopulos-Kerameus**, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 3 p. 204, nr. 6 (Ναὸς τῆς Ἀναστάσεως); cf. şi *Hurmuzaki Documente*, 14, 1 p. 720.

[6] **Bartolomeus Kutlumusianos**, *Ὑπόμνημα ἱστορικὸν* [*περὶ τῆς κατὰ τὴν Χάλκην Μονῆς τῆς Θεοτόκου*, Constantinopol 1846, p. 89—90.

La mitropolia din Ianina se păstrează o Evanghelie frumos caligrafiată de Matei al Mirelor: Πρεσβυτέρου χεὶρ μοναχοῦ Ματθαί ου Πωγωνιανῆς ἐκ παλαιᾶς 'Ηπείρου ἔγραψε ταύτην τὴν θεόπνευστον βίβλον. Data când a fost scrisă Evanghelia nu se cunoaşte, dar în orice caz înainte de 1600, fiindcă dela această dată Matei se intitulează arhimandrit al Marei biserici, iar dela 1605 mitropolit al Mirelor [1].

1600. 14 Octomvrie, Matei se afla în Polonia unde a copiat sfintele liturghii: ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου μοναχοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς ᾧ μοι σύγγνωσθε οἱ ἀναγινώσκοντες διὰ τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων· ἐν ἔτει ,ζρθ', 'Οκτωβρίου ιδ', ἰνδ. ιδ', ἐν Λεοντουπόλει τῆς Λεχίας [2].

1600. 11 Noemvrie, Matei se afla în Polonia unde a copiat liturghia lui Hrisostom: Αὕτη ἡ θεία λειτουργία ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου μοναχοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς. 'Εν Λεοντοπόλει τῆς Λεχίας ἐν ἔτει ,ζρθ', μηνὶ Νοεμβρίῳ ια', ἰνδικτιῶνος ιδ' [3].

1600. După Const Erbiceanu, Matei al Mirelor ar fi fost la Mânăstirea Dealului încă din 1600, unde scria un manuscris—aflat în posesia lui Erbiceanu — purtând această dată [4]. De sigur trebue să fie acel manuscris cu *Στίχοι ἐγγομιαστικοὶ εἰς τὴν Παμμακάριστον* [5]. In orice caz, dacă Matei nu era în Ţară încă din 1600, e sigur însă că a venit între 1602—1605 şi nu după 1610 cum a susţinut A. Dimitracopulos [6]. Ştim, din propria mărturie a lui Matei, că a venit în timpul Domniei lui Radu Şerban (1602—1610) şi înainte

---

[1] Pentru manuscrisul din Ianina vezi *Νέος 'Ελληνομνήμων*, 11 (1914) p. 53 şi *Νέος 'Ελληνομνήμων*, 13 (1916) p. 266; cf. şi **Marcu Beza,** *Urme româneşti în Răsăritul ortodox*, Bucureşti, p. 135, 137 şi 141.

[2] **Spyridon and Sophronios Eustratiades,** *Catalogue of the greek manuscripts in the library of Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, p. 283, nr. 1603 (Λ 112).

[3] **Sp. Lambros,** *op. cit.*, vol. 1 p. 189, nr. 2174 (161 Μονὴ 'Εσφιγμένου).

[4] **Const. Erbiceanu,** *Serviciul Cuvioasei Maicei noastre Parascheva şi a Sf. Grigorie Decapolitul, ediţia din 1692*, în *Biserica ortodoxă*, 17 (1893—1894) p. 714.

[5] Vezi **N. Iorga,** *Manuscrise din biblioteci străine*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 21 (1898—1899) p. 2, nota 1.

[6] **A. Dimitracopulos,** *'Ορθόδοξος 'Ελλάς*, Lipsca 1872, p. 148—149.

de a fi numit mitropolit al Mirelor [1], care numire s'a făcut ἐν ἔτει ,ζριδʹ <1605> 11 Δεκεμβρίου [2].

1603. Matei copiază liturghia lui Ioan Hrisostom: Χεὶρ Ματθαίου μοναχοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς, ἐν ἔτει ,ζριαʹ, Ἀπριλίου αʹ, ἰνδ. αʹ, [3].

1603. Matei copiază o Evanghelie: Τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐγράφη παρ' ἐμοῦ τοῦ εὐτελοῦς καὶ ἀναξίου Ματθαίου μοναχοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ ἐκ Πωγωνιανῆς, ἐν ἔτει ,ζριαʹ ἰνδ. αʹ, μηνὶ Μαΐῳ κδʹ [4].

1605. 11 Decembrie, Matei este ales mitropolit al Mirelor [2].

1606. Martie. Se vede că Matei petrecea la Constantinopol, unde a semnat actul sinodal prin care este caterisit Ioasaf al Seresului [5].

1610. 24 Ianuarie, Matei se afla la mânăstirea Dealului: Τὸ παρὸν θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου τοῦ ταπεινοῦ, μητροπολίτου Μυρέων τῆς Λυκίας· σπουδῇ δὲ καὶ δαπάνῃ καὶ προθυμίᾳ πολλῇ τῆς τιμιωτάτης καὶ ἐνδοξοτάτης κυρίας Καταλίνας καὶ μεγάλης μπανέσας τῆς Κραγιόβας καὶ ἀφιερώθη ἐν τῇ σεβασμίᾳ καὶ βασιλικῇ μεγάλῃ λαύρᾳ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς, καὶ τῶν γονέων αὐτῆς καὶ εἰς δόξαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος

---

[1] Vezi **Matei al Mirelor,** *Διήγησις σύντομος περί τε τοῦ Σερμπάνου βοεβόδα τοῦ καὶ Ράδουλου,* în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 21 (1898-1899) p. 8—9.

[2] Vezi **Const. Sathas,** *Bibliotheca greaca medii aevi,* Veneţia 1872, vol. 3 p. 554; **M. Ghedeon,** *Κανονικαὶ διατάξεις,* Constantinopol 1888, vol. 1 p. 42—43 şi **acelaşi,** *Πατριαρχικαὶ ἐφημερίδες,* Atena 1936, p. 80. Acelaşi **Ghedeon,** în *Πατριαρχικοὶ πίνακες,* Constantinopol, p. 544, în *Μνημεῖα τῆς ἐν τῷ μεσαίωνι ἑλληνικῆς ποιήσεως,* publicat în revista *Παρνασσός,* 1 (1877) p. 868 şi în *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας Ἀθηνῶν,* în **D. Kamburoglos,** *Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν,* Atena 1890, vol. 2 p. 250, dă ca data numirii 1606. Tot data 1606 dă şi **Ioachim Foropulos,** în *Πίναξ τιτουλαρίων ἐπισκόπων ψηφισθέντων ἐν τῷ κλίματι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας (1606—1900), συνταχθεὶς χρονολογικῶς κατὰ πατριαρχείας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν περισωθέντων πατριαρχικῶν κωδίκων ὑπὸ τοῦ ἀρχειοφύλακος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου* publicat în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 21 (1901) p. 31. Dar dacă luna în care s'a făcut numirea este într'adevăr Decemvrie, atunci sigur numirea a avut loc la 1605.

[3] **Sp. Lambros,** *op. cit.*, vol. 1 p. 150, nr. 1760 (247 Μονὴ Καρακάλλου).

[4] **Sp. Lambros,** *op. cit.*, vol. 2 p. 279, nr. 5506 (1386 Μονὴ Ἰβήρων).

[5] Vezi *Byzantinische Zeitschrift,* 3 (1894) p. 275. Actul fusese publicat mai înainte de **M. Ghedeon** în *Ἀνατολή,* 1877, p. 42; cf. **acelaşi,** *Πατριαρχικοὶ πίνακες,* Constantinopol <1890>, p. 544.

ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πόθον τὸν πρὸς τὸν Ἅγιον Σάββα. Ἐν ἔτει ,ζριη', ἰνδ. η', Ἰανουαρίου κδ', ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Τάλου [1].

1610. Matei se duce la 1610 ca exarh patriarhicesc la mânăstirea « Κόσνιτζα » sau « Εἰκοσιφοίνισσα » din Drama [2].

1616—1617. Decemvrie 23, Iliaş, Domnul Munteniei, întăreşte lui Preda, postelnic, şi domniţei Florica satele lui Mihai Viteazul. Marula, fiica din flori a acestuia, ceruse să i se dea ei satele pentru care avea şi hrisov. Domnul însărcinează pe mitropolitul Luca şi pe Vlădica Matei Mireon să cerceteze Sf. Pravila [3]. Matei iscăleşte actul de judecată la 1617 [4].

1620. Matei caligrafiază în mânăstirea Dealului în anul ,ζρκθ', μηνὶ νοεμβρίου κ', ἰνδ. δης, ἐν τῇ Οὐγγροβλαχίᾳ εἰς τὴν μονὴν Δάλου, cu mâna tremurândă de bătrâneţe (κἂν γήρει τρυχόμενος πολυστενάκτῳ καὶ χεῖρα κεκτημένος τρέμουσαν χρόνῳ) o Evanghelie şi o trimite lui Antim al Adrianopolului [5].

1621. Matei scrie un manuscris cu liturghii, care se păstrează în mânăstirea Cosiniţa din Drama: Διὰ Ματθαίου ἁμαρτωλοῦ μητροπολίτου Μυρέων, ἔτει ,ζρλ', μηνὶ Νοεμβρίου κ', ἰνδ. ε' [6].

1622. Matei ia parte la judecarea procesului Floricăi, fata lui Mihai Viteazul, la 1622, dacă presupunerea mea este întemeiată.

---

[1] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 3 p. 196—197 nr. 2 (Ναὸς τῆς Ἀναστάσεως) cf. şi **Marcu Beza,** *Urme românești la Muntele Sinai și la Mânăstirea Sf. Sava* în *Boabe de grâu*, 3 (1932) p. 464 **N. Iorga**; *Miniaturi românești în sec. al XVII-lea* în *Buletinul comisiei monumentelor istorice*, 24 (1931) p. 145—146.

[2] Vezi **M. Ghedeon,** *Φιλίστορος ἀποσημειώματα* în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 5 (1884—1885), p. 210; cf. şi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἔκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, γενομένων κατὰ τὸ ἔτος 1885 διὰ τὴν Μαυρογορδάτειον βιβλιοθήκην* în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, suplimentul vol. 17 (1886), p. 36—37, notă.

[3] Vezi **Const. Aricescu,** *Indice de documente aflate în Arhiva Statului*, publicat în *Revista Istorică a Arhivelor României*, 2 (1876), nr. 2231.

[4] **Papiu Ilarian,** *Tesaur de monumente istorice pentru România*, Bucureşti 1863, vol. 1 p. 384, notă şi p. 389, notă.

[5] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 4 p. 412 nr. 435 (Metohul Sf. Mormânt din Constantinopol); cf. şi **E. Ioanidis,** în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, 2 (1864) p. 64.

[6] Vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Κοσινίτζης* în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, suplimentul vol. 17 (1886) p. 36, nr. 287.

Stoica Nicolaescu a publicat în *Isvorul legendei despre origina eroului dela Călugăreni*, Buc. 1936, p. 6, actul de judecată a Floricăi pentru nişte ţigani în care Luca, Mitropolitul Ungrovlahiei, judecând zisul proces «*împreună cu fratele chir Matei mitropolitul... şi chir Teofil episcopul Râmnicului şi chir Efrem al Buzeului şi chir Iasaf episcopul Grevinii...* dă câştig de cauză Floricăi.

După: *Matei mitropolitul...* şi după: *episcopul Grevinii...* editorul actului St. Nicolaescu pune câte trei puncte; presupun că n'a putut citi ce e în manuscris. După *mitropolitul* de sigur trebue să fie cuvântul *Mirelor*, dar ce urmează după *Grevinii* nu pot înţelege. Ioasaf de sigur este episcop de Grevena. **Ivan Snégarov** în *Istorija na okridskata arkiepiskopija-patriarchija* (1394—1767) dă un Ioasaf ca episcop de Grevena în anul 1631; **A. P. Pechayre,** recenzând şi completând cartea lui Snégarov în *Echos d'Orient*, 39 (1936) p. 304—306, indică un document iscălit de Ioasaf de Grevena în anul 1624. Dar iată acum un alt document care ne dovedeşte că Ioasaf păstorea Grevena încă din 1622.

1624 Martie 7. Matei trimite un Tetravanghel la Sf. Munte: Τὸ παρὸν θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου ἁμαρτωλοῦ μητροπολίτου Μυρέων καὶ ἀφιερώθη ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ σεβασμίᾳ καὶ βασιλικῇ μονῇ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου 'Αθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἄθῳ καὶ ὁ ἀποξενώσας τοῦτο ἀπ' αὐτῆς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσεται· ἐν ἔτει ,ζρλϐ' (1624) Μαρτίου μηνὸς ζ' [1].

1624 Martie 17. Matei mai trăia în Mânăstirea Dealului, unde a caligrafiat şi a trimes mânăstirii Pantocrator din Sf. Munte liturghia lui Ioan Hrisostom cu următoarea dedicaţie: αὕτη ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου ἁμαρτωλοῦ, μητροπολίτου Μυρέων, καὶ ἀφιερώθη ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ σεβασμίᾳ καὶ βασιλικῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος τῇ ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ Ὄρει τοῦ Ἄθωνος· ὁ δὲ ἀποξενώσας ταύτην ἀπ' αὐτῆς οὐκ ἀτιμώρητος ἔσεται. 'Εν ἔτει ,ζρλϐ', Μαρτίου ιζ' ἰνδ. ζης. Συγχωρήσατέ μοι πατέρες ἅγιοι διὰ τὸν Κύριον καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἕνεκα τῶν πολλῶν μου σφαλμάτων. 'Εν τῇ ἁγίᾳ μονῇ Δάλου [2].

---

[1] *Ibid.*, p. 362, nr. 1957 (Ω 145).

[2] **Spyridon and Sophronios Eustratiades,** *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, p. 393 nr. 2108 (21 Μονὴ 'Ιϐήρων) Într'un supliment aflat la sfârşitul catalogului manuscriselor Lavrei sunt descrise şi unele manuscrise din mânăstirea Iviron, rămase necatalogate de Sp. Lambros.

1624. Matei își dă obștescul sfârșit. Înainte de moartea sa, trimete la Atos, un manuscris cu liturghiile lui Hrisostom, Vasilie și Grigorie, după cum vedem din următoarea dedicație aflată pe el: Αὕτη ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου, μητροπολίτου Μυρέων, καὶ ἀφιερώθη ἐν τῷ Κυριακῷ τῆς ἁγίας Ἄννης ἐν τῷ ἁγιωνύμῳ ὄρει τοῦ Ἄθωνος... ἐπειδὴ δὲ ἐκ τοῦδε τοῦ βίου μεταστὰς παρήγγειλεν ἡμῖν δοθῆναι αὐτὴν ἔνθα ἀφιέρωσεν αὐτὸς ἰδίῳ θελήματι, καὶ δὴ γράφω ἐγὼ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἴσαρης ὁ Ἀγγελάτος ἐν ἔτει ,ζρλϐ' ἰνδ. ζ'. Συγχωρήσατέ μοι πατέρες ἅγιοι διὰ τὸν Κύριον καὶ εὔχεσθε ὑπὲρ αὐτοῦ [1].

Alte opere ale lui Matei al Mirelor

In afară de *Cronica rimată* și de cele două slujbe: *Sf. Paraschева* și *Sf. Grigorie Decapolitul*, de care ne-am ocupat mai sus, Matei al Mirelor a mai scris și următoarele opere, din care unele au fost publicate, iar altele au rămas până astăzi în manuscris.

1. Περὶ τοῦ αἰτίου τοῦ τῶν Λατίνων σχίσματος ἀρχῆθεν καὶ περὶ τῶν πέντε διαφορῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς Γραικούς, ἐν κανόνος σχήματι, publicat de **M. Ghedeon** [2]. Alte copii se găsesc în manuscrisul 220 al Bibliotecii Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol [3], în manuscrisul 65 al Bibliotecii Parlamentului din Atena [4], în Athous 755 (Μονὴ Ἰβήρων) [5] și în Athous Λ 31 (Μονὴ Λαύρας) [6].

2. Ἀκολουθία τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν καὶ αὐταδέλφων Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους τῶν κτιτόρων τῆς σεβασμίας καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Βαρλαὰμ τῇ ἐν τῷ Μετεώρῳ τῶν ἐξ Ἰωαν-

---

[1] *Ibid.*, p. 81, nr. 530 (E 68).

[2] **M. Ghedeon,** *Μνημεῖα τῆς ἐν τῷ μεσαίωνι ἑλληνικῆς ποιήσεως* în *Παρνασσός*, 1 (1877) p. 753—756; cf. și **A. Dimitracopulos,** *Ὀρθόδοξος Ἑλλάς*, Lipsca 1872, p. 149.

[3] **Ghedeon,** *ibid.*, p. 868.

[4] **Sp. Lambros,** *Κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς* în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 3 (1906) p. 462.

[5] **Sp. Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1900, vol. 2 p. 221, nr. 4875 (755 Μονὴ Ἰβήρων).

[6] **Spyridon and Sophronios Eustratiades,** *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, p. 267, nr. 1521 (Λ 31), 8.

νίνων, τὸ γένος ᾿Αψαράντες. Νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα καὶ μετ᾿ ἐπιμελείας διορθωθεῖσα φιλοτίμῳ δαπάνῃ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου ἁγίου Σταγῶν κυρίου Γαβριὴλ τοῦ ἐξ ᾿Ιωαννίνων, ἐκ χωρίου Λοζέτζι, εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ, καὶ ἵνα δωρεὰν τοῖς εὐσεβέσι διανέμηται ,αωγ΄. ᾿Εν Βενετίᾳ 1803. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ ᾿Ιωαννίνων. (Altă ediţie la 1815) [1].

3. Κανὼν εἰς τὴν ἀχειροποίητον εἰκόνα τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, alcătuit din îndemnul protosinghelului Adrianopolului Averkios, după cum rezultă dintr'o scrisoare a lui Matei, adresată lui: τῷ πανοσιωτάτῳ ἐν ἱερομονάχοις καὶ πρωτοσυγγέλῳ ᾿Ανδριανουπόλεως κυρίῳ ᾿Αβερκίῳ, Ματθαῖος ὁ Μυρέων ἐν Κυρίῳ χαίρειν[2].

Acest canon s'a publicat în cartea care poartă titlul: Περιγραφὴ τοῦ κατὰ τὴν ἐπαρχίαν Δράμας καὶ Φιλίππων ἱεροῦ μοναστηρίου τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομένης Κοσφοινίσσης, καὶ τοῦ γενομένου θαύματος εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἱερὰν καὶ θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς θεομήτορος, ᾗ προσετέθη καὶ παρακλητικὸς κανὼν εἰς τὴν Θεοτόκον ἐπ᾿ αὐτῷ τῷ θαύματι. ῎Ετι δὲ πλήρης ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.... ἐξεδόθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις τοῦ Γένους τυπογραφίας. ,αωιθ΄ < 1819 >. Alte ediţii la 1863 şi la 1894 [3].

Alte canoane către prea sfânta Fecioară se găsesc în manuscrisul 161 al Bibliotecii patriarhiceşti din Ierusalim [4].

4. Στίχοι ἐγγομιαστικοὶ εἰς τὴν Παμμακάριστον, ποίημα Ματθαίου, μητροπολίτου Μυρέων, εὑρισκομένου εἰς Τριγόβιστον Οὐγκροβλαχίας, εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Νικολάου τοῦ Θαυματουργοῦ, εἰς τὸ Ντάλλου.

---

[1] **Louis Petit**, *Bibliographie des Acolouthies grecques*, Bruxelles 1926, p. 203.

[2] **Sp. Lambros**, *op. cit.*, vol. 2 p. 221, nr. 4875, 5 şi 6 (755 Μονὴ ᾿Ιβήρων); cf. şi **A. Papadopulos-Kerameus**, *῎Εκθεσις παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, γενομένων κατὰ τὸ ἔτος 1885 διὰ τὴν Μαυρογορδάτειον βιβλιοθήκην* în *῾Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, suplimentul vol. 17 (1887) p. 14—15.

[3] **Louis Petit**, *op. cit.*, p. 68—69; cf. şi *ibid.*, p. 154 şi **A. Papadopulos-Kerameus**, *op. cit.*, p. 14—15.

[4] **A. Papadopulos-Kerameus**, *῾Ιεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 1 p. 258, nr. 161, 5 şi 6.

Aceste versuri se cuprind într'un manuscris miscelaneu care era în posesia lui Const. Erbiceanu [1].

5. Ἀκολουθία εἰς τοὺς νεοφανεῖς ἀστέρας καὶ θεολόγους καὶ διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας Μελέτιον Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας τὸν ἀπὸ Κρήτης καὶ Γαβριὴλ Φιλαδελφείας τὸν ἀπὸ Μονεμβασίας καὶ Μάξιμον Κιθήρων τὸν Μαργούνιον τὸν καὶ αὐτὸν ἀπὸ Κρήτης τοὺς ἐν ἑνὶ καιρῷ ἐπὶ στηριγμῷ τῶν τῆς ἐκκλησίας δογμάτων διαλάμψαντας πονηθεῖσα Ματθαίῳ τῷ ταπεινῷ μητροπολίτῃ Μυρέων... După slujba de mai sus în acelaşi manuscris urmează: Τῷ τιμιωτάτῳ καὶ εὐγενεστάτῳ ἐν ἄρχουσι κυρίῳ κυρίῳ Σκαρλάτῳ τῷ γραμματικῷ Ματθαῖος ὁ Μυρέων ἐν Κυρίῳ χαίρειν [2].

6. Κανὼν παρακλητικὸς εἰς τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πονηθεὶς Ματθαίῳ τῷ ταπεινῷ, μητροπολίτῃ Μυρέων [3].

7. Στίχοι πολιτικοὶ εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων καὶ εἰς τὸν πατριάρχην Ῥαφαὴλ τοῦ αὐτὸν χειροτονήσαντος ἐγκώμιον [4].

8. *O scrisoare către Chiril Lucaris, Patriarhul Alexandriei* [5].

Matei al Mirelor imitat de preotul Sinadinos.

Am văzut mai sus (p. 133-137 şi 141-142) că opera lui **Matei** *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων* a fost luată de model şi plagiată fără jenă de **Diacrusis** şi **Petriţis.** Un plagiator şi mai

---

[1] **N. Iorga,** *Manuscrise din biblioteci străine* în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 21 (1898-1899), p. 2, nota 1.

[2] **Sp. Lambros,** *op. cit.*, vol. 1 p. 380, nr. 3768, 14 (234 Μονὴ Διονυσίου).

[3] **Sp. Lambros,** *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ἄνδρον μονῇ τῆς Ἁγίας κωδίκων*, Atena 1898, p. 46, nr. 44 (extras din *Ἐπετηρὶς Παρνασσοῦ*).

[4] **A. Papadopulos-Kerameus,** *op. cit.*, vol. 1 p. 258, nr. 161, 4.

[5] **Idem,** *ibid.*, vol. 4, p. 148, nr. 175, 5; **Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, vol. 1 p. 306, nr. 3323, 7 (250 Μονὴ Κουτλουμουσίου); **A. Papadopulos-Kerameus,** *Κατάλογος τῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων*, în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος. Ἀρχαιολογικὴ ἐπιτροπή*, suplimentul vol. 20—22 (1892), p. 89, nr. 10, 149; cf. şi **A. Dimitracopulos,** *Ὀρθόδοξος Ἑλλάς*, Lipsca 1872, p. 149.

îndrăzneţ, care mai mult copiază decât prelucrează *Threnosul* lui Matei al Mirelor pentru căderea Constantinopolului, este preotul Sinadinos [1].

După cum Matei pune înaintea Istoriei sale o introducere, o dedicaţie către Ioan Catargi, în care expune motivele pentru care a scris Istoria — ca să nu se uite întâmplările trecute — tot aşa face şi Sinadinos. Inaintea *Threnosului* şi a *Cronicii oraşului Seres* [2], într'o introducere în versuri, Sinadinos ne spune de ce le-a scris şi chiar cu propriile cuvinte ale lui Matei. Din nenorocire din introducerea lui Sinadinos lipseşte începutul, aşa încât nu putem şti dacă ea era o dedicaţie către vreo persoană însemnată. Dar din versul:

Ἄκουσον τὰ γραφόμενα ὁποῦ σὲ λέγουν ὅλοι

cu care Sinadinos îşi termină introducerea presupun că se adresa unei persoane.

In această introducere, Sinadinos împrumută versuri întregi dela introducerea lui Matei, ceea ce înseamnează că Sinadinos a avut în vedere nu numai Threnosul lui Matei, ci şi Istoria lui. De pildă următoarele versuri:

μόν' στέκουνται καὶ φαίνουνται στὸν κόσμον κ' ἐπαινοῦνται
καὶ πάντες τὰ θαυμάζονται πῶς εἶναι γεγραμμένα
καὶ δὲν ἀλησμονήθησαν ποτὲ τὰ περασμένα
καὶ ἂν δὲν ἤθελαν γραφῇ τοῦ καθενὸς αἱ πράξεις
βίος καὶ κατορθώματα καὶ βασιλέων τάξεις
πῶς ἠθέλαμεν δυνηθῇ, πῶς ἠθέλαμεν θέλῃ
ἡμεῖς νὰ διηγούμεσθεν τοῦ καθενὸς τὰ τέλη [3];

se găsesc întocmai şi la Sinadinos [4].

---

[1] Cf. mai jos p. 404-408 unde se dau şi alte argumente care dovedesc că Sinadinos a plagiat pe Matei şi nu Matei pe Sinadinos, cum au susţinut unii.

[2] Sinadinos a scris şi o Cronică a oraşului Seres care împreună cu Threnosul s'au păstrat în manuscrisul 153 al mânăstirii Cutlumus din Sf. Munte. Vezi **Sp. Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895, vol. 1 p. 288, nr. 3226 (153). Trenosul precum şi fragmente din această Cronică a publicat mai de mult Sp. Lambros, iar acum în urmă P. Penas a editat cronica întreagă împreună cu Threnosul, vezi mai jos p. 401.

[3] **Matei al Mirelor,** *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων*, ed. Legrand, în *Bibliothèque grecque vulgaire*, Paris 1881. vol. 2 p. 233.

[4] **Sp. Lambros,** *loc. cit.*

Matei, terminând introducerea sa, trece la istorisirea faptelor lui Şerban cu următoarele versuri:

Εἰς τοῦτο βάνομεν ἀρχὴν τὰ κατὰ τὸν Σερμπάνο
ἄκουσον τὰ γραφόμενα ὁποῦ σ' ἀναθιβάνω [1].

Sinadinos îşi încheie introducerea tot cu aceste versuri dar puţin schimbate:

Εἰς τοῦτο βάνομεν ἀρχὴν τὰ κατὰ τὴν μεγάλη πόλι
ἄκουσον τὰ γραφόμενα ὁποῦ σὲ λέγουν ὅλοι [2].

Fiindcă la Sinadinos după introducere urmează Threnosul Constantinopolului, pentru aceasta el schimbă cuvântul Σερμπάνο în πόλι, făcând ca primul vers să aibă două silabe mai mult, iar în al doilea vers, pentru ca acesta să rimeze cu primul, schimbă cuvântul σ' ἀναθιβάνω în σὲ λέγουν ὅλοι, ceea ce este o incoherenţă.

Penas, editând Cronica oraşului Seres, trebuia să ne dea şi o descriere amănunţită a manuscrisului — cea dată de Lambros este prea sumară — şi ce e şi mai important trebuia să editeze versurile care preced Threnosul, din care Lambros dă numai câteva, iar Penas niciun vers. Dela aceste versuri am fi văzut ce l-a îndemnat pe Sinadinos să scrie Threnosul şi dacă întreaga introducere, sau numai o parte, este luată dela Matei.

Dacă Penas ne dedea şi opera parenetică a lui Sinadinos, care urmează în manuscris după cronică, am fi avut opera completă a lui Sinadinos şi am fi putut vedea dacă şi în această operă el a imitat pe Matei. Neavând textul nu ne putem pronunţa sigur, dar presupunem că în această operă parenetică Sinadinos a avut de model sfaturile lui Matei către Alexandru Iliaş Vodă.

In ceea ce priveşte Threnosul lui Sinadinos, după cum am spus mai sus, este mai mult o copie decât o prelucrare, o copie în care Sinadinos a omis mai multe versuri, şi mai ales acolo unde sunt anumite expresiuni îndrăzneţe ale lui Matei în contra Turcilor.

---

[1] **Matei al Mirelor**, *op. cit.*, p. 234.
[2] **Sp. Lambros**, *loc. cit.*

Sinadinos, care trăia supt jugul turcesc, caută să le evite, fie omiţând mai multe versuri, fie înlocuind unele cuvinte.

De pildă în versul 2372 din Threnosul lui Matei, Sinadinos înlocueşte cuvântul Τούρκου prin ταύτην.

Matei: Τώρα πῶς ἐξεπέσατε στοῦ *Τούρκου* τὴν σκλαβίαν
Sinadinos: Τώρα πῶς ἐξεπέσατε εἰς *ταύτην* τὴν σκλαβίαν [1].

In versul 2378 înlocueşte βάρβαροι prin ἕτεροι.

Matei: Καὶ σὲ ὁρίζουν *βάρβαροι* τώρα μὲ τὴν πομπή σου
Sinadinos: Καὶ σὲ ὁρίζουν *ἕτεροι* τώρα μὲ τὴν πομπή σου [2].

In versul 2455 înlocueşte iarăşi Τοῦρκον prin τούτους.

Matei: Παρὰ ὁποῦ βρισκώμαστεν στὸν *Τοῦρκον* σκλαβωμένοι
Sinadinos: Παρὰ ὁποῦ βρισκόμαστεν εἰς *τούτους* σκλαβωμένοι [3] etc.

Unde Matei deplânge soarta Constantinopolului, cucerit de Turci, şi povesteşte cruzimile lui Mahomet şi ale poporului său în mai multe versuri, Sinadinos le omite pe toate. De pildă vers. 2419—2420, 2443—2452, 2461—2462, 2507—2538. In acest ultim caz, omiţând Sinadinos o pagină întreagă, nu se mai face legătură între precedentele şi cele următoare, aşa încât textul lui Sinadinos este incoherent. Sinadinos mai omite şi vers. 2563—2566, 2571—2584, 2587—2718 şi sfârşeşte cu totul incoherent cu versurile 2719—2720.]

---

[1] Vezi ed. **P. Penas**, în *Σερραϊκὰ χρονικά*, 1 (1938) p. 77.
[2] *Ibid.*, p. 77.
[3] *Ibid.*, p. 79.

Ioan Cariofil şi operele lui.

Ioan Cariofil.

Viaţa

Ioan Cariofil s'a născut pe la începutul secolului al XVII-lea în Cariès, sat aflat nu departe de Constantinopol, de unde şi numele lui de Cariofil. Câteodată se cheamă chiar Vizantios, ca născut aproape de Constantinopol.

Studiile şi le-a făcut în Şcoala patriarhicească din Fanar, având ca profesor pe renumitul peripatetician Teofil Coridaleu, căruia i-a urmat în direcţia acestei şcoli pela 1640.

Inrudit cu familiile cele mai însemnate din Fanar şi inteligent din fire, a jucat un rol foarte important în treburile Patriarhiei ecumenice ca mare orator, hartofilax şi logofăt al Patriarhiei.

In anul 1653 îl găsim iscălind acte oficiale ca mare orator, în 1663 ca hartofilax, în anul 1676—1691 ca mare logofăt [1].

Un fiu al lui, Ralachi, era căsătorit cu fata lui Ştefan Cantacuzino [2], Domnul Ţării Româneşti (1714—16), iar altul, Manolachi, cu sora lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul [3].

---

[1] **P. G. Zerlentis**, *'Επιστολαὶ 'Ιωάννου Καρυοφύλλου πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς*, (Ioan Cariofil, scrisori către Meletie Hortaţi şi către Tesalonicieni), în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς 'Ελλάδος*, (Buletinul Societăţii Istorice şi Etnografice a Greciei), 6 (1902—1906) p. 73—87, p. 5—6 din extras.

[[2] Intr'o scrisoare a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul către Ioan Cariofil (Bucureşti, 12 Mai 1692), se află următorul pasaj referitor la Ralachi Cariofil şi soţia lui: τὸν ἐντιμότατον καὶ λογιώτατον κυρίτζη 'Ραλάκη, τὸν φίλτατόν σας υἱὸν καὶ τὴν ἀνεψιάν μας σύμβιόν του, ὡς γνησίους μου υἱοὺς ἀσπάζομαι. Intr'o altă scrisoare adresată de Ştefan Cantacuzino lui Ralachi Cariofil (15 August 1704), îl numeşte περιπόθητέ μοι ἄρχων γαμβρέ. Scrisorile se află în Codex Critia-Ralli (nr. 66 şi 126); despre acest Codex vezi **D. Russo**, *Din corespondenţa Doamnei Ana Racoviţă*, Bucureşti 1911, p. 8 n.]

[3] Vezi *spiţa genealogică a lui Cariofil* în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς 'Ελλάδος*, 3 (1891) p. 283 — 290; **É. Legrand**, *Généalogie des Maurocordato*, Paris 1900).

Ca director al Şcoalei din Fanar a avut o activitate foarte rodnică; mulţi oameni însemnaţi i-au fost elevi, printre cari şi Alexandru Mavrocordat Exaporitul, pe care l-a protejat în mod deosebit

Cariofil vistier al Ţării Româneşti

Dositei, Patriarhul Ierusalimului (1641—1707), ne spune că Cariofil a fost vistier în Ţara Românească supt Radu-Vodă Leon (1664—1669): 1664 ἐγένετο εἰς Βλαχίαν αὐθέντης ὁ 'Ράδουλ βοεβόδας, μεθ' οὗ εἶχε φιλίαν ὁ παρὼν 'Ιωάννης, χαρτοφύλαξ ὤν, καὶ ἐπῆγε μαζί του καὶ ἔγινε βιστιάρης [1] (La 1664 s'a făcut Domn al Ţării Româneşti Radu-Vodă, cu care avea prietenie zisul Ioan, fiind atunci hartofilax, şi s'a dus împreună şi s'a făcut vistier).

Şi într'adevăr în divanurile domneşti din acel răstimp găsim ca vel vistier pe **Ianache** [2]. Combinând spusele lui Dositei că a fost vistier al lui Radu, pe când avea titlul de **hartofilax,** cu semnăturile divanurilor din acea epocă, unde găsim ca vistier pe **Ianache,** într'un divan chiar cu titlul patriarhicesc de hartofilax, am identificat pe acest Ianache cu Ioan Cariofil. Se ştie că de obicei boierii iscălesc în divane numai cu numele de botez, de unde identificările devin foarte grele.

Cariofil a mai venit în Bucureşti şi în anul 1679, 13 Aprilie, unde a stat aproape un an, cum ne spune el însuşi în Efemeridele sale [3].

Valoarea lui preţuită de contimporani

Faptul că a fost director al Şcoalei patriarhiceşti din Fanar şi mare demnitar al Patriarhiei arată că a avut o cultură serioasă,

---

[1] **Dositei Notara,** patriarh al Ierusalimului, *Παραλειπόμενα ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν 'Ιεροσολύμοις πατριαρχευσάντων* (Adaose la istoria patriarhilor Ierusalimului), publ. de **Papadopulos-Kerameus** în *'Ανάλεκτα 'Ιεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*, Petersburg 1891, vol. 1 p. 300—301.

[2] Vezi **Ioan C. Filitti,** *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti 1919, p. 55, nr. 191 din anul 1666, p. 56, nr. 192 din anul 1669 şi p. 89, nr. 282 din anul 1666, unde îl găsim semnat **Ianache Hartofilachie, vel vistier.** Cf. şi **N. Iorga,** *Studii şi documente cu privire la istoria Românilor*, Bucureşti 1902, vol. 4 p. 23, notă, divan din anul 1668.

[3] **Ioan Cariofil,** *'Εφημερίδες*, publicate de P. Zerlentis, în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς 'Ελλάδος*, 3 (1891) p. 299—300.

[Ioan Cariofil a venit la anul 1679 în Ţara Românească ca exarh al patriarhiei ecumenice, împreună cu Anania al Maroniei, ca să judece diferendul ivit între Teodosie, fost mitropolit al Ungrovlahiei, şi Varlaam, mitropolitul de atunci al Ungrovlahiei, vezi *Condica Sfântă*, publ. de **G. Enăceanu,** p. 51].

ceea ce afirmă şi contemporanii săi: De la Croix şi Aymon Jean[1]. Şi Meletie al Atenei îl numeşte celebru printre contemporanii săi din Constantinopol[2]. Iar Antim Ivireanu, publicând o operă a lui Cariofil la 1697 îl numeşte prea învăţat şi cinstit, înzestrat cu înţelepciune şi erudiţie[3]. Un alt învăţat contemporan, Dimitrie Procopiu, spune despre Cariofil că era savant şi adânc cunoscător atât în ştiinţele teologice cât şi în cele profane[4].

Iar Dimitrie Cantemir spune că Cariofil a fost un distins teolog şi filosof şi a devenit celebru prin predicile sale ţinute în Biserica Patriarhiei[5].

Cât de mult preţuiau contemporanii învăţătura lui Cariofil arată şi următorul fapt relatat de Dositei al Ierusalimului. Când Alexie Mihailovici, Ţarul Rusiei (1645—1676), a trimes la Constantinopol şi la cei 3 Patriarhi ai Orientului scrisori cerând dezlegări la 25 chestiuni teologice (în diferendul cu Patriarhul Nicon), Patriarhii Dionisie şi Nectarie n'au găsit pe altcineva mai competent pentru acest lucru şi au însărcinat pe Cariofil, care a dat dezlegările cerute[6].

Demiterea lui

Dar rivalităţi personale şi discuţii în subtilităţi teologice au provocat prigonirea lui Cariofil. Cariofil a intrat în conflict cu fostul său prieten Dositei al Ierusalimului pentru chestia mânăstirei din Sinai[7] şi cu fostul său elev şi protejat Alexandru Mavrocordat,

---

[1] **De la Croix,** *Etat present des nations et églises grecque, armenienne et maronite en Turquie,* Paris 1695, p. 5.

Aymon Jean, *Monuments authentiques de la religion des Grecs.* À la Haye 1708, p. 479, citate de **P. Zerlentis** în *'Επιστολαὶ 'Ιωάννου Καρυοφύλλου πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς,* p. 4.

[2] **Meletie al Atenei,** *'Εκκλησιαστικὴ ἱστορία* (Istoria bisericească), Viena 1783—1784, vol. 3 p. 472.

[3] **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique, 17 siècle,* vol. 3 p. 46.

[4] Opera lui Procopiu, scrisă la 1721 s'a publicat în **Fabricii** *Bibliotheca graeca,* vol. 11; s'a retipărit în **C. Sathas,** *Bibliotheca graeca medii aevii,* vol. 3, supt titlul: *'Επαρίθμησις λογίων Γραικῶν.* Despre Cariofil vezi în Sathas p. 486.

[5] **Dimitrie Cantemir,** *Geschichte des osmanischen Reichs,* Hamburg 1745, p. 143, n. 10 = *Istoria imperiului otoman,* tradusă de **I. Hodoş,** vol. 1 p. 135, n.

[6] **Dositei Notara,** *op. cit.,* p. 269—270.

[7] **Hrisostom Papadopulos,** *'Ιωάννης Καρυοφύλλης* (Ioan Cariofil), Alexandria 1918, p. 9.

care râvnea la demnitatea de mare logofăt, deţinută de Cariofil [1]. Ei au pus la cale acuzări grave împotriva lui Cariofil: printre altele au susţinut că Cariofil împărtăşeşte doctrina calvinistă şi astfel într'un sinod convocat *ad hoc* la Constantinopol în anul 1691, Cariofil a fost osândit ca eretic şi îndepărtat din demnitatea de mare logofăt pe care o ocupa în Patriarhie [2]. Şi astfel Alexandru Mavrocordat a fost numit mare logofăt [3], iar Cariofil a fost nevoit să apuce calea pribegii şi s'a refugiat în Ţara Românească, unde Constantin Cantacuzino Stolnicul şi Constantin Brâncoveanu l-au primit cu mare cinste şi l-au găzduit în mânăstirea Radu-Vodă [4].

Moartea lui

Cariofil *a încetat din viaţă* în Bucureşti în anul 1692, 22 Septemvrie, şi a fost înmormântat în mânăstirea Radu-Vodă. Ioan Comnen, medicul lui Brâncoveanu, care pe urmă s'a făcut Mitropolit al Drâstrei supt numele de Ierotei, i-a făcut o inscripţie tombală în anul 1694. Data exactă a morţii şi inscripţia tombală ne a păstrat-o un anonim, de sigur contemporan, care adunând *Efemeridele* lui Cariofil le-a precedat de viaţă şi de spiţa neamului lui [5].

---

[1] **P. Zerlentis,** *'Ιωάννου Καρυοφύλλου ἐπιστολαὶ πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς,* (Ioan Cariofil, scrisori către Meletie Hortaţi şi către Tesaloniceni), p. 10.

[2] **M. Ghedeon,** *Κανονικαὶ διατάξεις* (Dispoziţiuni canonice), Constantinopol 1888, vol. 1 p. 100—101, unde se publică tomosul osândei lui Cariofil, vezi şi **Hrisostom Papadopulos,** *op. cit.*, p. 9.

[3] **P. Zerlentis,** *op. cit.*, p. 8.

[4] **P. Zerlentis,** *op. cit.*, p. 14, unde se dă istorisirea evenimentelor de un contimporan anonim.

[5] Vezi **Ioan Cariofil,** *'Εφημερίδες,* publicate de P. Zerlentis în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς 'Ελλάδος,* 3 (1891) p. 275; p. 283, data morţii, p. 284, inscripţia tombală.

Aurelio Palmieri, *Dositeo, patriarca greco di Gerusaleme,* Firenze 1909, p. 36, spune că data morţii lui Cariofil reiese sigur din ceea ce spune **Nicolae Caragea** în *Δύο κώδικες τῆς Βιβλιοθήκης Νικολάου Καρατζᾶ,* descrise de A. Papadopulos-Kerameus, Atena 1904. Acelaşi lucru spune şi **Hrisostom Papadopulos** în *'Εκκλησιαστικὸς Φάρος,* anul 5, vol. 10 (1912) p. 510. Dar în broşura lui Papadopulos-Kerameus, unde se descriu acele două manuscrise, nu se spune nimic despre data morţii lui Cariofil.

Hrisostom Papadopulos a publicat în scrierea sa *Σαμουὴλ Καπασούλης, Πάπας καὶ Πατριάρχης 'Αλεξανδρείας,* 1661—1723, Alexandria 1912 (extras din *'Εκκλησιαστικὸς Φάρος*) p. 40—42, o scrisoare a Patriarhului Alexandriei Gherasim Paladă către Ioan Cariofil, datată: ἀπὸ 28 Μουνυχιῶνος 1693, şi ar înclina a crede că ar fi trăit Cariofil în primele luni ale anului

Operele lui Ioan Cariofil.

Manual despre câteva nedumeriri și soluțiuni

Venind în țară, Cariofil a fost rugat de Constantin Cantacuzino Stolnicul să răspunză într'o carte la câteva chestiuni și să lămurească unele nedumeriri cu privire la anumite dogme controversate. In țară Cariofil nu se considera ca eretic, deși osândit de sinodul din Constantinopol, ba dimpotrivă ca victimă. Din știrile rămase în manuscris ale unui contemporan anonim se vede că Brâncoveanu s'a supărat pentru demiterea lui Cariofil și a dojenit pe Dositei, pentru purtarea pe care a avut-o în această chestie. Anonimul ne spune că între Brâncoveanu, apărătorul, și Dositei, detractorul lui Cariofil, au avut loc chiar discuții violente, cu care prilej Patriarhul ar fi spus Domnului: οἱ νόμοι εἰς τὰ τῆς Βλαχίας βουνὰ οὐκ ἐτέθησαν, μήτε παρὰ τῶν αὐθεντῶν τῆς Βλαχίας, ἀλλ' ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπὸ Βασιλέων καὶ Συνόδων· εἴπερ οὖν ἔχει τι φάναι ὁ Καρυοφύλλης, ἀπέλθωμεν ἅμα εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰπάτω. Καὶ οὕτω τὸν Βασαράβαν κατεσίγασεν[1] (Legile <bisericești> nu s'au întocmit pe munții Țării Românești, nici de Domnii Țării Românești, ci în Constantinopol și de către Impărați și Sinoade. Dacă deci Cariofil are ceva de spus, mergem împreună la Constantinopol și să vorbească. Și astfel a redus la tăcere pe Basaraba).

1693, vezi *'Εκκλησιαστικὸς Φάρος*, anul 5, vol. 10 (1912) p. 510. Cu mijloacele de comunicație de atunci e explicabil ca știrea morții lui Cariofil să nu ajungă decât cu mare întârziere, prin urmare data scrisorii lui Paladà nu infirmă știrea pozitivă a anonimului contimporan.

[In Codex Critia-Ralli (f. 163r—163v, 165r, și 192r) se află trei scrisori interesante, trimise din București de **Dionisie**, fost patriarh al Constantinopolului, care trăia pe atunci în țară (București, 2 Octomvrie 1692), **Partenie**, egumenul mânăstirii Radu Vodă (București, 23 Decemvrie) și **Constantin Brâncoveanu**, Domnul Țării Românești (30 Decemvrie 1692), către **Ralachi Cariofil**, fiul lui Ioan Cariofil, prin care i-se aducea la cunoștință moartea tatălui lui.]

[1] Vezi **Anonimul**, *Περὶ τοῦ λουθηροκαλβινόφρονος Καρυοφύλλη, καὶ οὗ συνεγράψατο αἱρετικοῦ βιβλιαρίου καὶ τῆς τούτου ἀναιρέσεως παρὰ τοῦ Ἱεροσολύμων Δοσιθέου καὶ ποῦ γῆς κατέστρεψε τὸν βίον.* (Despre luterocalvinistul Cariofil și despre cartea eretică pe care a scris-o și despre combaterea lui de către Dositei al Ierusalimului și despre locul unde a murit), publicat de **P. Zerlentis** în *'Ιωάννου Καρυοφύλλου ἐπιστολαὶ πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς*, p. 15.

Cariofil a răspuns la toate chestiunile puse de Cantacuzino într'o carte pe care însă n'a publicat-o, în viaţă fiind. Dositei care nu dezarma, a publicat în tipografia din Iaşi la 1694, adică 2 ani după moartea lui Cariofil, un *Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου τοῦ Καρυοφύλλη* (Manual împotriva lui Cariofil) în care combate una câte una părerile lui Cariofil, adăogând la sfârşitul cărţii p. 98—108 şi *tomosul sinodal*, făcut împotriva caietelor manuscrise şi a ereziei lui Cariofil (ὁ κατὰ τῶν τετραδίων καὶ τῆς αἱρέσεως τοῦ Καρυοφύλλη γεγονὼς συνοδικὸς τόμος) datat din anul 1691 şi semnat de Calinic, Patriarhul Constantinopolului, şi de Dositei Patriarhul Ierusalimului [1].

De sigur pentru reabilitarea memoriei lui Cariofil şi ca un răspuns la această publicaţie a lui Dositei, publicaţie care nu mai avea rost — căci Cariofil murise cu doi ani în urmă — Cantacuzino Stolnicul şi Brâncoveanu au îndemnat pe Antim Ivireanu să dea la lumină cartea, despre care am vorbit mai sus, pe care o scrisese Cariofil, pe când trăia încă, şi astfel în anul 1697 a apărut în tipografia din Snagov opera postumă a lui Cariofil *Ἐγχειρίδιον περί τινων ἀποριῶν καὶ λύσεων* (Manual despre câteva nedumeriri şi soluţiuni), cu următorul titlu pentru intrare în materie: Ζητήματα τοῦ εὐγενεστάτου καὶ λογιωτάτου ἄρχοντος κυρίου Κωνσταντίνου Καντακουζηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου αὐθέντου πάσης Οὐγκροβλαχίας, κυρίου, κυρίου Ἰωάννου Σερβάνου Καντακουζηνοῦ Βοϊβόνδα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπεκρίθη ὁ ἐν διδασκάλοις σοφώτατος Ἰωάννης Καρυοφύλλης καὶ μέγας Λογοθέτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, διατρίβων ἐν Βουκουρεστίῳ [2]. (Chestiuni ale prea nobilului şi prea învăţatului boier Domnul Constantin Cantacuzino, fratele prea strălucitului şi prea piosului domn a toată Ungrovlahia, domnului domn Ioan Şerban Cantacuzino Voevod, la care a răspuns prea învăţatul între dascăli Ioan Cariofil şi marele logofăt al Scaunului ecumenic, aflându-se în Bucureşti).

---

[1] Vezi **É. Legrand**, *Bibliographie hellénique 17 siècle*, vol. 3 p. 37 şi **M. Ghedeon**, *Κανονικαὶ διατάξεις*, (Dispoziţiuni canonice), Constantinopol 1888, vol. 1 p. 99—105, unde se dau semnăturile celor doi patriarhi şi ale celorlalţi membri ai sinodului, inclusiv: marele logofăt Ioan <Cariofil>.

[2] **É. Legrand**, *op. cit.*, vol. 3 p. 49 şi **Ioan Bianu** şi **Nerva Hodoş**, *Bibliografia românească veche*, Bucureşti 1903, vol. 1 p. 350.

Lumea de atunci se interesa foarte mult de chestiunile teologiei controversate, astfel că pe la începutul secolului al XVIII-lea cartea lui Cariofil s'a tradus în limba română supt titlu: *Intrebări ale blagorodnicului Dum. pan Constandin Cantacozino, fratele răposatului Şărban Vodă Cantacozino... şi răspunsuri... ale celui dintru dascali învăţat şi cuvântător Ioan Careofil.* Traducerea aceasta ni s'a păstrat în manuscrisul 458 al Acad. Române [1] şi în Codex Gaster Nr. 56 [2]. Pentru un alt manuscris, cuprinzând traducerea românească vezi *Biserica ortodoxă română*, 1905 nr. VII din 15 Iunie, citat de Bianu, Catalogul mss, 2 p. 185.

Dar din toate aceste controverse şi mai cu seamă după documentele publicate acum în urmă de **Hrisostom Papadopulos** în articolul său: *Ἰωάννης Καρυοφύλλης*, reiese clar că numai termenul latinesc μετουσίωσις (transubstantio) nu-l primea Cariofil, nu şi taina prefacerei pâinei şi vinului în adevăratul trup şi sânge al lui Hristos [3].

Viaţa Sf. Ioan Românul

Cariofil a scris şi viaţa singurului sfânt român, Ioan, Oltean de naştere, care s'a săvârşit prin streang la anul 1662 12 Mai, mărturisind pentru Hristos.

Efemeridele

Dar opera lui Cariofil care are valoare istorică sunt Efemeridele lui, în care a însemnat zi cu zi evenimentele importante, petrecute între anii 1676—1689. Cariofil, fiind cult şi amestecat în treburile politice, era în măsură să afle multe lucruri, cari se petreceau în culise; pe de altă parte, având legături cu Ţara — am văzut mai sus p. 184 că a fost mare vistier al Ţării Româneşti — se interesa şi de evenimentele politice, referitoare la Principate, aşa încât în Efemeridele lui găsim o mulţime de ştiri precise şi cu privire la istoria Ţării, pe cari nu le găsim în alte izvoare.

Numirile şi mazilirile Domnilor din Ţara Românească şi Moldova, ale Patriarhilor şi Mitropoliţilor greci, răzvrătirile zorbalelor din Constantinopol, schimbările Sultanilor şi înalţilor demnitari

---

[1] Vezi **I. Bianu** şi **R. Caracaş**, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, Bucureşti 1906, vol. 2 p. 184—185.

[2] Vezi **M. Gaster**, *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 311, în **Gröber**, *Grundriss der romanischen Philologie*, II, 3, Strassburg 1901. Astăzi manuscrisul se află în Biblioteca Academiei Române.

[3] Vezi **Hrisostom Papadopulos**, *Ἰωάννης Καρυοφύλλης*, Alexandria 1918, p. 11.

Turci, ştirile referitoare la familia lui şi la familiile Fanarioţilor sunt însemnate zi cu zi, astfel că aceste Efemeride, deşi au neajunsul că nu acoperă decât un răstimp scurt de 13 ani, totuşi sunt un izvor preţios, scris de un contemporan, vrednic de credinţă. Zic vrednic de credinţă, fiindcă controlând datele lui Cariofil cu alte izvoare contemporane le găsim exacte şi de multe ori cu informaţii necunoscute.

In ce priveşte, de pildă, domnia lui Şerban Cantacuzino, ştiam că el s'a făcut Domn în Noemvrie 1678 [1]; Cariofil ne dă precis şi ziua: 1678 Noemvrie 19 Şerban a sărutat mâna vizirului Mustafa-paşa şi a îmbrăcat caftanul în Adrianopol, făcându-se domn al Ţării Româneşti [2]. Pentru Gheorghe Duca (a treia oară) ne dă data exactă a numirii: 18 Noemvrie 1678 [3]. Data exactă a domniei a doua a lui Dumitraşco Cantacuzino o aflăm dela Cariofil: 1684, Ianuarie 29 a îmbrăcat caftanul Dumitraşco-Vodă ca domn al Moldovei [4].

Corespondenţa lui Cariofil

Dela Cariofil ne-a rămas afară de alte lucrări şi o *corespondenţă* foarte întinsă cu persoanele cele mai însemnate din timpul său, în special cu domnii şi boierii ţării, printre alţii şi cu Miron Costin; în scrisorile sale se află şi multe ştiri importante pentru istoria Principatelor.

Bibliografie

Manualul despre câteva nedumeriri şi soluţiuni, întocmit de Cariofil după cererea lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, s'a tipărit la Snagov în anul 1697, vezi **Bianu-Hodoş**, *Bibliografia românească veche*, 1 p. 349—350. Ms Acad. Rom. 458 (fondul românesc) cuprinde traducerea lui în limba română. Un alt ms descris în *Biserica ortodoxă română*, 1905 nr. 7 din 15 Iunie.

Viaţa mucenicului Ioan Vlahul s'a publicat de **Nicodin Aghioritul** în *Νέον Μαρτυρολόγιον* (Nouă culegere de vieţi de mucenici), Veneţia 1799, a doua ediţie îngrijită de **Ştefan Scatharos** în Atena 1856. Viaţa e reprodusă de **Dukakis** în *Μέγας Συναξαριστής*, Mai p. 210—211. Tradusă în limba română a apărut în Bucureşti la 1801 împreună cu *Slujba cuviosului Dimitrie dela Basarabov*.

[1] Vezi **N. Iorga**, *Istoria Românilor şi a civilizaţiei lor*, Bucureşti 1930, p. 296.

[2] Vezi **Ioan Cariofil**, *Ἐφημερίδες*, publicate de P. Zerlentis în *Δελτίον* etc., 3 (1890—91) p. 298.

[3] *Ibid.*, p. 298.

[4] *Ibid.*, p. 306. Cp. **C. C. Giurescu**, *O nouă sinteză a trecutului nostru*, Bucureşti 1932, p. 103 şi 108, extras din *Revista istorică română*, 2 (1932).

Se vede că viața a fost scrisă de Cariofil în limba greacă veche și **Ionas Cavsocalivitul** a tradus-o în limba greacă modernă, precum ar reieși din **G. Zaviras**, *Νέα Ἑλλάς*, Atena 1872, p. 374.

Efemeridele s'au păstrat în 2 manuscrise. Unul în Biblioteca Muzeului Britanic supt cota: Additional 8232 pe care l-a editat **Pericle Zerlentis** în *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, 3 (1891) p. 292—315. După acest text **C. Erbiceanu** a dat o traducere în limba română în *Biserica ortodoxă română*, 16 (1892—3) p. 577—600; s'a retipărit și aparte.

După un manuscris aflat în Biblioteca Silogului literar grecesc din Constantinopol și cuprinzând un *extras* din *Efemeridele* lui Cariofil, *Ἐκ τῆς τοῦ Ἰωάννου Καρυοφύλλου μεγάλου Λογοθέτου ἰδιοχείρου ἐφημερίδος. Ἐκλογαί*, **M. Paranicas** dăduse înainte de P. Zerlentis în revista: *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, 11 (1876—77) p. 27—29 o ediție parțială.

Unele din *scrisorile* lui Cariofil au fost publicate de **P. Zerlentis** în *Ἰωάννου Καρυοφύλλη Ἐπιστολαὶ πρὸς Μελέτιον Χορτάκιον καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς* în *Δελτίον τῆς ἱστορ. καὶ ἐθν. ἑταιρ. τῆς Ἑλλάδος*, 6 (1902—1906) p. 73—87, și de **Hrisostom Papadopulos**, *Ἰωάννης ὁ Καρυοφύλλης*, extras din *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, pe 1918.

Edițiile scrisorilor ale lui Zerlentis și Papadopulos sunt precedate de câte un studiu despre Cariofil. Inedite se află în foarte multe manuscrise grecești scrisori de ale lui Cariofil sau adresate lui și mai cu seamă în **Codex Critia-Ralli** despre care vezi **D. Russo**, *Din Corespondența Doamnei Ana Racovița*, p. 8 n. 1.

Pentru a combate doctrina lui Cariofil **Dositei al Ierusalimului** a scris cartea: *Ἐγχειρίδιον κατὰ Ἰωάννου Καρυοφύλλου* (Manual împotriva lui Cariofil), care s'a publicat la Iași 1694, vezi **Bianu-Hodoș**, *Bibliografia românească veche*, 1 p. 337—338; **Legrand**, *Bibliographie hellénique, 17 siècle*, vol. 3 p. 30. Cp. **Zaviras**, *Νέα Ἑλλάς*, Atena 1872 p. 360—365; **M. Ghedeon**, *Χρονικὰ Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας Κωνσταντινούπολις*, 1883, p. 87—92.

Tomosul sinodal împotriva caietelor manuscrise și a ereziei lui Cariofil (vezi mai sus p. 186 și 188) s'a publicat și în cartea: **Gennadii Patriarchae Constantinopolitani** *Homiliae de sacramento Eucharistiae*; Eusebius Renaudotius editit, Paris 1709, p. 195—198, vezi **Legrand**, *op. cit.*, 18 *siècle*, 1 p. 71.

Afenduli şi Amiras.

Afenduli.

Evenimentele petrecute în legătură cu luptele lui Carol al XII-lea, regele Suediei, cu Petru cel Mare, și trecerea lui Carol prin țară, au interesat în cel mai înalt grad, cum era firesc, și pe cronicarii români, cari ne-au lăsat istorisiri amănunțite despre această tragedie și pustiirile țării, pricinuită de ea.

Dar alături de **Nicolae Costin, Axinte Uricarul** și **Neculce**, sunt și doi Greci, **Afenduli Clucerul** și **Alexandru Amiras**, cari, fiind amestecați în evenimentele de atunci, ne-au lăsat istorisiri interesante și documentate cu privire la trecerea suedezului prin Turcia și șederea lui în țară.

Ce impresie a făcut și cât a zguduit țara prezența și trecerea lui Carol, o putem constata și din corespondența lui Nicolae Mavrocordat, atunci Domn în Moldova (1711—1715), care în două scrisori (din 20 Decemvrie 1712 despre Carol și războiul ruso-turc și din 20 Fevruarie 1713, despre prinderea lui Carol și a lui Stanislau, regele Poloniei) [1] ne zugrăvește pustiirile și situația inextricabilă a țării. Prin aceste scrisori de sigur Mavrocordat a vrut să transmită posterității povestirea întâmplărilor, în care el însuși juca un rol important, în lumina ce-i convenia [2].

---

[1] Scrisorile sunt publicate de **É. Legrand** în *Épistolaire grec*, Paris 1888 (= *Bibliothèque grecque vulgaire*, tom. 4), p. 76—94.

[2] Vezi **D. Russo,** *Cronica Ghiculeștilor*, București 1915 (extras din *Buletinul Comisiei istorice*, vol. 2), p. 4. Ceea ce scrie Mavrocordat în scrisoarea sa a comunicat-o și lui Axinte Uricarul, care reproduce sensul scrisorii și ici colo chiar cuvintele cuprinse în zisa scrisoare, vezi *Épistolaire*, p. 77: Ὁπηνίκα δὲ πλησίον τῆς Ἀδριανοῦ γεγόναμεν, τὴν ὅσον οὔπω τοῦ παραδυνάστου ἐκεῖσε ἄφιξιν παρὰ τῶν κατὰ τὴν ὁδὸν ἀπαντώντων εἰληφότες etc. (Când ne-am apropiat de Adrianopol, aflând dela oamenii pe cari îi întâlneam pe drum că în curând va sosi acolo Vizirul) și **Axinte** (*Cronicile Ro-*

Despre Afenduli nu ştim decât ceea ce ne spune el însuş în scrierea sa şi anume că era originar din Terapia depe Bosfor [1] şi clucer supt Brâncoveanu, care îl trimese capuchehaia pe lângă serascherul Ismail Paşa la Tighina în anul 1712 unde a rămas şi în anul 1713 [2]. In acest interval, petrecând şi Carol al 12-lea în Tighina, Afenduli, precum spune în introducerea scrierei sale, a putut să vază ca martor ocular şi să descrie ceea ce i s'a întâmplat regelui suedez.

In *῾Ιστορία μερικὴ τῶν συμβάντων τῷ Ρηγὶ Σβέκῳ Καρόλῳ* (Istoria parţială a celor întâmplate regelui suedez Carol), precum intitulează opera sa, Afenduli ne dă mai mult documente oficiale, decât o adevărată istorisire.

După ce în introducere relevă importanţa scrierilor istorice, din care cititorul poate să scoată învăţăminte preţioase pentru prezent şi viitor, Afenduli în prima parte a scrierei sale ne dă scrisoarea Ţarului Petru către Sultan din 6 Ianuarie 1711 [3] şi vorbeşte de luptele dela Prut între Petru şi Vizirul Baltagi-Mehmet Paşa [4].

Intr'a doua parte se dau scrisorile Sultanului către Regele Suediei, către Ismail Paşa, serascherul din Tighina, către Hanul

---

mâniei, ed. M. Kogălniceanu, Bucureşti 1872, vol. 2 p. 129): Iară dacă s'au apropiat de Udriu, înţelegând că nu este departe Vezirul etc. Cp. şi p. 78 din *Épistolaire*, ῾Ημεῖς δὲ . . . τὸν Δουνάβιον ποταμὸν διαβάντες . . . δάκρυσι τὸ ἔδαφος κατερραντίσαμεν cu p. 130 din **Axinte:** mare jale şi durere la inimă avea Nicolae Vodă, etc. Prin urmare n'are dreptate **N. Iorga** când, combătând părerea mea, spune: n'am putea primi că scrisoarea lui N. Mavrocordat despre împrejurările din 1711 era o pagină de istorie pe care o destina publicităţii (*Revista istorică*, 1 (1915) p. 148) Dacă Mavrocordat a pus pe Axinte să reproducă istorisirea sa din zisa scrisoare, în parte chiar cu aceleaşi cuvinte, însemnează că el a dorit să transmită posterităţii povestirea întâmplărilor aşa cum o alcătuise el.

[1] Dintr'o scrisoare a lui Nicolae Mavrocordat aflăm că Brâncoveanu trimisese pe Afenduli din Terapia, nepotul grămaticului Antonie, la Galaţi ca să preîntâmpine pe Mavrocordat când, numit Domn, se ducea spre Iaşi, **Legrand,** *Épistolaire*, p. 39. *N. Iorga*, neînţelegând textul, a crezut că Afenduli a servit pe Nicolae Mavrocordat, (vezi *Istoria literaturii româneşti*, ediţia 2, Bucureşti 1928, vol. 2 p. 520, n. 3).

[2] *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. 51.

[3] **Nicolae Costin** dă această scrisoare în *Cronica* sa, publicată de M. Kogălniceanu în *Cronicile României*, Bucureşti 1872, vol. 2 p. 96—98.

[4] *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. 53—5 7.

Doulet-Ghirei şi răspunsurile lor către Sultan etc. Numai rareori, şi atunci foarte pe scurt, între documentele înşirate vorbeşte şi Afenduli, ducând povestirea sa până la plecarea lui Carol din Ţară (1714 Octombre).

Afenduli, fiind capuchehaia al lui Brâncoveanu pe lângă serascherul Ismail Paşa la Tighina, dă documentele şi istorisirea evenimentelor din punctul de vedere turcesc, pe când din povestirea lui Amiras interpretul regelui suedez despre care vom vorbi mai jos, aflăm evenimentele, după mărturia unui alt martor ocular, din punctul de vedere suedez.

Ediţii

Opera lui Afenduli s'a păstrat într'un singur manuscris, aflat astăzi în Biblioteca Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol supt nr. 129, descris de **Papadopulos Kerameus** în *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, Petersburg 1899, vol. 4 p. 114. După acest manuscris s'a editat de **Papadopulos-Kerameus** în *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. 49—76.

Textul grecesc s'a tradus de **C. Litzica** într'un volum publicat de Academia Română supt titlu: *Scrieri şi documente greceşti privitoare la istoria Românilor culese şi publicate în tomul 13 din Documente Hurmuzaki de A. Papadopulos-Kerameus, traduse de* **G. Murnu** şi **C. Litzica**, Bucureşti 1914, p. 45—68. Traducerea lui C. Litzica e plină de greşeli, cum am relevat într'un articol din *Noua revistă română*, 15 (1914) p. 129—136, retipărit şi aparte supt titlu: *Datoria criticei şi bilanţul unei activităţi ştiinţifice*, Bucureşti 1914, p. 18—22.

Istoria lui Carol al XII-lea în timpul şederei sale în Turcia de Alexandru Amiras.

Mai avem o lucrare istorică a unui Grec despre petrecerea lui Carol al XII-lea în Turcia, şi anume istoria lui Amiras, care ni s'a păstrat în italieneşte supt titlu:

Autentica istoria di Carlo XII, re die Suezia, nel tempo della sua dimora in Turchia, la quale durò cinque anni e tre mesi, ricavatta esattamente dal ragguaglio fattone dal sig. **d'Amira,** *che lo hà servito in tutto il suddetto tempo per suo primo interprete.*

Din acest titlu se vede că lucrarea lui Amiras era scrisă într'o altă limbă, de sigur în limba greacă, după care anonimul italian a tradus-o întocmai în italieneşte.

Originalul grecesc nu e cunoscut până acum dar e probabil că fostul interpret al lui Carol a scris istoria sa în *limba greacă* şi punând pe cineva s'o traducă în limba italiană, a trimes-o în Suedia, aşteptând o mică recompensă.

Intr'adevăr din cele două scrisori trimise de Amiras unui ministru al Suediei şi publicate de Constantin I. Karadja [1] reiese că Amiras în anul 1739 a predat istoria sa autentică ambasadei suedeze din Constantinopol cu rugămintea să transmită manuscrisul reginei Suediei (Ulrica Eleonora, sora lui Carol al XII-lea) căreia îi era dedicată lucrarea. Intr'una din aceste scrisori Amiras numeşte pe Ministru de stat suedez un vechi şi bun prieten şi îl roagă să amintească reginei serviciile sale pentru cauza suedeză şi să-i obţie vreo recompensă [2].

---

[1] **Constantin I. Karadja,** *Deux lettres du drogman Alessandro Amira,* în *Revue historique* (Bucureşti), 6 (1929) p. 336—339.

[2] *Ibid.,* p. 337.

Cum Amiras era interpretul lui Carol, el lua cunoştinţă de toate actele oficiale care se adresau regelui, de toate tratativele la care el servea de interpret; fiind prin urmare iniţiat în treburile secrete, era în măsură să scrie lucruri interesante. Povestirea lui Amiras este mai bogată în informaţii decât a lui Afenduli, dar amândouă împreună, una dând informaţii şi punctul de vedere turcesc, cealaltă, a lui Amiras, fiind scrisă în tabăra suedeză, se întregesc reciproc şi ne dau o povestire amănunţită a peripeţiilor şederei şi plecării lui Carol al XII-lea din ţară.

Ediţii

Istoria autentică a lui Carol al XII-lea, regele Suediei, în timpul şederei sale în Turcia, s'a publicat de **N. Iorga** în *Studii şi Documente*, vol. 9 (1905) p. 43—111, după manuscrisul 969 aflat în Biblioteca Arhivelor din Viena.

Alexandru Amiras nu este Alexandru Kanghelarios.

N. Iorga a susţinut de mai multe ori că Alexandru Amiras e aceeaşi persoană cu Alexandru Kanghelarios, care a tradus din italieneşte în greceşte Viaţa lui Petru cel Mare [1]. Viaţa lui Petru fusese scrisă în limba italiană, fără nume de autor, în realitate însă de grecul **Antonie Catiforos** şi publicată în Veneţia la 1736. Cartea a avut mai multe ediţii (1737, 1739, 1748, 1781, 1792) [2]; abia la ediţia din 1748 apare pe titlu numele autorului Catiforos. Alexandru Kanghelarios a tradus viaţa în 1737 după prima ediţie italiană, fără numele autorului Catiforos, iar după traducerea greacă a lui Al. Kanghelarios a tradus această viaţă în limba română **Matei Fărcăşanu** şi traducerea sa ni s'a păstrat în mai multe manuscrise [3].

[1] **N. Iorga,** *Studii şi Documente*, vol. 9 (1905) p. 42; vol. 12 (1906) p. XII; **idem,** *Istoria literaturii române în sec. al 18-lea*, vol. 1 (1901) p. 504 şi **idem,** *Istoria literaturii româneşti*, ediţia 2, revăzută şi larg întregită, vol. 2 (1928) p. 562, cp. şi p. 521 şi 533, n. 4.

[2] **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique, 18 siècle*, Paris 1928, vol. 2 p. 369.

[3] Vezi de pildă manuscrisele nr. 49 şi 204, fondul românesc din Biblioteca Academiei Române.

Dar Alexandru Amiras nu este, nu poate să fie aceeaşi persoană cu Alexandru Kanghelarios.

Amiras e din *Smirna* precum el însuşi spune în titlul traducerii sale a cronicilor româneşti (Βιϐλίον ἱστορικόν ... μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἡμετέραν ἁπλῆν διάλεκτον παρὰ τοῦ ἄρχοντος πρώην μέγα σλουτζάρου 'Αλεξάνδρου 'Αμυρᾶ τοῦ Σμυρναίου, ἐν Γιασίοις ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ,αψκθ'. Carte istorică tradusă în limba noastră populară de arhon biv sluger Alexandru Amiras, originar din Smirna, în Iaşi în anul dela Hristos 1729, vezi articolul lui **N. Hase** despre traducerea lui Amiras în *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi*, Paris 1827, tom. 1 p. 275), pe când Alexandru Kanghelarios din *Ianina* precum ne asigură **I. Veludis,** cel mai bine informat în ce priveşte istoria comunităţii greceşti din Veneţia [1].

Amiras a fost *sluger* în Moldova, precum el îşi dă dregătoria în titlul traducerii, dat mai sus, pe când Kanghelarios e *doctor în medicină şi filosofie* (ἰατροφιλόσοφος) [2].

Kanghelarios e un elenist cult care toată viaţa lucrează ca *corector* pentru greacă veche, bizantină şi modernă al cărţilor greceşti tipărite la tipografiile din Veneţia: Nicolae Glykys, Antonie Bortoli şi Nicolae Sarros [3], pe când bietul Amiras ştie aşa de puţin ortografia greacă, precum se vede din extrasele publicate de Hase, încât numai ca corector nu era indicat.

Kanghelarios ca *corector* în Veneţia revizueşte sute de volume cu sute de mii de pagini dela 1723—1760, adică o viaţă de om [4]. Numai *Istoria* lui **Rollin,** tradusă de Kanghelarios în 16 volume are peste 9000 de pagini [5], iar Mineele şi celelalte cărţi traduse sau revizuite de el reprezintă o cifră fantastică de pagini! Putea el să cumuleze funcţia de uşer şi sluger în Iaşi cu îndatoririle sale de corector în Veneţia?

---

[1] **I. Veludis,** *Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία*, ed. 2 Veneţia 1893, p. 137.

[2] **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique, 18 siècle*, Paris 1918, vol. 1 p. 332; cp. şi p. 339 unde e vorba de o carte italienească care se dedică: la illustrissino Sig. Alessandro Cantellieri, dottor medico-fisico.

[3] Vezi **É. Legrand,** *op. cit.*, indice.

[4] **É. Legrand,** *op. cit.*, p. 523.

[5] **É. Legrand,** *op. cit.*, p. 381—387.

Căci tocmai când fostul sluger Alexandru Amiras, fiind la Iași, în 1729 traduce cronicile Moldovei dela Dragoş Vodă până la 1729 şi scoate firmanul împărătesc pe moldovenie întru înțelegerea tuturor [1], firman de înoire a domniei lui Grigorie Vodă, cellalt Alexandru, Alexandru Kanghelarios, tot atunci în anul 1729, revizuia ca corector *Mineul* grecesc pe Martie, *Mineul* pe August, *Logica lui* **Coridaleu**, *Istoria sfântă și profană* a lui Nectarie [2].

Amiras n'a fost postelnic; Ienachi Ipsilanti n'a fost logofăt.

N. Iorga crede că Amiras, fiind postelnic, a tratat, împreună cu Ienachi logofătul Ipsilanti, cu Tătarii pentru delimitarea hotarelor Moldovei. Când Tătarii Nogai se supuseră lui Ghica în chestia hotarelor, la 1729, zapisele lor fură prefăcute pe româneşte de Amiras. El era acum « Alexandru Postelnicul », şi fu unul din delegații moldoveni pentru delimitare, celalt fiind un boier foarte influent, Ienachi Logofătul Ipsilanti, tatăl lui Alexandru-Vodă [3].

Dar Amiras a fost mare uşer şi mare sluger şi atâta tot, niciodată postelnic. Dacă ajungea la rangul de postelnic în 1729; când se duceau acele tratative cu Tătarii, vanitatea lui nu l-ar fi lăsat să-și dea în titlul traducerii corpului de cronici moldovenești (traducere în grecește făcută de el din îndemnul lui Grigore Vodă şi păstrată în manuscrisul 6, fondul grecesc, din Biblioteca Națională din Paris, editată în parte de **N. Hase** în *Notices et Extraits des manuscrits de la Bibliothèque* du Roi, tom 11 p. 275, Paris 1827), calificativul de πρώην μέγα σλουτζάρου 'Αλεξάνδρου 'Αμυρᾶ τοῦ Σμυρναίου (biv vel slugerul Alexandru Amira de fel din Smirna), ci de

[1] *Cronicile României*, ed. **M. Kogălniceanu**, București 1874, vol. 3 p. 170.

[2] **É. Legrand**, *op. cit.*, p. 223—225.

[3] **N. Iorga**, *Istoria literaturii românești*, ediția 2, revăzută şi larg întregită, București 1928, vol. 2 p. 523.

postelnic [1]. Şi era aşa de vanitos fostul mare sluger, încât în scrisorile sale trimise solului suedez iscăleşte *d'Amirat*, crezându-se nobil, ca fost uşer şi sluger [2].

De altfel ştim precis că în 1729, când Postelnicul Alexandru poartă tratative cu Tătarii [3], Alexandru Amiras apare ca biv vel sluger [4], şi tot aşa ca biv vel sluger îl găsim la 1729 în titlul traducerii corpului de cronici moldoveneşti ed. **Hase**, p. 275.

Şi tot aşa de precis ştim că Alexandru Postelnicul care poartă tratativele cu Tătarii împreună cu Ienachi în 1729 este un oarecare *Alexandrì*, *treti postelnic*, precum stă scris în traducerea corpului de *Cronici moldoveneşti*, traducere făcută de chiar Amiras: ὄντων ἐπιτρόπων τοῦ 'Ιωαννάκη λογοθέτου καὶ 'Αλεξανδρῆ, τρίτου ποστελνίου [5] (vechili fiind Ienachi logofătul şi Alexandrì, treti postelnic). Cred că nu e nevoie să observ că cronicarii nu precizează totdeauna când e vorba de dregătorii dacă cutare boier e vel sau ftori sau treti sau biv, iar copiştii manuscriselor omit de multe ori un ftori sau un treti, cum a fost cazul cu Alexandrì. Şi ca să ne convingem pe deplin n'avem decât să căutăm cari au fost postelnici supt Grigore Ghica vodă în acest răstimp. Intâiu a fost Constantin Ipsilanti [6], şi pe urmă Iamandi Razos, ginerele lui Constantin Ipsilanti [7] care aduce domnului din Ţarigrad în 1729 caftanul de reînoire a domniei [8].

---

[1] In Biblioteca Academiei Române supt nr. 887 (fondul grecesc) se află un manuscris: Istoria Şahilor tradusă din turceşte de Alexandru *fost mare portar* în anul 1754 Mai 10. Pentru moment nu pot spune dacă acest Alexandru e un fiu a lui Alexandru Amiras sau el însuşi. Nu-mi pot explica cum Alexandru Amiras după ce a fost *mare sluger în 1729* îşi dă titlul de *fost mare portar în 1754*.

[2] Scrisorile s'au publicat de **Constantin I. Karadja** în *Revue historique* (Bucureşti), 6 (1929) p. 336—339.

[3] Cronica atribuită lui Amiras în *Cronicile României* ed. **M. Kogălniceanu**, vol. 3 (1874) p. 176.

[4] *Ibid.*, p. 170.

[5] Ed. **Hase**, p. 392.

[6] *Cronica anonimă*, atribuită lui Amiras, în *Cronicile României*, ed. **M. Kogălniceanu**, vol. 3 p. 157 şi 159 şi **Neculce**, *ibid.*, 2 p. 364.

[7] **Ibid.**, vol. 3 p. 159; *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. 170; **I. C. Filitti**, *Arhiva Gheorghe Grigore Cantacuzino*, Bucureşti 1919, p. XXVI.

[8] *Cronicile României*, vol. 3 p. 170.

Dar nici Ienachi logofătul, pe cari N. Iorga îl identifică cu Ienachi Ipsilanti, n'a fost nici Ipsilanti, nici logofăt mare. Ştim din amănuntele genealogice pe cari ni le-a lăsat despre Ienachi Ipsilanti şi Ipsilanteştii **Atanasie Comnen Ipsilanti** (ruda lor de aproape), că Ienachi a ajuns până la stepena de agă [1]. Ştim de asemenea din Cronica anonimă, atribuită lui Amiras [2], că mare logofăt supt Grigore Ghica a fost Gavriil-Miclescu şi Ilie Catargi, ce au fost logofăt mare la Mihai-Vodă şi pe care Grigorie Vodă în anul 1729 l-au făcut iarăşi logofăt mare în locul Miclescului [3]. De unde reiese că, dacă l-a pus în locul Miclescului, n'a fost numit alt logofăt în acest interval.

Prin urmare acest Ienachi trebue să fie vreun boier mic, vreun ftori sau treti logofăt care cu un treti postelnic au condus tratativele cu Tătarii.

Şi într'adevăr ştim pozitiv din izvoarele contemporane că acest logofăt a fost **Ienachi Teodor Calimah**, treti logofăt. Atanasie Comnen Ipsilanti ne spune că Grigorie Ghica, căpătând domnia Moldovei, a luat cu sine dela Ţarigrad şi pe grămăticul său Ioan Calmuki, care în acest interval şi-a schimbat numele în Calimah, şi l-a făcut treti logofăt. Că acest Ioan treti logofăt a purtat tratativele cu Tătarii, ne spune ritos Ioan Canta (Cronicile României ed. Kogălniceanu, 3 p. 189) [4].

---

[1] **Comnen Ipsilanti** în *Hurmuzaki Documente,* vol. 13 p. 170, 171, 172, 164.

[2] *Cronicile României,* ed. **M. Kogălniceanu,** vol. 3 p. 157.

[3] *Ibid.,* p. 159.

[4] **N. Iorga,** în anul 1901, în *Istoria literaturii române, sec. XVIII,* vol. 1 p. 471 a identificat pe acel Ienachi cu Ienachi Ipsilanti şi tot acolo, p. 495 spune: « între altele Canta relevează rolul lui Ioan Teodor Calimah ca treti logofăt, supt Grigorie Vodă în afacerea hotarului cu Tătarii, rol pe care, Amiras nu se coboară până a-l menţiona ». Amiras, spun eu, se coboară şi menţionează şi rolul şi persoana lui, dar supt numele de Ienachi, pe care însă N. Iorga l-a identificat greşit cu alt Ienachi, Ienachi Ipsilanti. Dar în anul 1902 în *Documente privitoare la familia Callimachi,* vol. 1 p. XLIX, **N. Iorga,** revenind spune: n'aşi crede că e vorba de Ienachi Ipsilanti, ci mai curând de « al treilea logofăt » Callimachi. Dar acelaşi **N. Iorga,** în anul 1928 în ediţia a doua a *Istoriei literaturii româneşti,* vol. 2 p. 523 şi 549 revine la prima părere şi repetă ceea ce a scris în 1901, identificând pe acel Ienachi cu Ienachi Ipsilanti.

Scrisoarea lui Neagoe către oasele mamei sale este plăsmuită.

Scrisoarea lui Neagoe către oasele mamei sale Neaga şi fiii săi Petru şi Ioan şi fiica sa Anghelina.

Ajungând la concluzia că *Invăţăturile*, atribuite lui Neagoe, sunt **pseudoepigrafe** şi că ele au fost scrise de un călugăr, admirator al lui, am exprimat această părere, aducând şi câteva argumente, când am vorbit *în treacăt* despre *Invăţături*, promiţând că voi trata chestiunea supt toate aspectele ei cu altă ocazie.

Acum în urmă revenind asupra chestiunei *Invăţăturilor*, N. Iorga susţine iarăşi autenticitatea lor, combate în parte [1] susţinerile mele şi îmi pune o întrebare:

> Părerea mea este, spune Iorga, că în teoria d-lui Russo nu ni se poate arăta ce l-ar fi îndemnat pe călugărul acesta din secolul al XVII-lea să scrie o astfel de carte [2].

In articolul de faţă, lăsând la o parte argumentele mele contra autenticităţii Invăţăturilor, pe cari le voiu desvolta mai târziu, mă mărginesc să răspund la această întrebare şi la altele pe cari mi le pune Iorga şi să analizez un capitol din Invăţături, capitol asupra căruia colegul meu insistă cu mai mare tărie.

Printre *Invăţăturile*, cari ni s'au păstrat supt numele lui Neagoe, există şi o **carte,** o **scrisoare,** care s'ar fi scris de Neagoe către

---

[1] Părerea mea nu se rezumă în lucrarea: *Studii bizantino-române*, cum spune **Iorga** în *Istoria literaturii româneşti, introducere sintetică*, Bucureşti 1929, p. 53. Studiile mele bizantino-române apăruseră la 1907, după care am mai vorbit despre Invăţături în *Studii şi Critice*, Bucureşti 1910, p. 1—16 şi în *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, Bucureşti 1912, p. 22—23 şi 35, n. 1.

[2] **N. Iorga,** *tot acolo*, p. 54.

oasele mamei sale Neaga, cu prilejul translațiunei ei. Titlul acestei scrisori sună în versiunea românească:

> Cartea lui Neagoe Basarab către chir Vlădica Macarie și către alți Egumeni și Ieromonahi și Preoți și către tot Clirosul, când au îngropat a doa oară în mânăstire la Argeș oasele mumei sale Doamnei Neagăi și ale coconilor lui, Petru Voevod și Ioan Voevod și a Doamnei Anghelinii [1].

In această scrisoare Neagoe (Pseudo-Neagoe, după mine) cere voie dela Vlădica Macarie și dela toți clericii și mirenii ca să spună câteva cuvinte către oasele maicii sale. După care începe o *orație* către mama sa în care arată câte griji și nevoi a avut ea cu naşterea și creșterea lui (p. 174); ca recunoștință și ca să implinească o dorință a mamei sale, care cu limbă de moarte ar fi cerut ca fiul ei să aibă grije de sufletul ei, el îi aduce oasele ca să fie îngropate în biserica Maicii Domnului, pe care o ridicase la Curtea de Argeș (p. 178). Cum însă la această ceremonie nu poate veni în persoană, trimite în locul său pe copiii lui și nepoții ei (p. 178). Urmează o jelanie pentru fiul său Petru, în care printre altele tatăl întrebuințează pentru fiul său iubit și elegantele expresiuni: *într'o vreme îmi erai drag, iar acum te-am urît*; *într'o vreme îmi era milă de tine, iar acum nu-mi este milă* (p. 178—180). Pe urmă vine o rugăciune pe care Neagoe învață pe copiii săi s'o îndrepte către Hristos și în sfârșit cere iarăși dela clerici și mireni să-i fie îngăduit să facă și el o rugăciune către Hristos pentru sufletul maicii sale (p. 181—182), îndemnând și pe fiul său Teodosie să se roage lui Hristos, acoperind rănile lui cu surguciul fratelui său Petru (p. 183—184) [2].

---

[1] *Invățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*, București 1843, p. 173. Despre deosebirea între acest titlu și titlul așa cum ni s'a păstrat în originalul slav, editat de **P. A. Lavrov**, Petersburg 1904, p. 34 și în versiunea greacă *Codex Athous*, nr. 3755, f. 13, voiu vorbi cu altă ocazie.

[2] N. Iorga crede că Neagoe îndeamnă pe fiul său să depue surguciul lui Petru *la Pantocrator, mânăstirea dela Athos dăruită și de Neagoe, vezi Invățăturile lui Neagoe Basarab*, ed. N. Iorga, Vălenii-de-Munte 1910, p. 165, n. 1. Intr'adevăr există o mânăstire la Athos cu hramul Pantocrator, dar aci nu e vorba să se depue surguciul la această mânăstire, ci la icoana lui Hristos-Pantocrator dela Curtea de Argeș precum reiese clar din ceea ce

In acest capitol, după părerea mea, avem a face cu **o închipuită epistolie** a lui Neagoe către oasele mamei sale, când s'ar îngropa a doua oară. Ce ar fi îndemnat pe autor să facă această plăsmuire, mă întreabă Iorga. Dar ce a îndemnat pe toţi plăsmuitorii să comită falsuri de când lumea? Diferite motive, dela caz la caz, cari însă revin de-a-lungul secolelor în tot scrisul omenesc. Oamenii, fiind mânaţi de aceleaşi sentimente pretutindeni şi întotdeauna, comit falsuri, cari se aseamănă şi pe cari datoria criticei e să le desvăluie disecând sufletul omenesc şi arătând motivele criminale sau pioase, patriotice, interesate sau naive şi inocente, cari le-au dictat.

Şi acum să căutăm motivele plăsmuirei care ne interesează. Va fi nevoie s'o luăm cam de departe, dela Elada veche şi dela Bizanţul medieval.

In literatura elenă clasică şi bizantină se plăsmuiau scrisori sau discursuri, pe cari *ar fi putut* să le scrie sau să le pronunţe în anumite împrejurări persoane celebre. Aşa a procedat **Tucidide** în *Istoria războiului peloponezian*: a pus în gura persoanelor, cari au jucat un rol însemnat în istorie nu discursurile pe care le-au pronunţat (fiindcă nu le putea avea), ci discursurile, alcătuite de el, dar pe cari *ar fi putut* să le spue persoanele respective în anumite împrejurări.

S'a desvoltat apoi în şcolile retorice un *gen literar* de elucubraţiuni plăsmuite, numite ἠθοποιΐαι (etopee), şi se întocmeau încercări de felul acesta cu duiumul; alcătuitorul se punea în situaţia unei persoane însemnate şi exprima ceea ce această persoană *ar fi putut să spue* în anumite împrejurări.

---

se spune puţin mai la vale: *ia surguciul... lui Petru şi acopere cu dânsul cinstitele rane ale Domnului nostru Hristos, tot acolo*, p. 168.

De sigur e vorba aci de icoana lui Hristos *pe care o junghie un Ovrei cu hangeriul şi cum o junghie îndată ieşi izvor de sânge din locul hangeriului, cât stropi şi hainele acelui Ovrei*, icoană, pe care Neagoe *cu multă cheltuială o au adus din Ţarigrad în Ţara Românească şi i-au făcut cununa tot de aur curat şi o au împodobit cu mărgăritariu ales şi cu alte feliuri de pietri scumpe*; despre această icoană circulau legende, pe care ni le relatează **Gavriil Protul** în *Viaţa Sf. Nifon*, ed. Naniescu-Erbiceanu, Bucureşti 1888, p. 105—109; **Paul de Alep,** *Călătoriile lui Macarie de Antiohia,* trad. de Emilia Cioran, Bucureşti 1900, ne spune că toată această poveste e descrisă pe marginile icoanei, p. 145—146.

Genul s'a cultivat foarte mult şi la Bizantini şi dela ei ne-au rămas foarte multe ἠθοποιΐαι (etopee), exerciţii ocazionale, cari erau gustate de publicul cititor, ba aduceau şi un oarecare folos alcătuitorilor lor [1].

In Biblioteca Academiei Române există foarte multe manuscrise greceşti cu asemenea *etopee*, cu cari sunt înrudite şi aşa numitele χρεῖαι (exerciţii retorice), vezi de pildă manuscrisele nr. 639 (290) 2; nr. 726 (511) 8—12. Iată câteva subiecte tratate în asemenea etopee:

Τίνας ἂν εἴποι λόγους ὁ Δαβὶδ ὑπὸ τοῦ Ἀβεσαλὼμ τοῦ παιδὸς διωκόμενος (ce ar fi spus David, fiind urmărit de fiul său Avesalom), manuscrisul Acad. Rom. 726 (511), 9.

Τίνας ἂν εἴποι λόγους Ἕκτωρ ἀκούσας ἐν Ἅδου Πρίαμον συγγεύεσθαι Ἀχιλλεῖ (ce ar fi spus Ector, auzind că Priam a mâncat în Iad împreună cu Achile), manuscrisul Acad. Rom. 726 (511), 12.

Dar şi scrisori fictive de felul acesta s'au compus în literatura greacă foarte numeroase şi avem asemenea colecţii de scrisori trimise, chipurile, de Alexandru cel Mare, de Demostene, de Platon şi de multe alte persoane simandicoase, sau adresate lor, scrisori plăsmuite în cabinetele retorilor, de cari fireşte persoanele respective habar n'aveau.

I s'au atribuit astfel de scrisori tiranului **Falaris**; **Alcifron** şi **Aristenet** au compus sute de asemenea scrisori fictive, atribuindu-le diferitelor persoane celebre, ba chiar şi **Nicolae Vodă Mavrocordat** a compus asemenea scrisori imitând pe cele atribuite lui Falaris [2], tatăl său **Alexandru Exaporitul** a fabricat de ase-

[1] Nici capetele încoronate nu dispreţuiau acest gen; Manuel al 2-lea Paleologul a scris o etopee: *Ce ar fi spus Tamerlan către Baiazid când l-a învins* (**Migne,** *Patrologia graeca,* vol. 156 p. 580). Vezi etopeele lui Nicefor Vasilachis şi Severos din Alexandria în **Leonis Allatii** *Excerpta Varia,* Roma 1641, p. 176—234 şi în *Rhetores Graeci,* ed. Chr. Walz, Stuttgart 1832, 1 p. 466—525 şi 539—548. Acum în urmă s'au publicat două *etopee,* alcătuite de Severos din Alexandria: Τίνας ἂν εἴπε λόγους Μενέλαος τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν Ἑλένην ἁρπάσαντος (ce ar fi spus Menelaos cînd Alexandru (Paris) i-a furat Elena).

Τίνας ἂν εἴπε λόγους ζωγράφος γράψας κόρην καὶ ἐρασθεὶς αὐτῆς (ce ar fi spus un pictor, dacă pictând o fată s'ar îndrăgosti de ea). *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher,* 10 (1933) p. 322—323 şi 11 (1934—1935) p. 11—12.

[2] Vezi **C. Litzica,** *Catalogul manuscriptelor greceşti* din Biblioteca Academiei Române, Bucureşti 1909, p. 446, nr. 704 (334), 3.

menea astfel de scrisori [1], iar în şcolile greceşti din Principate se citeau şi se comentau aceste *etopee*, precum vedem din manuscrisele păstrate [2] şi se făceau compoziţii cu subiecte fictive [3].

O astfel de **etopee** este şi Invăţătura pe care Pseudo-Neagoe ar fi scris-o *pentru prea iubitul său fiu Ioasaf*, care fiind mort, nu mai ştie cum să-i trimeată Invăţătura:

> Prea iubitul meu Ioasafe, tu ai fost lumina ochilor mei şi luminarea cea prea luminată a inimei mele, o Invăţătură oarecare scrisesem să te înveţi dela mine, ce Domnul nostru Iisus Hristos să mi-te primească şi să mi-te înveţe cu ugodnicii săi întru împărăţia ceriului. Deci această Invăţătură acum eu n'am cum o trimite unde-ţi va zăcea trupul,

promite însă că va îngriji de locul de odihnă a trupului lui Ioasaf, şi va trimite acolo odăjdii şi bucate din destul [4]. Un călugăr naiv, cu misticismul dus până la aiureală, ar fi putut să scrie orice şi către oricine, dar mi se pare greu de admis că Neagoe ar fi scris o Invăţătură pentru cineva, care nu mai trăia, că ar fi putut să ţie corespondenţă cu morţii aflaţi în împărăţia cerurilor. Se vede că misticismul călugăresc are înclinare pentru astfel de elucubraţiuni: am arătat altădată că un călugăr alcătueşte învăţături pentru Teodosie, fiul lui Neagoe, şi-l învaţă cum să stea la masă, câteva secole după ce bietul Teodosie putrezise în mormânt [5].

De sigur şi **Epistolia lui Neagoe către oasele mamei sale Neaga** e un fel de *etopee*, în care un admirator al lui Neagoe, substituindu-se Domnului, plăsmuieşte cam ce ar fi putut să spue Domnitorul-fiu, când ar fi să se îngroape a doua oară oasele mamei sale.

Intreaga Epistolie pluteşte în vag, nu se spun decât locuri comune, nimic personal. Se vorbeşte de grijile pe cari le-a avut mama, fiind însărcinată multă vreme, şi de ostenelile şi scârbele

---

[1] Vezi **Alexandru Mavrocordat**, *'Επιστολαί*, ed. Th. Livada, Triest 1879; aproape toate scrisorile adresate către un anonim sunt fictive.

[2] Vezi **Litzica**, *op. cit.*, nr. 726 (511), 8—14.

[3] Vezi **C. Daponte**, *Catalog istoric*, ed. Erbiceanu (în *Cronicarii Greci*), Bucureşti 1888, p. 222.

[4] Invăţătura publicată în *Viaţa şi traiul Sfântului Nifon*, ed. Naniescu-Erbiceanu, Bucureşti 1888, p. 170—173.

[5] Vezi **D. Russo**, *Critica textelor şi tehnica ediţiilor*, Bucureşti 1912, p. 23. Pentru o altă Invăţătură (publicată tot în *Viaţa Sf. Nifon*, p. 143—170), plină de anacronisme şi inexactităţi vom vorbi mai jos.

de mai târziu cu creşterea fiului Neagoe (p. 174—175 ed. Ioan Eclisiarhul, Bucureşti 1843). Amănuntele că Neagoe la moartea mamei sale n'a fost de faţă (p. 175) şi că ea cu limbă de moarte ar fi cerut ca fiul ei domnesc să aibă grije de sufletul ei după moarte se par tirade inventate pentru a produce efect [1].

Tot tirade cred că sunt şi cele ce spune Neagoe pentru odihna sufletului ei: el (adică Neagoe) n'a găsit ceva mai bun pentru aceasta decât să aducă oasele ei şi să le îngroape în biserica dela Curtea de Argeş pe care o văzuse sfârşită (p. 178). Dar din păcate iarăşi a fost absent şi la a doua îngropare a mamei şi a trimes în locul lui pe fiii săi Teodosie, Petru şi Ioan şi pe fiicele sale Stana, Luxandra şi Anghelina (p. 178).

Iarăşi tirade, cred, fără fond controlabil. Căci ştim că mormintele membrilor familiei lui Neagoe, cari s'au îngropat la Curtea de Argeş, s'au păstrat până astăzi cu inscripţii pe lespezile mormântale, dar mormântul mamei Neaga nu există acolo. Aceasta văzând presupusul autor al Invăţăturilor, a crezut *că se cuvenea să se facă translaţiunea oaselor Neagăi dela locul ei de odihnă în Biserica dela Curtea de Argeş* **şi pentru acest caz a plăsmuit o oraţie, pe care ar fi putut s'o ţie fiul ei la o asemenea ceremonie.**

Dar mă întreb: cum a putut Neagoe să trimeată pe cei şase copii ai lui la această ceremonie, când ştim precis că Petru, Ioan şi Anghelina erau deja morţi [2]? Şi dacă şi aci e o licenţă poetică, sau mai bine zis oratorică, şi a trimes numai pe copiii în viaţă, iar pe ceilalţi, cari erau deja morţi, îi considera ca prezenţi, fiindcă zăceau în mormintele lor aflate în curtea bisericii, cum se face

---

[1] Dacă au vreun fond istoric, ar putea să fie din acele ştiri păstrate probabil prin tradiţie în jurul familiei ctitorului şi a bisericii dela Argeş.

[2] N. Iorga spune că copiii lui Neagoe: Petru, Ioan şi Anghelina « muriră după ce acesta aduse la Argeş rămăşiţele mamei sale Neaga, în urma sfinţirii bisericei », **N. Iorga,** *Inscripţii din bisericile României,* vol. 1 p. 148. Dar în *Invăţături,* pe care Iorga le socoteşte autentice, Neagoe vorbeşte de aceşti copii, cu prilejul îngropării Neagăi la Argeş, ca de morţi: pe cari Domnul Dumnezeu i-au luat în cămara sa cerească (p. 178, ed. Ioan Eclisiarhul); iar adresându-se lui Petru, tot cu acelaşi prilej, zice: scoală, fătul meu, scoală, că au venit şi oasele moaşă-ta la tine, ca să se odihnească şi ele lângă tine (p. 180) şi acest lucru după ce a plâns moartea lui Petru pe o pagină întreagă. De unde atunci scoate Iorga că ei muriră *după ce Neagoe aduse la Argeş* rămăşiţele Neagăi?

că n'a trimes şi pe soţia lui, pe **Despina**, despre care ştim că a trăit până mai târziu? De ce nu vorbeşte despre ea de loc, nici în oraţia aceasta, nici în celelalte Invăţături, deşi vorbeşte şi de boieri şi de fii şi de fiice şi de slugi în mai multe părţi [1]?

Pe urmă: vorbind de mama sa, Neagoe îşi aduce aminte de fiul său Petru, care a murit înainte vreme şi ţine un *logos* patetic şi lung de tot (p. 178—180), dar despre ceilalţi copii ai lui, cari muriseră înainte, un părinte n'ar fi putut găsi un cuvânt de regret, o părere de rău cât de mică?

Mai la vale adresându-se lui Teodosie îl îndeamnă să se roage lui Hristos pentru el (Neagoe) şi pentru fraţiorii săi Petru, Stana şi Anghelina (p. 183). Dar de ce nu şi pentru Luxandra, care trăieşte — dacă se roagă pentru Stana, care de asemenea trăieşte— de ce nu şi pentru Ioan, care era mort, dacă se roagă pentru Petru şi Anghelina, cari erau tot morţi?

Incoherenţe explicabile la un plăsmuitor posterior, care n'avea întipărite în memoria sa şi nu simţea lucrurile, pe cari le-ar fi simţit Neagoe, fiind vorba de proprii săi copii.

Aceste întrebări şi nedumeriri trebuia să şi-le pue N. Iorga, care a avut ca bază a cercetării sale numai textul Invăţăturilor din ediţia dela Bucureşti 1843, oridecâteori a susţinut autenticitatea Invăţăturilor.

Adevărul însă e că lucrurile nu stau chiar aşa de rău şi că incoherenţele şi contrazicerile în cazul de faţă se pot înlătura, fiindcă ele nu se datoresc poate primului alcătuitor al Invăţăturilor, ci copiştilor posteriori. In primul pasagiu:

> Iar la aducerea oaselor tale, eu pentru păcatele mele iar nu putui veni ca să mă satur de dorul tău, ci am trimis în locul meu pre iubiţii mei fii Teodosie, Petru şi Ioan şi pre dragile mele fiice Stana, Luxandra şi Anghelina (p. 178),

copistul a înşirat pe toţi copiii lui Neagoe, vii şi morţi, deşi Neagoe

---

[1] Şi totuşi un text cu adevărat autentic din acea epocă, în legătură cu Neagoe şi cu ceremoniile săvârşite cu prilejul târnosirii Bisericii Curtea de Argeş nu uită să amintească că şi *Doamna Despina* a luat parte, sau că cinstita Doamna Despina dat-au o zăveasă tot sârmă de aur şi prea înfrămseţată mânăstirei Iviron dela Sf. Munte ca să se pue înaintea icoanei Maicii Domnului, vezi **Gavriil Protul,** *Viaţa şi traiul Sf. Nifon*, Bucureşti 1888, p. 97 şi 119. Despre cuvântul zăveasă vezi *Convorbiri literare*, 67 (1934) p. 288.

nu putea trimite decât numai pe cei aflaţi în viaţă, de sigur interpolând în copia sa numele celor morţi; că lucrurile stau aşa, ne-o dovedeşte versiunea greacă, unde în pasagiul respectiv nu se dau decât numele copiilor aflaţi în viaţă, Teodosie, Stana şi Luxandra:

ἀπέστειλα τὸν ἀγαπημένον μοι υἱὸν Θεοδόσιον καὶ μετ' αὐτοῦ τὰς τῆς καρδίας μου θυγατέρας τὴν Στάναν τε καὶ Ρωξάναν, (am trimes pe iubitul meu fiu Teodosie şi pe dragile mele fiice Stana şi Luxandra), cf. Codex Athous 3755 f. 18.

Ba ceva mai mult; versiunea greacă adaogă următoarele rânduri pe cari le dau numai în traducere:

ar fi trebuit să mai trimet şi pe fiul meu Petru şi pe fiul meu Ioan şi pe Anghelina, pe copiii tăi, ieşiţi din rădăcina ta, dar Domnul şi Dumnezeul meu neluând în seamă păcatele mele i-a luat în bunătăţile sale vecinice, f. 18.

Iar în al doilea pasagiu, unde Neagoe îndeamnă pe Teodosie să se roage lui Hristos pentru el (Neagoe) şi pentru fraţiorii săi Petru, Stana şi Anghelina (dintre cari Petru şi Anghelina deja morţi, iar Stana aflată în viaţă), e de sigur o greşeală a copistului, care în loc de *Ioan* a scris *Stana*; versiunea greacă are într'adevăr: *Ioan* în loc de *Stana* (f. 22v) şi aşa lucrul e firesc: Teodosie se roagă pentru Neagoe, care e absent, pentru Petru, Ioan şi Anghelina, cari sunt morţi, iar Stana şi Luxandra, aflate în viaţă şi presupuse prezente la ceremonie puteau să se roage ele înseşi.

Şi e de mirat cum Iorga n'a observat aceste incongruenţe şi contraziceri, cari, ele singure, dacă ar fi existat în originalul Invăţăturilor, ar fi fost de ajuns ca să compromită autenticitatea lor.

Dar eu trec peste ele şi aduc alte argumente, cari nu se pot înlătura cu interpretări binevoitoare, sau cu deosebirile într'o versiune sau în alta.

Rămâne singurul *fapt istoric*, care se află în întreaga oraţie, pomenirea numelui **Mitropolitului Macarie şi numărul şi numele copiilor lui Neagoe.**

Intâi în ce priveşte pe Macarie, de sigur că un călugăr dela Argeş, care auzia în fiecare sărbătoare, ba chiar în fiecare zi, pomenindu-se numele lui Macarie după pomelnicul bisericii alături de numele ctitorilor şi Mitropoliţilor Argeşului, ştia că Macarie

a fost Mitropolit; că a fost mitropolit al Țării Românești, în timpul domniei lui Neagoe, asta o știa din Viața Sf. Nifon [1], Viață care era citită cu sfințenie de toți călugării argeșeni, ca a unuia din patronii bisericii lor, Viață care a fost bază în multe părți pentru alcătuirea *Invățăturilor*, cum vom dovedi mai jos, și care ni s'a păstrat în aproape toate manuscrisele întovărășită de Invățături.

Al doilea în ce privește numărul și numele copiilor lui Neagoe și al mamei sale.

Călugărul, spune Iorga, <care după mine a fost plăsmuitorul Invățăturilor> ar fi trebuit să fie, pe lângă toate și foarte bine informat *în ce privește familia lui Neagoe*, să știe *cari au fost fiii lui, morți înainte de momentul când s'a alcătuit cartea* și despre cari vorbește atât de duios. El ar fi trebuit să știe *cine era mama lui*, și ea plânsă în aceste rânduri de jălanie. Lucrul acesta, s'ar zice, putea să-l știe un călugăr dela Argeș. Dar în cazul acesta *călugărul ar fi spus ceva în legătură cu biserica aceea* de care atârna el, și asupra acestui așezământ artistic și religios, care venea dela Neagoe, nu este niciun cuvânt [2].

Răspund la întrebările lui Iorga: un călugăr, care avea de metanie mânăstirea Curtea de Argeș, care avea înaintea ochilor lui în fiecare zi pictura murală a bisericii cu chipurile lui Neagoe și a Despinei și pe ale celor trei fii și ale celor trei fiice ale lor, înșirate la dreapta și la stânga după vârsta lor, fiii înaintea lui Neagoe, fetele înaintea Despinei. Din pictura murală el putea să știe, care au fost copiii lui Neagoe, iar în lipsa ei din inscripțiile de pe mormintele pe cari le vedea în fiecare zi în biserică putea să vază că Petru, Ioan și Anghelina erau morți și îngropați acolo, apoi din pomelnicul care se citea la fiecare liturghie auzia (dacă nu citea chiar el) numele mamei Neaga și al copiilor încetați din viață. La parastasele anuale se auziau numele celor morți în zilele încetării lor din viață.

---

[1] *Neagoe Vodă ridică biserica cea căzută și puse pe* **Macarie Mitropolit a toată Țara Românească, Plaiului și Severinului,** cf. *Viața Sf. Nifon*, ed. Naniescu-Erbiceanu, București 1888, p. 78; *acestea toate să așăzară când fu cursul anilor 7025, luna August 17 zile, în zilele credinciosului Domn Ioan Neagoe Voevodă și a celui Teolipt, Patriarhul Țarigradului și a lui* **Macarie Mitropolitul Ungrovlahiei,** *tot acolo*, p. 121 și 114.

[2] **N. Iorga,** *Istoria literaturii românești, introducere sintetică*, București 1929, p. 57.

Şi acestui călugăr care se uita la mormintele copiilor şi vedea că lipseşte mormântul Neagăi, i-a trecut poate prin minte că şi locul mamei era în ctitoria lui Neagoe şi a plăsmuit acea Orație în care se deplânge mama şi se povesteşte translaţiunea oaselor ei, adică un pium desiderium al lui se prezintă ca un fapt, care a avut loc în timpul domniei lui Neagoe.

Nu ştim pentru ce motiv Neaga n'a fost înmormântată în biserica mânăstirei din Curtea de Argeş, fapt însă de netăgăduit este că ea a fost înmormântată în altă parte şi că nici mormântul ei, nici piatra tombală nu s'au găsit în biserică, lucru care nu era pe placul călugărului, şi el pentru a îndrepta această lipsă de neiertat şi-a închipuit o translaţiune a oaselor Neagăi, dela care ceremonie lipsind Neagoe trimite o închipuită *Epistolie* către oasele mamei sale şi se... scuză.

Venim la celălalt argument al lui Iorga:

dar călugărul ar fi spus ceva în legătură cu biserica aceea de care atârna el, şi asupra acestui aşezământ artistic şi religios, care venea dela Neagoe, nu este niciun cuvânt [1].

Intâi o observaţie: cum adică, călugărul trebuia să spue ceva în legătură cu falnicul aşezământ religios şi artistic de care el atârna — din mândrie de sigur — şi Neagoe, presupusul autor al Invăţăturilor, n'ar fi spus nimic? Putea să tacă Neagoe şi să nu spue *niciun cuvânt* despre ctitoria lui, de care era aşa de mândru încât chemă pe toţi clericii din Orient şi din ţară s'o târnosească [2], şi călugărul trebuia numaidecât s'o pomenească în *Epistolie*?

Dar lucrurile nu stau tocmai aşa, căci aserţiunea lui Iorga nu e întemeiată. Călugărul n'a tăcut, cum spune Iorga, ci a spus

---

[1] **N. Iorga,** *op. cit.*, p. 57.

Dacă Iorga se miră că un călugăr, scriind despre translaţiunea oaselor Neagăi, nu spune nimic în legătură cu Biserica dela Argeş de care atârna el, nu trebuia să se mire şi mai mult constatând că Neagoe scriind despre mamă şi copii, morţi sau aflaţi în viaţă, şi adresându-se pe rând pustnicilor, patriarhilor, preoţilor, călugărilor, împăraţilor, domnilor, boierilor şi slugilor, judecătorilor, săracilor, fiilor şi fetelor sale ca să-şi ia rămas bun *în ceasul de apoi* (Invăţături, p. 323—326) uită că are o soţie şi nu o pomeneşte cu niciun cuvânt într'o carte de 336 de pagini? Cp. şi mai sus, p. 213.

[2] **Gavriil Protul,** *Viaţa Sf. Nifon*, ed. Naniescu-Erbiceanu, Bucureşti 1888, p. 115—119.

— substituindu-se lui Neagoe — mai multe cuvinte în legătură cu Biserica dela Argeş. Citez:

Drept aceia şi eu m'am nevoit şi am început a zidi sfinţiisale <adică Maicii Domnului> [1] casă din temelie şi nu nădăjduiam ca să o isprăvesc şi să o văz sfârşită, iar prea curata Fecioară şi nevinovata Maică a marelui împărat ceresc ea n'a băgat în seamă păcatele mele, ci au săturat ochii mei de dorul ce doream, şi văzui casa ei gata şi sfârşită. Şi dacă văzui aşa, mă umplui de bucurie şi săltându-mi inima de veselie zisei în lauda ei: o prea curată Fecioară, scaunul şi lăcaşul Cuvântului lui Dumnezeu, fie numele tău lăudat de acum până în veci, că eu robul tău nu m'am nădăjduit să văz pofta inimii mele deplin, nici casa ta sfârşită. Iar după acea bucurie ce mă bucurai, dacă văzui casa ei sfârşită, eu îmi adusei aminte etc. [2].

Dar această constatare nu ne îndreptăţeşte să tragem nicio concluzie, fiindcă după părerea mea — şi cred că şi a Profesorului Iorga — şi dela Neagoe, dacă el ar fi adevăratul autor al Invăţăturilor, am putea să ne aşteptăm la asemenea cuvinte de mărire a falnicei ctitorii a Curţii de Argeş, pentru care panegeristul său Gavriil spune că în ce priveşte *frămseţea* este mai deasupra Bisericii Sionului, făcută de Solomon, şi a Sf. Sofii, făcută de Iustinian [3]. Şi de sigur în aceste cuvinte ale lui Gavriil răsună şi mândria ctitorului Neagoe şi a contemporanilor pentru frumoasa şi monumentala biserică dela Argeş, împrejurul căreia imaginaţia poporului a creat legende nu mai puţin frumoase, decât ctitoria însăşi.

Dar Iorga aduce un alt argument pentru autenticitatea operei, scos din această *Epistolie*. In ea se deplânge moartea prematură a fiului lui Neagoe, Petru, şi numai un părinte care simte pierderea copilului iubit ar putea nemeri **o notă aşa de sinceră,** pe când la un falsificator, care se preface că plânge, s'ar constata lesne lipsa de sinceritate:

iată, sînt plângeri, aşa numite *threne*, de acestea în literatura

---

[1] Se ştie că hramul mânăstirei Curtea de Argeş e Adormirea Maicii Domnului, vezi **Gavriil Protul**, *tot acolo*, p. 115.

[2] *Invăţături*, ed. Ioan Eclisiarhul, Bucureşti 1843, p. 177—178.

[3] **Gavriil Protul,** *tot acolo*, p. 111.

bizantină, dar întru cât pot judeca eu, **psihologicește, nu filologic** [1], mi se pare că greu s'ar putea nemeri **o notă așa de sinceră,** de cineva care **ar fabrica,** pe numele lui, sau pe numele altuia, o operă literară, ca în cuvintele cu privire la Petru, fiul lui Neagoe, mort în cea mai fragedă copilărie [2].

Vrea să zică, Iorga judecând **psihologicește,** nu **filologic,** jelania pe care o declamă presupusul Neagoe, pe mormântul fiului său Petru o găsește **sinceră.** Dar o găsește **și spontană:**

la pomenirea numelui lui Petru, sângele lui Neagoe țâșnește iarăși <după ce a țâșnit la pomenirea numelui mamei sale Neaga> cald, din rana proaspătă a părintelui fără mângâiere [3].

Deși nu e de tăgăduit că sentimentele vii și durerile mari izbucnesc, câteodată, în expresiuni sincere și spontane, totuși meșterii în literatură sunt în stare să exprime durerea străină cu atâta putere, încât de multe ori literatura meșteșugită, și prin urmare nesinceră, întrece în putere și efect pe cea sinceră; marile dureri sunt mute. Literatura meșteșugită, ticluită fără sentiment personal, dar cu transpunerea eului în situațiuni analoage de du-

---

[1] Deosebirea pe care o face Iorga între judecata **psihologică** și cea **filologică** nu o pot pricepe. Un filolog, demn de acest nume, nu un pseudofilolog, când explică un fenomen lingvistic, sau când urmărește evoluția semantică a unui cuvânt, când dela un ciob de cuvânt preschimbat de-a-lungul secolelor ajunge la etimologia lui, explicând în același timp schimbările succesive ale sensului lui; când interpretează texte grele din epoci îndepărtate și limbi moarte, desbrăcându-se de omul modern și retrăind în credințele și superstițiile acelor timpuri; când în texte transmise cu coruptele aduce emendații, cari risipesc întunericul și luminează întreg contextul; când dovedește unele texte, îndeobște admise drept autentice, ca plăsmuite, pe baza contrazicerilor, anacronismelor sau motivelor psihologice, neobservate de nimeni înaintea lui, un asemenea filolog, zic, când face astfel de operațiuni subtile, care par ușoare, dar sunt de o pătrundere nebănuită de cei profani, trebue să aibă un **simț psihologic** foarte pronunțat, pe care nimeni — nici istoricul Iorga — nu-i-l poate tăgădui. Filologul fără simț psihologic, ca și istoricul, ca și orice învățat în genere, care tratează chestiuni din domeniul psihic, va produce opere superficiale, care numai în chestiuni ușoare ar putea să stea întrucâtva în picioare, când însă se va apuca de probleme complicate, va ajunge la rezultate cu totul greșite.

[2] **N. Iorga,** *Istoria literaturii românești, introducere sintetică,* București 1929, p. 57. Sublinierile din textul citat sunt ale mele.

[3] **N. Iorga,** *Istoria literaturii românești,* București 1925, vol. 1 p. 149.

rere ale altora, studiate cu sânge rece, este expresivă, vorbăreață și cu efect mai mare asupra auditorilor sau a cititorilor. Situația unui îndurerat poate să provoace mila noastră, dar vorbele oratorului, care vorbește la o înmormântare și caută meșteșugit să ne emoționeze, sau bocetele plătite ale bocitoarelor de profesie, provoacă de sigur vărsări de lacrămi prin auditori, cari nu se gândesc la prefăcătorie, ci se lasă răpiți de **sinceritatea ipocrită** a vorbitorilor. Un tip de gelos n'ar putea să traducă în vorbe sentimentele lui de gelozie cum a făcut-o în *Othelo* **Shakespeare**, care n'a fost poate din fire gelos, dar a studiat cu sânge rece acest sentiment de geloși.

Dar pe lângă Shakespeare să luăm un dramaturg modern, care prin observația pătrunzătoare a stărilor sufletești la semenii săi a putut să ne facă să luăm drept *sinceritate și spontaneitate* o muncă migăloasă, făcută cu sânge rece, refăcută, îndreptată și șlefuită în cabinet. Și ca să nu ne ducem mai departe să luăm pe însuși Nicolae Iorga, dramaturgul fecund, care în dramele sale a zugrăvit diferite pasiuni, străine de sufletul său, așa de meșteșugit, încât a provocat lacrămile, indignarea, scârba, compătimirea, sau râsul, dar mai ales râsul, spectatorilor. Dacă am primi aceste creațiuni și zugrăviri ca fiind după chipul și asemănarea dramaturgului, am face cea mai mare ofensă atât lui Iorga, Shakespeare și celorlalți colegi ai lui Iorga în arta Melpomenei, dela Tespis și Eschil până la cel mai modern autor dramatic.

Imi pare rău că trebue să spun aceste banalități dramaturgului Iorga, care le știe mai bine decât mine. Căci de sigur, când s'a apucat să scrie drame, el era pătruns de aceste adevăruri, altfel n'ar fi îndrăznit să scrie despre situațiuni, în cari s'ar cere spontaneitate și sinceritate a sentimentelor trăite. Și cine din autorii dramatici n'a zugrăvit, alături de situațiuni și sentimente țâșnind din sufletul lui și altele străine cu totul de el, dar studiate cu răbdare și cu sânge rece la diferiți indivizi?

Ce spun despre autori dramatici se aplică și actorilor, cari studiind cu pătrundere diferite stări sufletești la semenii lor ajung să ne facă să credem că sunt ei criminali, geloși, intriganți, amorezați etc. și să ne realizeze creația autorului în carne și oase cu o ipocrizie pseudosinceră, care cu cât înșală mai mult pe spectator cu atât face onoare talentului artistului.

Dar acestea sunt teorii, la care nu ştiu ce va răspunde Iorga; sunt sigur însă că n'are nimic de răspuns, când va afla că plângerea presupusului tată Neagoe pentru moartea prematură a presupusului său fiu Petru este meşteşugit alcătuită de... **Ioan Hrisostom** (care de sigur nu era tatăl lui Petru şi nu plângea sincer şi spontan), şi declamată de Pseudo-Neagoe cu pathos actoricesc. Suspinele acestui pseudotată nu pornesc din inima lui îndurerată, cum crede Iorga, ci *sunt culese cu sânge rece din pergamentele lui Hrisostom.* Acest mare psiholog prin observaţia stărilor la mai mulţi îndureraţi a ajuns să exprime sentimentul de durere mai bine şi cu mai mare efect decât un sincer îndurerat. Arta a reuşit şi aci să înlăture lipsa de sinceritate. Iată motivul pentru care autorul Invăţăturilor l-a utilizat fără jenă, iată motivul pentru care chiar un Iorga a luat meşteşugirea hrisostomică drept sinceritate negoiană [1].

Dau mai jos izvoarele de lacrămi ale lui Pseudo-Neagoe, cari ţâşnesc din foliantele hrisostomice.

Iată ce zice acest pseudotată între altele:

O iubitul meu Petre! eu gândeam şi cugetam să fii domn şi să veseleşti bătrâneţele mele oarecând cu tinereţele tale şi să fii biruitor pământului, iar acum, fiul meu, te văz zăcând subt mormânt, ca un trup al fieştecăruia sărac. **Intr'o vreme îmi erai drag, iar acum te-am urît. Intr'o vreme îmi era milă de tine iar acum nu-mi este milă** [2].

Iată acum şi omilia lui Hrisostom [3], din care s'a inspirat jelania de mai sus, care fără originalul grecesc, ar fi greu de înţeles:

ἔγκυψον ἐπιμελῶς τῇ σορῷ· ἴδε κειμένους ἐκεῖ τούς ποτε βασιλεῖς, ἴδε τούς ποτε ἄρχοντας ἐν τοῖς λειψάνοις, ἴδε τὴν φοβερὰν

---

[1] Arta lui Hrisostom a răpit şi păcălit şi pe Stoian Romansky, care scriind despre (presupusa) jelanie a lui Neagoe pe mormântul mamei şi fiului său relevează avântul frumos liric al sentimentelor spontane ale unui suflet duios evlavios şi iubitor, cum nu mai găsim în literatura slavă din acel răstimp; **Stoian Romansky,** *Mahnreden des walachischen wojwoden Nĕgoe Basarab an seinen Sohn Theodosios*, Leipzig 1908, p. 130.

[2] *Invăţături*, ed. Ioan Eclisiarhul, Bucureşti 1843, p. 178—179.

[3] Omilia păstrată supt numele lui Hrisostom e pseudoepigrafică, vezi *Hrisostom*, ed. Montfaucon, Paris 1837, vol. 2 p. 896. In cele ce urmează o citez supt numele lui Hrisostom ca să evit prea multe *pseudo.*

θεωρίαν τῶν λειψάνων καὶ εἰπέ: ποῖος ἐκεῖ βασιλεὺς καὶ ποῖος ὁ ἄρχων; Ποῖος ὁ πλούσιος καὶ ποῖος ὁ πένης; . . . Μὴ ἔχεις εἰπεῖν ὅτι οὐ πάντα κόνις, οὐ πάντα τέφρα, οὐ πάντα δυσωδία; *Οὐ πάντα τά ποτε φιλατά, νῦν ὁρῶνται βδελυκτά;* Ὦ τῆς ἀφροσύνης! Τί τοῦτο τὸ μέγα περὶ ἐμὲ μυστήριον; *Ὁ χθές μοι ποθητός, νῦν πρόκειταί μοι βδελυκτός.* Τὸ χθές μοι μέλος, νῦν ὡς ἀλλότριον βλέπω. Ὃν πρὸ μικροῦ ἐνηγκαλιζόμην, νῦν οὐδὲ προσψαῦσαι βούλομαι . . . *Προσελθεῖν τῷ ὀδωδότι ὑπὸ τῶν σπλάγχνων βιάζομαι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φθορᾶς καὶ τῶν σκωλήκων τούτου ἐμποδίζομαι.* Τὴν πρὸ μικροῦ εἰκόνα τοῦ κειμένου ἐννοῶ, ἀλλ' οὐδαμοῦ ταύτην ἐν αὐτῷ καθορῶ. Ποῦ τὸ κάλλος τοῦ προσώπου; Ἰδοὺ μεμελάνωται, etc. [1]. (Priveşte cu băgare de seamă în cosciug; uită-te cum zac acolo acei cari au fost altădată împăraţi, uită-te la rămăşiţele domnilor, vezi groaznica privelişte a rămăşiţelor pământeşti şi spune: cine este acolo împăratul şi cine domnul? Cine bogatul şi cine săracul [2]? Poţi să tăgădueşti că toate sunt pulbere, toate cenuşă, toate împuţiciune? **Toate cari ne-au fost dragi, nu se văd acum scârboase?... Acela care ieri îmi era drag, acum zace înaintea mea, provocând scârbă.** Mădularul meu de ieri, îl privesc astăzi ca ceva străin. Pe acela pe care puţin mai înainte îl îmbrăţişam, acum nu vreau nici măcar să-l ating. **Mila mă sileşte să mă apropii de cadavrul împuţit, dar sunt oprit de putreziciunea şi de viermii lui.** Am în minte figura de altădată a acelui care zace, dar nu o mai văd nicăieri în el. Unde e frumuseţea obrazului? Iată s'a înegrit! etc.).

Din textele date mai sus, de sigur s'a convins cititorul că Pseudo-Neagoe nu numai că s'a inspirat dela Hrisostom, ci l-a şi maltratat prescurtându-l. Pasagiul subliniat în textul lui Pseudo-Neagoe: **într'o vreme îmi erai drag, iar acum te-am urît,** nu încape nicio

---

[1] **Ioan Hrisostom,** *Περὶ ὑπομονῆς καὶ τοῦ μὴ πικρῶς κλαίειν τοὺς τελευτῶντας* (Despre răbdare şi că nu trebue să plângem amar pe cei morţi), **Migne,** *Patrologia graeca,* vol. 60 p. 727—728 = ed. Montfaucon, Paris 1837, vol. 9 p. 901—902.

[2] Asemenea *motive* de jelanie, pe care le întâlnim peste tot în Invăţături, revin des şi în rânduiala pogrebaniei, vezi de pildă *Evhologiu,* ed. Sfântului Sinod, Bucureşti 1888, p. 224; Cp. **D. Russo,** *Studii bizantino-române,* Bucureşti 1907, p. 50—51, unde se accentuiază influenţa amvonului asupra cărţilor liturgice.

îndoială că e luat din hrisostcmicul: **toate cari ne-au fost dragi, nu se văd acum scârboase? Acela care îmi era drag, acum zace înaintea mea, provocând scârbă.** Pseudo-Neagoe, scoţând strigătele sale de jale nu din inimă ci din manuscrisele hrisostomice, prescurtează în mod stângaci prototipul şi ne dă o frază, care ne revoltă pentru lipsa de pietate faţă de un fiu, care zace înaintea lui mort. Numai din context, aşa cum îl aflăm în originalul grecesc, putem să înţelegem ce a vrut să spue Pseudo-Neagoe: **acela care ieri îmi era drag, astăzi zace înaintea mea provocând scârbă,** fiindcă e un cadavru putrezit.

Tot pasagiul hrisostomic: **mila mă sileşte să mă apropii de cadavrul împuţit, dar sunt oprit de putreziciune şi de viermii lui** ne dă cheia înţelesului pasagiului, brutal ciuntit, al lui Neagoe: **într'o vreme îmi era milă de tine, iar acum nu-mi este milă.**

Şi ca să nu rămâie nicio îndoială că acest Pseudo-Neagoe a cunoscut această omilie şi a lăcrămat hrisostomic şi calculat, nu spontan şi sincer, dau mai jos o altă parte a aceleaşi omilii *Περὶ ὑπομονῆς καὶ τοῦ μὴ πικρῶς κλαίειν τοὺς τελευτῶντας* (despre răbdare şi că nu trebue să plângem amar pe cei morţi) [1], din care de data aceasta nu s'a inspirat numai, luând şi câteva fraze cuvânt cu cuvânt, ca în Epistolia către oasele Neagăi, ci şi-a însuşit pagini întregi, de sigur ca să convingă şi pe cei mai neîncrezători că nu el, ci Hrisostom vorbeşte prin gura lui Pseudo-Neagoe.

Pseudo-Neagoe Invăţături, Buc. 1843	*Ioan Hrisostom* ed. Migne vol. 60
p. 136 Căutaţi acest lucru şi taină mare şi vedeţi împăraţilor [2] şi nu vă mai înşălareţi. Vedeţi Domnii şi nu vă mai uluiţi, că daca se despart de viaţa aceasta şi daca se îngroapă, deci cine mai poate cunoaşte pre care au fost împărat şi puternic, iar	... τὸ μέγα μυστήριον ἴδετε φρίξατε καὶ τὸ αὐτὸ ἐκδέξασθε· βασιλεῖς θεάσασθε, καὶ μηκέτι μέγα φρονήσητε· ἄρχοντας ἐμβλέψατε, καὶ μηκέτι μέγα φαντάζησθε. Βλέπετε τὸν κείμενον τοῦ βίου χωριζόμενον καὶ λοιπὸν μὴ βασιλέα ἢ ἄρχοντα ἑαυτὸν γνωρίσῃς. Ποῖος γὰρ p. 727

[1] Vezi mai sus, p. 220 şi 221.

[2] Greşit tradus cu vocativ; în originalul grecesc există acuzativ. Trebuia tradus: *căutaţi pe împăraţi, vedeţi pe domni,* etc.

de moarte nici cum nimini nu p. 137 se poate mân|tui, ci toți vor să se cutremure de păharul ei. Iată că este și el ca fieștecare om, și-i este frică și să cutremură de dânsa, cel ce era mainainte puternic și înfricoșat iar acum iată să duce ca un osândit, și de cel ce să cutremura ieri cei urgisiți, iată acum că totul să ia și toată înțelepciunea și puterea piere, și pre dreptate să spăimântează că văzu puterile îngerești și-și uită toată oblăduința sa, văzu chipul stăpânului Hristos și să schimbă fața sa.

Unde este acum puterea și măriea cea domnească? Multe povațe ne trebuesc să ne povățuiască și să ne treacă prin vămile cele din văzduh.

Dar de vreme ce când vom să mergem în vre o lature de loc sau vom să intrăm în vre o cetate streină și neștiută noi cătăm și cercăm să aflăm vre o povață să ne poată povățui bine, cu cât mai mult încă ni să cade să avem atunci povață și ajutor acolo, când se va întoarce și va trece slava noastră ceastă trecătoare și înșălătoare în moarte, ca să apere și să depărteze puterile și biruitorii cei nevăzuți din văzduh, pre

βασιλεύς, ὅπου ἑαυτὸν οὐ λυτροῦται; 'Αλλ' ἰδοὺ καὶ αὐτὸς τὸ ποτήριον τρέμει· ἰδοὺ ὡς εἷς τῶν πάντων ἀγωνιᾷ· ἰδοὺ ὅλος γέγονεν ἐλεεινός, ὁ πρὸ μικροῦ φοβερὸς γέγονε νεκρός· ἰδοὺ ἀπάγεται ὡς κατάδικος, ὃν ἔτρεμον χθὲς οἱ κατάδικοι, ἰδοὺ ἐταράχθη, ἰδοὺ ὅλος ἐσαλεύθη, ἰδοὺ πᾶσα ἡ σοφία καὶ ἡ δυναστεία κατεπόθη, ἰδοὺ ὅλος ἔκθαμβος γέγονεν. Εἶδε γὰρ ἐξουσίας ἀγγελικὰς καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἐξουσίας ἐπελάθετο· εἶδε στρατιὰς ἀγγέλων φοβεράς, καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν ὡς ἀράχνην ἐλογίσατο· εἶδε μορφὰς δεσποτικὰς καὶ τὴν μορφὴν ἠλλοιώσατο.

Ποῦ τῶν βασιλέων ἡ φαντασία, ποῦ τῶν ἀρχόντων ἡ ἐξουσία; . . . Πολλῶν ἡμῖν δεῖ τότε τῶν εὐχῶν . . . πολλῆς ἡμῖν τότε τῆς τῶν ἀγγέλων προστασίας, πολλῆς ἡμῖν τῆς ἐν τῇ τοῦ ἀέρος ἀναβάσει χειραγωγίας.

Εἰ γὰρ εἰς χώραν καὶ ξένην πόλιν ἐνταῦθα πορευόμενοι δεόμεθα τοῦ χειραγωγοῦντος, πόσων ἡμῖν δεῖ τῶν βοηθῶν καὶ χειραγωγῶν τοῦ διασῶσαι καὶ διαπεράσαι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τοὺς κοσμοκράτορας τοὺς ἀφανεῖς τοῦ ἀέρος τούτου, οὓς διώκτας καὶ τελώνας καὶ φορολόγους ὀνομάζει ἡ Θεία Γραφή;

care îi numesc și le zic Sfintele Scripturi că sunt vameși și ispititori și vrăjmași?

Atuncia bun ajutor și bună povață ne va fi noă milosteniea, că ne va duce drept prin porțile cerești. Acolo vom avea procatori buni săracii pre care i-am miluit mainainte de moartea noastră într'această lume...

Καλὴ τότε συνοδοιπόρος ἡμῖν ἡ ἐλεημοσύνη καὶ ἡ συμπάθεια δυνάμεναι ἀσιάντως ἡμᾶς εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν πύλην ὁδηγῆσαι καὶ διασῶσαι· καλοὶ ἡμῖν ἐκεῖ συνήγοροι οἱ πένητες, οὓς ἐνταῦθα πρὸ θανάτου ἠλεήσαμεν...

p. 138 Caută cu tot deadinsul în mort [1] și vezi pre cei ce zac acolo într'însul și cunoaște care au fost împărat și care sunt oase de domn? Vezi groaznicul și înfricoșatul chip și fața a oaselor și zi: dar dintr'aceștia care au fost împărat și care au fost domn? Sau care au fost boier, sau care au fost slugă, sau bogat, sau sărac, sau bătrân, sau tânăr, sau care au fost Harap și care au fost om frumos? Au doară nu sunt toți țărână? Au nu sunt pulbere? Au nu sunt toți plini de împuțiciune? **Au nu ne sunt acum urîte oasele celora ce ne era odată dragi**? O! mare nevoie și greutate!

Ἔγκυψον ἐπιμελῶς τῇ σορῷ· p. 727 ἴδε κειμένους ἐκεῖ τούς ποτε βασιλεῖς, ἴδε τούς ποτε ἄρχοντας ἐν τοῖς λειψάνοις, ἴδε τὴν φοβερὰν θεωρίαν τῶν λειψάνων καὶ εἰπέ: ποῖος ἐκεῖ βασιλεὺς καὶ ποῖος ὁ ἄρχων; Ποῖος ὁ στρατιώτης καὶ ποῖος ὁ στρατάρχης; Ποῖος ὁ πλούσιος καὶ ποῖος ὁ πένης; Ποῖος ὁ νεώτερος καὶ ποῖος ὁ γέρων; Ποῖος ὁ εὐειδὴς καὶ ποῖος ὁ Αἰθίοψ; Μὴ ἔχεις εἰπεῖν ὅτι οὐ πάντα κόνις; Οὐ πάντα τέφρα; Οὐ πάντα δυσωδία; Οὐ πάντα τά ποτε φιλητά, νῦν ὁρῶνται βδελυκτά; Ὦ τῆς ἀφροσύνης! Τί τοῦτο τὸ μέγα περὶ ἐμὲ μυστήριον; *Ὁ χθές μοι ποθητός, νῦν πρόκειταί μοι βδελυκτός.* Τὸ χθές μοι μέλος, νῦν ὡς ἀλλότριον βλέπω. Ὃν πρὸ μικροῦ ἐνηγκαλιζόμην, νῦν οὐδὲ προσψαῦσαι βούλομαι...

Προσελθεῖν τῷ ὀδωδότι ὑπὸ τῶν σπλάγχων βιάζομαι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φθορᾶς καὶ τῶν σκωλύκων τούτου ἐμποδίζομαι etc.

[1] De sigur trebue îndreptat în mormânt.

Precum vede cititorul, Pseudo-Neagoe, care a tradus aproape cuvânt cu cuvânt această omilie a lui Hrisostom până la: *O mare nevoie și greutate*, lasă la o parte fraza: ὁ χθές μοι ποθητός, νῦν πρόκειταί μοι βδελυκτός (acela care îmi era drag, acum zace înaintea mea pricinuind scârbă); lasă la o parte pasagiul: προσελθεῖν τῷ ὀδωδότι ὑπὸ τῶν σπλάγχνων βιάζομαι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φθορᾶς καὶ τῶν σκωλήκων τούτου ἐμποδίζομαι (mila mă silește să mă apropii de cadavrul împuțit, dar sunt oprit de putreziciunea și de viermii lui), pe cari le-a întrebuințat când plângea pe Petru [1], mai sare câteva rânduri din Hrisostom netraduse, și reia textul hrisostomic în modul următor:

p. 138 Unde este acum frumusețea obrazului? Iată s'au negrit. Unde este rumeneala feței și buzele cele roșii? Iată s'au veștejit. Unde este clipeala ochilor și vederile lor? Iată să topiră. Unde este părul cel frumos și pieptănat? Iată au căzut. Unde sunt grumazii cei netezi? Iată s'au frânt. Unde este limba cea repede și deslușită? Iată au tăcut. Unde sunt mâinile cele albe și frumoase? Iată s'au deznodat. Unde sunt hainele cele scumpe? Iată s'au pierdut. Unde este înflorirea statului? Iată au pierit. Unde sunt unsorile și zulufiile cele cu miros frumos? Iată s'au împuțit. Unde este veselia și dăzmierdăciunile tinereţelor? Iată au trecut. Unde sunt părerile și nălucirile omenești? Iată să făcură țărână, că țărână au fost.

Ποῦ τὸ κάλλος τοῦ προσώπου; Ἰδοὺ μεμελάνωται. Ποῦ οἱ διανεύοντες ὀφθαλμοὶ καὶ εὐειδεῖς; Ἰδοὺ ἐτάκησαν. Ποῦ τῶν τριχῶν ἡ εὐπρέπεια; Ἰδοὺ ἀπέπεσε. Ποῦ ὁ ἀνατεταμένος τράχηλος; Ἰδοὺ συντέτριπται. Ποῦ ἡ γλῶσσα ἡ γοργή; Ἰδοὺ ἡσύχασε. Ποῦ τῶν χειρῶν ὁ καλλωπισμός; Ἰδοὺ λέλυται. Ποῦ τὸ μέγεθος τῆς ἡλικίας; Ἰδοὺ ἐξέρρευσε. Ποῦ τῶν ἱματίων ἡ πολυτέλεια; Ἰδοὺ σέσηπται. Ποῦ τὰ μύρα καὶ τὰ ἀρώματα; Ἰδοὺ ἐξώζεσαν. Ποῦ ἡ τῆς νεότητος ἀφροσύνη; Ἰδοὺ παρῆλθε. Καὶ ἁπλῶς ποῦ ὁ πολυφάνταστος ἄνθρωπος; Ἰδοὺ πάλιν ὁ χοῦς, χοῦς γέγονεν.

[1] Vezi mai sus, p. 220—221

Insă nu-ţi duce gândul şi cugetul numai până la moarte şi la îngropare, ci de colo să treci şi să gândeşti la înviere etc. [1].	Ὅμως μὴ μέχρι τοῦ μνήματος τὸν λογισμὸν στήσῃς, ἀλλ' ἐκεῖθεν μετάβηθι ἐπὶ τὴν ἀνάστασιν, etc.

Mă opresc aci, adăogând că împrumuturile continuă *încă pe două pagini întregi* (p. 139—140 din ed. din Bucureşti 1843), şi cred că s'a dovedit pe deplin că Pseudo-Neagoe [2] a întrebuinţat din omilia lui Hrisostom în plângerea sa pentru Petru câteva pasagii, omilie pe care a cunoscut-o şi din care a intercalat pagini întregi în altă parte a Invăţăturilor sale.

Şi acum mă întreb: sunt asemenea lacrămi sincere, cari ţâşnesc spontan din ochii unui tată îndurerat, cum crede Iorga, sau sunt stoarse cu trudă din pergamentele prăfuite ale lui Hrisostom?

---

[1] Deşi traducerea e cât se poate de apropiată de textul grecesc, totuşi are unele inversiuni de pasagii, mici adaose şi omisiuni, care însă sunt explicabile, dacă luăm în consideraţie şi deosebirile care se găsesc în diferitele manuscrise ale lui Hrisostom, şi că avem a face cu o traducere din greacă în slavă şi din slavă în română.

[2] Să nu mi se obiecteze că e vorba de reminiscenţe din lecturile patristice ale lui Neagoe, fiindcă de sigur un Domn dela 1520, cu starea culturală de atunci nu putea să ştie pe dinafară pe părinţii bisericeşti în limba slavă — căci Invăţăturile s'au scris în limba slavă — o limbă pe care Neagoe poate o pricepea puţin, dar de sigur nu o poseda şi nu o vorbea. Un călugăr însă, nu făcea altceva decât să citească — şi să copieze poate — manuscrise, avea la îndemână asemenea izvoare, din care scotea fără jenă ce credea potrivit pentru elucubraţiunile sale. Citească cineva cu atenţie *Epistolia* ca şi celelalte *Invăţături* şi va constata lesne că ele sunt un mozaic cu pietricele multicolore, scoase din cărţile liturgice şi din literatura patristică, pe care nu Neagoe, ci numai un cleric învăţat putea s'o ştie pe dinafară.

Contribuţii la istoria bisericii române.

Varlaam al Moldovei candidat la scaunul patriarhiei ecumenice.

Una din figurile cele mai simpatice şi cele mai însemnate ale bisericii române a fost de sigur şi Varlaam, care a cârmuit mitropolia Moldovei dela 1632—1653. Varlaam a fost în fruntea mânăstirii Secul timp de mai mulţi ani şi din stareţ al acestei mânăstiri devine mitropolit al Moldovei la 1632.

In articolul de faţă public cuvântarea inedită, pe care a ţinut-o la Iaşi Meletie Sirigos la hirotonisirea Mitropolitului Varlaam şi actul sinodului ortodox din Constantinopol din 1639, din care se vede că printre candidaţii la tronul ecumenic era şi Varlaam.

Faptul că Varlaam din simplu stareţ se alege mitropolit, fără să treacă întâiu prin scaunele Huşilor, Rădăuţului şi Romanului, e neobişnuit, deşi permis de canoane; iar candidatura sa la tronul constantinopolitan e ceva unic, care nu s'a întâmplat nici înainte, nici după această dată. Chiar fără să cunoaştem pregătirea sa teologică, însuşirile sale de cârmuitor şi darurile sale sufleteşti, numai din aceste două fapte putem să deducem că Varlaam se bucura de o preţuire deosebită atât pe lângă clerul din ţară, cât şi în cercurile bisericeşti din Orientul grecesc.

Despre viaţa lui Varlaam avem puţine, foarte puţine ştiri precise. Despre studiile şi pregătirea sa teologică nu ştim absolut nimic. Că ştia bine limba greacă, putem să deducem cu siguranţă din faptul că a fost propus ca patriarh ecumenic. Ar fi fost cu neputinţă să fie propus, dacă nu ştia bine această limbă. Invăţaţii contemporani cu el cunoşteau mai bine limba slavă şi de sigur şi Varlaam poseda această limbă, fiindcă altfel nu s'ar fi încumetat să traducă din slavoneşte în româneşte o carte aşa de voluminoasă, cum e Cazania lui.

Şcoli de înaltă învăţătură ştim sigur că nu existau pe acel timp nici în Ţara Românească nici în Moldova. Matei al Mirelor, îndemnând pe Alexandru-Vodă Iliaş, domnul Ţării Româneşti (1616—1618), să înfiinţeze şcoli spune:

> Ἀκόμη, ἐκλαμπρότατε, καὶ τοῦτο νὰ ποιήσῃς,
> σχολεῖον διὰ γράμματα νὰ ἀνοικοδομήσῃς,
>
> . . . .
>
> διότι δὲν εὑρίσκεται κανεὶς γραμματισμένος
> ἐδῶ στὴν ἐπαρχίαν σου νὰ εἶναι προκομμένος·
> παπᾶς, οὐδὲ καλόγηρος, οὐδὲ ἀρχιερέας,
> οὐδὲ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς εὑρίσκεται κανένας
> διότι δὲν ἔχουν τὸ ποῦ γράμματα νὰ μαθαίνουν
> διὰ νὰ μὴν ἠξεύρουσιν πολλὰ κακὰ πληθαίνουν·
> γίνονται ἄθεσμα πολλά, πολλὲς παρανομίες
> στὴν ἐκκλησίαν σύγχυσες καὶ ἀκαταστασίες.
> Οἱ ἱερεῖς δὲν ξεύρουσι τὰ βρέφη νὰ βαπτίσουν,
> οὐδὲ τὰς θείας προσευχὰς διὰ νὰ λειτουργήσουν.
>
> . . . .
>
> Καὶ κἂν αὐτοὶ εὑρίσκονται καλοὶ κακοὶ σὰν εἶναι,
> μὰ σὰν περάσουν καὶ αὐτοί, ἄλλος κανεὶς δὲν εἶναι,
> καὶ ἂν δὲν γίνῃ ἡ σχολὴ νὰ τοὺς καθοδηγήσῃ,
> παπᾶς δὲν θέλει εὑρεθῇ νὰ τοὺς ξαναβαπτίσῃ·
> ἀλλὰ οὐδὲ γραμματικός, κανένας λογοθέτης,
> ἀγράμματοι νὰ μείνωσιν ὡσὰν ὁ Μεχεμέτης.
>
> . . . .
>
> Εἰς ὅλα τὰ βασίλεια ἔχουσι σπουδαστήρια,
> διδασκαλεῖα περισσά, σχολὴν καὶ φροντιστήρια,
> μόνον ἐδῶ στὸν τόπον σου, ἐδῶ στὴν ἐπαρχιά σου,
> κανένα δὲν εὑρίσκεται, καὶ κάμε ἡ ἀφεντιά σου [1].

[Prea strălucite Domn, să mai faci şi aceasta, să înfiinţezi şcoli pentru carte, căci aci în ţara ta nu se găseşte nici un învăţat:

---

[1] **Matei al Mirelor,** *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων,* ed. Legrand în *Bibliothèque grecque vulgaire,* vol. 2 p. 308—310.

nici preot, nici călugăr, nici arhiereu și nici laic, fiindcă nu au unde învăța carte. Şi din cauza lipsei de cultură, totul merge rău; se fac multe nelegiuiri şi fărădelegi, iar în biserică multe încurcături şi neorânduelі. Preoții nu știu să boteze pruncii și nici sfintele rugăciuni ca să slujească. Şi câtă vreme mai sunt și ei, buni răi, tot e bine, dar dacă vor muri și aceştia şi nu se vor înființa școli, unde să fie instruiți tinerii, nu se va mai găsi cine să se facă preot, grămătic sau logofăt, vor rămânea inculți ca Mahomet. In toate țările sunt multe școli, seminarii și școli superioare, numai aci în țara ta nu există nicio școală și să faci Măria ta.]

Tot așa se plânge în anul 1643 și Mitropolitul Varlaam pentru lipsa de învățați în Moldova în prefața Cazaniei sale:

« Cu mult mai vrătos limba noastrâ romănească, ce n'are carte pre limba sa, cu nevoe iaste a înțelege cartea alții limbi, şi pentru lipsa dascalilor ș-a învățăturei; căt au fost învățănd mai de multă vreme, acmu nice atăta nime nu învațâ » [1].

[Partea redactată din acest articol se oprește aci; din materialul pe fișe dăm cele ce urmează:

Așa dar atât Matei al Mirelor cât și Varlaam se plâng de lipsa de școli și de învățați pentru începutul secolului al XVII-lea. Dacă însă găsim ici colo câte un învățat cu știință de carte temeinică, trebue să presupunem că el, având o mare râvnă de carte, a fost autodidact sau a primit un îndemn și o oarecare îndrumare în mânăstiri, unde era câte un călugăr mai iscusit în grecește și slavonește, venit dela Atos sau din Polonia, Rusia ori Bulgaria.

In ceea ce privește pe învățații greci din contactul cărora ar fi putut cineva să ia îndrumare, în Țara Românească întâlnim pe **Matei al Mirelor**, egumenul mânăstirei Dealului (circa 1600) și pe **Atanasie Patellaros** din Creta, *prea învățat între dascali*, care a tradus *Psaltirea* în greaca populară când petrecea în Țara Românească, în anul 1626, înainte de a se alege Mitropolit al Salonicului și Patriarh ecumenic [2].

---

[1] **I. Bianu** și **N. Hodoș**, *Bibliografia românească veche*, București 1903, vol. 1 p. 140.

[2] **Sp. Lambros**, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1900, vol. 2 p. 186, nr. 4737 (617 mânăstirea Iviron), cf. și *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. λή nota 1.

Matei-Vodă avea pe lângă el ca secretar (μυστηριογράφος) pe **Dionisie,** care plecând din Țara Românească a fost ales Mitropolit al Larisei (1662) și pe urmă Patriarh ecumenic (1671)[1].

Ignatie Petriţis şi **Pantelimon Ligaridis,** *dascăli desăvârşiţi amândoi de la Hio, vestiţi şi foarte iscusiţi întru toată dumnezeiască scriptură* dela care a învăţat carte şi a putut *linge pre din afară puţinel Gramatica şi Syntaxisul* **Daniil Panonianul,** cum el însuşi mărturiseşte în prefaţa *Indreptării legii dela* 1652[2].

Nicolae Kerameus, mort în Iaşi la 1672, a învăţat în Veneţia, fiind elev al lui Prohoros şi a fost profesor al lui Dositei al Ierusalimului[3].

Vasile Lupu avea pe lângă el pe **Meletie Sirigos.**]

f. 27r

,ΑΧΛΒ' <1632> *ΣΕΠΤΕΜΒΡ*<*ΙΟΥ*> 23 *ΕΙΣ ΤΗΝ ΧΕΙΡΟΤΟΝΙΑΝ ΤΟΥ* ΒΑΡΛΑΑΜ *ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ.*

Εἰς τὸ ἑστὼς ὁ 'Ις παρὰ τὴν λίμνην. Λον. 5[4]

Πλοῖα, δίκτυα καὶ ἁλιεῖς, θαλάσσας, γαλήνας, καὶ κόπους μεγάλους ὅλην τὴν νύκτα, βλέπομεν ἐκεῖ πρὸς τὰ μέρη τῆς Γαλιλαίας, εἰς τὴν λίμνην Γεννησαρέτ, μὰ οὐδένα κυνήγιον, οὐδένα ψάρι καθόλου, καὶ τοῦτο διατὶ ἔλειπεν ὁ φρόνιμος καὶ τεχνίτης ἁλιεὺς τῶν ἰχθύων.

---

[1] *Λόγος ἱστορικὸς τῆς ἱερᾶς πολιτείας τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου κὺρ Διονυσίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως τοῦ Κομνηνοῦ συγγραφεὶς παρὰ τοῦ Γερασίμου Κακαβέλα* în **M. Ghedeon,** *'Αρχεῖον ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας,* Constantinopol 1911, p. 354.

[2] **I. Bianu** şi **N. Hodoş,** *op. cit.*, p. 193.

[3] *Ibid.*, p. 465 ; cf. şi **T. Atanasiu,** *Περὶ τῶν ἑλληνικῶν σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ,* Atena 1898, p. 64.

[[4] Discursul lui Meletie Sirigos se află într'un manuscris autograf păstrat în Biblioteca Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol, nr. vechi 748, nr. nou 780. Vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *'Ιεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη,* vol. 5 p. 273.

Data sfinţirii Mitropolitului Varlaam se dă şi într'o notiţă în limba slavonă, aflată la sfârşitul unui manuscris din 1632, pe care o reproducem în limba română după revista *Columna lui Traian,* noua serie, 3 (1883) p. 212: 1632 luna Septemvrie 23 zile Duminică s'a hirotonisit Varlaam Mitropolitul Moldovei, citindu-se Evanghelia întâiei Duminici dela Luca, capitolul 5: *sta Iisus lângă lacul Ghenisaretului.* Şi făcu în acea zi predică Meletie Sirigo, mare dascăl din Creta.]

Μὰ νὰ ἐξάφνου πῶς ἔρχεται καὶ σιμώνει εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἐμβαίνοντας μέσα εἰς ἕνα πλοῖον ὡς ἁλιεὺς μάλιστα κυβερνήτης καὶ καραβοκύρης ἐπιτήδειος ὁ τοῦ παντὸς ἐπιστάτης, καὶ τότε συγκλείονται πλῆθος ἄπειρον τῶν ἰχθύων, ὥστε τὰ δίκτυα διαρρήγνυσθαι, μὰ ὄχι τὰ ψάρια νὰ ἐκπίπτουσι μὰ νὰ γεμίζουσιν ἀμφότερα τὰ πλοῖα. Ὢ τύπος φανερὸς τοῦ αἰσθητοῦ μυστηρίου ὁποῦ εἴδαμεν σήμερον. Διατὶ | βέβαια ἡ ἐκκλησία ἐμᾶς τῶν ἐθνῶν εἰς τούτην τὴν θάλασσαν τοῦ κόσμου κοπιάζοντας ὅλην τὴν νύκτα τῆς ἀπιστίας, οὐδένα κέρδος ἐδέχετο, μὰ ἀφ' οὗ ὁ Χριστὸς εἰς τὸ πηδάλιον ἦλθε μὲ τὴν ἱερωσύνην καὶ διδαχήν του, ὤ καὶ πόσον πλῆθος ψυχῶν ἠγρεύθησαν καὶ ἐγίνησαν βρῶμα τῇ μυστικῇ τοῦ θεοῦ τραπέζῃ. Σήμερον ἕνα ψαρᾶν συμπαραλαμβάνει εἰς τὴν ἄγραν του· μάλιστα ἐγχειρίζει αὐτῷ τοὺς οἴακας, καὶ κελεύει τον ἐπαναγαγεῖν εἰς τὸ βάθος καὶ χαλάσαι ἐπὶ τῷ ῥήματι αὐτοῦ τὰ δίκτυα, διὰ νὰ τοῦ περιμαζώξῃ τὰ ψάρια του. Ὦ ἄνθρωποι, σήμερον τῇ ἁλιείᾳ ταύτῃ προσέχετε. Διατὶ ἂν πιασθῇ τινὰς ὄχι εἰς θάνατον, μὰ εἰς ζωὴν ἀπὸ τὸν πνιγμὸν ἔρχεται καὶ θέλει ἔχει χρυσὸν στατῆρα εἰς τὸ στόμα του νὰ πλερώσῃ | ὅλα του τὰ χρέη. Καὶ ἂν γίνεται καὶ εἰς τῆς ζωῆς τὴν νύκτα, ἡ ἁλιεία, μὰ μὴ ἀμφιβάλλετε, ἰδοὺ γὰρ ὁ λύχνος σήμερον ἐπὶ τὴν λυχνίαν τίθεται καὶ τὸ ἅλας τῆς γῆς τὴν γῆν ἡδύνειν ἀπάρχεται, καὶ ἡ πόλις τοῦ Θεοῦ ἐπ' ὅρους ἀσαλεύτου θεμελιώνεται καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸν καιρὸν ἀποδώσομεν τὸ σιτομέτριον.

f. 27v

f. 28r

<Traducerea textului grecesc>

1632, 23 Septemvrie; la hirotonisirea lui Varlaam al Moldovlahiei.

Iisus sta lângă lacul, Luca 5.

Corăbii, mreji şi pescari, mare, linişte şi osteneli mari toată noaptea vedem acolo spre părţile Galileei în lacul Ghenisaret, dar niciun vânat, niciun peşte, şi acest lucru fiindcă lipsea iscusitul şi meşterul pescar. Dar iată că pe neaşteptate vine şi se apropie de lac, şi intrând într'una din corăbii învăţătorul lumei ca pescar, sau mai bine ca cârmaciu şi căpitan, îndată s'a prins

mulţime nenumărată de peşte de se rupeau mrejile şi fără ca să cadă peştii în lac s'au umplut amândouă corăbiile.

O, semn vădit al tainei ce am văzut astăzi! Căci biserica noastră a neamurilor, ostenindu-se în toată noaptea necredinţei în această mare a lumei, n'a dobândit niciun câştig, iar după ce a venit Hristos la cârmă cu preoţia şi învăţătura lui, atunci câtă mulţime de suflete s'au prins şi au devenit mâncare la tainicul ospăţ al lui Dumnezeu. Astăzi ia cu sine la vânatul său un pescar, ba chiar îi încredinţează cârma şi îi porunceşte să mâe la adânc şi să arunce după cuvântul său mrejile ca să prindă peştii săi.

Oameni buni, priviţi cu băgare de seamă acest pescuit! Căci dacă s'ar prinde cineva, nu spre moarte, ci spre viaţă vine dela înnec şi va avea în gură un statir de aur ca să-şi plătească toate datoriile; chiar dacă pescuitul se face în noaptea vieţii, nu staţi la îndoeală, căci iată că făclia se pune în sfeşnic şi sarea pământului începe să îndulcească pământul şi cetatea lui Dumnezeu se întemeiază pe un munte neclintit şi noi la timpul cuvenit vom da merindea cuvenită.

<ΠΡΑΞΙΣ ΕΠΙ ΤΗ ΕΚΛΟΓΗ ΠΑΡΘΕΝΙΟΥ Α' ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.>

Τοῦ ἁγιωτάτου καὶ ὑψηλοτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως δίχα γνησίου καὶ νομίμου προστάτου καταλειφθέντος, ὡς τοῦ ἐν αὐτῷ παρανόμως καὶ ἐπιβατικῶς κατὰ παραχώρησιν Θεοῦ πατριαρχεύσαντος Κυρίλλου τοῦ ἐκ Βερροίας εὐλόγῳ καὶ νομίμῳ τρόπῳ καθαιρέσει τελείᾳ καθυποβληθέντος καὶ ἐξωσθέντος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, καθὰ ἀντικρὺ φαίνεται τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ ἐν τῇ κοινῇ συνοδικῇ καθαιρέσει κατ' εἶδος καὶ κεφαλαιωδῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου ἕως τοῦ ἐσχάτου, ἡμεῖς οἱ καθευρεθέντες, συνελθόντες εἰς ἓν ἐν τῷ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου, ἐποιήσαμεν ψήφους κανονικὰς διὰ τὸν πατριαρχικὸν τοῦτον θρόνον Κωνσταντινουπόλεως, ἐν αἷς πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἀδριανουπόλεως, τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὸν ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν κὺρ Παρθένιον, ἔπειτα δὲ τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην Νικαίας κὺρ Πορ-

φύριον καὶ τρίτον τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην Μολδοβλαχίας κὺρ Βαρλαάμ. Ὅθεν εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν κατεστρώθη τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῷ παρόντι ἱερῷ κώδικι, τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ἐν ἔτει ,αχλθ', μηνὶ Ἰουλίῳ α', ἰνδ. ζ'.

Ὁ Ἐφέσου Μελέτιος.
† Ὁ Ἡρακλείας Ἰωαννίκιος.
† Ὁ Κυζίκου Ἄνθιμος.
† Ὁ Τορνόβου Μακάριος.
† Ὁ Χαλκηδόνος Παχώμιος.
† Ὁ Ἀμασείας Ἰεζεκιήλ.
† Ὁ Λαρίσσης Γρηγόριος.
† Ὁ Ἀθηνῶν Δανιήλ.
† Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Παρθένιος.
† Ὁ Ἰωαννίνων Παρθένιος.
† Ὁ Σερρῶν Δανιήλ.
† Ὁ Βερροίας Ἰωαννίκιος.
† Ὁ Καμπανίας.......

† Ὁ Προύσης Χρύσανθος.
† Ὁ πρώην Σμύρνης Ἱερεμίας.
† Ὁ Ῥόδου Μελέτιος.
† Ὁ Φιλιππουπόλεως Γαβριήλ.
† Ὁ Δρύστας Ἀντώνιος.
† Ὁ Ἰκονίου Παρθένιος.
† Ὁ πρώην Χίου Ἰγνάτιος.
† Ὁ Διδυμοτείχου Δανιήλ.
† Ὁ Βιζύης Δαμασκηνός.
† Ὁ Μεσημβρίας Ἀκάκιος.
† Ὁ Μηδείας Νεόφυτος (?)
† Ὁ Σηλυβρίας Σωφρόνιος
† Ὁ Αἰγίνης Μάξιμος (?)
† Ὁ Ἀγχιάλου Μητροφάνης [1].

<Actul sinodal prin care s'a ales ca patriarh ecumenic Partenie întâi, în anul 1639>

Prea sfântul și prea înaltul și ecumenic scaun patriarhicesc al Constantinopolului, rămânând fără adevărat și legal ocrotitor, după ce Chiril, fost mitropolit al Veriei, care a stat ca patriarh în mod necanonic și samavolnic, precum se văd pe foaea din față în actul sinodal de cateresire nelegiuirele sale una câte una, după felul lor, și în general toată purtarea lui dela întâia până la cea din urmă nelegiuire,

---

[[1] Acest act a fost publicat de **A. Papadopulos-Kerameus** în *Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*, Petrograd 1897, vol. 4 p. 103—104 și acum în urmă de **Gh. Arabagioglu**, cu unele deosebiri în ceea ce privește numărul și numele mitropoliților, cari semnează actul, în *Φωτίειος βιβλιοθήκη*,, Constantinopol 1933, vol. 1 p. 99. Aci se reproduce după Papadopulos-Kerameus.]

Noi, care ne-am aflat aci, întrunindu-ne în biserica patriarhicească a Sfântului mare mucenic Gheorghe, am procedat la votul canonic, punând printre candidați întâi pe prea sfințitul mitropolit al prea sfintei Mitropolii a Adrianopolului, pe iubitul în Hristos frate și împreună liturghisitor chir **Partenie,** apoi pe prea sfințitul mitropolit al Nicheei chir **Porfirie** și în al treilea rând pe prea sfințitul mitropolit al Moldovei chir **Varlaam.**

Spre credința celor de mai sus s'au trecut numele lor în sfânta condică de față a Marei Biserici a lui Hristos.

In anul 1639, Iulie 1, indictionul 7.

† Meletie al Efesului.
† Ioanichie al Eracliei.
† Antim al Chizicului.
† Macarie al Târnovei.
† Pahomie al Chalchedonului.
† Iezechiil al Amasiei.
† Grigorie al Larisei.
† Daniil al Atenei.
† Partenie al Patrasului-Vechi.
† Partenie al Ianinei.
† Daniil al Seresului.
† Ioanichie al Veriei.
† . . . . .al Campaniei
† Hrisant al Brusei.
† Ieremia, fost al Smirnei.
† Meletie al Rodosului.
† Gavriil al Filipupolei.
† Antonie al Dristrei.
† Partenie al Iconionului.
† Ignatie, fost al Hiosului.
† Daniil al Didimotihului.
† Damaschin al Viziei.
† Acachie al Mesimvriei.
† Neofit (?) al Mediei.
† Sofronie al Selimvriei.
† Maxim (?) al Eghinei.
† Mitrofan al Anhialului.

Meletie Sirigos şi Meletie al Proilavului sunt două persoane deosebite.

Viaţa lui Meletie Sirigos se cunoaşte în toate amănuntele ei. Cum însă el a fost confundat cu contemporanul său Meletie, care a păstorit Mitropolia Proilavului, găsesc necesar s'o dau aci în linii generale, insistând numai asupra unor date, care dovedesc că el n'a fost niciodată Mitropolit al vreunei eparhii şi prin urmare nici al Proilavului, cum s'a crezut până acum de cercetătorii români [1].

---

[1] Despre Meletie Sirigos există o întreagă bibliografie. Pomenesc mai jos cele mai importante scrieri despre el. Un prieten şi admirator al lui Sirigos, **Dositei,** Patriarhul Ierusalimului, a scris şi a publicat viaţa lui în cartea: *Τοῦ μακαρίτου Συρίγου, διδασκάλου τε καὶ πρωτοσυγγέλου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἀντίρρησις. Καὶ Δοσιθέου, Πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβείας* (Intâmpinare împotriva capitolelor calvineşti şi a întrebărilor lui Chiril Lucaris, întocmită de răposatul Sirigos, dascălul şi protosinghelul Marei Biserici din Constantinopol. Şi manualul lui **Dositei,** Patriarhul Ierusalimului împotriva nebuniei calvine), Bucureşti 1690. Viaţa lui Sirigos se află pe fila 7 recto şi verso; e reprodusă în **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 2 p. 470—472 şi în **I. Bianu** şi **N. Hodoş,** *Bibliografia românească veche*, vol. 1 p. 311—312. **Nicolai Comneni Papadopoli,** *Istoria gymnasii patavini*, Veneţia 1727, vol. 2 p. 309. **Anastasie Gordios,** *Βίος Εὐγενίου Αἰτωλοῦ* (Viaţa lui Evghenie din Etolia), în **Const. Sathas,** *Bibliotheca graeca medii aevi*, vol. 3 p. 437—439. **G. Zaviras,** *Νέα Ἑλλάς* (Grecia modernă), Atena 1872 p. 443—448. **Const. Sathas,** *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, (Literatura neoelenică), Atena 1868, p. 255—260. **A. Papadopulos-Kerameus,** *Σημείωσις περὶ τῶν ὁμιλιῶν Μελετίου τοῦ Συρίγου* (Notiţă despre omiliile lui Meletie Sirigos), în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, (Buletinul Societăţii istorice şi etnologice a Greciei), 2 (1885—1889) p. 440—447. **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 5 p. 219—221. **J. Pargoire,** *Meletios*

Viaţa lui Sirigos

Meletie Sirigos, născut în Candia, Creta, la 1586, a învăţat carte în patria sa având ca dascăl pe ieromonahul Meletie Vlastòs. Plecând în Italia pentru studii superioare, a învăţat la Veneţia logica cu Teofil Coridaleu, iar la Universitatea din Padova a studiat retorica şi ştiinţele fisicomatimatice. Intorcându-se în Creta, s'a făcut preot şi a predicat cuvântul Domnului în Candia; venind în conflict cu autorităţile veneţiene din Creta pentru chestiuni religioase, este condamnat la moarte şi scapă fugind în Egipet. De acolo, fiind chemat de patriarhul ecumenic Chiril Lucaris, se duce la Constantinopol în anul 1630, unde i se încredinţează biserica *Χρυσοπηγή* (Crisopighi). In această biserică, unde a ţinut multe predici, cari ni s'au păstrat, deschide o şcoală, care funcţionează până la 1639, având ca elevi, printre alţii, pe Panaiotachi Nicusios, dragomanul Porţii, şi pe Ioanachi Porfirita. A luat parte la sinodul local din Iaşi (1641—1642) şi la 1644 se în-

---

Syrigos, sa vie et ses oeuvres, monografie pe care autorul murind n'a apucat s'o sfârşească; s'a publicat în revista *Échos d'Orient*, vol. 11 (1908) p. 264—280 şi 331—340 şi vol. 12 (1909) p. 17—27, 167—175 şi 281—286. **C. I. Dyovuniotis,** *Μελέτιος Συρίγος* (Meletie Sirigos), Atena 1914. Neavând revista *Ἱερὸς Σύνδεσμος* în care s'a publicat lucrarea lui Dyovuniotis, citez după extras. **G. Galetachis,** *Βιογραφικὸν σχεδίασμα περὶ τοῦ Μελετίου Συρίγου* (Schiţă biografică despre Meletie Sirigos), în revista din Alexandria (Egipet) *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*, vol. 24 (1925) p. 5—132.

Sirigos dă de obiceiu la sfârşitul cuvântărilor sale data şi locul unde le ţinea; aceste amănunte interesante le găsim comod în *Échos d'Orient*, vol. 11 şi 12, unde Pargoire, descriind manuscrisele lui Sirigos, reproduce şi toate notiţele de pe ele. Un manuscris al lui Sirigos, conţinând cuvântările, ţinute în Iaşi înaintea lui Vasile Lupu şi a Mitropolitului Varlaam, care a rămas necunoscut până acum, se află în Biblioteca Academiei Române supt nr. 967. Cum în unele din cuvântările cuprinse în acest manuscris se fac urări pentru viaţa îndelungată a lui Vasile Lupu, a Doamnei Ecaterina şi a fiilor lor Ştefan şi Ioan (fol. 181^v, 186^v), pe când în altele, alături de Vasile şi Ecaterina se pomeneşte numai fiul Ştefan (f. 166^r, 170^r), căci Ioan încetase din viaţă, reiese că aceste cuvântări au fost ţinute între anii 1639 şi 1644, când Sirigos se întoarce la Constantinopol. Ioan a murit la 1640, vezi **Miron Costin,** ed. Kogălniceanu, în *Letopiseţele*, Bucureşti 1872, vol. 1 p. 309; **E. Hurmuzaki,** *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. 3 (1884) p. 118; **N. Iorga,** *Studii şi Documente*, vol. 4 (1902) p. 226; **I. Tanoviceanu,** *Apucături vechi ale nouei şcoale istorice, N. Iorga et Comp.*, Bucureşti 1905, p. 20 — 21; **N. Iorga,** *Byzance après Byzance*, Bucureşti 1935, p. 167.

toarce la Constantinopol, unde însă neputând rămânea din cauza duşmăniei patriarhului Partenie al doilea, se duce în Chiò, Azia Mică, de unde se întoarce la Constantinopol cu venirea pe tronul patriarhicesc a lui Ioanichie, reluându-şi reşedinţa în biserica Crisopighi. Duşmanul său Partenie, revenind patriarh, Sirigos pleacă în Triglia, Azia Mică, unde stă până la 1651. Când Ioanichie a recăpătat tronul, după moartea lui Partenie, el se întoarce iarăşi în Constantinopol, la biserica Crisopighi. Sirigos moare la Constantinopol în anul 1664 în vârstă de 78 ani.

In cele de mai sus am rezumat viaţa lui Sirigos după spusele lui Dositei al Ierusalimului, care i-a fost prieten şi admirator până la moarte [1]. Dositei nu spune nicăieri că Sirigos a fost mitropolit. Totuşi cercetătorii români ne asigură că el a fost mitropolit şi anume mitropolit al Proilavului. După mine un omonim contemporan, un Meletie, a fost într'adevăr mitropolit al Proilavului, nu Meletie Sirigos. Să urmărim geneza confuziei între aceşti doi omonimi.

La 1639 se alege ca mitropolit al Proilavului un Meletie [2]. Acest Meletie, mitropolitul Proilavului, se duce la 1644 la Moscova ca să ceară ajutor dela ţar, aducând scrisori de recomandaţie dela patriarhul ecumenic şi dela Matei-Vodă, Domnul Ţării Româneşti. Printre altele Meletie cere dela ţar să scrie lui Vasile Lupu ca să ajute patriarhia, fiindcă el are putere şi mulţi oameni bogaţi pe lângă el (după relaţiunea amănunţită a lui **Muraviev**, vezi mai jos p. 258) [3].

Meletie al Proilavului, sosind la Moscova pela sfârşitul anului 1644, este primit de ţar în ziua de 28 Martie 1645 [4]. Pe acest Meletie

---

[1] Vezi viaţa reprodusă în **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 2: p. 470—471 şi **Bianu-Hodoş,** *Bibliografia românească veche*, vol. 1 p. 311—312.

[2] Vezi mai jos p. 257—259.

[3] Meletie avea scrisori către ţar numai dela Matei-Vodă, cum relatează Muraviev (citat de **Melchisedec,** *Notiţe istorice şi arheologice*, Bucureşti 1885, p. 199), nu şi dela Vasile Lupu, cum afirmă **N. Iorga** în *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor*, ed. 2, Bucureşti 1929—1932, vol. 1 p. 319. Cum putea Meletie să aducă scrisori de recomandaţie dela Vasile-Vodă către ţar şi să ceară ţarului să-l recomande lui Vasile-Vodă?

[4] **Muraviev,** citat de **Justin Frăţiman,** *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia*, Chişinău 1923, p. 293—294.

al Proilavului îl cred identic cu contemporanul său Meletie Sirigos mai mulţi cercetători: **Ghenadie Enăceanu, Émile Picot, Silviu Dragomir, I. Frăţiman** şi **N. Iorga** [1]. Dar analizând faptele cu discernământ, examinând datele şi interpretând documentele păstrate cu spirit critic, ajungem la concluzie că e vorba de două persoane cu nume de Meletie, unul Meletie Sirigos şi celalt Meletie al Proilavului.

Amândoi au acelaşi nume şi sunt contemporani, amândoi se adresează ţarului cerând ajutor. Totuşi sunt două persoane deosebite şi iată pentru ce. Pe când Meletie al Proilavului pleacă spre Moscova cu o scrisoare de recomandaţie cu data de Octomvrie 1644 şi alta cu data de 15 Noemvrie 1644 [2], în acelaşi timp Meletie Sirigos scrie ţarului la 15 Decemvrie 1644 o scrisoare cerând ajutor pentru tipărirea unei cărţi [3]. In anul 1645 luna Martie, când Meletie al Proilavului petrecea la Moscova, ţarul primeşte o scrisoare dela Grecul Ioan Petru, în care printre altele se spune că Meletie *ieromonahul şi predicatorul Sfintei Evanghelii* are gata un catehism care trebue tipărit şi ar fi bine ca ţarul să se milostivească ca să-l tipărească [4].

Aşa dar, Meletie care are un catehism (= Mărturisirea ortodoxă) gata de tipărit, este un ieromonah şi predicator, nu mitropo-

---

[1] **Ghenadie Enăceanu,** *Meşterul Manole şi Petru Movilă,* Bucureşti 1882, p. 299—300 şi 302; **Émile Picot,** în **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique,* 17 siècle, vol. 4 p 116; **Silviu Dragomir,** *Relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul al 17-lea,* în *Analele Acad. Rom.,* secţ. ist., ser. II, 34 (1912) p. 1074; **Justin Frăţiman,** *op. cit.,* p. 290—294; **N. Iorga,** *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de Răsărit,* în *Analele Acad. Rom.,* secţ. ist., ser. II, 36 (1913) p. 219; **acelaşi,** în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine,* 2 (1914) p. 98 şi 103; **acelaşi,** *Istoria literaturii româneşti,* ed. 2, Bucureşti 1925, vol. 1 p. 256 şi 257—258; **acelaşi,** *Istoria bisericii româneşti,* Bucureşti 1928, vol. 1 p. 317 şi 319; **acelaşi,** *Byzance après Byzance,* Bucureşti 1935, p. 170.

[2] **Justin Frăţiman,** *op. cit.,* p. 293.

[3] **Muraviev,** p. 305—306, citat de **Melchisedec.** *Notiţe istorice şi arheologice,* Bucureşti, 1885, p. 205, notă.

[4] **Melchisedec,** *op. cit.,* p. 200—202. Pentru Ioan Petru, vezi şi **Hrisostom Papadopulos,** *Οἱ πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσσίας* (Patriarhii Ierusalimului ca îndrumători spirituali ai Rusiei) Ierusalim 1907, p. 76 şi în revista *Θεολογία,* 2 (1924) p. 389.

lit, de unde reiese că Meletie Sirigos nu este aceeaşi persoană cu Meletie al Proilavului. Melchisedec, reproducând spusele lui Muraviev, scrie exact Meletie al Proilavului, când e vorba de mitropolitul Meletie şi Meletie ieromonahul şi predicatorul când e vorba de Meletie Sirigos [1], pe când Ghenadie Enăceanu adaogă dela sine la Meletie şi cuvintele: mitropolit de Proilava [2]. Dar mai e ceva care confirmă deosebirea acestor doi Meletii. Pe când Meletie al Proilavului era în Moscova la 1644 în luna Decemvrie, Meletie Sirigos ţinea o cuvântare la Constantinopol la 12 Decemvrie 1644, la praznicul sfântului Spiridon în biserica Crisopighi din Constantinopol [3]. Tot în Decemvrie 25 din acelaşi an, Meletie Sirigos ţinea o cuvântare cu prilejul primei liturghii a patriarhului Partenie (înscăunat la 8 Sept. 1644) [4].

Sirigos, după cum am văzut mai sus, avea obiceiul să scrie la sfârşitul manuscriselor sale data şi locul unde s'au ţinut cuvântările precum şi numele lui. Manuscrisele ni s'au păstrat unele autografe, altele copii, în care se reproduc de copişti notiţe lămuritoare, dar la niciunul nu găsim titlul de *mitropolit* alături de Meletie Sirigos. S'ar putea obiecta că din smerenie nu-şi înşira titlurile alături de numele său. Dar cum în unele din ele îşi dă titlul de *ieromonah şi dascăl al Bisericii*, iar în altele, după ce a fost ridicat la treapta de protosinghel, titlul de *protosinghel şi dascăl*, cade şi această obiecţie [5].

In manuscrisul 783 al Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol, care cuprinde o lucrare a lui Sirigos, se află următoarea notiţă autografă a lui Dositei, Patriarhul Ierusalimului: τοῦ μακαριωτάτου καὶ σοφωτάτου κυρίου Μελετίου τοῦ Συρίγου καὶ πρωτοσυγγέλου τῆς Μεγάλης 'Εκκλησίας [6] (a prea fericitului şi prea înţelep-

---

[1] **Melchisedec,** *op. cit.*, p. 199, 201, 205, notă.

[2] **Ghenadie Enăceanu,** *op. cit.*, p. 297, 299, 302.

[3] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Σημείωσις περὶ τῶν ὁμιλιῶν Μελετίου τοῦ Συρίγου* în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, 2 (1885—1889) p. 442.

[4] **A. Papadopulos-Kerameus,** *tot acolo*, p. 441 şi **Pargoire** în *Échos d'Orient*, 12 (1909) p. 167.

[5] Vezi descrierea manuscriselor lui Sirigos făcută de **Pargoire** în *Échos d'Orient*, 11 (1908) p. 272, 273, 274, 276, 279, 280.

[6] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 5 p. 276.

tului chir Meletie Sirigos, protosinghelul Marei Biserici). In manuscrisul 778 al Metohului Sf. Mormânt se chiamă ieromonah și *delegat* al Patriarhiei: συντεθεῖσα ὑπὸ Μελετίου Συρίγου ἱερομονάχου τοῦ Κρητός, λεγάτου τοῦ παναγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Παρθενίου καὶ πάσης τῆς περὶ αὐτὸν ἱερᾶς συνόδου... ,αχμγ'[1] (întocmită de Meletie Sirigos, ieromonah din Creta și delegat al întru tot prea sfântului patriarh ecumenic Partenie... 1643).

In actul din 1662, emis de Nectarie, patriarhul Ierusalimului, și publicat în fruntea Mărturisirii ortodoxe, se spune că la Sinodul din Iași au fost trimiși *prea sfințitul mitropolit* al Nicheei Porfirie și Meletie Sirigos, *dascălul Marei Biserici*[2]. Vrea să zică, Porfirie era mitropolit, iar Sirigos, nu! Dar și în opera postumă a lui Sirigos îndreptată împotriva Calvinismului și editată de Dositei al Ierusalimului (București 1690), atât în titlu, cât și în mai multe locuri, Sirigos e numit: *dascăl și protosinghel*, și atâta tot[3].

Dar și din actul de învoială, încheiat la 1641 între Vasile Lupu și Patriarhia din Constantinopol, reiese că Meletie Sirigos, până la acea dată, era preot și nu mitropolit. In zisul act Vasile Lupu se oferă să achite datoriile scaunului patriarhicesc cu condiția ca în viitor să se ia măsuri severe pentru încasarea și întrebuințarea veniturilor patriarhiei după anume norme; la sfârșitul enumerării acestor norme într'un post-scriptum, Vasile Lupu mai cere ca *prea înțeleptul și prea învățatul dascăl chir Meletie Sirigos, duhovnicul lui, să fie nesupărat și să aibă Biserica ce-i s'a dat cât va trăi, fără să plătească embatic, sau alte dări,* iar pentru prea sfințitul Mitropolit al Monembaziei, care adusese rămășițele lui Ioan, fiul lui Lupu, cere ca Prea Sfinția sa să fie tratat cu cinste și bunăvoință de toți și să nu fie împovărat cu niciuna din contribuțiile, care se vor impune pentru achitarea datoriilor Patriarhiei[4].

N. Iorga, interpretând greșit acest post-scriptum, crede că Lupu cere dela Patriarhie ca Meletie Sirigos «prea înțeleptul și prea învățatul dascăl, care-i e părinte duhovnicesc și *numit la eparhia Proilavului, a Brăilei muntene și a Smilului său*, să se bucure în

---

[1] **A. Papadopulos-Kerameus,** *op. cit.*, vol. 5 p. 272.

[2] Vezi **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 2 p. 210.

[3] **Idem,** *ibid.*, 460, 462, 468, 473.

[4] *Hurmuzaki Documente*, vol. 14, partea 1 p. 146—152 și **C. Delicanis,** *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, Constantinopol 1905, vol. 3 p. 302.

pace de veniturile sale, nefiind supus la nicio dajde»[1]. Tot aşa interpretează Iorga şi în Istoria Bisericii româneşti[2] « în special se va păstra situaţia lui Meletie Sirigul, părintele său duhovnicesc şi se va avea în vedere Mitropolitul de Monembasia ». Tot acolo, puţin mai jos, Iorga explică care era *situaţia* lui Sirigos: înainte de 1644 încă Vasile întemeie o episcopie a *Proilavului*, a Brăilei, pentru oraşele şi ţinuturile ce se ţineau de raiaua turcească. Noua episcopie nu era să facă parte din alcătuirea ierarhică moldovenească, ci stătea de-a dreptul supt autoritatea Patriarhului. Pentru acest loc propuse Vasile pe Meletie Sirigul, care şi fu sfinţit: în această calitate avea să facă el în 1644 drumul la Moscova, cu scrisori de recomandaţie dela amândoi Domnii noştri[3].

Dar din vorbele lui Vasile Lupu, citate mai sus: *prea înţeleptul şi prea învăţatul dascăl chir Meletie Sirigos să fie nesupărat şi să aibă biserica ce-i s'a dat cât va trăi, fără să plătească embatic*, reiese clar că Sirigos era preot şi nu mitropolit. Dacă admitem că era mitropolit, cum se explică atunci faptul că Lupu, vorbind de Mitropolitul Monembaziei îl numeşte prea sfinţitul mitropolit, iar lui Sirigos nu-i dă titlul de *mitropolit*, nu-i dă calificativul de *prea sfinţit*, ci îl numeşte simplu: chir Sirigos? De sigur fiindcă era un simplu preot.

Dar mai vine şi cuvântul *embatic* care confirmă acest lucru. *Embaticul* (ἐμβατίκιον) e un termen consacrat pentru darea anuală pe care o dă un preot (pentru biserica parohială, care i s'a încredinţat) chiriarhului, adică patriarhului în Constantinopol, mitropoliţilor şi episcopilor în eparhie. Preoţii, care aveau biserici, plăteau anual *embatic*, arhierei însă ζητομιρίον[4], *o redevenţă anuală*, proporţional cu veniturile eparhiei, prin care se achita impozitul plătit de Patriarhie către *mirie*, adică către tezaurul pu-

[1] **N. Iorga,** *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de Răsărit*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 36 (1913—1914) p. 219; **acelaşi,** în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, 2 (1914) p. 96 şi 103.

[2] Ediţia 2, Bucureşti 1929, vol. 1 p 317.

[3] **N. Iorga,** *ibid.*, p. 319.

[4] Τὸ ζητομιρίον τῶν ἀρχιερέων (redevenţa *arhiereilor*) spune actul sinodal din 1757 publicat în **Constantin G. Mano,** *Documente privitoare la familia Mano*, Bucureşti 1907, p. 145.

blic. In cazul nostru, cum Lupu cere dela Patriarhie să-i se lase lui Sirigos *biserica*, ce-i se încredinţase *fără să plătească embatic*, nu *rămâne* nicio îndoială că e vorba de un *preot*, care are o biserică parohială, nu de un *mitropolit*. Şi ştim precis că lui Meletie Sirigos i se încredinţase biserica *Crisopighì* [1] (Χρυσοπηγή) din Constantinopol, pentru care avea să plătească *embatic* către Patriarhie. Vrea să zică, în actul de mai sus e vorba de o biserică, nu de un scaun mitropolitan [2]!

---

[1] Biserica numită Χρυσοπηγή (Izvorul de aur) se afla în Constantinopol, în suburbia Galatà; în această biserică şi-a fixat şcoala Meletie Sirigos, imitând pe înaintaşul său Teofan Eleavulcos. Despre *Crisopighi* vorbeşte des **Şt. Gerlach,** *Türkisches Tagebuch*, Frankfurt a. M. 1674, p. 62, 83, 167, 470; cp. şi **A. Papadopulos-Kerameus** în *Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς* (Calendarul Răsăritului), pe anul 1883, p. 235 şi 237 ; **G. P. Gheorghiadis,** *Ὁ ἐν Γαλατᾷ ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου* (Biserica Sf. Ioan din Galata), Constantinopol 1898, p. 22—24; **M. Ghedeon,** *Βυζαντιναὶ ἐκκλησίαι.* (Biserici bizantine), Constantinopol 1900, p. 19 şi 78—83. La 1659 s'a întâmplat un foc mare şi printre altele a ars şi biserica Crisopighi, cum ne spune Dositei al Ierusalimului, vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας* (Analecte de spicuire ierosolimitană), Petrograd 1891, vol. 1 p. 281.

[2] *Embaticul* (sinonim cu emphyteosa) este suma pe care o plăteşte cineva ca arendă pe termen lung pentru un loc, sau casă; dreptul de uzufruct (ἐμβατευτικόν sau ἐμβατικὸν δίκαιον) din Bizanţ, a fost păstrat şi în dreptul canonic după căderea Constantinopolului în ce priveşte bisericile parohiale şi preotul care obţinea o biserică avea să plătească o dare anuală, numită *embatic*, chiriarhului. **Adamantie Coray** în ale sale *Ἄτακτα*, Paris 1832, vol. 4 p. 118, explică foarte bine ce e embatic : τιμὴ ἀργυρικὴ τὴν ὁποίαν πληρώνει εἰς τὸν ἐπίσκοπον ὁ ἐφημέριος διὰ τὴν ἄδειαν νὰ λειτουργῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν (suma de bani ce plăteşte parohul episcopului pentru dreptul de a sluji în biserică).

După **M. Ghedeon,** (*Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς* pe anul 1883, Constantinopol 1882, p. 264 şi *Ἐκκλησίαι βυζαντιναί* de acelaşi Ghedeon, Constantinopol 1900, p. 35—36), cea mai veche menţiune a embaticului în acest sens se află în *Istoria patriarhică* (publicată de Martin Crusius în a sa *Turcograecia*, Basel 1584, p. 175 şi 179—180), unde se spune că embaticul a fost introdus de patriarhul Constantinopolului Ioasaf al 2-lea (1555—1565). Dar embaticul pare a fi mult mai vechi de cum crede Ghedeon; Nifon al 2-lea, patriarhul Constantinopolului (1497—1498), care precum se ştie a fost şi în ţară mitropolit al Ungrovlahiei, printr'un act al sinodului constantinopolitan desfiinţează embaticul. Prin urmare exista şi înaintea lui (actul e publicat de **Ep. Stamatiadis** în *Ἐκκλησιαστικὰ σύλλεκτα*, Samos 1891, p. 37—43; despre embatic vezi tot acolo, p. 41). Vezi şi Beratul patriarhului ecumenic Chiril al 5-lea din 1754, publicat de **M. Ghedeon,** *Βραχεῖα σημείωσις*

[Manuscrisul se oprește aci. La 1644, indictionul 13, Septemvrie, se pune canditatura *ieromonahului chir Sirigos*, *dascălul*, la scaunul

---

περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡμῶν δικαίων (Notă scurtă despre drepturile noastre bisericești), Constantinopol 1909, p. 58 și **Constantin Mano,** *Documente privitoare la familia Mano*, București 1907, p. 147, de unde reiese că embaticul este o dare ce se încasează de arhierei dela preoții, cărora li s'a încredințat o biserică. In condicile veniturilor patriarhiei din Constantinopol sunt trecute sumele ce plătea fiecare biserică din Capitală ca *embatic*. (**M. Ghedeon,** *'Εκκλησίαι βυζαντιναί* (Biserici bizantine), Constantinopol 1900, p. 35—38).

Prin regulamentul pentru subvenția patriarhului și despre veniturile arhiereilor din 1862 (Κανονισμὸς περὶ πατριαρχικῆς ἐπιχορηγήσεως καὶ ἀρχιερατικῶν προσόδων) *se desființează printre altele și embaticurile, dările preoților, cărora li se încredința o biserică parohială.* (Dr. **N. Milaș,** *Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας* μεταγλωττισθὲν ἐκ τῆς γερμανικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὑπὸ Μελετίου 'Αποστολοπούλου, Atena 1906, p. 774, n. 5).

Dar și egumenii greci din țară, cari conduceau mânăstirile închinate, plăteau anual autorității de care depindeau drept embatic o sumă proporțională cu veniturile lor și pe deasupra încă o sumă, numită ψαλτικόν, care revenea personal patriarhului. Egumenul de Căluiu dă ca embatic 300 lei: 300 γρόσια ὑπόσχομαι νὰ δίδω τὸν κάθε χρόνον ἐμβατίκιον καὶ 500 γρόσια τώρα ἐμπρὸς τὸ ψαλτικὸν τῆς Μακαριότητός της (300 de lei făgăduiesc să dau ca embatic pe fiecare an și 500 de lei acum anticipat ca onorar al Fericirii Tale). Traducerea pasajului de mai sus, făcută de Iorga, sună: și 500 de lei acuma în fața psaltului Fericirii Tale, ceea ce, după mine, n'are niciun sens, (vezi *Hurmuzaki Documente*, 14, 2 p. 1236). Ψαλτικὸν însemnează: *plata, onorarul psaltului,* și pe urmă în genere : onorar, (vezi **G. Ventoti,** *Λεξικὸν τρίγλωσσον*, Viena 1790, vol. 3, supt cuvânt și **H. Gelzer,** *Der Patriarchat von Achrida*, Leipzig 1902, p. 223, care traduce exact cuvântul ψαλτικόν *Abgabe der Metropoliten und Bischöfe an den Patriarchen.* Revenim la egumenii greci din țară. Egumenul dela Pobrata, dela Taslău, dela Soveja dau ca embatic câte 50 de lei, cel dela Bârnova 30 de lei (vezi *Hurmuzaki Documente*, 14, 2 p. 1246; cf. și p. 1243). Și stavropighiile dădeau câte un mic dar Patriarhiei în bani sau în natură ca semn de supunere; stavropighia Bisericii Maicii Domnului din Ismail, din eparhia Proilavului, dă « ca semn de supunere » 10 ocale de icre și nimic altceva (*Hurmuzaki Documente*, 14, 1 p. 171).

Unii cercetători au confundat și confundă încă **embaticul** cu μπακίον sau βακίον, cuvânt care revine foarte des în documentele bisericești. Așa de pildă, **A. S. Alivizatos,** profesor de dreptul canonic la Universitatea din Atena, în *'Ελευθερουδάκη 'Εγκυκλοπαιδικὸν λεξικόν*, vol. 5 p. 501, explică că τὰ ἐμβατικὰ ἢ βακία erau banii plătiți de preoții episcopilor pentru dobândirea unei enorii. **N. Iorga** crede că βακίον e o dare specială (**N. Iorga,** *Vasile Lupu ca următor al împăraților de Răsărit*, în *Analele Acad. Rom.*, secț. ist., ser. II, 36 (1913—1914) p. 216; **același,** în *Bulletin de la section*

vacant al Adrianopolului, la care însă se alege Neofit [1]. Sirigos şi-a pus candidatura şi la alegerile arhiereşti din Sofia şi Anghira dar n'a fost niciodată ales mitropolit [2].]

---

historique de l'Académie Roumaine, 2 (1914) p. 99 şi **acelaşi**, *Byzance après Byzance*, Bucureşti 1935, p. 166) şi traduce cuvântul cu **bacurile** (?) în *Hurmuzaki Documente*, 14, 1 p. 161.

Cuvântul μπακίον însă vine din turcescul βακί, sinonim cu bakaià şi înseamnează: *arrérages*, *rămăşiţe de plată* precum reiese chiar din contextul documentelor, unde des se adaogă explicaţia cuvântului străin şi se distinge de embatic: epitropii Patriarhiei au dreptul λαμβάνειν πάσας τὰς τῆς Μεγάλης 'Εκκλησίας εἰσόδους.. ἢ σταυροπηγίων, ἢ ἐξαρχιῶν, ἢ ἐμβατικίων, ἢ βακίων (să încaseze toate veniturile Marei Biserici provenind... fie din stavropighii, fie din exarhii, fie din embaticuri, fie din rămăşiţe (vezi **C. Delicanis**, *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, Constantinopol 1905, vol. 3 p. 322 şi **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 4 p. 421). Actul e din 1635. Neofit al Corintului nevrând să plătească τά τε χαράτζια αὐτοῦ καὶ τὴν ζητείαν καὶ τὰ *ὀφειλόμενα* μπακία (nici haraciul, nici redevenţa, nici rămăşiţele *datorite*), vezi **É. Legrand,** *op. cit.*, vol. 4 p. 347. Actul e din 1624. Explicaţia adăogată: ὀφειλόμενα (*datorite*) e concludentă pentru înţelesul cuvântului μπακίον. In acelaşi sens revine şi în enciclica trimisă la 1577 de patriarhul ecumenic Ieremia către mitropoliţi pentru încasarea veniturilor Patriarhiei, dar editorul ei **É. Legrand,** neînţelegând cuvântul μπακίον, l-a redat greşit. Acolo se vorbeşte de exarhii cari au fost trimişi în eparhiile diocesei patriarhiceşti ca să încaseze τὰ αὐθεντικὰ χαράτζια καὶ τὰ ἄλλα δικαιώματα ἡμῶν κατὰ τὸ δοθὲν αὐτοῖς ἡμέτερον πατριαρχικὸν κατάστιχον τῆς δ' καὶ ε' ἰνδικτιῶνος, τὰ *τεμπάκια*, ἤτοι τὰ ὀφειλόμενα ἐκ πολλοῦ καὶ τἆλλα πάντα τὰ ἀνήκοντα ἡμῖν δικαιώματα. Supt cuvântul neexistent, *τεμπάκια*, greşit tipărit, se ascunde sigur cuvântul μπακία, împreunat fără rost cu τε, prin urmare citeşte: τά τε μπακία (exarhii au dreptul să încaseze haraciul împărătesc ca şi celelalte drepturi ale noastre, potrivit cu catastiful nostru patriarhicesc din a 4-a şi a 5-a indiction, precum şi rămăşiţele, adică ce ni se datoreşte de demult şi celelalte sume, ce ni se cuvin). Fraza lămuritoare, care se pune alături de cuvântul străin μπακία, aruncă deplină lumină asupra textului. Enciclica s'a publicat de **É. Legrand,** în *Notice biographique sur Jean et Théodose Zygomalas*, Paris 1889, p. 120—122, după Codex Tubingensis Mb. 37 fol. 7—9.

[1] Vezi **Dositei,** Patriarhul Ierusalimului, *Νομικὴ συναγωγή*, fol. 129, apud **Ghenadie Arabagioglu,** *Φωτίειος βιβλιοθήκη*, Constantinopol 1933, vol. 1 p. 170—171, nota 3; cf. şi **Ghermanos,** mitropolitul Sardelor, *'Επισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Θράκης* în revista *Θρακικά*, 6 (1935) p. 41.

[2] Vezi **Mitropolitul Atinagoras,** *'Ο θεσμὸς τῶν Συγκέλλων ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ* în revista *'Επετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 9 (1932) p. 255.

Mitropolia Proilavului[1].

Când s'a înfiinţat Mitropolia Proilavului nu ştim precis. La 1590 Nectarie iscăleşte ca fost Mitropolit al Proilavului actul sinodal al Patriarhiei din Constantinopol prin care se înfiinţează Patriarhia Rusiei[2]. De unde reiese că Mitropolia exista şi înainte de 1590, şi probabil Nectarie n'a fost primul mitropolit al acestei eparhii.

Documente menţionând alţi mitropoliţi ai Proilavului nu ni s'au păstrat — cel puţin eu nu cunosc asemenea mărturii — prin deducere însă putem să împingem în sus înfiinţarea acestei mitropolii cu aproape un secol, şi anume, recurgând la listele mitropoliţilor şi episcopilor Patriarhiei ecumenice, care liste pomenesc Proilavul ca existând pe la sfârşitul secolului al XV-lea.

Asemenea liste, *notitiae episcopatuum*, numite în greceşte ἐκθέσεις şi τακτικά, fiindcă în ele se cuprindea ἡ τάξις τῶν ὑποκειμένων μητροπόλεων τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως (orânduiala mitropoliilor supuse scaunului Constantinopolului), au existat multe în decursul veacurilor şi se schimbau din când în când după împrejurările politice odată cu pierderile sau noile cuceriri ale imperiului bizantin. In listele noi se introduceau unele schimbări, dar nu prezintau starea exactă a scaunelor supuse Patriarhiei; mitropolii pierdute se menţineau încă în listă cu nădejdea de a le recăpăta dela duşmanii imperiului, iar noile mitropolii asupra cărora se întinsese jurisdicţia Patriarhiei câteodată nu se treceau în listă din inerţia biurocraţiei bizantine.

[[1] Introducerea de faţă, care precede lista mitropoliţilor Proilavului, este numai începutul introducerii, pe care din nefericire regretatul nostru unchiu n'o terminase, cu multe spaţii albe redate de noi prin puncte de suspensie].

[2] Vezi W. Regel, *Analecta byzantino-russica*, Petropoli 1891, p. 90.

Cele din urmă liste ale imperiului bizantin sunt: a lui **Andronic Paleologul** bătrânul, alcătuită după 1256 [1], a lui **Andronic Paleologul** al 3-lea, alcătuită înainte de 1359 [2] și a patriarhului ecumenic **Nilos** (1380—88) [3].

In *Cronograful* lui **Dorotei al Monembaziei** și în *Cronograful* lui **Cigala** se dă lista mitropoliilor a lui Andronic Paleologul al 3-lea.

. . . .

In aceste liste, alcătuite pe când Bizanțul exista încă ca imperiu independent, nu figurează Proilavul, se menționează însă Mitropolia *Vicinei*, a *Ungrovlahiei* și a *Moldovlahiei*.

Abia după ce imperiul bizantin cade supt jugul turcesc, într'o listă alcătuită pe la sfârșitul secolului al XV-lea găsim menționată mitropolia Proilavului ca având locul al 55-lea în seria mitropoliilor supuse Patriarhiei ecumenice, imediat după mitropolia Dristrei care are al 54-lea loc în listă. Această listă, despre care H. Gelzer spune că s'ar putea admite cu o oarecare siguranță că s'a alcătuit în a doua jumătate a secolului al XV-lea, a fost editată pe bază a 17 manuscrise în *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatuum* de **Heinrich Gelzer**, München 1901 (în *Abhandlungen derk. bayer. Akademie der Wiss.* I. Cl. XXI. Bd. III. Abth.), p. 628—637. Unul din aceste manuscrise e după Gelzer, din al XV-lea secol (ibid., p. 621), altul din 1519 (ibid., p. 624), altul din 1523 (ibid., p. 622), iar celelalte 14 din al XVII-lea și al XVIII-lea secol. Pe baza acestei liste suntem îndreptățiți să admitem că Mitropolia Proilavului, care nu figurează în lista lui Andronic Poleologul al 3-lea alcătuită înainte de 1359 și a Patriarhului Nilos, alcătuită pe la 1359, dar figurează în lista alcătuită în timpul turcocrației, pe la sfârșitul secolului al XV-lea, s'a înființat între aceste două date din urmă, fără să putem preciza exact când, până la descoperirea altor informațiuni documentare, în orice caz înainte de 1500.

. . . .

---

[1] Vezi *Ungedruckte und ungenügend veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatuum* de **Heinrich Gelzer,** München 1901, p. 594 (în *Abhandlungen derk. bayer. Akademie der Wiss.* I. Cl., XXI. Bd. III. Abth.).

[2] *Ibid.*, p. 606.

[3] *Ibid.*, p. 611.

Lista mitropoliţilor Proilavului pe care o dau mai jos este o mică contribuţie lacunară. Pentru alcătuirea acestei liste am avut supt ochi o mică parte din Condicile patriarhiei ecumenice. O cercetare sistematică a tuturor acestor condici ar împlini de sigur multe lacune şi ar preciza datele succesiunei mitropoliţilor; şi dacă s'ar mai cerceta şi arhivele turceşti, am putea avea lista exactă a mitropoliţilor Proilavului. Lista mea n'are altă pretenţie decât să adaoge câţiva mitropoliţi, să elimine câteva nume greşit strecurate în lista Proilavului şi să precizeze unele date.

Se ştie că în asemenea cercetări precizia şi siguranţa sunt greu de atins şi pentru alte motive, dar şi pentrucă obiceiul nefast al ierarhilor de a iscăli cu o semnătură sau o parafă ieroglifică, ceea ce pricinueşte editorului chinuri de descifrare, nebănuite de nespecialişti, şi confuzii la tot pasul. Cercetătorul care vine să utilizeze un document, publicat independent de mai mulţi editori, constată de multe ori că cutare editor a citit aceeaşi parafă, într'un fel, iar altul într'un alt fel şi al treilea cu desăvârşire altfel, sau că al treilea, mai scrupulos, a lăsat la semnătură sau la numele mitropoliei loc alb. Cititorul poate afla un caz concret mai jos la anul 1621 unde un editor citeşte: al *Proilavului* iar altul al *Preslavei*, sau la anul 1580 unde un editor citeşte al *Proilavului*, iar altul *fost al Hiosului*. De sigur în amândouă cazurile trebue exclusă citirea: al Proilavului. Dacă am dat-o (în paranteze) e numai ca să previn închipuite descoperiri ale cercetătorilor viitori, care, găsind acele citiri eronate, mi-ar imputa scăpări din vedere şi lacune. Deja lucrarea mea are multe lacune, n'aş vrea să i se puie în sarcină şi altele. Cu acest prilej vreau să atrag atenţia cititorilor că nu trebue să aibă încredere oarbă în citirea parafelor date de editori; majoritatea lor fiind grăbiţi, sau nepregătiţi paleograficeşte, nu-şi dau silinţa să citească cu atenţie, sau să consulte şi alte documente contemporane publicate şi nepublicate, în care revin aceleaşi semnături, sau să controleze listele patriarhilor şi mitropoliţilor publicate, ca să vadă care anume mitropolit ocupa la cutare an cutare scaun, şi astfel să citească sigur parafa dinaintea lor. De multe ori se întâmplă ca unul şi acelaşi editor să citească o parafă într'un fel după impresia momentului, iar după două pagini s'o citească într' altfel. Exemple de asemenea editori am multe în vedere, dar mă mărginesc să atrag atenţia cercetătorilor asupra mo-

dului arbitrar şi insuficient în care s'a publicat *Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei* de **Ghenadie Enăceanu.** Las la o parte metoda greşită cu care s'a editat textul, indicarea nepractică a paginaţiei originalului, notiţele confuze şi irelevante care însoţesc textul, ignoranţa terminologiei bisericeşti şi greşelile de traducere, cari schimbă cu totul sensul documentelor şi insist asupra citirei semnăturilor, care compromite această ediţie şi induce în eroare pe cercetătorul care s'ar întemeia pe ea.

Editorul unui asemenea document nu numai că trebue să fie pregătit din toate punctele de vedere, dar în primul rând trebue să fie cinstit şi cu scrupule, având în vedere răspunderea pe care şi-o asumă faţă de cercetările viitoare, şi ori de câte ori nu e sigur de citirea unei semnături să lase locul alb şi să atragă atenţia cititorului, nu să dea o oarecare citire ca sigură, conştient fiind că citirea lui e nesigură. Adevărat savant nu e acela, care îşi dă aiere că pentru el nu există dificultăţi, că el e omniştient, ci acela care ca Socrate mărturiseşte sincer că nu ştie, ori de câte ori se află înaintea unei probleme pe care nu o poate deslega. Recunosc că cele spuse mai sus sunt adevăruri cunoscute, dar cred că trebuesc mereu repetate, fiindcă nu sunt îmbrăţişate îndeobşte cum ar trebui cu o riguroasă scrupulozitate, după care putem să ne aşteptăm la lucrări ştiinţifice, cari să inspire încredere şi să scăpăm de noianul de improvizaţii cari ne încarcă.

. . . .

Punând Condica Sfântă la baza ediţiei, recurgând la codicile Patriarhiei ecumenice spre completare (la manuscrisele originale, nu la publicaţiile ulterioare, de multe ori greşite), utilizând toate actele cari nu există astăzi în Condica, dar care s'au publicat ulterior din felurite provenienţe, viitorul editor ne va da o carte în care cercetătorul să poată avea încredere în ce priveşte textul documentelor.

In ce priveşte însă semnăturile arhiereilor, niciun editor nu poate pretinde să-l credem pe cuvânt; semnăturile întortochiate şi parafele ieroglifice, cari de cari mai greu de citit, se descifrează cu o aşa mare greutate, încât trebuesc date toate, împreună cu citirea editorului, şi în facsimile. Toate? Da, absolut toate, cel puţin în ediţia Condicii Sfinte, dacă nu şi în publicarea documentelor, publicate răsleţ. Numai aşa s'ar putea verifica cu timpul de

cititorii ulteriori, îndreptându-se ici colo citirile greşite. Numai aşa am putea avea un îndreptar, care să ne inspire încredere, la care recurgând totdeauna, ori de câte ori descoperim acte răsleţe, am putea verifica semnăturile după cele din Condica Sfântă cu actele ce avem de publicat.

Se înţelege că actele cuprinse în *Condica Sfântă* le vom deosebi de cele de altă provenienţă, fie prin caractere tipografice deosebite, fie dându-le în apendice, ca cititorul să fie în stare să ştie de unde provine fiecare act. Căci de multe ori pentru motive politice sau personale un domn sau un mitropolit nu punea în Condică actele care nu-i conveneau, sau chiar smulgea din ea ulterior actele cari ar fi pus în lumină nefavorabilă un procedeu samavolnic al lui, şi aşa Condica ni s'a transmis ciuntită, *purificată* anume, ca orice carte oficială, albastră, roşie sau portocalie. Noua ediţie, completată aşa cum am arătat mai sus, ne va da tot ce trebuia să cuprindă ea în mod sincer şi astfel va fi o icoană fidelă a vieţii bisericeşti pentru răstimpul pe care îl acoperă. Iar pentru actele cari lipsesc din ea, cercetătorul va trebui să afle motivele înlăturării lor.

Şi dacă la sfârşitul ediţiei se vor da tabele cronologice ale documentelor, cuprinse în carte, şi indice de nume de persoane (de botez şi de familie, unde se poate), de nume de patriarhi mitropoliţi, episcopi etc., indicându-se alături şi scaunul şi anul respectiv, dacă se vor da în indice de patriarhii, mitropolii, episcopii, mânăstiri etc. şi indice de cuvinte slavone, greceşti, turceşti, mai greu de înţeles, atunci ni s'ar hărăzi un document de cercetare lesne de consultat, rodnic în cercetări viitoare şi vrednic de toată încrederea.

Aceste procedeuri, simple dar imperios necesare pentru orice ediţie de documente şi de texte vechi, trebuiesc mereu accentuate, fiindcă editorii nu s'au pătruns de importanţa lor, sau de lene fug de ele, şi aşa constatăm că în loc de progres ştiinţific, facem regrese. Se publică cărţi voluminoase fără indice, ba chiar fără tablă de materii, iar *Documentele Hurmuzaki* cari mai înainte aveau şi câte un indice sumar, rareori alcătuit cum trebue, acum în urmă nici atâta.

Şi Patriarhia şi Sfântul Sinod, dacă ar pricepe importanţa acestui instrument aşa cum mi-l închipuiesc, ar face un act evla-

vios faţă de trecutul Bisericii şi ar deschide un izvor curat, la apele căruia s'ar adăpa cercetătorii viitorului.

Dar o asemenea lucrare de acribie filologică şi istorico-bisericească trebuie încredinţată nu unui tahigraf grafoman oarecare, care ar schimonosi textele şi ar turbura izvoarele trecutului, cum a făcut Ghenadie Enăceanu, ci unui teolog sau filolog cu pregătire paleografică, istorică şi filologică, care, cunoscând limbile în care s'au scris actele Condicii, să ni le dea în limba română pe cele scrise româneşte, iar pe cele scrise în slavoneşte sau în greceşte, în limba originalului, însoţite de traducerea lor în limba română.

Şi dacă alegerea s'ar opri asupra Profesorului dela Facultatea de Teologie din Bucureşti, Nicolae Popescu, care pe lângă cunoştinţele sale de istorie şi paleografie, posedă limbile respective şi e un cercetător conştiincios, am speranţă că vom avea cartea mult dorită, care va fi spre mare folos al ştiinţei şi spre fala iniţiatorilor.

Ceea ce am spus pentru Condica Sfântă a Mitropoliei Ungro-Vlahiei, se aplică şi Condicii Sfinte a Mitropoliei Moldovei şi Sucevei, ediţia căreia ar fi indicat s'o ia asupră-şi Mitropolia Moldovei. Cu ea sarcina va fi mai grea din cauză că nu ni s'a păstrat decât în acte răsleţe mai vechi, unele publicate, altele păstrate în manuscris; trebue deci întâi căutată şi pe urmă publicată în întregime. Că a existat o *Condică Sfântă a Moldovei şi Sucevei* mai veche e documentar adeverit. Din această Condică au făcut parte, şi nu se ştie în ce împrejurări s'au smuls din ea, şi ni s'au păstrat în original două acte, care mărturisesc de existenţa ei. Unul, este actul de caterisire a episcopilor moldoveni, care părăsind turma lor au fugit împreună cu Domnul lor Ieremia Vodă în Polonia, când Mihai Viteazul triumfător intră în Iaşi în anul 1600. Celalt este un act de despărţenie. La sfârşitul acestor două acte se spune, în primul: *s'a trecut în prezenta Condică Sfântă a prea sfintei Mitropolii a Sucevii şi a toată Moldova în anul 7108 Iunie 2*, în al doilea: *s'a trecut în prezenta Condică Sfântă a prea sfintei Mitropolii a Sucevii în anul 7108, Iulie 26* [1].

---

[1] Originalele se păstrează în Muzeul ardelean din Cluj; s'au publicat de **N. Iorga** în *Studii şi Documente*, vol. 9 p. 29—37 după reproducerile fotografice păstrate în Biblioteca Academiei Române. S'a reprodus primul act în întregime, al doilea în regest în *Hurmuzaki Documente*, vol. 14, 1 p. 109—111, cu greşeli de citire: în loc de indiction 13, s'a citit 16 de Iorga.

Alte acte din care s'ar reconstitui Condica Sfântă a Mitropoliei Moldovei şi Sucevei se păstrează în Condicile Patriarhiei ecumenice şi în *Νομικὴ συναγωγή* a lui **Dositei al Ierusalimului** [1].

O parte din Condica Sfântă a Moldovei a publicat **N. Iorga** în *Buletinul Comisiei istorice a României*, vol. 3 (1924) p. 2—41, parte cuprinzând anii 1750—1842. Iorga nu descrie manuscrisul după care a făcut ediția, nici nu indică în ce depozit public sau privat se păstrează originalul.

. . . .

Văzând încurcătura ce există în şirul Mitropoliților Proilavului, am înşirat numele lor cronologic de unde i-am putut găsi şi am adăogat la fiecare şi actele semnate sau emise de el în calitatea sa de mitropolit. M'am gândit să înlesnesc astfel sarcina viitorului cercetător, care va întocmi istoricul mitropoliei Proilavului, punându-i la dispoziție câteva date documentare fixe.

Dar mai e şi alt ceva, care trebue relevat. In acele timpuri sbuciumate când regiuni întregi treceau succesiv dela o stăpânire la altă, se întâmpla ca o parte a unei eparhii să fie rusească şi cealaltă turcească. Aşa s'a întâmplat cu eparhia Proilavului, unde găsim concomitent doi mitropoliți, unul în regiunea rămasă în stăpânirea Turcilor, atârnând de Patriarhia ecumenică, altul în părțile cucerite de Ruşi, stând în legătură cu Sinodul rusesc. Era necesar să înregistrez actele emise de aceşti mitropoliți gemeni, ca să nu creadă cineva, întâlnind în documente la o anume dată doi mitropoliți ai Proilavului cu nume deosebite, că e vorba de o eroare.

. . . .

Numele eparhiei revine în actele greceşti originale şi în traducerile lor supt diferite forme. Cuvântul Brăila grecizându-se s'a făcut Prailov (Πραΐλοβον) şi aşa iscălesc cei mai vechi mitropoliți cunoscuți [2]. Din Prailov s'a făcut Proilav (Προΐλαβον) şi

[1] Vezi de pildă mai multe acte reproduse după Codicile Patriarhiei ecumenice de **C. Delicanis** în *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, Constantinopol 1905, vol. 3, p. 335, 388, 426, 437, 481, 482, 485, 492, etc. Vezi şi **Dositei**, *Νομικὴ συναγωγή*, editată de **Const. Sathas** în *Bibliotheca graeca medii aevi*, vol. 3 p. 547—604.

[2] Vezi lista mai jos la anul 1590.

această formă ne întâmpină mai des până în timpurile moderne. Alături însă de forma Proilav mai revin şi formele Proilavia.

. . . .

Am dat de multe ori titulatura întreagă a mitropoliţilor, deşi din formulele de felul acesta nu poţi să tragi concluzii sigure; la asemenea titluri se pun şi ţări şi eparhii cari nu mai erau supt oblăduirea chiriarhilor, dar se repeta formula consacrată. In titulatura împăratului Austriei Franţ Iosif, ca să iau un exemplu mai recent, câte ţări nu figurau, cari nu mai aveau nicio legătură cu Austria! In titulatura mitropoliţilor Moldovei câtă vreme nu figura formula: al Moldovei şi Sucevei fără ca Suceava să fie supt jurisdicţia lor!

. . . .

Lista mitropoliţilor Proilavului 1590—1828.

[Gavriil] 1580

Gavriil, ca membru al Sinodului Patriarhiei din Constantinopol, iscăleşte actul publicat în revista *'Εκκλησιαστική 'Αλήθεια*, 2 (1881—1882) p. 731 de **Minas Hamudopulos,** prin care act fostul domn al Moldovei Petru Şchiopul dăruieşte casele lui bisericii Patriarhiei ecumenice. Trebue să observ însă că **Manuil Ghedeon,** tipărind actul în *Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ ναοῦ*, Constantinopol 1884, p. 67 şi 145, fără să cunoască prima tipărire a lui Hamudopulos, în loc de ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Προϊλάβου Γαβριήλ (smeritul mitropolit al Proilavului Gavriil) citeşte şi editează: ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης πρώην Χίου Γαβριήλ (smeritul fost mitropolit al Hiosului Gavriil) [1].

După cucerirea insulei Hios de către Genovezi (1346—1566) mitropolitul ortodox a fost înlocuit printr'un *dicheu.* Mitropoliţii ortodocşi reapar după cucerirea turcească a insulei (1566) şi printre ei între anii 1571—1577 e pomenit un Gavriil, Gavriil Calicanţaros. **Crusius** în *Turcograecia*, Basel 1584, p. 506 pomeneşte pe Gavriil ca fiind mitropolit al Hiosului în anul 1575, iar din **Gerlach** ştim că acest Gavriil, fiind îndepărtat dela mitropolia Hiosului, a fost surghiunit în anul 1577 la Sf. Munte [2]. Numai o verificare a semnăturii, sau noi documente pot lămuri pe deplin dacă la 1580

---

[1] Actul se află şi în manuscrisul nr. 11, f. 22 al *Silogului literar grecesc din Constantinopol*, vezi descrierea lui în **A. Papadopulos-Kerameus,** *Κατάλογος τῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων* publicat în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος, 'Αρχαιολογικὴ ἐπιτροπή* suplimentul vol. 20—22 (1892) p. 96.

[2] **Gerlach,** *Tagebuch*, Francfurt 1674, p. 100 şi 323—324.

a păstorit Proilavul un Gavriil [1], deci, fiindcă mi se pare dubios, îl pun în paranteză.

Nectarie ante 1590

Nectarie, fost mitropolit al Proilavului.

Antim 1590

Antim mitropolit al Proilavului.

Amândoi iscălesc actul sinodal al Patriarhiei din Constantinopol din 1590, luna Mai, împreună cu alţi 106 ierarhi şi clerici, primul ca fost al Proilavului: ὁ Πραϊλόβου πρώην Νεκτάριος, al doilea ca mitropolit al Proilavului: ὁ Πραϊλόβου Ἄνθιμος, prin care act se întemeiază patriarhia Rusiei [2].

[Grigorie] 1621

Grigorie iscăleşte actul sinodal al Patriarhiei din Constantinopol prin care s'a ales patriarh Chiril Lucaris. Actul aflat în manuscrisul Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol nr. 224 vechiu = nr. 4 nou, cuprinde printre alţi mitropoliţi şi pe **Grigorie al Proilavului** (Ὁ Προϊλάβου Γρηγόριος) cel puţin după citirea lui M. Ghedeon, care copiindu-l l-a trimes lui **A. Dimitracopulos**, care l-a publicat în *Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν νεοελληνικὴν φιλολογίαν Κωνσταντίνου Σάθα* (Adaose şi îndreptări la literatura neogreacă a lui Constantin Sathas), Lipsca 1872, p. 40; cf. şi **M. Ghedeon,** *Πατριαρχικοὶ πίνακες* (Liste patriarhiceşti), Constantinopol 1890, p. 550 nota 954. Dar acelaşi act, publicat de **É. Legrand** în *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 4 p. 340—342 în loc de: **Grigorie al Proilavului** are scris cu litere slavoneşti **Grigorie al Preslavei** (Πρεσλάβας Γρηγόριος σλαυϊκοῖς γράμμασι). Tot aşa cu semnătura Grigorie al Preslavei, editează şi **C. Delicanis** actul după Condica patriarhicească nr. 2, p. 23 [3].

---

[1] Despre Gavriil al Hiosului vezi **I. Foropulos,** *Ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου* în revista *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 19 (1899) p. 23—24; **C. Amantos,** *Seria mitropoliţilor insulei Hios dela 1566—1822*, în revista *Ἑλληνικά* 4 (1931), p. 47 şi **P. Zerlentis,** *Ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν νήσων τῆς ἀνατολικῆς μεσογείου θαλάσσης*, (Cercetări istorice despre biserica insulelor Mării Mediterane orientale), 1 (1913) p. 33—34.

[2] **W. Regel,** *Analecta Byzantino-Russica*, Petropoli 1891, p. 90, pomenit şi de **Iorga** în *Hurmuzaki Documente*, 14, 1 p. 204, notă.

[3] **C. Delicanis,** *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, Constantinopol 1904, vol. 2 p. 4; cf. şi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, Petrograd 1899, vol. 4 p. 10, unde Papadopulos-Kerameus trimiţând la Legrand nu mai dă actul şi semnăturile.

Meletie 1639—1655

Sinodul Patriarhiei ecumenice din Constantinopol propune ca candidaţi la Mitropolia Proilavului şi Ismailului, care de timpuri imemorabile a rămas fără arhiereu, pe Meletie ieromonahul, pe Grigorie ieromonahul şi pe Teofan ieromonahul. Actul întocmit în timpul patriarhiei lui Chiril, fost mitropolit al Veriei, în anul 1639 luna Mai [1], s'a publicat de **A. Papadopulos-Kerameus** după manuscrisul *Silogului literar grecesc* din Constantinopol nr. 11 fol. 68 în *Hurmuzaki Documente,* 13 p. 386 [2]. Cine a fost ales nu reiese sigur din actul de alegere, dar e foarte probabil că dintre cei trei candidaţi a fost ales cel dintâi: **Meletie. Minas Hamudopulos,** care rezumă actul după Condica Patriarhiei ecumenice nr. 333 [3], ne asigură că într'adevăr a fost ales Meletie ieromonahul; de altfel dela 1639 până la 1643 nu găsim alt mitropolit al Proilavului, iar la 1643 găsim iarăşi ca mitropolit al Proilavului pe Meletie, care de sigur e aceeaşi persoană, şi a continuat să păstorească până la acea dată.

1643 Noemvrie. Partenie cel bătrân, Patriarhul Constantinopolului, prin actul sinodal din 1643, luna Noemvrie, ridică la rangul de stavropighie metohul Sf. Mormânt cu biserica Maicii Domnului dela Ismail, metoh care din cauza vechimei ameninţând să se nimicească cu totul a fost înoit din temelie şi înfrumuseţat cu mare cheltuială de marele paharnic al Moldovei Gheorghe, fratele lui Vasile Lupu. In conducerea acestui locaş n'are voie să se amestece nici actualul Mitropolit al Proilavului Meletie, nici urmaşii săi. Pomenit întâi de **M. Ghedeon** în *Πατριαρχικοὶ πίνακες*, p. 570, actul a fost publicat de **N. Iorga** în *Hurmuzaki Documente*, vol. 14, 1 p. 170—173. De sigur actualul mitropolit al Proilavului Meletie e acela care s'a ales în anul 1639.

Calinic al 2-lea, Patriarhul Constantinopolului, prin actul sinodal din 1699, 8 Noemvrie, întăreşte hotărîrea de mai sus a lui Partenie şi reînoeşte calitatea de stavropighie Bisericii Maicii

---

[1] Pomenit şi de **M. Ghedeon** în *Πατριαρχικοὶ πίνακες,* Constantinopol 1890, p. 568.

[2] Pentru descrierea manuscrisului vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Κατάλογος τῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων,* în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος, Ἀρχαιολογικὴ ἐπιτροπή,* suplimentul vol. 20—22 (1892) p. 102.

[3] Vezi *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 2 (1881—1882) p. 696.

Domnului dela Ismail, care arzând a fost reclădită de Constantin Vodă Brâncoveanu; actul publicat de **É. Legrand** în *Recueil de documents grecs concernant les relations du Patriarcat de Jerusalem avec la Roumanie*, Paris 1895, p. 35—38, a fost reprodus de **N. Iorga** în *Hurmuzaki Documente*, 14, 1 p. 322—325.

1644. In cartea lui **A. Muraviev,** *Relaţiunile bisericeşti între Rusia şi Orientul*, scrisă în limba rusă şi publicată în Petrograd 1858—1860, p. 268—270 între altele se spune că în anul 1644 mitropolitul Proilavului Meletie se duce la Moscova ca să ceară milă şi prezintă Ţarului scrisori mijlocitoare dela Patriarhul Partenie şi dela Matei, Domnul Ţării Româneşti, (citat după **Melchisedec,** *Notiţe istorice şi arheologice*, Bucureşti 1885, p. 199). Cele relatate de Muraviev şi citate mai sus după Melchisedec, sunt date şi de **Ghenadie Enăceanu,** *Meşterul Manole şi Petru Movilă*, Bucureşti 1882 p. 299—300 şi 302 şi mai pe larg de **Iustin Frăţiman,** *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia*, Chişinău 1923, p. 290—294, cari amândoi confundă acest **Meletie al Proilavului** cu **Meletie Sirigos.** Aceeaşi confuzie la **Silviu Dragomir,** *Relaţiile Bisericii româneşti cu Rusia în veacul al XVII-lea*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 34 (1912) p. 1074 şi la **N. Iorga,** *Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de Răsărit*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 36 (1913) p. 219; **acelaşi,** în *Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine*, 2 (1914) p. 98 şi 103; **acelaşi,** *Istoria literaturii româneşti*, ed. 2, Bucureşti 1925, vol. 1 p. 256 şi 257—258; **acelaşi,** *Istoria bisericii româneşti*, Bucureşti 1928, vol. 1 p. 317 şi 319; **acelaşi,** *Byzance après Byzance*, Bucureşti 1935, p. 170; cf. şi mai sus p. 239-244.

1653. Meletie al Proilavului semnează un hrisov al Patriarhului Ioanichie al 2-lea [1].

1655 Octomvrie. Meletie este caterisit, fiindcă înaintea tribunalului turcesc şi-a tăgăduit semnătura, vezi **Dositei,** Patriarhul Ierusalimului, *Νομικὴ συναγωγή* (Colecţie juridică), care cuprinde acte patriarhiceşti dela 1538—1684 şi se păstrează în manuscris

---

[1] **V. Mystakidis,** *Διάφορα σημειώματα* în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, 28 (1904) p. 221.

în Biblioteca Metohului Sf. Mormânt din Constantinopol supt nr. 2 (vechi 184) [1]. Actele s'au reprodus în rezumat de **Const. Sathas** în *Bibliotheca graeca medii aevi*, Veneţia 1872, vol. 3 p. 547—604 (actul de caterisire la p. 591—592); cf. mai jos p. 290 unde se publică actul patriarhicesc.

Aşa dar e probabil că Meletie a păstorit Proilavul dela 1639 până la 1655.

[Atanasie Patellaros]

Calinic al 3-lea, fost al Proilavului, în *Συνοπτικὴ διήγησις τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχευσάντων* (Istorisire pe scurt despre patriarhii cari au păstorit după căderea Constantinopolului) publicată de **C. Dyovuniotis,** după manuscrisul Bibliotecii din Zagora nr. 91, în scrierea sa *Καλλίνικος Γ', Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, Atena 1915, p. 87 spune despre Patellaros: προχειρίζεται δὲ Κύριλλος ὁ Τυρνόβου, τοὐπίκλην Σπανός. Καὶ μετὰ ιη' ἡμέρας πρὸ τοῦ μετατεθῆναι ἐξεβλήθη. Ἀνάγεται δὲ Ἀθανάσιος ὁ Πατελλάρος τὸ β'. Καὶ μετὰ δέκα πέντε ἡμέρας διδάσκων ἀπὸ θάκου τῇ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἑορτῇ κατὰ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἐπελάβετο αὐτοῦ Ἀθανάσιος ὁ Κύπριος καὶ συνέθετο βιβλίον κατὰ τῆς διδαχῆς αὐτοῦ, δι'ἣν αἰτίαν ἐξώσθη καὶ ἐδόθη αὐτῷ τὸ Προΐλαβον ἔνθα τὸ κοινὸν ἐπλήρωσε χρέος καὶ ἐτάφη ἐν κώμῃ τινὶ πλησίον τοῦ Ἱερασοῦ ποταμοῦ καὶ οὐκ ἐν Λέσβῳ τῇ πατρίδι αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἀνάγεται εἰς τὸν θρόνον Παΐσιος ὁ Λαρίσσης etc. (Se alege Patriarh Chiril al Târnovei, poreclit Spânul. Şi după 18 zile, înainte de a fi transferat, a fost scos. Se suie pe tron pentru a doua oară Atanasie Patellaros. Şi după 15 zile, predicând după amvon în ziua praznicului Sfinţilor Apostoli împotriva primatului Papei, a fost atacat de Atanasie din Cipru, care a întocmit o carte, îndreptată contra predicii lui, pentru care motiv a fost scos şi *i s'a dat Proilavul*, unde şi-a dat obştescul sfârşit şi a fost înmormântat într'un sat în apropiere de râul Hierasòs şi nu în Lesbos, patria sa. După aceasta se suie pe tron Paisie al Larisei etc.). In expunerea, cam confuză, a lui Calinic, revin fapte cari trebuiesc lămurite şi în parte îndreptate. După Chiril al 3-lea, supranumit Spânul, fost al Târnovei, se suie

---

[1] Vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 4 p. 2—7, unde se descrie manuscrisul.

pentru a doua oară pe scaunul ecumenic Cretanul Atanasie Patellaros în anul 1652. La praznicul Sfinților Apostoli el a ținut o cuvântare împotriva primatului Papei, la care a răspuns preotul Atanasie Retorul, originar din Cipru, răspuns care s'a publicat mai târziu, în anul 1655, supt titlu: 'Αντιπατελλάρος (Contra lui Patellaros) [1]. Atât despre polemica la care se face aluzie mai sus. Puține zile după această polemică, Atanasie Patellaros s'a demis și a plecat la Iași, la protectorul său Vasile Lupu [2]. De acolo a plecat în Rusia și a sosit la Moscova la 16 Aprilie 1653. Dela Moscova întorcându-se în Moldova, în Februarie 1654, s'a oprit la orașul Lubnin, Rusia Mică, unde a și murit și a fost îngropat la 5 Aprilie [3]. Iată ce știam până acum despre Atanasie Patellaros. Din amănuntul însă pe care ni-l dă Calinic reiese că lui Patellaros i s'ar fi dat, după demitere, Proilavul pentru întreținerea sa. Deși Calinic scrie un secol mai târziu, totuși ar putea să știe acest lucru din tradiție, ca fost și el mitropolit al Proilavului.

---

[1] Vezi descrierea cărții la **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 2 p. 82—87. Despre Atanasie Retorul vezi **É. Legrand,** *op. cit.*, vol. 3 p. 417—426, unde se publică autobiografia lui și alte acte referitoare la el; **A. Papadopulos-Kerameus,** *Διάφορα ἑλληνικὰ γράμματα ἐκ τοῦ Μουσείου Likhatchef* (Diferite documente grecești din Muzeul Likhatchef), Petrograd 1907, p. κ—κα'; **L. Filipu,** *Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ* (Cultura greacă în Cipru), Lefcosia 1930, vol. 2 p. 60—66; **Hrisostom Papadopulos,** *Ἡ ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας* (Biserica din Cipru în timpul dominației turcești), Atena 1929, p. 58; **Henri Omont,** *Missions archéologiques françaises en Orient aux 17 et 18 siècles*, Paris 1902, vol. 1 p. 19—26 și vol. 2 la indice s. v. *Athanase*; **Gh. Arabagioglu,** *Φωτίειος βιβλιοθήκη*, Constantinopol 1933—1935, la indice s. v. 'Αθανάσιος ὁ Ῥήτωρ.

[2] Spre lauda lui Vasile Vodă, Patellaros întocmise la 1643 o poemă în limba greacă veche și modernă, pe care a publicat-o **A. Papadopulos-Kerameus** în *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. 439—449.

[3] Pe Atanasie Patellaros Biserica Rusiei l-a canonizat în anul 1862. Viața lui a fost scrisă în rusește de **Andrei Muraviev,** în *Viețile Sfinților Bisericii rusești*, Petrograd 1865; tradusă în limba română de **Alexandru Papadopol-Calimah,** a fost publicată în *Convorbiri literare*, 23 (1890) p. 1016—1041 și 24 (1891) p. 30; vezi și **N. Capturev,** *Sosirea la Moscova în anul 1653 a lui Atanasie Patellaros, fost Patriarh al Constantinopolului*, citat de **A. Papadopulos-Kerameus,** *tot acolo*, p. κα'—κβ'; cf. și **T. Valianos,** *Ἱστορία τῆς ῥωσσικῆς ἐκκλησίας* (Istoria bisericii rusești), Atena 1851, p. 220; **Melchisedec,** *Notițe istorice și arheologice din Moldova*, București 1885, p. 208—209; **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique*, 17 siècle, vol. 4 p. 432—448.

Insă după cele spuse mai sus, Patellaros n'a murit în Brăila sau în eparhia Proilavului, cum spune Calinic, ci în Lubnin, şi nu era din Lesbos, ci din Creta.

Dar ştirea lui Calinic, că i s'ar fi încredinţat lui Patellaros eparhia Proilavului, deşi probabilă, trebue luată cu rezervă, şi iată pentru ce. Eparhia Proilavului s'a dat în anul 1668 unui fost patriarh ecumenic pentru întreţinerea lui şi anume lui Partenie (vezi mai jos la această dată); nu cumva ştiind vag din tradiţie că Proilavul s'a dat unui Patriarh, Calinic confundă datele şi spune despre Patellaros ce s'a întâmplat cu Partenie? Bănuiala aceasta se întăreşte şi de faptul că, Calinic vorbind de Partenie în *Istorisirea sa pe scurt* p. 89 (citată mai sus p. 259) şi în lista patriarhilor Constantinopolului (publicată tot de C. Dyovuniotis în cartea sa *Calinic al 3-lea*) p. 127, nu pomeneşte nimic în această privinţă. Dacă mai luăm în consideraţie că biografii lui A. Patellaros nu pomenesc că el ar fi obţinut vreodată Proilavul, deşi i-au scris viaţa pe larg pe baza documentelor contemporane, ştirea lui Calinic pare şi mai mult a fi neprobabilă. Dar Proilavul era ocupat la 1653 de Meletie, aşa încât ştirea lui Calinic este sigur neîntemeiată.

Gherasim 1655-1658

Tot în *Νομικὴ Συναγωγή* p. 592, **Dositei** pomeneşte de un memoriu al Mitropolitului *Gherasim al Proilavului şi Ismailului ales în locul caterisitului Meletie.* Alegerea lui Gherasim ca mitropolit al Proilavului s'a făcut în luna lui Octomvrie 1655. Vezi actele din *Νομικὴ συναγωγή*, publicate mai jos, cf. şi **G. Arabagioglu,** *Φωτίειος βιβλιοθήκη*, Constantinopol 1933, vol. 1 p. 213, nota 45.

Gherasim e ales mitropolit al Târnovei la 23 Noemvrie 1658, ibid., p. 212, nota 40 [1].

Necunoscut pe la 1664

Intr'o scrisoare din 1664 Nectarie al Ierusalimului scrie din Târnova, Bulgaria, către Neofit al Adrianopolului (1644—1688) şi-l roagă să intervie pe lângă mitropolitul Proilavului, *de curând*

---

[1] Vezi şi **A. Papadopulos-Kerameus,** *op. cit.*, p. 381, unde se vorbeşte de un fost al Proilavului Chiril: κατὰ καιρὸν ἦν ἀρχιερατεύων ἐν ταύτῃ ὁ νῦν Τορνόβου κὺρ Γεράσιμος, ὡσαύτως καὶ ὁ πρὸ μικροῦ τὸ ζῆν ἐκμετρήσας Κύριλλος.

numit, pentru a nu se amesteca în treburile bisericii din Ismail, care ca stavropighiacă nu atârnă de arhiereul local. Numele mitropolitului Proilavului, *de curând numit*, nu se dă în zisa scrisoare publicată de **M. Ghedeon** în *Ἱστορίαι Θρᾳκικαί. Νεόφυτος μητροπολίτης Ἀδριανουπόλεως* (Istorii tracice. Neofit mitropolitul Adrianopolului) p. 11.

Partenie 1668—?

Lui Partenie al 4-lea, fostul Patriarh al Constantinopolului, îi dă Patriarhul Metodie al 3-lea (1668—1671) pentru întreţinerea sa Mitropolia Proilavului, iar după puţin timp Mitropolia Târnovei [1].

Lavrentie 1671

1671, Noemvrie. Lavrentie iscăleşte actul sinodal al Patriarhiei ecumenice prin care se caterisește Atanasie, episcopul de Rodosto și Panion [2].

1671, Decemvrie. Lavrentie iscăleşte actul sinodal al Patriarhiei ecumenice, prin care se aduce la cunoştinţa mitropolitului Filadelfiei Meletie, superiorul arhieresc al bisericii greceşti din Veneţia, alegerea la scaunul ecumenic al lui Dionisie și i se cere contribuția canonică [3].

---

[1] Vezi **Meletie al Atenei,** *Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* (Istoria bisericească), Viena 1784, vol. 3 p. 467; **Atanasie Comnen Ipsilanti,** *Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν* în *Hurmuzaki Documente,* vol. 13 p. 524, cf. şi *Hurmuzaki Documente,* 14, 1 p. 204; **M. Ghedeon,** *Πατριαρχικοὶ πίνακες* (Liste patriarhiceşti), Constantinopol 1890, p. 591; **Pericle G. Zerlentis,** *Μεθόδιος, Παρθένιος, Διονύσιος, οἰκουμενικοὶ πατριάρχαι,* (Metodie, Partenie, Dionisie, patriarhi ecumenici), Sira 1923, p. 3. Metodie al 3-lea pomenit mai sus a ocupat scaunul ecumenic dela 1668—1671, vezi **M. Ghedeon,** *ibid.*, p. 592 și **Hrisostom Papadopulos,** *Χρονολογικὸς πίναξ τῶν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως* (Lista cronologică a episcopilor și patriarhilor Constantinopolului), în revista *Θεολογία,* 4 (1926) p. 181. **Meletie al Atenei,** *tot acolo*, p. 467, pune greșit începutul păstoriei lui la 1669. Cf. și ce spune anonimul din **Banduri**: «Ἰανουαρίου τρίτῃ ἐγένετο Πατριάρχης Μεθόδιος Ἡρακλείας, τοῦ δὲ Παρθενίου ἔδωσαν τὴν Πρᾶλαν καὶ μετ' ὀλίγον ἐπῆρε τὸ Τύρνοβον διὰ ζωοτροφίαν του, apud **G. Arabagioglu,** *Φωτίειος βιβλιοθήκη,* vol. 1 p. 183—184.

[2] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη,* vol. 1 p. 348.

[3] Vezi *Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν,* Hrisoave și acte trimise de patriarhii ecumenici comunităţii greceşti din Veneţia, ed. **I. Veludis,** Veneţia 1893, p. 53—57.

1672, Ianuarie 1. Lavrentie iscăleşte actul sinodal al Patriarhiei din Constantinopol, prin care se dau răspunsuri la unele întrebări despre tainele bisericii ostodoxe de Răsărit [1].

Daniil 1677

In anul 1677 păstorea Proilavul un Daniil. Vezi mai jos la anul 1783.

Nectarie 1680

1680, Decemvrie 15. Dositei al Ierusalimului în *Νομικὴ συναγωγή*, pomeneşte de un memoriu al Proilavului **Nectarie,** ales în locul celui care a fugit la insula Creta [2].

Calinic ante 1700

Calinic pomenit într'un *tacticòn* (= lista scaunelor care atârnă de Patriarhie) ca predecesor al lui Grigorie în scaunul Proilavului. Acest *tacticòn*, publicat de **A. Papadopulos-Kerameus** în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* (Buletinul societăţii istorice şi etnologice a Greciei), 3 (1890—1891) p. 468—478, e un document extrem de interesant, în care se dau scaunele în rândul lor ierarhic împreună cu numele persoanelor, cari le ocupau, aşa încât avem toate numele arhiereilor din epoca, în care s'a alcătuit lista. Alcătuitorul listei dă însă nu numai unul, ci mai mulţi mitropoliţi consecutiv pentru aceeaşi eparhie, ceea ce arată că în listă au fost trecuţi mitropoliţii cari erau în funcţiune la alcătuirea ei, iar când vreunul din ei înceta din viaţă, se transfera sau se caterisea, atunci se trecea în listă şi numele succesorului sau succesorilor. De pildă, ca mitropoliţi ai Ungrovlahiei sunt pomeniţi **Teodosie** şi **Antim,** cari au păstorit între anii 1679 şi 1716, iar ca mitropoliţi ai Moldovei **Sava** şi **Misail,** cari au păstorit între 1687 şi 1708. Precum se vede lista s'a alcătuit şi s'a ţinut la curent pe la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, şi ce ne interesează, în ea se pomenesc ca mitropoliţi ai Proilavului **Calinic** şi **Grigorie** (*ibid.*, p. 471). Cum pe Grigorie îl întâlnim ca mitropolit al Proilavului la 1700 şi 1704 (vezi mai jos la această dată), cată să admitem un Calinic înainte de 1700, pe care nu-l cunoaştem documentar.

---

[1] Vezi **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 1 p. 335—336 şi 348 şi *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 1 (1880—1881) p. 88—91; dela luna Mai începe în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* o nouă paginaţie.

[2] Vezi **Const. Sathas,** *Bibliotheca graeca medii aevi*, vol. 3 p. 604.

Grigorie
1700

1700, Aprilie. Grigorie iscăleşte actul sinodal al Patriarhiei ecumenice prin care se întăreşte rangul de stavropighie a mânăstirii de maici Sf. Nicolai din insula Santorini [1].

1700, Aprilie 24. Grigorie iscăleşte actul sinodal al Patriarhiei ecumenice, prin care se alege un nou mitropolit al Santorinei [2].

1704, Iulie 9. Grigorie iscăleşte actul sinodal al Patriarhului ecumenic Gavriil al 3-lea referitor la praznicul Sf. Eufimie [3].

Ioanichie
1715—1743

1715, Septemvrie 29. Ivindu-se o neînţelegere între **Ioanichie,** mitropolitul Proilavului, şi Iorest, episcopul Huşilor, din cauza hotarelor eparhiilor lor, Nicolae Mavrocordat, Domnul Moldovei, supune cazul divanului prezidat de Samuil al Alexandriei, care dă o hotărîre spre mulţumirea părţilor interesate. Ioanichie şi Iorest şi-au dat în scris unul altuia că primesc hotărîrea dată. După o copie a înscrisului lui Iorest, s'a publicat actul de **Melchisedec** în *Cronica Huşilor*, Bucureşti 1869, p. 190—191; cf. şi **I. Frăţiman,** *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia*, Chişinău 1923, p. 9. Data 1716 la Melchisedec, *ibid.*, p. 188, s'a calculat greşit. Actul poartă data: 7224 Sept. 29, care corespunde cu 1715 Sept. 29; de altfel Mavrocordat nu mai era domn în Moldova în Septemvrie 1716 [4].

[**1743** [5]. **Ioanichie** îşi dă la 1743 demisia dela scaunul mitropoliei

---

[1] Vezi **V. A. Mystakidis,** *Θηραϊκά* în *'Επετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 7 (1930) p. 271.

[2] **V. A. Mystakidis,** *Θηραϊκῶν ἐκ πατριαρχικῶν κωδίκων κατάλοιπα* în *'Επετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 8 (1931) p. 308—309.

[3] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Κατάλογος τῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ χειρογράφων βιβλίων* în *'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος, 'Αρχαιολογική ἐπιτροπή*, suplimentul vol. 20—22 (1892) p. 108. Actul s'a publicat şi de **M. Ghedeon,** *Χρονικὰ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ναοῦ*, Constantinopol 1884, p. 179—183 şi în *'Εκκλησιαστικὴ 'Αλήθεια*, 4 (1883—1884) p. 572—573, dar fără semnături.

[4] De Ioanichie al Proilavului pomeneşte şi **Iacob Elssner,** *Neueste Beschreibung der griechischen Christen in der Türkey*, Berlin 1737, p. 4; cf. şi **P. Zerlentis,** *Παΐσιος ὁ Παλαιῶν Πατρῶν καὶ 'Αθανάσιος Δωρόσταμος ἀρχιμανδρίτης* în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς 'Ελλάδος*, 7 (1910—1916) p. 483.

[5] Dela anul 1743 şi până la 1828 lista mitropoliţilor Proilavului a fost alcătuită de noi pe baza materialului adunat de unchiul nostru.

Proilavului [1]. Ioanichie care demisionează la 1743 trebue să fie aceeaşi persoană cu Ioanichie pe care îl întâlnim la mitropolia Proilavului la 1715, deoarece în demisia sa spune că fiind bătrân şi neputincios, intenţiona de mult să se retragă dela scaun, să se odihnească, dar din cauza evenimentelor tot mereu a amânat; acum însă a sosit momentul potrivit ca să-şi aducă la îndeplinire vechea sa dorinţă, ceea ce însemnează că Ioanichie a păstorit Proilavul timp îndelungat. Şi fiindcă între 1715 şi 1743 nu găsim un alt mitropolit al Proilavului, înclinăm să admitem că Ioanichie a păstorit această mitropolie dela 1715 până la 1743.

Calinic 1743—1748

1743, Septemvrie 24. Calinic a fost hirotonisit mitropolit al Proilavului, după propria sa mărturie, la 24 Septemvrie 1743 [2]. Pe paginile albe ale unei Biblii greceşti, tipărită la Cambridge în 1665 şi aflată astăzi în posesia lui A. Gorovei, cunoscutul scriitor din Fălticeni, se cuprind o sumă de însemnări de ale lui Calinic, pe care **N. Iorga** le-a publicat în memoriul său: *Câteva manuscripte*

---

[1] Cf. actul publicat mai jos la p. 291.

[2] Iată în scurt viaţa lui Calinic. S'a născut în Zagora, în orăşelul pitoresc din muntele Pilion, Tesalia, în anul 1713, şi la 1728 s'a dus la Constantinopol pentru a-şi continua studiile. La 29 August din 1741 s'a hirotonisit preot şi mare protosinghel, iar la 1743, 24 Septemvrie, s'a ales mitropolit al Proilavului. In anul 1757, 16 Ianuarie, s'a ales patriarh ecumenic, dar după şase luni a fost scos din scaun şi trimis în exil « cu domiciliu forţat » întâi la insula Lemnos şi pe urmă la mânăstirea din Muntele Sinai. De acolo i s'a dat voie să se retragă în patria sa Zagorà, unde şi-a petrecut restul vieţii până la 1791, când a trecut din cele pământeşti. (Vezi viaţa lui pe larg în **C. Dyovuniotis,** *Καλλίνικος Γ', πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως*, Atena 1915). In cearta despre *rebotezare*, care a turburat Biserica ortodoxă din Constantinopol între anii 1750—1756, Calinic a luat o parte foarte activă şi a susţinut că numai acei cari nu cred în Sf. Treime şi nu se botează în numele ei trebuiesc botezaţi; iar ceilalţi creştini, eretici şi schismatici, nu trebuiesc botezaţi din nou, ci (după ce anatematizează erezia lor şi primesc credinţa ortodoxă) primiţi numai prin ungere cu mir. Calinic fiind cea mai însemnată figură dintre toţi mitropoliţii Proilavului, care, ca patriarh ecumenic şi cărturar, dela care ne-au rămas în manuscris mai multe scrieri, a jucat un rol foarte important în istoria bisericească, am crezut de cuviinţă să stăruiesc mai mult asupra păstoriei sale şi să dau amănunte inedite culese din manuscrisele sale şi din alte izvoare, cu atât mai vârtos cu cât durata păstoriei sale în Brăila este foarte încurcată.

și documente din țară și din străinătate în *Analele Acad. Rom.*, secț. ist., ser. II, 27 (1905) p. 68—78 [1].

Una din aceste însemnări sună: 1743 ἐχειροτονήθημεν Προϊλαβίου Σεπτ. 24 (1743 am fost hirotonit al Proilavului la 24 Septemvrie) *loc. cit.*, p. 70. Și o altă notiță, tot a lui Calinic, aflată în manuscrisul 101 p. 370, manuscris care se păstrează în biblioteca școalei din Zagorà, confirmă același lucru [2].

---

[1] Calinic avea obiceiul de a scrie evenimentele însemnate nu numai pe foile albe de imprimate, ci și în caiete anume, în formă de efemeride. Ca o urmare la *Συνοπτικὴ διήγησις τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν Κωνσταντινουπόλεως πατριαρχευσάντων* (Istorisire pe scurt despre patriarhii cari au păstorit după căderea Constantinopolului), publicată de **C. Dyovuniotis,** după manuscrisul bibliotecii din Zagorà· nr. 91, în scrierea sa despre Calinic, citată mai sus, p. 71—115, Calinic a povestit zi de zi, tot în același manuscris, p. 634 și urm., evenimentele istorice, politice, bisericești, războiale, etc., petrecute între anii 1768—1788. Aceste efemeride s'au publicat de **G. Deliianis** în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, (Buletinul societății istorice și etnografice a Greciei), seria II, 1 (1928), fasc. 1 p. 52—78.

Manuscrisele și cărțile lui Calinic au fost dăruite de el la 1785 școalei din orașul său natal Zagora, vezi despre această bibliotecă **G. Deliianis** *Ἡ βιβλιοθήκη Ζαγορᾶς Πηλίου*, (Biblioteca orașului Zagora din Pilion) Alexandria 1926 și **D. Russo,** *Mitrofan Grigoràs*, *Cronica Țării Românești*, în *Revista istorică română*, 4 (1934) p. 7—8.

[2] Vezi **Dyovuniotis,** *op. cit.*, p. 6; cf. și actul sinodal de alegere a lui Calinic ca mitropolit al Proilavului mai jos p. 292.

Pentru obținerea scaunului Proilavului, Calinic a fost mult ajutat de familia Racovițeștilor. Intr'o scrisoare din 1742, 20 Ianuarie, Ioan Racoviță beizadeaua scrie lui Calinic: καὶ ἰδοὺ ὁποῦ τὴν στέλνω καὶ τὸ πρὸς ἐμὲ γράμμα τοῦ πανιερωτάτου ἁγίου Ἡρακλείας διὰ πληροφορίαν της, καὶ ἐν ἀληθείᾳ Θεοῦ μεγάλον πόθον ἔχει ἡ ψυχή μου διὰ νὰ τὴν ἀξιώσῃ ἐκεῖνο ὁποῦ ἐπιθυμεῖ καὶ ἐνθέρμως τὴν παρακαλῶ νὰ μὲ περιγράψῃ ὅλα τὰ τοῦ γείτονός μας (iată că vă trimet și scrisoarea prea sfințitului mitropolit al Heracliei adresată către mine, spre știința cucerniciei tale; Dumnezeu știe cât doresc din suflet ca să ajungeți unde doriți. Vă rog călduros să-mi scrieți cu de-amănuntul tot ce se referă la vecinul nostru). Scrisoarea s'a scris la 1742 și Calinic s'a ales la scaunul Proilavului la 1743; prin urmare e foarte probabil că dorința din suflet a lui Racoviță e ca protosinghelul Calinic să obție scaunul Proilavului și în acest sens a intervenit și el cerând sprijinul mitropolitului Heracliei. Dela Calinic, care pe atunci era protosinghel și petrecea la Constantinopol, Racoviță cere să-l înștiințeze despre tot ce privește pe *vecinul său*, adică pe Constantin Mavrocordat, care pe atunci era Domn în

1746, Mai. Calinic iscăleşte actul patriarhicesc prin care Gavriil al Chalcedonului cumpără mânăstirea Mântuitorului din insula Proti [1].

1746, Iulie. Calinic iscăleşte actul patriarhicesc privitor la exarhatele Pirghion, Volisos, Psara [2].

1748. Calinic se retrage de bună voie dela scaunul Proilavului, cum rezultă din actul păstrat în condica patriarhicească nr. 4, p. 124, publicat mai jos, p. 293.

Filotei 1748—1751

1748. Filotei se alege mitropolit al Proilavului în locul lui Calinic, care demisionase dela acest scaun mitropolitan [3].

In anul **1753 Filotei** semnează ca *fost al Proïlavului*, împreună cu alţi doi foşti mitropoliţi procesul-verbal de alegere a lui Nicodim la scaunul Nişei, pendinte de arhiepiscopia Ipecului [4].

Moldova, pe când tatăl corespondentului, Mihai Racoviţă, era Domn în Ţara Românească. Scrisoarea aceasta se află supt nr. 3, printre multe alte scrisori inedite, adresate lui Calinic, în manuscrisul 90, aflat în Biblioteca şcoalei din Zagorà, Tesalia, de unde am copiat-o; vezi descrierea sumară a acestui manuscris de **C. Dyovuniotis,** în revista *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 13 (1916) p. 452. Prin scrisoarea nr. 21 din acelaşi manuscris, datată: 23 Iunie 1742, acelaşi Racoviţă îi scrie lui Calinic că face intervenţii în favoarea lui în fiecare scrisoare către mitropolitul Heracliei şi speră că, prin ajutorul susţinătorilor lui Calinic şi al prietenilor Racoviţeştilor, Calinic va ajunge la scopul dorit. Legăturile lui Calinic cu Racoviţeştii erau aşa de strânse, încât ei corespundeau cu un cifru, întocmit de Calinic, precum reiese din scrisoarea nr. 9 (din acelaşi manuscris, nr. 90), trimisă de Mihai Vodă Racoviţă la 9 Martie 1742.

[1] **Al. Comnen Ipsilanti,** *Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν*, Constantinopol 1870, p. 611.

[2] **Ioachim Foropulos,** *Ἔγγραφα τοῦ πατριαρχικοῦ ἀρχειοφυλακείου* în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 19 (1899) p. 298; cf. şi **Const. G. Mano,** *Documente din secolele al XVI-lea—XIX-lea, privitoare la familia Mano*, Bucureşti 1907, p. 96.

[3] Vezi actul sinodal de alegere publicat mai jos, p. 293.

[4] Arhiepiscopii Arhiepiscopiei autocefale a Ipecului la început se alegeau de arhiereii acestei biserici autocefale în reşedinţa arhiepiscopului, care nu era în oraşul Ipec, ci în mânăstirea Inălţării, aflată pe lângă Ipec (**C. Delicanis,** *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, vol. 3 p. 910, anno 1590), sau în altă parte a arhiepiscopiei. Mai târziu însă se alegeau în Constantinopol de Marea Biserică, reprezentată de obiceiu prin mitropoliţi în funcţie şi prin foşti mitropoliţi, sau numai prin foşti mitropoliţi, după care se trecea în Condica Marei Biserici procesul-verbal de alegere (vezi **C. M. Rallis,** *Περὶ τῆς*

Alegerea s'a făcut în Constantinopol din îndemnul Patriarhului ecumenic şi cu consimţimântul chiriarhului acelei eparhii [1].

In anul **1754** luna Octomvrie, **Filotei,** *fost al Proilavului*, semnează, împreună cu un mitropolit în funcţie şi cu un fost mitropolit, procesul-verbal de alegere a lui Ignatie ca mitropolit al Nişei din Ipec. Alegerea s'a făcut în Constantinopol din îndemnul patriarhului ecumenic şi cu consimţământul chiriarhului acelei eparhii [2].

In anul **1757**, 5 Ianuarie, **Filotei,** *fost al Proilavului*, semnează împreună cu membrii Sinodului Patriarhiei ecumenice actul de caterisire a Patriarhului ecumenic Chiril al 5-lea Caracalos [3].

In anul **1758**, Martie, **Filotei,** *fost al Proilavului*, semnează împreună cu un mitropolit în funcţie şi un fost mitropolit procesul-verbal de alegere a lui Chiril ca arhiepiscop al Ipecului. Ale-

---

ἐκλογῆς τῶν ἀρχιερέων τῆς ἀρχιεπισκοπῆς 'Ιπεκίου κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ αὐτοκεφάλου αὐτῆς (Despre alegerea arhiereilor arhiepiscopiei Ipecului în cei din urmă ani ai autocefaliei ei) în *Πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν*, 7 (1932) p. 54—57). Dar nu numai arhiepiscopii Ipecului, ci şi ceilalţi arhiepiscopi ai bisericilor autonome, ai Ohridei de pildă, ca şi patriarhii Antiohiei, când se alegeau în Constantinopol, nu se alegeau de obiceiu de Sinodul endemic al Marei Biserici, ci, fiind vorba de o biserică de *altă climă*, se alegeau de foşti sau în funcţie mitropoliţi, cari petreceau în capitală, precum reiese din actele rezumate mai jos la anii 1755, 1758, 1763, 1767.

[1] **C. Delicanis,** *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, Constantinopol 1905, vol. 3 p. 919.

[2] **C. Delicanis,** *op. cit.*, p. 920.

[3] **E. I. Savramis,** *'Η πρώτη καθαίρεσις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τοῦ Ε' τοῦ Καρακάλου* în *'Επετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 10 (1933) p. 186.

In anul 1757 întâlnim şi un **Meletie** ca *fost al Proilavului.* Acest Meletie iscăleşte actul sinodal prin care patriarhul Ierusalimului Partenie, sinodul patriarhiei ecumenice, demnitarii patriarhiei, dragomanul Ioan Calimah, mulţi boieri români etc., în total 63 de persoane, încredinţează că patriarhul ecumenic Calinic nu împărtăşeşte dogmele catolicilor, cum a fost acuzat pe nedrept (vezi **G. Deliianis,** *Καλλινίκου Γ', Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιστολαὶ καὶ ἄλλα ἔγγραφα ἐκ κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης Ζαγορᾶς*, în revista Θεολογία, 7 (1929) p. 178—180, unde se publică sus pomenitul act). Dar fiindcă pe de o parte la o dată apropiată de 1757 nu găsim un Meletie al Proilavului, iar pe de altă parte atât în anul 1757 cât şi înainte şi după această dată întâlnim pe Filotei ca fost al Proilavului, cred că şi actul sinodal pomenit mai sus este iscălit tot de Filotei şi că s'a citit greşit Meletie.

gerea s'a făcut în Constantinopol din îndemnul patriarhului ecumenic şi cu consimţimântul fostului arhiepiscop al Ipecului, demis [1].

In anul **1759** Iunie, **Filotei,** *fost al Proilavului,* semnează împreună cu alţi doi foşti mitropoliţi procesul-verbal de alegere a lui Ioasaf ca mitropolit al Belegradei, pendinte de Ohrida, Beratul Albaniei de astăzi. Alegerea s'a făcut în Constantinopol din îndemnul patriarhului ecumenic şi cu consimţimântul chiriarhului eparhiei [2].

In anul **1763** Mai, **Filotei,** *fost al Proilavului,* semnează împreună cu alţi cinci foşti mitropoliţi şi cu doi episcopi procesul-verbal de alegere a protosinghelului Marei Biserici Anania la scaunul Ohridei. Alegerea s'a făcut în Constantinopol din îndemnul patriarhului ecumenic [3].

In anul **1767** Ianuarie, **Filotei,** *fost al Proilavului,* iscăleşte actul sinodal al patriarhiei ecumenice prin care se opresc zestrele la căsătorii [4].

In anul **1767,** 6 August, **Filotei,** *fost al Proilavului,* semnează împreună cu un mitropolit în funcţie şi cu patru alţi foşti mitropoliţi actul de alegere a lui Daniil la scaunul Antiohiei. Alegerea s'a făcut în Constantinopol din îndemnul patriarhului ecumenic, cu recomandarea răposatului chiriarh al Antiohiei, dată când era încă în viaţă, odată cu demisia sa, şi după cererea creştinilor antioheni, aflători în Constantinopol [5].

Cât timp durează păstoria lui Filotei nu ştim sigur dar presupunem până la 1751 pentru următoarele motive: In al doilea an al domniei lui Constantin Vodă Racoviţă, spune *Cronica Ghiculeştilor* (p. 1072—1073) [6], a încetat din viaţă mitropolitul Moldovei Nichifor, de fel din Peloponez, în locul lui s'a ales mitropolit

---

[1] **C. Delicanis,** *op. cit.*, p. 921.

[2] **C. Delicanis,** *op. cit.*, p. 885.

[3] **C. Delicanis,** *op. cit.*, p. 890.

[4] Actul publicat în broşura subt titlul: *Διαταγαὶ γάμων* (Orânduieli cu privire la căsătorii), <Constantinopol> 1767, p. 82, se află în Biblioteca Academiei Române. S'a retipărit de **M. Ghedeon,** în *Κανονικαὶ διατάξεις* (Orânduieli canonice), Constantinopol 1888, vol. 1 p. 261.

[5] **C. Delicanis,** *op. cit.*, vol. 2 p. 214.

[6] Despre această cronică vezi **D. Russo,** *Cronica Ghiculeştilor*, în *Buletinul Comisiei istorice a României*, 2 (1915) p. 9—35.

al Moldovei Iacov, fost episcop de Rădăuţi [1]. După ce laudă purtarea exemplară a lui Iacov, cronicarul adaogă:

Mitropolitul Proilavului obţinând firman împărătesc ca să anexeze ţinutul Hotinului la eparhia sa, a trecut prin Moldova îndreptându-se spre acolo ca să încaseze sumele canonice dela creştini. Boierii pământeni, împreună cu mitropolitul Moldovei şi cu episcopii, ştiind bine că acel ţinut era din vechime unit cu episcopia de Rădăuţi, sau ca să spunem mai bine cu Moldova, au adus faptul la cunoştinţa lui Constantin Racoviţă, rugându-l cu stăruinţă să îngrijească şi să obţie alt firman, revocând pe cel dintâi, ca dat din greşală. Şi într'adevăr, domnul a stăruit şi a obţinut alt firman poruncind ca ţinutul să nu se deslipească de eparhia Moldovei, ci să rămână unit cu ea, precum a fost din timpurile vechi. Mitropolitul Proilavului, care încă petrecea pe acolo, aflând faptul a anatematizat în biserică pe acei cari au pricinuit acest lucru, fără să socotească, omul cu minte scurtă, rezultatele. Pentru aceasta a fost caterisit de Marea Biserică, primind pedeapsa cuvenită [2].

---

[1] Dacă Constantin Racoviţă a căpătat domnia la 31 August 1749 (**V. Sacerdoţianu**, *Tableau chronologique des princes roumains*, p. 61, extrait du *Bulletin du comité international des sciences historiques*, nr. 26, Mars 1935), al doilea an al domniei sale cade între 1750, 31 August, şi 1751, 31 August. Iacov a fost ales mitropolit la 1750, Noemvrie, după ce Nichifor îşi dăduse demisia (*Condica de hirotonii a Moldovei*, publicată de **N. Iorga** în *Buletinul Comisiei istorice a României*, 3 (1924) p. 3—4). Din pasajul reprodus mai sus, se vede că Nichifor a murit curând după retragerea sa din scaunul Moldovei.

[2] Textul fiind inedit îl dau şi în originalul grecesc: ὁ μητροπολίτης Προϊλάβου λαβὼν φιρμάνιον βασιλικὸν διὰ νὰ ἑνώσῃ τὸ τσινοῦτον τοῦ Χοτινίου μὲ τὴν ἐπαρχίαν του, ἐπέρασε διὰ τῆς Μολδαβίας ἀπερχόμενος εἰς τὰ ἐκεῖσε διὰ νὰ συνάξῃ τὴν συνήθη ζητίαν παρὰ τῶν χριστιανῶν. Οἱ ἐντόπιοι ἄρχοντες ὁμοῦ μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Μολδοβλαχίας καὶ μετὰ τῶν ἐπισκόπων, ὡσὰν ὁποῦ ἐγίνωσκον καλῶς ὅτι ἐκεῖνο τὸ τσινοῦτον ἀνέκαθεν ἦτον ἡνωμένον μὲ τὴν ἐπισκοπὴν Ραδαουτσίου, ταὐτὸν εἰπεῖν μὲ τὴν Μολδαβίαν, ἀνέφερον τῷ Κωνσταντὶν βόδᾳ Ρακοβίτσᾳ παρακαλοῦντες μὲ ἔνστασιν ὅτι νὰ φροντίσῃ νὰ λάβωσιν ἄλλο φιρμάνιον ἀναιρετικὸν τοῦ πρώτου, ὡς κατὰ λάθος ἐκδοθέντος καὶ ἀκολούθως ἐφρόντισε καὶ ἦλθεν ἄλλο φιρμάνι διαλαμβάνον ὅτι τὸ τσινοῦτον τοῦ Χοτινίου νὰ μὴν ἀποσπασθῇ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τῆς Μπογδανίας, ἀλλὰ νὰ εἶναι ἑνωμένον μὲ αὐτήν, καθὼς ἦτον καὶ παλαιόθεν. Ὁ Προϊλάβου ὁποῦ ἔτι διέτριβεν εἰς τὰ ἐκεῖσε, μαθὼν τὸ γεγονὸς, ἀνεθεμάτισεν ἐπ' ἐκκλησίας ἐκείνους ὁποῦ ἔγιναν αἴτιοι, μὴ στοχαζόμενος, ὡς ὀλιγόφρων, τὰ ἀκόλουθα. Ὅθεν καὶ καθαιρεθεὶς παρὰ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἐπαιδεύθη εἰκότως.

Care este acest mitropolit caterisit nu ne spune *Cronica Ghiculeştilor* dar credem că este **Filotei**, fiindcă din actele patriarhiceşti ştim că a fost caterisit un Filotei al Proilavului, în locul căruia a fost ales **Daniil de Side**. In copia actului ce ni s'a trimes dela Patriarhie se dă ca dată de alegere a lui Daniil de Side ‚αψμα' (1741), dar credem că această dată este greşită în loc de ‚αψνα' (1751) în copia ce o posedăm sau poate chiar şi în Condica patriarhicească. Pe de o parte faptul că înainte de 1741 nu găsim pomenit nicăieri un Filotei al Proilavului, că între anii 1741—1743, epocă când ar fi păstorit Proilavul Daniil de Side nu găsim niciun act iscălit de un Daniil, că la 1743 îşi dă demisia un Ioanichie al Proilavului, care cum am văzut mai sus trebue să fi păstorit această mitropolie timp îndelungat, dela 1715—1743, iar pe de altă parte faptul că la 1748 se alege un Filotei, că dela 1753 şi până la 1767 găsim semnând diferite acte un Filotei fost al Proilavului, că dela 1751 şi până la 1774 păstoreşte Proilavul un Daniil ne face să credem că acest Daniil este Daniil de Side şi că Filotei, în locul căruia a fost ales, este cel din 1748, care a fost caterisit, cum se spune în *Cronica Ghiculeştilor*, în anul 1751.

Dar mai este încă ceva care vine în sprijinul afirmaţiei noastre că data 1741 pentru alegerea lui Daniil de Side este greşită. Acest act este trecut în condica patriarhicească nr. 4. Dar chiar din ordinea în care vine actul în condică rezultă sigur că nu poate avea data 1741. La p. 72 al acestei Condici figurează un act, referitor la mitropolia Proilavului, având data 1743, la p. 125 un alt act cu data 1748 iar la p. 148, unde figurează actul nostru, nu poate să aibă data 1741 ci 1751, căci un act datat din 1741 nu putea fi înregistrat în condică după altele datate din 1748. Pe urmă alegerea lui Daniil de Side s'a făcut din îndemnul şi cu consimţimântul Patriarhului Chiril. Dar în 1741 scaunul ecumenic era ocupat de Paisie, pe când în 1751, până în luna Mai, Patriarh ecumenic era într'adevăr Chiril [1]. Deci nu încape nicio îndoială că Filotei a fost caterisit în anul 1751 şi că Daniil

---

[1] Vezi **M. Ghedeon**, *Πατριαρχικοὶ πίνακες*, Constantinopol <1890>, p. 635 şi 641 şi **Hrisostom Papadopulos**, *Τῶν ἐπισκόπων καὶ πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως χρονολογικὸς πίναξ* în revista *Θεολογία*, 4 (1926) p. 181.

de Side s'a ales mitropolit al Proilavului în primele luni ale aceluiaşi an.

Dar şi **Bartolomeus Kutlumusianos** [1] ne spune că Daniil de Side a păstorit Proilavul în această epocă. In monografia sa despre *Mânăstirea Maicii Domnului din insula Halche*, la p. 34 notă, vorbind în treacăt despre titularii, adică arhiepiscopii fără eparhie, ai mitropoliei de Side din Pampilia, ne spune că în Condicile Marei Biserici se întâlnesc doi arhierei titulari de Side şi anume, unul Daniil, transferat la mitropolia Proilavului în anul 1752, altul Iacob, transferat la mitropolia de Ganos şi Hora în anul 1637. Ştirea lui Kutlumusianos referitoare la Iacob, o găsim trecută în Condica 333 [2]. Pentru Daniil de Side însă Kutlumusianos dă epoca dar nu şi anul exact; în loc de 1751 el dă 1752.

Daniil 1751—1773

Daniil cu mila lui Dumnezeu mitropolitul Proelaviei, Tomarova <Reni> Hotinul şi a toata margine Dunării şi a tot Nistru hirotoneşte pe ierodiaconul Alexandru Ureache preot desăvârşit la schitul Nalt al mitropoliei Hotinului. Leat 1758, August 4. In pecetea se citeşte de jur împrejur în greceşte «ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Προϊλάβου Δανιὴλ» 1751 [3]. Această dată 1751 este de sigur anul alegerii sale, fiindcă avem şi alte cazuri analoage.

Pecetea lui Al. Mavrocordat pusă pe un act din 1783, are gravat anul 1782, adică primul an al domniei sale [4].

Pecetea lui Ioachim, mitropolitul Proilavului poartă anul 1774, pusă pe un act din 1775, adică anul alegerii sale [5]. De unde conchidem că anul gravat pe pecete este anul numirei Domnului sau al mitropolitului şi că pecetea aceasta se punea pe actele liberate şi posterior anului numirei. Se iveşte însă următoarea dificultate: Pecetea lui Chiril, mitropolitul Proilavului, are gravat pe ea anul

---

[1] **Bartolomeus Kutlumusianos,** *Ὑπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῆς κατὰ τὴν Χάλκην μονῆς τῆς Θεοτόκου*, Constantinopol 1846, p. 34, notă.

[2] **Const. Sathas,** *Bibliotheca graeca medii aevi*, vol. 3 p. 572; **M. Hamudopulos,** *Ἀρχιερατικαὶ ἐναλλαγαὶ* în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 2 (1881—1882) p. 695; **Ghermanos** al Sardiei, *Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Θράκης* în revista *Θρακικά*, 6 (1935) p. 59.

[3] Actul a fost publicat — împreună cu un facsimile — în *Buletinul Fundaţiunei Urechiă*, 1 (1901) Bucureşti, p. 30.

[4] **Iustin Frăţiman,** *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia*, Chişinău 1923, p. 327.

[5] Vezi *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 360—361.

1782; totuşi nu putem admite că el a fost ales mitropolit în acest an, fiindcă ştim precis din actele patriarhiceşti că alegerea lui la scaunul mitropoliei Proilavului a avut loc în anul 1781, Aprilie, (vezi mai jos la această dată). Dacă nu e vorba de citire greşită atunci trebue să aşteptăm noi documente, cari să ne lămurească chestia.

1761. Din viedomostiile clerului vedem că după binecuvântarea lui Daniil, mitropolitul Proilavului, s'au făcut şi s'au sfinţit şase biserici şi anume: în anul 1761 s'a făcut şi s'a sfinţit biserica din Molovata pe malul stâng al Nistrului, apoi în satele Dorotcoe, Mahala, Pogrebî, Cucieri şi Dencov, ne spune **I. Frăţiman** în *Studiu contributiv la istoricul mitropoliei Proilavia*, Chişinău 1923, p. 11, fără să precizeze mai bine izvorul şi pagina. Ce erau *viedomostiile clerului* ne spune Frăţiman, tot acolo, p. 131: « acestea erau un stat personal, lucrat de aceiaşi preoţi cari poate, neavând destulă atenţie, şi mai ştiu eu ce, erau scrise aproape de adevăr, însă niciodată corespunzător cu adevărul ». Trebue să adaog că deoarece şi Studiul lui Frăţiman este lucrat, cum se lucrau *viedomostiile clerului*, *fără atenţie şi mai ştiu eu ce*, nu inspiră încredere, şi prin urmare spusele lui trebuesc luate cu rezervă, dacă nu se întăresc prin documente controlabile.

1766, Februarie 16. Daniil, Mitropolitul Proilavului, trimite o scrisoare ieromonahului Neofit, parohul mânăstirei Sf. Gheorghe din Bucureşti, prin care îl înştiinţează că a obţinut dela Patriarhul şi dela Sinodul ecumenic din Constantinopol pe numele lui (adică a lui Neofit) scaunul Hotinului şi-l invită la el ca să-l hirotonisească (împreună cu un alt mitropolit) ca episcop al Hotinului. Scrisoarea lui Daniil scrisă în limba greacă a fost tradusă şi publicată împreună cu originalul grecesc de **N. Iorga** în Memoriul: *Contribuţiuni la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea şi al XIX-lea, I Scriitori bisericeşti*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 28 (1906) p. 187—189. Atrag atenţia cititorului asupra datei scrisorei; originalul grecesc are dată: 1766, Februarie 16, pe când Iorga în traducerea pe care o dă a textului grecesc a pus din greşeală 1765, Februarie 16, iar tot acolo în p. 187 Iorga spune că are data de 1757. Am admis data de 1766, care se află în originalul grecesc.

1769, Februarie 30. Daniil, mitropolitul Proilavului, al Tomarovei <Reni>, al Hotinului, al întregului ţărm al Dunării şi al

Nistrului și al întregii Ucraine a Hanului, iscălește actul de hirotonisire la treapta preoției a lui Dimitrie Cerneavschi [1].

1772, Iulie 4. Daniil, mitropolitul Proilavului, al Tomarovei <Reni>, al întregului țărm al Dunării, al întregii Basarabii și al Ucrainei iscălește actul de hirotonisire la treapta preoției a lui Timotei Muzichevici [2].

După moartea mitropolitului Daniil, întâmplată la 1773 [3], scaunul Proilavului a fost ocupat de Ioachim.

Ioachim
1774—1780

1774, Septemvrie. Ioachim se alege mitropolit al Proilavului în locul răposatului Daniil, ne spune actul patriarhicesc păstrat în condica 7 p. 78 (cf. actul mai jos la p. 295).

1775, Iulie 27. Ioachim al Proilavului iscălește actul, din care se constată că a dat darul preoției lui Ioan și l-a orânduit la satul din «ținutul Otinului anume Brănzeni»; în fruntea actului stă: Ioachim, cu mila lui Dumnezeu Mitropolit al Proilavului, Tomarovului, Otinului și a toată Basarabiei și Ocrainei, iar în josul actului se află semnătura: ὁ Προϊλάβου καὶ Χοτινίου 'Ιωακείμ, și alături de semnătură pecetea având pe ea: ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Προϊλάβου 'Ιωακεὶμ ,αψοδ' (Ioachim smeritul mitropolit al Proilavului 1774). Anul de pe pecete indică anul alegerii lui Ioachim la scaunul Proilavului [4].

1776, Iunie 16. Ioachim al Proilavului iscălește actul prin care se încredințează preotului Chiril parohia satelor Teea, Speea, și Butur [5].

1776, Iunie 24. Ioachim al Proilavului iscălește actul de hirotonisire la treapta preoției a lui Gherasim Tetovschi [6].

---

[1] Actul s'a publicat de **I. Frățiman,** *tot acolo*, p. 314—315 și de **Ștefan Berechet** în revista *Spicuitor în ogor vecin*, Chișinău, 3 (1924) p. 73—74, în rusește și p. 85 în traducere în limba română.

[2] Actul s'a publicat de **I. Frățiman,** *op. cit.*, p. 132—133 și de **Ștefan Berechet,** în revista citată, p. 74—75 în limba rusă și p. 85—86 în traducere românească.

[3] Vezi **I. Frățiman,** *op. cit.*, p. 13—17.

[4] Actul s'a publicat de **Const. N. Tomescu** în revista *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 360—361, cu semnătura și pecetea date în facsimile.

[5] Publicat de **I. Frățiman,** *ibid.*, p. 318 și de **Șt. Berechet,** *ibid.*, p. 77 în rusește și p. 87 în traducere românească.

[6] Publicat de **I. Frățiman,** *ibid.*, p. 319 și de **Șt. Berechet,** *ibid.*, p. 77 în rusește și p. 86 în traducere română.

1777, Aprilie. Ioachim dă un antimis purtând inscripţia: jertfelnic dumnezeesc închinat de prea sfântul mitropolit al Proilavului chir Ioachim 1777, April, indiction 10 [1].

1777, Mai 10. Ioachim al Proilavului iscăleşte actul prin care i se dă voie preotului Gherasim de a se retrage dela parohia satului ucrainian Pasiţel şi a-şi căuta alt loc; publicat de **I. Frăţiman,** *tot acolo*, p. 134, repetat la p. 320, şi de **Ştefan Berechet** în revista *Spicuitor în ogor vecin*, 3 (1914) p. 76 în ruseşte şi p. 87 în traducere în limba română. **Frăţiman,** *tot acolo*, p. 134—135 ne dă motivul retragerii preotului: Gherasim a declarat înaintea autorităţilor din Ecaterinoslav că dânsul în oraşul Smailov a fost hirotonit de prea sfânţitul ortodox Ioachim al Proilaviei în ziua de 24 Iunie anul 1776 ca preot şi însemnat în satul Pasiţel, în care a trăit aproape 10 luni; însă *din cauza neştiinţii limbii volohe* şi mai ales în urma prigonirilor turceşti a [fost] demisionat din eparhie cu certificatul căpătat dela acelaşi arhiereu Ioachim.

1777, Iunie 1. Ioachim al Proilavului hirotoniseşte ca preot pe Gheorghe şi îi dă parohia Paladie, ţinutul Hotinului [2].

1777, Iunie 8. Ioachim al Proilavului hirotoniseşte ca preot pe Vasilie şi îi dă parohia Cruhlec, ţinutul Hotinului [3].

1777, Iulie 24. Ioachim al Proilavului dă darul duhovniciei preotului Ioan ot Brănceni [4].

1778, Ianuarie 15. Ioachim al Proilavului dă voie preotului Vasilie de a pleca din eparhie, fiindcă nu putea suferi *obiceiurile părţilor acelor* [5].

1779. Ioachim al Proilavului în anul 1779 a făcut trei hirotonii în satele Molovata şi Hahala, ne asigură **I. Frăţiman,** *tot acolo*, p. 19, fără trimitere la izvor.

1780, Iulie 23. Ioachim al Proilavului trimite o scrisoare către Nichifor <Teotochis>, arhiepiscopul Slovenilor şi al Hersonului, arătându-i situaţia canonică a doi preoţi [6].

---

[1] **Melchisedec,** *Cronica Huşilor*, Bucureşti 1869, p. 160 din apendice.
[2] **Constantin Tomescu,** în *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 361.
[3] **Tomescu,** *tot acolo.*
[4] **Tomescu,** *tot acolo.*
[5] **Tomescu,** *tot acolo.*
[6] Publicată de **I. Frăţiman,** *tot acolo*, p. 320—321 şi de **Ştefan Berechet,** *loc. cit.*, p. 77—78 în ruseşte şi p. 88 în traducere românească.

1780. Din viedomostiile clerului pe anul 1780 vedem că mitropolitul Ioachim într'acest an a făcut serviciul divin în satul Molovata și aici a hirotonit preot pe Ștefan Veselovschy; se poate ca această vizitare canonică a mitropolitului Ioachim în Ucraina să fi fost ultima, spune **I. Frățiman,** *tot acolo*, p. 19.

Chiril 1781–1801(?)

1781, Aprilie. Chiril se alege mitropolit la scaunul mitropoliei Proilavului în locul răposatului Ioachim [1].

1781, Mai 20. Chiril, Mitropolitul Proilaviei, Tomarovului și a toată Basarabia și Ocraina, hirotonisește preot pe Dumitru, încredințându-i parohia din târgul Tomrov, dincolo de Bug [2].

1782. Smeritul mitropolit al Proilavului Chiril, stă gravat în limba greacă pe pecetea lui pusă pe un act de hirotonisire de preot [3].

1782, Decemvrie 6. Chiril, mitropolit al Proilaviei, al Tomarovei, al Hotinului și al întregii Ucraine, hirotonisește preot pe Teodor [4].

1783, Fevruarie 20. Chiril, mitropolitul Proilavului a cerșut și a căpătat întăritură pentru posesiunea mânăstirei din Iași cu hramul Sfinților patruzeci de Mucenici, mânăstire care se dăruise la 1677 de Vasile Roset Hatmanul în seama răposatului mitropolit al Proilavului Daniil, ca să-i fie metoh pentru odihna sa când va veni la Iași să șeadă și să se odihnească [5].

1783, Iunie 20. Chiril al Proilavului obține mărturie de hotărnicie, prin care se fixează hotarele proprietății imobile a bisericii cu hramul Sfinții patruzeci de Mucenici din Iași [6].

1783, Septemvrie 27. Chiril, mitropolitul Proilavului primește demisia preotului Teodor <Niedrițchi> [7]. Teodor fusese hirotonisit preot de Chiril la 6 Decemvrie 1782, vezi mai sus la această dată.

1784, Martie 10. Chiril al Proilavului iscălește un certificat de hirotonie a unui preot [8].

---

[1] Actul de alegere păstrat în condica patriarhicească nr. 7, p. 144, se publică mai jos, p. 296.

[2] **Const. Tomescu,** în *Arhivele Basarabiei*, 4 (1932) p. 242.

[3] **Const. Tomescu,** *op. cit.*, 6 (1934), p. 365, unde însă nu se precizează anul hirotonisirei.

[4] **I. Frățiman,** *op. cit.*, p. 325 și **Șt. Berechet,** *op. cit.*, 3 (1924), p. 89.

[5] Hrisovul s'a publicat de **Frățiman,** *ibid.*, p. 325—327.

[6] **Frățiman,** *op. cit.*, p. 327—330.

[7] **Frățiman,** *ibid.*, p. 330—331 și **Șt. Berechet,** *ibid.*, p. 89—90.

[8] *Arhivele Basarabiei*, 5 (1933) p. 221.

1784, August 1. Chiril al Proilavului emite certificatul pentru hirotonie în preot a lui Pavel Rujavniţu [1].

1785. Chiril al Proilavului săvârşeşte hirotonisiri de preoţi în Birzula, Mahala şi Dubăsari [2].

1786, Aprilie 1. Prin actul de confirmare (ecdosis) a mitropolitului Moldovei Leon, liberat de patriarhia ecumenică supt această dată, **mitropolitul Proilavului Chiril** e învitat ca împreună cu episcopii Mitropoliei Moldovei şi cu ceilalţi arhierei, cari se află acolo, întrunindu-se în biserica Sf. Gheorghe a Mitropoliei Moldovei, să înainteze la scaunul mitropolitan al Moldovei pe episcopul Romanului chir Leon, ales deja la acest scaun mitropolitan după obiceiul pământului [3].

1786 şi 1787. Chiril al Proilavului săvârşeşte hirotonisiri de preoţi în Moloval şi Dubăsari [4].

1793, Iulie 20. Chiril emite actul de hirotonie în preot a unui Dimitrie [5].

1793, Iulie 29. Chiril al Proilavului săvârşeşte o hirotonie de preot [6].

1793, August 5. Chiril al Proilavului săvârşeşte o hirotonie de preot [7].

1794, August 20. Chiril al Proilavului săvârşeşte o hirotonie de preot [8].

1795, Iunie 13. Chiril al Proilavului săvârşeşte o hirotonie de preot [9].

---

[1] *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 365.

[2] **I. Frăţiman,** *op. cit.*, p. 129.

[3] **C. Delicanis,** *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, vol. 3 p. 482. Pentru alegerea mitropolitului Leon şi conflictul ivit cu acest prilej între autorităţile din Moldova şi Patriarhie, vezi **C. Erbiceanu,** *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti 1888, p. 39 şi 451—452 şi *Condica de hirotonii a Mitropoliei Moldovei*, publicată de **N. Iorga** în *Buletinul Comisiei istorice a României*, 3 (1924) p. 13—17.

[4] **I. Frăţiman,** *op. cit.*, p. 129.

[5] *Arhivele Basarabiei*, 6 (1935) p. 365.

[6] *Tot acolo*, p. 366.

[7] *Tot acolo*, p. 366.

[8] *Tot acolo*, p. 366.

[9] *Tot acolo*, vol. 5 (1933) p. 221.

1796. Chiril al Proilavului săvârşeşte două hirotonii de preot în Dubăsari, « cu deslegarea mitropolitului Gavriil al Novorosiei » [1].

1797, Iulie 5. Chiril al Proilavului săvârşeşte o hirotonie de preot [2].

1801, Iunie 17. Chiril al Proilavului săvârşeşte o hirotonie de preot [3].

1808, Iulie 10. Chiril e numit fost al Proilavului de Naum Râmniceanu [4].

Partenie 1793—1810

1793, Februarie. In condica patriarhicească se spune că: rămânând mitropolia Proilavului fără protecţie arhierească din cauza că mitropolitul Chiril care o păstorea s'a făcut nevăzut, s'a ales în locul lui Partenie [5].

1795. Partenie al Proilavului hirotoneşte preot pe Vasilie Hrabr [6].

1799. Partenie al Proilavului hirotoneşte preot pe Teodor Cocu la satul Hermoclin, din raiaua Benderului [7].

1800, Ianuarie 9. Partenie al Proilavului şi Tomarovului e însărcinat de Sinodul patriarhiei ecumenice ca în viitor, împreună cu mitropolitul Maroniei Neofit, să strângă sumele ce plătesc anual mânăstirile [8].

1801, Iunie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul de alegere la scaunul ecumenic a lui Calinic al 5-lea, fost al Bitiniei [9].

---

[1] **I. Frăţiman,** *op. cit.*, p. 129.

[2] *Arhivele Basarabiei*, 5 (1933) p. 221.

[3] *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 366.

[4] Vezi *Cronicul Protosinghelului Naum Râmniceanu*, publicat de **C. Erbiceanu** în *Cronicarii Greci*, p. 280 şi în *Istoria Mitropoliei Moldovei şi Sucevei*, Bucureşti 1888, p. 521, unde însă în loc de 1808 se dă greşit data 1810; cp. şi *Arhivele Basarabiei*, 2 (1930) p. 154—156.

[5] Cf. actul patriarhicesc publicat mai jos, p. 297.

[6] **I. Fraţiman,** *op. cit.*, p. 375.

[7] *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 366.

[8] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Μαυρογορδάτειος βιβλιοθήκη*, în *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, suplimentul vol. 15 (1884) p. 176, nr. 61.

[9] **Constantin G. Mano,** *Documente privitoare la familia Mano*, Bucureşti 1907, p. 245.

1801, Iunie 21. Partenie al Hotinului hirotoneşte diac pe Petru Cămârzan la satul Rosoşani, din raiaua Hotinului [1].

1803, Februarie 20. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu patriarhul Calinic şi cu membrii Sinodului Patriarhiei ecumenice, actul prin care e invitat Dositei al Ungrovlahiei ca împreună cu fraţii arhierei să aleagă la scaunul Vidinului pe Calinic şi să-l hirotonească mitropolit al Vidinului, (*Condica sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, ed. **Ghenadie Enăceanu**, Bucureşti 1886, p. 323). **I. Frăţiman** în *Studiu contributiv la istoricul Mitropoliei Proilavia*, Chişinău 1923, p. 118—119 pomeneşte acest act după un izvor rusesc: *la 20 Februarie 1803 patriarhul Calinic împuterniceşte pe Dositei, Mitropolitul Ungrovlahiei, a hirotoni pe Calinic ca mitropolit de Vitzina.* E evident că în loc de *Vitzina* trebue îndreptat *Vidin.*

1804, Aprilie. Partenie, mitropolitul Proilavului, semnează împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care se aprobă cumpărarea unui paraclis, aflat în Curucesmè din Constantinopol [2].

1804, Aprilie. Partenie, mitropolitul Proilavului, semnează, împreună cu patriarhul Calinic al 5-lea şi cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care exarhia Tripoliţa se deslipeşte de mitropolia Lacedemoniei şi se uneşte cu episcopia Amiclelor (᾿Αμυκλῶν) [3].

1804, Aprilie 24. Partenie, mitropolitul Proilavului, hirotoneşte preot pe Fotie Rodion la satul Idjcurda, ţinutul Chiliei [4].

1804, Mai 16. Partenie, mitropolitul Proilavului, semnează, împreună cu membrii Sinodului Patriarhiei ecumenice, actul prin care se dă răspuns la cinci întrebări şi nedumeriri canonice, supuse patriarhiei de către Veniamin, mitropolitul Moldovei [5].

---

[1] *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 366.

[2] **V. Mystakidis,** *Περὶ Κουρουτσεσμὲ ἱστορικαὶ εἰδήσεις,* (Ştiri istorice despre Curucesmè), Constantinopol 1885, p. 36.

[3] Actul s'a publicat de **Pericle Zerlentis** în *Ἡ μητρόπολις Ἀμυκλῶν καὶ Τριπολιτσᾶς,* (Mitropolia Amiclelor şi Tripoliţei), Atena 1921, p. 35.

[4] *Arhivele Basarabiei*, 6 (1934) p. 366 unde însă se dă ca nume al Mitropolitului Proilavului în loc de *Partenie*, *Neofit*, evident greşit, fiindcă în anul 1804 păstorea Proilavul Partenie, cum rezultă din actele semnate de el atât în Aprilie cât şi în Mai acestui an.

[5] **C. Delicanis,** *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα,* vol. 3 p. 505.

1805, Mai 15. Partenie Mitropolitul Proilavului, semnează împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice actul prin care se adevereşte că biblioteca lui Nichifor Teotochis a fost primită şi aşezată în Şcoala naţională din Curucesmè, Constantinopol[1].

1805, Septemvrie. Partenie, mitropolitul Proilavului, semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care laudă faptele culturale şi filantropice ale lui Zoe Caplani şi se aprobă ca şcoala înfiinţată de el în Ianina să fie numită *Şcoala patriarhicească Caplani*[2].

1805, Octomvrie 25. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care se comunică Arhiepiscopului Dimiţanei (Peloponez) măsurile luate de Poarta pentru ocrotirea raialelor în contra tâlharilor care supără cazalele Peloponezului[3].

1805, Noemvrie. Partenie, mitropolitul Proilavului, semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul de alegere a lui Teofil la scaunul Alexandriei[4].

1805, Decemvrie. Partenie, mitropolitul Proilavului, semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care se regulează drepturile ctitoriceşti cu privire la o biserică din insula Santorini[5].

1806, Mai 17. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care e invitat Dositei al Ungrovlahiei ca împreună cu fraţii arhierei să aleagă la scaunul Pogonianei pe protosinghelul Dionisie şi să-l hirotonească arhiereu[6].

---

[1] Publicat în revista *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, 13 (1878—1879) p. 233—234; cf. şi **M. Ghedeon,** *Μεσαιωνικὰ ἀνάλεκτα*, Constantinopol 1874, p. 46, unde se publicase acelaşi act, dar fără dată precisă.

[2] Publicat în cartea *Σπάνια εὐποιΐας ἔργα Ζώη Καπλάνη*, (Fapte rari de binefacere ale lui Zoe Caplani), Moscova 1809, p. 26.

[3] **Evanghelos Savramis,** *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δημητσάνης* (Contribuţii la istoria Dimiţanei), în *Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 9 (1932) p. 237.

[4] **C. Delicanis,** *Πατριαρχικὰ ἔγγραφα*, vol. 2 p. 47.

[5] **V. A. Mystakidis,** în revista *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος* (Buletinul societăţii istorice şi etnologice a Greciei), 2 (1885—1889) p. 629.

[6] *Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, ed. **Ghenadie Enăceanu,** Bucureşti 1886, p. 334.

1806, August. Partenie al Proilavului semnează, prin Ioanichie al Anghirei, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul de alegere a ieromonahului Iosif la scaunul Melitenei [1].

1806, Septemvrie 24. Partenie al Proilavului este ales locţiitor al patriarhului ecumenic [2].

1806, Noemvrie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care se regulează veniturile arhiereilor mazili (fără eparhie) [3].

1806, Noemvrie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul despre îndatoririle autorităţilor bisericeşti [4].

1806, Noemvrie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice 1) actul referitor la reprezentanţa arhiereilor absenţi din Constantinopol, 2) actul referitor la şedinţele Sinodului [5].

1807, Ianuarie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, tomosul despre botez, pocăinţă şi spovedanie [6].

1807, Ianuarie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul adresat clericilor şi mirenilor prin care se recomandă tuturor ca să fie credincioşi faţă de Sultan cu prilejul războiului ruso-turc [7].

1807, August. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul referitor la colivă şi împărtăşenie [8].

---

[1] *Ἡμερολόγιον τῆς Ἀνατολῆς* pe anul 1886, p. 178.

[2] **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη,* vol. 3 p. 190.

[3] **Ioachim Foropulos,** *Ἀνάλεκτα ἐκ τῶν πατριαρχικῶν κωδίκων* în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 19 (1899) p. 482.

[4] Publicat de **G. G. Papadopulos,** *Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον Γρηγόριον τὸν Ε',* Atena 1865, vol. 1 p. 67. S'a retipărit de **M. Ghedeon,** *Κανονικαὶ διατάξεις,* vol. 2 p. 113.

[5] Publicat de **M. Ghedeon,** *Κανονικαὶ διατάξεις,* vol. 2 p. 99 şi 101.

[6] Publicat în revista *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 2 (1881—1882) p. 765 şi retipărit de **M. Ghedeon,** *op. cit.,* vol. 2 p. 121.

[7] Publicat de **G. G. Papadopulos,** *op. cit.,* p. 211.

[8] Publicat în *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 3 (1882—1883) p. 599, s'a retipărit în **M. Ghedeon,** *Κανονικαὶ διατάξεις,* vol. 2 p. 126.

1807, August 15. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul prin care se recomandă a se plăti pentru datoriile patriarhiei drept dobândă 60 aspri la pungă [1].

1807, Septemvrie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, actul în care se laudă învățătura și se îndeamnă toți, mici și mari, să contribue la înființarea de școli [2].

1808, Mai 16. Partenie al Proilavului semnează scrisoarea către Veniamin, mitropolitul Moldovei, prin care se răspunde la cele cinci nedumeriri supuse spre deslegare Sinodului ecumenic de zisul mitropolit [3].

1808, August 12. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice, enciclica prin care se înștiințează mânăstirile că ele trebue să achite contribuția lor anuală către Patriarhie, prin arhiereii chiriarhi, la începutul lunei Martie în fiecare an [4].

1808, Noemvrie 16. Procopie din Nazianz, în poema sa, în care descrie incendiul bisericii Invierea Domnului din Ierusalim, întâmplat la 30 Septemvrie 1808, spune că în ședința convocată anume a Sinodului și a notabililor Greci din Constantinopol pentru a delibera cu privire la măsurile ce trebuesc luate pentru reclădirea bisericii a fost de față și **Partenie al Proilavului.** Emisarii cari au pornit din Ierusalim la 8 Octomvrie ca să înștiințeze nenorocirea întâmplată au sosit la Constantinopol la 16 Noemvrie. Prin urmare ședința a avut loc după 16 Noemvrie 1808 [5].

1808, Noemvrie. Partenie al Proilavului semnează (prin delegație), împreună cu membrii Sinodului Patriarhiei ecumenice, actul de alegere a lui Policarp la tronul Ierusalimului [6].

---

[1] *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια*, 19 (1899) p. 195.

[2] Publicat întâi în revista *Ἑρμῆς ὁ Λόγιος*, Viena 1819, p. 112—117, retipărit de **G. G. Papadopulos,** *Τὰ κατὰ τὸν ἀοίδιμον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε'*, vol. 1 p. 145.

[3] **M. Ghedeon,** *Κανονικαὶ διατάξεις*, vol. 2 p. 94.

[4] Vezi **G. Deliianis,** *Ἡ ἱερὰ μονὴ Ἑλώνης* în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, seria nouă, 1 (1928 — 1929) p. 106, fascicula a 4-a (altă paginație).

[5] Poema a fost publicată de **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἀνάλεκτα ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας*, vol. 3 p. 334—386, vezi în special p. 340—344.

[6] **C. Delicanis,** *op. cit.*, vol. 2 p. 515.

1809, Martie. Partenie al Proilavului semnează, împreună cu membrii patriarhiei ecumenice, actul prin care se recomandă clericilor şi mirenilor creştini supunere autorităţilor turceşti [1].

1810, Septemvrie 2. Partenie al Proilavului iscăleşte, împreună cu alţi mitropoliţi, o scrisoare prin care este rugat mitropolitul Hiosului să permită transportarea rămăşiţelor pământeşti ale lui Macarie Notaras, fost al Corintului, în cavoul familiei Notaras din Tricala [2].

Partenie al Proilavului semnează (prin delegaţie), împreună cu membrii Sinodului patriarhiei ecumenice actul de alegere a lui Iosif la scaunul Mesimvriei. Vezi **V. Mystakidis**, *Περὶ Κουρουτσεσμὲ ἱστορικαὶ εἰδήσεις* (Ştiri istorice despre Curucesmè), Constantinopol 1885, p. 56 şi 65. Mystakidis nu dă data actului şi fiindcă îl pune între cele din 1814 ar crede cineva că poartă această dată; dar acest act iscălit de Partenie nu poate fi din 1814, fiindcă la această dată, cum vom vedea mai jos, Partenie nu mai era Mitropolit al Proilavului.

1810, Noemvrie 30. Mitropolitul Proilavului chir... este înaintat la scaunul Dramei spune Constantin Caragea în Efemeridele sale [3]. Caragea nu ne dă numele mitropolitului Proilavului, care a fost înaintat la scaunul Dramei, dar din actele patriarhiceşti ştim precis că în luna Decemvrie 1810, indiction 14 *s'a ales, în locul lui Partenie care a fost înaintat la mitropolia Dramei, mitropolit al Proilavului Calinic.*

M. Ghedeon, *Κανονικαὶ διατάξεις,* vol. 2 p. 134, dă un act sinodal al patriarhiei ecumenice purtând data 1810, Decemvrie, prin care se interzice de a se da zestre la încheierea căsătoriilor. Acest act este semnat şi de Partenie al Proilavului; dar dacă Partenie a fost într'adevăr trasferat la mitropolia Dramei la 30 Noemvrie, cum ne asigură Caragea, atunci cum putea el să semneze un act sinodal în Decemvrie ca mitropolit al Proilavului?

---

[1] **Evanghelos Savramis,** *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δημητσάνας* în *᾿Επετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν*, 9 (1932) p. 238, notă, unde se dă documentul în rezumat.

[2] **Gheorghe Zolotas,** *῾Ιστορία τῆς Χίου,* Atena 1928, vol. 3, partea a 2-a p. 213.

[3] Publicate în *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. 137.

Călinic 1810—1813

1810, Decemvrie, Calinic se alege mitropolit al Proilavului [1].

Călinic 1813—1821

1813, Aprilie. In locul lui Calinic ales în 1810, se alege la 1813 un nou mitropolit, numit tot **Calinic**, care însă nu va fi numai al Proilavului ci şi al Dristrei, aceste două mitropolii având de aci înainte un singur cârmuitor duhovnicesc. Motivele alipirei mitropoliei Dristrei la cea a Proilavului se expun în actul patriarhicesc publicat mai jos p. 299.

1814, Ianuarie 13. O notiţă scrisă pe un Mineu spune: să se ştie de când m'am hirotonisit eu preotul Neculai sin popa Dumitru ot Brăila protopop Brăilei şi m'au hirotonisit la hramul lui Sfeti Nicolai, la biserica la Vărsătura, Proilavul **Calinic.** La vileat 1814, Ianuarie 13 [2].

Antim 1821—1828

1821, Martie. Tot în Mineul pomenit mai sus găsim următoarea însemnare: să se ştie de când m'am făcut anagnost... de mitropolitul **Antimos**, veleat 1821 [3]. In acelaşi Mineu este o însemnare din care reiese că predecesorul lui Antim, Calinic, a făcut schimb de scaun cu acesta din urmă şi astfel Calinic a trecut în scaunul Didimotihului, ocupat mai înainte de Antim, iar acesta a trecut la Brăila în locul lui Calinic [4]. Şi ştim precis din alte izvoare, din actele patriarhiceşti, că schimbul s'a făcut într'adevăr în Martie 1821 [5].

La începutul unui Mineu grecesc pe Aprilie se găseşte scris în limba greacă cu litere chirilice întreg titlul mitropolitului Proilavului, pe care îl redau în traducere: prea sfinţitului şi de Dumnezeu alesului mitropolit al Dristrei şi Proilavului prea cinstit şi exarh al părţilor de lângă Dunăre, domnul nostru şi stăpân, întru mulţi ani, 1822 Iunie 2 [6]. Antim se intitulează mitropolit al Dristrei şi al Proilavului şi după cum am văzut mai sus această

---

[1] Cf. actul sinodal de alegere mai jos la p. 298.

[2] **Melchisedec,** *Cronica Huşilor*, Bucureşti 1869, p. 161—162, apendice.

[3] **Melchisedec,** *loc. cit.*, p. 163; cf. şi revista *Analele Brăilei*, 2 (1930) nr. 2 p. 6.

[4] **Melchisedec,** *tot acolo*, p. 163.

[5] Cf. actul patriarhicesc publicat mai jos, p. 300 şi *Lista de episcopi ai Traciei*, în revista *Θρακικά*, 6 (1935) p. 72.

[6] **Melchisedec,** *tot acolo*, p. 163—164.

unire se făcuse încă din 1813 în timpul păstoriei lui Calinic. Mitropolitul Heracliei Ignatie, scriind către acest Antim mai multe scrisori în anii 1826, 1827 şi 1828, îl numeşte: « Προϊλαβοδρύστρας » (al Proilavului şi al Dristrei) [1].

Grigorie 1836—1840

1836, Noemvrie. După Antim, care a păstorit Dristra şi Proilavul până la 1828, dată la care a fost desfiinţată mitropolia Proilavului, se alege după cum rezultă din actele patriarhiceşti, în locul lui Antim **Grigorie**, tot ca mitropolit al Dristrei şi al Proilavului: din cauza că Antim, care a păstorit mitropolia Dristrei şi Proilavului, ne spun actele patriarhiceşti, a fugit abandonând scaunul său, în locul lui a fost ales **Grigorie**, care câtva timp a cârmuit această eparhie ca locţiitor.

Ieronim

1840, Ianuarie. După moartea lui Grigorie se alege **Ieronim** numai ca mitropolit al Dristrei nu şi al Proilavului. Mitropolia Dristrei, ne spun actele patriarhiceşti, rămânând neocrotită din cauza că mitropolitul Grigorie care o păstorea şi-a dat obştescul sfârşit, s'a ales în locul lui **Ieronim** [2].]

---

[1] Vezi *Θρακικά*, 6 (1935) p. 208, 209, 218, 238.

[2] Condica patriarhicească nr. 14 p. 348.

Acte patriarhiceşti referitoare la Mitropolia Proilavului [1].

1

Alegerea lui Meletie la Mitropolia Proilavului. 1639, Mai, indictionul 7.

Ἐπειδὴ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προϊλάβου καὶ Ἰσμαηλίου πρὸ χρόνων ἀμνημονεύτων ἐρημωθείσης καὶ δίχα γνησίου καὶ καθολικοῦ ἀρχιερέως ἐναπομεινάσης, ἐκρίθη ἤδη γνώμη κοινῇ συνοδικῇ γενέσθαι ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ γνήσιον καὶ καθολικὸν ἀρχιερέα. Τούτου χάριν ἡμεῖς οἱ καθευρεθέντες ἀρχιερεῖς συνήχθημεν ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, τῷ νέῳ πατριαρχείῳ, προτροπῇ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σοφωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, κυρίου κυρίου Κυρίλλου τοῦ ἐκ Βερροίας καὶ ἐποιήσαμεν ψήφους κανονικὰς διὰ τὴν μητρόπολιν αὐτὴν εἰς ἐκλογὴν προσώπου τοῦ ἀρχιερατεύσοντος ἐν αὐτῇ, ἐν αἷς πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Μελέτιον, δεύτερον τὸν ἱερομόναχον Γρηγόριον, καὶ τρίτον τὸν ἱερομόναχον Θεοφάνην.

Meletie

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν κατεστρώθη καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας.

1639 Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αχλθʹ <1639>, Μαΐῳ, ἰνδικτιῶνος ζʹ.

---

[1] Aci publicăm mai multe acte copiate din Condicile patriarhiei ecumenice de N. Iconomidis şi colaţionate cu multă amabilitate de I. P. S. Mitropolit al Hristupolei Meletie şi de P. C. Arhimandrit Adamantie Casapidis. Unchiul nostru avea mai multe nedumeriri mai ales în ceea ce priveşte iscăliturile mitropoliţilor din aceste acte, dar socotind că ele, cu toate lacunele lor, vor fi de folos cercetătorilor, cari se vor ocupa cu istoria mitropoliei Proilavului, le publicăm.

† Ὁ Ἐφέσου Ἄνθιμος.
† Ὁ Κυζίκου Ἄνθιμος.
† Ὁ Νικαίας Πορφύριος.
† Ὁ Τορνόβου Ἄνθιμος (?)
† Ὁ Ναυπάκτου Κωνστάντιος.
† Ὁ Ἰωαννίνων Θεοφάνης.
† Ὁ Αἴνου Παρθένιος.
† Ὁ Νέων Πατρῶν Ἰωασάφ (?)

Condica nr. 1, p. 349 [1].

2

Partenie, Patriarhul Constantinopolului, face stavropighie biserica Maicii Domnului din Ismail eparhia Proilavului, care a fost renovată din temelie de Gheorghe, marele paharnic al Moldovei, fratele lui Vasile Lupu. 1643, Noemvrie, indictionul 12.

Ἴσον τοῦ καθολικοῦ πρωτοτύπου σιγγιλλιώδους γράμματος.

Παρθένιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἅπασι τοῖς κατὰ θεῖον σκοπὸν θεαρέστως προθυμουμένοις ἀνεγείρειν καὶ ἀνοικοδομεῖν θείους καὶ ἱεροὺς ναοὺς ἐπὶ πατριαρχικῷ σταυροπηγίῳ λίαν ὑπάρχει τὸ ἀσφαλὲς καὶ ἐπάναγκες, οὐ μόνον λίθους καὶ ξύλοις καὶ ἄλλοις ψιλοῖς τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι θεμελιοῦσθαι, ἀλλὰ συνεργίᾳ καὶ δεήσει καὶ βοήθειάν τινα ὑπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς κτίσασθαι, ἐνδυναμοῦσαν καὶ περιτειχίζουσαν αὐτοὺς ἐλευθερίᾳ δηλαδὴ καὶ ἀδουλωσίᾳ ἐξάπαντος. Καὶ τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον ἅπας εὐαγὴς οἶκος ἐξοικονομηθεὶς κόποις καὶ ἐξόδοις πολλοῖς παρὰ τῶν εὐπρέπειαν οἴκου κυρίου ἀγαπησάντων συντηρεῖται ταῖς προϊούσαις τοῦ καιροῦ ἐπεκτάσεσι, καὶ χεὶρ ἄδικος διὰ παντὸς εὐλόγου καὶ δικαίου ἀμετόχως θέλουσα κατεπεμβαίνειν καὶ ἐξουσιάζειν ἢ ζημιοῦν κωλύεται τῇ ἰσχύι τοῦ μείζονος ὡς λέλεκται.

Ἐπεὶ τοίνυν καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Προϊλάβου ἔνδον τοῦ Ἰσμαηλίου κεῖται μετόχιον τοῦ ἁγίου καὶ ζωοδόχου τάφου τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ὄνομα τιμώμενον τῆς ὑπεραγίας

---

[1] Actul de alegere al lui Meletie este publicat de **A. Papadopulos-Kerameus**, în *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 p. 386, după manuscrisul 11 al bibliotecii Silogului literar grecesc din Constantinopol, cu o mică deosebire. Acolo iscăleşte şi ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Παρθένιος.

καὶ ἐνδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας πτῶσιν μεγίστην ἐπαπειλοῦν ὑπὸ τῆς πολυκαιρίας καὶ κινδυνεῦον τελείως ἀφανισθῆναι, ὅπερ νῦν ὁ περιφανέστατος εὐγενὴς ἄρχων κύριος Γεώργιος μέγας μπαχάρνικος τῆς αὐθεντίας Μολδοβλαχίας καὶ αὐτάδελφος τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου καὶ χριστιανικωτάτου αὐθέντου πάσης Μολδοβλαχίας Κυρίου Κυρίου Ἰωάννου Βασιλείου βοεβόντα, τοῦ κατὰ πνεῦμα υἱοῦ περιποθήτου τῆς ἡμῶν μετριότητος ἔρωτι θείῳ καὶ ζήλῳ τρωθεὶς ἠβουλήθη οἰκείαις δαπάναις καὶ ἀναλώμασι ἐκ βάθρων ἀνακαινίσαι αὐτὸ καὶ καλλωπίσαι καὶ κατατάξαι ἐν τῇ πατριαρχικῇ περιωπῇ καὶ μεγαλειότητι καὶ σταυροπηγιακὸν ὀνομάσαι καὶ αὐτόνομον καὶ αὐτοδέσποτον ἀποκαταστῆσαι ἐπὶ μνημοσύνῳ αὐτοῦ διηνεκεῖ καὶ τῶν γεννητόρων καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ καταγομένων καὶ ἐδεήθη καὶ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος τυχεῖν τοῦ ἐφετοῦ αὐτοῦ καὶ σταυρὸν ἱερὸν λαβεῖν κατὰ τὸ σύνηθες τῆς ἐκκλησίας καὶ πῆξαι ἐν τοῖς θεμελίοις τοῦ ἱεροῦ βήματος αὐτοῦ, τούτου χάριν ἡ μετριότης ἡμῶν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ τοῦ ἄρχοντος ἀποδεξαμένη ἅτ' εὔλογον οὖσαν καὶ φίλην Θεῷ γράφει διὰ τοῦ παρόντος καὶ ἀποφαίνεται ἐν πνεύματι ἁγίῳ γνώμῃ κοινῇ συνοδικῇ τῶν παρατυχόντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ ὑπερτίμων τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν ἵνα μετὰ τὸ πηγνῦναι τὸν πατριαρχικὸν σταυρὸν ἐν τῷ ἱερῷ βήματι τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τῆς Παναγίας διὰ τῶν συνήθων ἱερῶν εὐχῶν καὶ ἀνακαινισθῆναι αὐτὸν καὶ καλλωπισθῆναι καὶ εὐπρεπισθῆναι, εἴη καὶ καλοῖτο ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τὸ μετόχιον αὐτὸ τοῦ Ἁγίου Τάφου, ὁ σεβάσμιος ναὸς τῆς Παναγίας μου πατριαρχικὸς σταυροπηγιακός, αὐτόνομος, αὐτοδέσποτος, ἀκαταπάτητος, ἀκαταζήτητος καὶ ὅλως ἀνεπηρέαστος παρὰ παντὸς προσώπου ἱερωμένου καὶ λαϊκοῦ ἢ καὶ τοῦ κατὰ τόπον μητροπολίτου Προϊλάβου τοῦ τε νῦν Μελετίου καὶ τῶν μετέπειτα, τελῇ δὲ μόνον κατ' ἔτος τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ὑποταγῆς χάριν χαβιάριον ὀκάδας δέκα καὶ οὐδὲν ἕτερον μέχρι καὶ ὀβολοῦ μνημονευομένου ἐν αὐτῷ τοῦ ἡμετέρου πατριαρχικοῦ κανονικοῦ ὀνόματος καὶ τῶν μετέπειτα πατριαρχῶν, ἄχρις οὗ ὁ ἥλιος ἐπὶ τῆς γῆς ἀφορᾷ, μὴ τολμῶντος τουντεῦθεν τοῦ κατὰ τόπον μητροπολίτου Προϊλάβου ἢ καὶ ἐξάρχου πατριαρχικοῦ καὶ ἑτέρου τινὸς ἐναντιωθῆναι περὶ τούτου κατά τι ἢ εἰσελθεῖν ἐν αὐτῷ τῷ σταυροπηγιακῷ ναῷ καὶ καταπατῆσαι καὶ ἐνοχλῆσαι τοῖς ἐν αὐτῷ πατρᾶσι τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ ζητῆσαι λαβεῖν ἐξ αὐτῶν πολὺ ἢ ὀλίγον καὶ παιδεῦσαι αὐτοὺς καὶ θελῆσαι καθ' οἱονδή τινα τρόπον κατατάξαι ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ καὶ ζημιῶσαι ἐν βάρει ἀργίας ἀσυγνώστου

τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ καὶ ἱερωσύνης καὶ παιδείας τῆς προσηκούσης καὶ ἀφορισμοῦ ἀλύτου καὶ αἰωνίου τοῦ παρὰ θεοῦ τοῦ παντοκράτορος.

Ὅτε δὲ χρεία γένοιτο ἐκκλησιαστικῆς τινος ὑπουργίας ἢ καὶ ἱερᾶς μυσταγωγίας καὶ χειροτονίας καὶ προσκληθείη ὁ κατὰ τόπον ἀρχιερεὺς ὀφείλει ἐκτελέσαι πάντα τὰ ἀρχιερατικὰ δίχα τῆς τοῦ ἱεροῦ συνθρόνου ἐγκαθιδρύσεως· ἂν δέ τις τῶν πάντων ὀψέ ποτε βουληθείη διαλῦσαι τὸν σταυροπηγιακὸν αὐτὸν ναὸν τῆς Παναγίας, τὸ μετόχιον δηλαδὴ τοῦ Ζωοδόχου Τάφου, καὶ ἀνατρέψαι καὶ σκάνδαλόν τι διεγεῖραι καὶ σύγχυσίν τινα καὶ ζημίαν καὶ βλάβην, ὁποῖος ἂν εἴη, μικρὸς ἢ μέγας, νέος ἢ γέρων, ἄρχων ἢ καὶ ἄλλος, ἱερωμένος ἢ καὶ λαϊκός, ὁ μὲν ἀργὸς ἔστω τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ καὶ ὑπόδικος τελείᾳ καθαιρέσει, ὁ δὲ ἀφωρισμένος παρὰ Θεοῦ παντοκράτορος καὶ κατηραμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ ἄλυτος μετὰ θάνατον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ τυμπανιαῖος καὶ ὑπόδικος πάσαις ταῖς συνοδικαῖς καὶ πατρικαῖς ἀραῖς καὶ τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι.

Οὕτως ἀπεφηνάμεθα· εἰς διηνεκῆ δὲ τὴν ἀσφάλειαν καὶ ἔνδειξιν πάντων ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐν μεμβράναις συνοδικὸν σιγγιλλιῶδες γράμμα καὶ ἐπεδόθη τῷ εἰρημένῳ σεβασμίῳ καὶ σταυροπηγιακῷ αὐτῷ ναῷ τῆς Παναγίας μου καὶ δι'αὐτοῦ τοῖς ἐν αὐτῷ διατελοῦσιν ὁσιωτάτοις πατρᾶσι τοῦ Ἁγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ σωτῆρος Θεοῦ.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑξακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ, μηνὶ Νοεμβρίῳ, ἰνδικτιῶνος δωδεκάτης. 1643

† Παρθένιος, ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.
† Ὁ Ἡρακλείας Ἰωαννίκιος.
† Ὁ Χαλκηδόνος Παχώμιος.
† Ὁ Ἀδριανουπόλεως Παρθένιος.
† Ὁ Τορνόβου Μακάριος.
† Ὁ Μονεμβασίας Νεόφυτος.
† Ὁ Λακεδαιμονίας Γαβριήλ.
† Ὁ Φιλιππουπόλεως Γαβριήλ.
† Ὁ Βερροίας Ἰωαννίκιος.
† Ὁ Λήμνου Ἰγνάτιος.
† Ὁ Χίου Παρθένιος.
† Ὁ Φαναρίου καὶ Νεοχωρίου Εὐθύμιος.
† Ὁ πρώην Παροναξίας Βενιαμίν.
† Ὁ Δρυϊνουπόλεως Γαβριήλ.
† Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Θεοφάνης.

Condica nr. 1 p. 405—406

3

Caterisirea lui Meletie al Proilavului. <1655>, Octomvrie, indictionul 9.

Ἰωαννίκιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.

Ἕκαστος ἀπὸ τῶν ἰδίων κατορθωμάτων καὶ τιμῆς παραπολάβει καὶ ἀτιμίας πληροῦται, οὐδὲν γὰρ οὕτως ἰσχυρὸν πρὸς ἀπόδειξιν ὡς ὁ τῶν ἰδίων ἑκάστου πράξεων ἔλεγχος. Λοιπὸν καὶ ὁ χρηματίσας Προϊλάβου Μελέτιος, τῇ τῆς ἰδίας διανοίας ὁρμῇ κινούμενος οὐ μόνον ἀρχιερέως, ἀλλ᾽ ἁπλῶς χριστιανοῦ βίον ἐζηλοκότι βιοῦν, ἀνοίκειον ἔργον φαίνεται πεπρακώς. Ἀπελθὼν γὰρ εἰς ἓν τῶν βασιλικῶν κριτηρίων καὶ τῇ ἰδίᾳ ὑπογραφῇ ἐναντία φρονήσας, ἔγγραφον συνέθετο πλαστὸν δι᾽ ἄλλου προσώπου τὸν οἰκεῖον δανειστὴν ποιησάμενος, ὡς δῆθεν πληρώσας τὸ χρέος τὸ ὀφειλόμενον, καὶ δὴ φωραθείς τε καὶ ἐλεγχθείς, οὐ| μόνον πλαστογράφος, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐναντίος τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὑπογραφῆς, οὐκ ὀλίγην αἰσχύνην, παντὶ τῷ τῶν ἀρχιερέων προσέτριψε τάγματι. Ὅθεν ἡ μετριότης ἡμῶν μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν ἱερᾶς τῶν ἀρχιερέων συνόδου τῶν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, κατὰ τὸν δέκατον τρίτον κανόνα τῆς ἐν Καρθαγένῃ συνόδου, λέγοντα κατὰ λέξιν « ἐπίσκοπος τῇ ἰδίᾳ ὑπογραφῇ ἐναντιούμενος τῆς τιμῆς ἐκπιπτέσθω » ἐκάθηρε δι᾽ ὠμοφορίου καὶ ἐπιτραχηλίου αὐτὸν τὸν διαληφθέντα Προϊλάβου Μελέτιον, καὶ ἰδίοις χείλεσιν ὁμολογήσαντα πεπραχέναι τὸ τοιοῦτον ἀτόπημα, καίπερ διὰ συμβουλῆς ἄλλων καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης ἐγύμνωσε καὶ τὸν θρόνον τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἀπηλλοτρίωσε, ὥστε ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἑξῆς αὐτὸν μὲν Μελέτιον μοναχὸν ἀποκαλεῖσθαι καὶ ἐν τάξει διάγειν ἰδιωτῶν, ἕτερον δὲ χειροτονηθῆναι ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ αὐτῇ ἀπροκριματίστως.

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγράφη ἡ ἐξενεχθεῖσα κατ᾽ αὐτοῦ ἔννομος καθαίρεσις ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίου, ἰνδικτιῶνος θ΄.

Meletie

< 1655 >

Dositei al Ierusalimului, Νομικὴ συναγωγή, cartea a 4-a p. 117.

4

Alegerea lui Gherasim la mitropolia Proilavului în locul luï Meletie caterisit. 1655, Octomvrie, indictionul 9.

Ἐπειδὴ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προϊλάβου καὶ Ἰσμαηλίου ἀπροστατεύτου μεινάσης, ἅτε τοῦ ἐν αὐτῷ ἀρχιερατεύοντος Μελετίου καθαιρέσει τελείᾳ καθυποβληθέντος, ὡς ὄπισθεν φαίνεται ἐν τῇ καθαιρέσει αὐτοῦ τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ, ἡμεῖς οἱ παρευρεθέντες ἀρχιερεῖς προτροπῇ τοῦ παναγιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Ἰωαννικίου, εἰσήλθομεν ἐν τῷ πανσέπτῳ ναῷ τοῦ μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ψήφους κανονικὰς ποιησάμενοι εἰς ἐκλογὴν προσώπου τοῦ ἀρχιερατεύοντος ἐν αὐτῇ, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κὺρ Γεράσιμον, δεύτερον δὲ τὸν ἱερομόναχον κὺρ Τιμόθεον καὶ τρίτον τὸν ἱερομόναχον κὺρ Κύριλλον. Gherasim

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγράφη καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ κατεστρώθησαν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας.

Ἔτει ,αχνε΄. Ὀκτωβρίου, ἰνδικτιῶνος θ΄. 1655

Dositei al Ierusalimului, Νομικὴ συναγωγή, cartea a 4-a, p. 118.

5

Demisia lui Ioanichie al Proilavului dela scaunul mitropolitan. 1743, Septemvrie 24.

Ἡ ταπεινότης ἡ ἐμὴ πρὸ πολλοῦ ἔχουσα σκοπὸν ἡσυχάσαι καὶ τὸν ἀπράγμονα καὶ ἥσυχον βίον πρὸ πολλοῦ καὶ πρὸ παντὸς ὀρεγομένη διά τε τὸ γῆρας μου καὶ τὴν σωματικὴν ἀδυναμίαν, διὰ δὲ τὰς καιρικὰς περιστάσεις μέχρι τοῦδε παρατείνασα τὸν σκοπόν, τέλος καιροῦ παρασχόντος, τὸ πάλαι σκοπούμενον ἔγινεν εἰς πέρας καὶ ἔκβασιν ἀγαγεῖν καὶ δὴ οἰκείᾳ βουλῇ καὶ γνώμῃ, μηδενὸς με βιάζοντος, οὐδ' ἄλλης χρείας κατεπειγούσης, παραιτοῦμαι ἤδη τῆς ἐπαρχίας μου ταύτης, πρὸς τὴν ἁγιωτάτην τοῦ Χριστοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν οὐμὴν δὲ τῆς ἀρχιερωσύνης μου, ἐπὶ ὑποσχέσει τοῦ μηδέποτε μετανοῆσαι ἢ τῆς παρούσης γνώμης μου μεταστῆναι, ἢ ὅλως εἰς νοῦν ἀναλαβεῖν ἐπαρχίας φαντασίαν καὶ μνήμην ἕως ἂν μοι τὸ ζῆν ὁ Θεὸς χαρίσοιτο.

Ἐπὶ τοῦτο γέγονε καὶ ἡ παροῦσά μου ἐνυπόγραφος καὶ ἐνσφράγιστος αὐθαίρετος παραίτησις.

,αψμγ΄ Σεπτεμβρίῳ κδ΄ 1743

Ὁ πρώην Προϊλάβου Ἰωαννίκιος

Condica nr. 4 p. 72.

6

Alegerea lui Calinic la mitropolia Proilavului în locul lui Ioanichie demisionat. 1743, Septemvrie, indictionul 7.

Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προϊλάβου καὶ Τομαρόβου ἀπροστατεύτου μεινάσης, ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Ἰωαννικίου ἰδιοθελῆ καὶ ἀβίαστον παραίτησιν ταύτης ποιησαμένου διά τε τὸ γῆρας αὐτοῦ καὶ διὰ τὸ ἑλέσθαι τὸν ἡσύχιον καὶ ἀπράγμονα βίον καὶ βουλοιμένου τοῦ λοιποῦ ἐφησυχάσαι καὶ διανῦσαι τὸ ὑπόλοιπον τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ἀπραγμοσύνῃ, καθὼς ἀντικρὺ φαίνεται, ἡμεῖς οἱ ἐνταῦθα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦντες συναδελφοὶ ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, κυρίου κυρίου Νεοφύτου συνεισελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου, τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς μητροπόλεως ταύτης, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον μέγαν πρωτοσύγκελον τῆς ἁγίας (Calinic) τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν ἱερομονάχοις, κὺρ Καλλίνικον, β^ον δὲ τὸν ἱερομόναχον Μακάριον καὶ γ^ον τὸν ἱερομόναχον Καλλίνικον, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κώδικι.

(1743) ,αψμγ΄, ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίου, ἰνδικτιῶνος ζ΄.

† Ὁ Κυζίκου Ἀνανίας ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Χαλκηδόνος κὺρ Καλλινίκου.
† Ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωακεὶμ ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου Νικαίας κὺρ Καλλινίκου.
† Ὁ Βερροίας Ἰωακεὶμ ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Νικομηδείας κὺρ Θεοκλήτου.
† Ὁ Κρήτης Γεράσιμος.
† Ὁ Τραπεζοῦντος Ἀνανίας.
† . . . .
† Ὁ Σοφίας Ἄνθιμος.
† Ὁ Μαρωνείας Ἄνθιμος (?) ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ἀγκύρας.
† Ὁ Δέρκων Σαμουὴλ ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Μεσημβρίας κὺρ Γρηγορίου.
† Ὁ Σωζοαγαθουπόλεως Θεοφάνης.

Condica nr. 4 p. 73.

7

Demisia lui Calinic dela scaunul mitropolitan al Proilavului. 1748.

Ἡ ταπεινότης ἡ ἐμὴ βλέπουσα τὸ ἀδύνατον καὶ ἀκυβέρνητον τῆς ἐπαρχίας μου, οἰκείᾳ βουλῇ καὶ γνώμῃ, παραιτοῦμαι αὐτῆς πρὸς τὴν ἁγίαν καὶ ἱερὰν σύνοδον, οὐ μὴν δὲ καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης μου ἐπὶ τῷ ἐκλέξαι τὸν ἀξίως αὐτῆς προστησόμενον κἀμέ τε μεῖναι ἐλεύθερον, ἀνενόχλητον καὶ ἀκαταζήτητον τοῦ χρέους τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς τῶν δανειστῶν ἀπαιτήσεως.

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν ἐγένετο καὶ ἐδόθη ἡ παροῦσά μου οἰκειοθελῶς καὶ ἀβιάστως ἐσφραγισμένη μου παραίτησις.

,αψμη' Ὀκτωβρίου 1748

Ὁ πρώην Προϊλάβου Καλλίνικος βεβαιοῖ.

Condica nr. 4 p. 124.

8

Alegerea lui Filotei la mitropolia Proilavului în locul lui Calinic demisionat. 1748.

Τῆς μεγάλης μητροπόλεως Προϊλάβου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Καλλινίκου παραίτησιν οἰκειοθελῆ καὶ ἀβίαστον ποιησαμένου καθὼς ἀντικρὺ φαίνεται, ἡμεῖς οἱ ἐνταῦθα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημοῦντες συναδελφοὶ ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Κυρίλλου συνεισελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν τῆς ἐπαρχίας ταύτης, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Φιλόθεον, δεύτερον δὲ τὸν ὁσιώτατον ἱερομόναχον κὺρ Καλλίνικον καὶ τρίτον τὸν ὁσιώτατον ἱερομόναχον κὺρ Ἀγάπιον ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθησαν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Filotei

,αψμη' Σεπτεμβρίου κη' 1748

† Ὁ Καισαρείας Παρθένιος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κὺρ Γαβριήλ.
† Ὁ Δέρκων Σαμουὴλ ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας κὺρ Γερασίμου, Κυζίκου κὺρ Ἀνανίου, Χαλκηδόνος κὺρ Ἰωαννικίου, Τορνόβου κὺρ Ἀνθίμου, Κρήτης κὺρ Γερασίμου καὶ Λαρίσσης κὺρ Ἰακώβου.
† Ὁ Φιλίππων καὶ Δράμας Καλλίνικος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ τε ἁγίου Ἰκονίου Ἰωακεὶμ καὶ τοῦ Μεσημβρίας κὺρ Γρηγορίου.
† Ὁ Μυτιλήνης Ἄνθιμος.
† Ὁ Διδυμοτείχου Αὐξέντιος.
† Ὁ Μεθύμνης Ἀρσένιος.
† Ὁ Χίου Διονύσιος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ τε ἁγίου Νικαίας κὺρ Καλλινίκου καὶ τοῦ ἁγίου Φερσάλων κὺρ Δωροθέου.

Condica nr. 4 p. 125.

9

Alegerea lui Daniil de Side la mitropolia Proilavului în locul lui Filotei caterisit. 1751.

Ἐπειδὴ ἡ ἁγιωτάτη μητρόπολις Προϊλάβου καὶ Τομαρόβου ἔμεινεν ἀπροστάτευτος καὶ ἀποίμαντος καὶ δίχα γνησίου ἀρχιερέως τε καὶ ποιμένος, ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ προαρχιερατεύσαντος Φιλοθέου καθαιρέσει παντελεῖ τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ συνοδικῶς καθυποβληθέντος, ἐκπτώσει τε καὶ ἀφαιρέσει τῆς ἱεραρχίας ταύτης, ὡς ἀναξίου τε καὶ ἀπροσφόρου πάντῃ ἀναφανέντος εἰς διεξαγωγὴν καὶ διοίκησιν αὐτῆς, δολίου τε καὶ ἀπατεῶνος καὶ παραβάτου τῶν ὧν ὑπέσχετο ἐγγράφως ποιῆσαι καὶ μὴ φυλάξαντος τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, ὧν ἕνεκα καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καὶ ὑπόδικον τελείᾳ καθαιρέσει κατέστησεν, ἡμεῖς οἱ παρευρεθέντες ἐνταῦθα ἐν Κωνσταντινουπόλει συναδελφοὶ ἀρχιερεῖς, προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, κυρίου κυρίου Κυρίλλου, συνεισελθόντες ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου κατὰ τὸν Μπαλατᾶν, καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ διοίκησιν τῆς μητροπόλεως ταύτης, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν πανιερώτατον

μητροπολίτην Σίδης κὺρ Δανιήλ, δεύτερον δὲ τὸν ἱερομόναχον Μελέτιον καὶ τρίτον τὸν ἱερομόναχον Θωμᾶν. Daniil

Ὅθεν εἰς ἔνδειξιν καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν, κατεστρώθη καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας.

,αψμα', < recte ,αψνα' >. 1751

† Ὁ Καισαρείας Παρθένιος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Κυζίκου Κὺρ Ἀνανίου. † Ὁ Ἡρακλείας Γεράσιμος. † Ὁ Τορνόβου Θεόφιλος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Νικομηδείας κὺρ Γαβριήλ.

Condica nr. 4 p. 148.

10

Alegerea lui Ioachim la mitropolia Proilavului în locul lui Daniil decedat. 1774, Septemvrie, indictionul 8.

Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προϊλάβου καὶ Τομαρόβου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Δανιὴλ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες συναδελφοὶ ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, κυρίου κυρίου Σαμουὴλ συνεισελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου, τοῦ ἀναδεξαμένου τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον καὶ ἀρχιερατικὴν προστασίαν τῆς ἐπαρχίας ταύτης, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν πανοσιώτατον μέγαν πρωτοσύγγελον τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κὺρ Ἰωακείμ, δεύτερον δὲ τὸν ἱερομόναχον Τιμόθεον καὶ τρίτον τὸν ἱερομόναχον Ἰωσὴφ ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατέστρωται ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν. Ioachim

,αψοδ' κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον ἐπινεμήσεως η'. 1774

† Ὁ Ἐφέσου Μελέτιος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας κὺρ Μεθοδίου καὶ τοῦ ἁγίου Προύσης κὺρ Μελετίου.
† Ὁ Κυζίκου Γεράσιμος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ ἁγίου Δρύστρας κὺρ Παρθενίου καὶ τοῦ ἁγίου Βάρνης κὺρ Μεθοδίου.
† Ὁ Χαλκηδόνος Παρθένιος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κὺρ Νικηφόρου καὶ τοῦ ἁγίου Ἀδριανουπόλεως κὺρ Νικηφόρου.
† Ὁ Κρήτης · · · ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ Γάνου κὺρ Παϊσίου.
† Ὁ Δέρκων Ἀνανίας.
† Ὁ Θεσσαλονίκης Δαμασκηνός.
† . . . .
† Ὁ Ξάνθης Φιλάρετος.
† . . . .
† Ὁ Οὐζίτσης Ἰωακεὶμ ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ ἁγίου Νικαίας κυρίου Ἀνθίμου καὶ τοῦ ἁγίου Σαμοκωβίου κὺρ Νεοφύτου.

Condica nr. 7 p. 78.

11

Alegerea lui Chiril la mitropolia Proilavului în locul lui Ioachim decedat. 1781, Aprilie, indictionul 14.

Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προϊλάβου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης ἅτε τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύσαντος κὺρ Ἰωακεὶμ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντος καὶ πρὸς τὰς αἰωνίους μονὰς μεταστάντος ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες συναδελφοὶ ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γαβριὴλ συνελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ποιμαντικὴν ῥάβδον καὶ ἀρχιερατικὴν προστασίαν τῆς μητροπόλεως ταύτης, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Κύριλλον, δεύτερον δὲ τὸν Ἱερόθεον καὶ τρίτον τὸν Λαυρέντιον ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰς μόνιμον καὶ διηνεκῆ παράστασιν. (Chiril)

(781) Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ πρώτῳ κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον ἐπινεμήσεως δεκάτης τετάρτης.

† Ὁ Τορνόβου Καλλίνικος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ τε ἁγίου Ἡρακλείας Μεθοδίου, τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κὺρ Μελετίου, τοῦ ἁγίου Χαλκηδόνος κὺρ Παρθενίου καὶ τοῦ ἁγίου Προύσης κὺρ Ἀνθίμου.

† Ὁ Σμύρνης Προκόπιος.

† Ὁ Χριστιανουπόλεως Ἱερεμίας.

† Ὁ Βιζύης Γεράσιμος.

Condica nr. 7 p. 114.

12

Alegerea lui Partenie la mitropolia Proilavului în locul lui Chiril, care a dispărut din eparhia sa. 1793, Februarie, indictionul 11.

Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προϊλάβου ἀρχιερατικῆς προστασίας ἀμοιρούσης καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατικῶς προϊσταμένου Κυρίλλου ἀφανοῦς γενομένου, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, κυρίου κυρίου Νεοφύτου, συνελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς ἁγιωτάτης ταύτης μητροπόλεως, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον πρωτοσύγκελον κὺρ Παρθένιον, δεύτερον δὲ τὸν Παχώμιον καὶ τρίτον τὸν Παγκράτιον, ὧν τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς διηνεκῆ ἔνδειξιν καὶ μόνιμον παράστασιν. Partenie

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αψϟγ′ κατὰ μῆνα Φεβρουάριον ἐπινεμήσεως ια′. 1793

† Ὁ Καισαρείας Γρηγόριος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας κυροῦ Μεθοδίου καὶ τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κυροῦ Ἀθανασίου.

† Ὁ Κυζίκου Ἀγάπιος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ ἁγίου Ἐφέσου κυρίου Σαμουήλ, τοῦ ἁγίου Δέρκων κυρίου Γερασίμου.

† Ὁ Ἄρτης Μακάριος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ τε ἁγίου Χαλκηδόνος κὺρ Ἱερεμίου καὶ τοῦ ἁγίου Προύσης κὺρ Ἀνθίμου.

† Ὁ Μελενίκου Λεόντιος.

† Ὁ Ἴμβρου Νικηφόρος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου Ἀγχιάλου κὺρ Ἰωακεὶμ καὶ τοῦ ἁγίου Βάρνης κὺρ Φιλοθέου.

Condica nr. 9, p. 43.

13

Alegerea lui Calinic la Mitropolia Proilavului în locul lui Partenie înaintat la scaunul Dramei. 1810, Decemvrie, indictionul 14.

Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Προϊλάβου καὶ Τομαρόβου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης, ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Παρθενίου διὰ κανονικῶν ψήφων καὶ συνοδικῆς ἐκλογῆς μετατεθέντος καὶ προβιβασθέντος εἰς τὸν θρόνον τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Δράμας, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Ἱερεμίου συνεισελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου, καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς ἁγιωτάτης ἐκείνης μητροπόλεως, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Καλλίνικον, δεύτερον δὲ τὸν Ἰωαννίκιον καὶ τρίτον τὸν Σεραφεὶμ ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας εἰς διηνεκῆ ἔνδειξιν καὶ μόνιμον παράστασιν.

Calinic

1810

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ δεκάτῳ κατὰ μῆνα Δεκέμβριον, ἐπινεμήσεως δεκάτης τετάρτης.

† Ὁ Κυζίκου Μακάριος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τῶν πανιερωτάτων γερόντων τοῦ τε ἁγίου Καισαρείας κὺρ Φιλοθέου καὶ τοῦ ἁγίου Ἐφέσου κὺρ Διονυσίου.

† Ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τῶν πανιερωτάτων συναδελφῶν τοῦ τε ἁγίου Ἡρακλείας κυρίου Μελετίου καὶ τοῦ ἁγίου Χαλκηδόνος κυρίου Γερασίμου.

† Ὁ Νικαίας Δανιὴλ ἔχων καὶ τὰς γνώμας τοῦ τε ἁγίου Δέρκων καὶ τοῦ ἁγίου Τορνόβου κὺρ Μακαρίου.

† Ὁ Λαρίσσης Πολύκαρπος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τῶν πανιερωτάτων συναδελφῶν τοῦ τε ἁγίου Δράμας κυρίου Παρθενίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἀγκύρας κυρίου Ἰωαννικίου.

Condica nr. 9 p. 283.

14

Alegerea lui Calinic la mitropolia Proilavului şi Dristrei, aceste două eparhii unindu-se într'una. 1813, Aprilie, indictionul 1.

Ἐπειδὴ ἡ ἁγιωτάτη μητρόπολις Δρύστρας καὶ ἡ παρακειμένη αὐτῇ ἁγιωτάτη μητρόπολις Προϊλάβου διέμειναν ἀμοιροῦσαι ἀρχιερατικῆς ἐπισκέψεως ἅτε τοῦ μὲν ἐν τῇ Δρύστρᾳ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Κυρίλλου ἐκ τῶν ἐπελθουσῶν καιρικῶν περιπετειῶν εἰς ἀλλοδαποὺς ἀναχωρήσαντος τόπους, ὅθεν ἡ ἐπιστροφὴ αὐτῷ ἀδύνατος τοῦ λοιποῦ καὶ ἀσύμφορος, τοῦ δὲ ἐν τῷ Προϊλάβῳ κὺρ Καλλινίκου μὴ δυναμένου ἀπελθεῖν οὐδ' ἀντιλαβέσθαι αὐτῆς, ὡς διόλου ἐρημωθείσης καὶ μ.... ἐκλελοιπείας δι' ὃν ὑπέστη ἀκρωτηριασμόν, καὶ ἴδιον ἔχειν ἀρχιερέα τοῦ λοιποῦ ἀδυνατούσης, ἑνωθεισῶν δὲ εἰς μίαν τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν κατὰ πρόνοιαν τῆς ἐκκλησίας συντελεστικὴν τῇ ἀπαιτουμένῃ αὐτῶν διευθετήσει καὶ τῇ ψυχικῇ οἰκονομίᾳ τῶν ἐν αὐταῖς εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν τὸν ἀξίως προστησόμενον ἐπιζητουσῶν ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Κυρίλλου συνεισελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς ἁγιωτάτης αὐτῆς μητροπόλεως Δρύστρας καὶ Προϊλάβου, α^ον μὲν ἐθέμεθα τὸν ὁσιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κὺρ Καλλίνικον τὸν καὶ δευτερεύοντα χρηματίσαντα τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, β^ον δὲ τὸν Ἀθανάσιον καὶ τρίτον τὸν Γρηγόριον, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς διηνεκῆ ἔνδειξιν καὶ μόνιμον παράστασιν. Calinic

͵αωιγ' κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον ἐπινεμήσεως α'. **1813**

† Ὁ Κυζίκου Κωνστάντιος.
† Ὁ Χαλκηδόνος Γεράσιμος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τῶν πανιερωτάτων καὶ σεβασμιωτάτων γερόντων τοῦ τε ἁγίου Καισαρείας κυρίου Φιλοθέου καὶ τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας κυρίου Μελετίου καὶ τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κυρίου Ἀθανασίου.
† Ὁ Νεοκαισαρείας Μελέτιος.
† Ὁ Φιλαδελφείας Δωρόθεος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου Δέρκων κυρίου Γρηγορίου.
† Ὁ . . . Διονύσιος.

† Ὁ Ἀγχιάλου Γαβριήλ. † Ὁ Γάνου καὶ Χώρας Γεράσιμος.
† Ὁ Σωζουπόλεως Μελέτιος. † Ὁ Ἀγαθουπόλεως Διονύσιος.

Condica nr. 9 p. 315.

15

Alegerea lui Antim la mitropolia Dristrei și Proilavului în locul lui Calinic transferat la scaunul Didimotihului. 1821, Martie, indictionul 9.

Τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Δρύστρας καὶ Προϊλάβου ἀπροστατεύτου διαμεινάσης ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντος κὺρ Καλλινίκου μετατεθέντος καὶ προβιβασθέντος διὰ κανονικῶν ψήφων καὶ συνοδικῆς ἐκλογῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Διδυμοτείχου, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου, συνελθόντες ἐν τῷ πανσέπτῳ πατριαρχικῷ ναῷ τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ τροπαιοφόρου καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς ἁγιωτάτης αὐτῆς μητροπόλεως, α^ον^ μὲν ἐθέμεθα τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην πρώην Διδυμοτείχου ἀγαπητὸν ἡμῶν ἀδελφὸν κὺρ Ἄνθιμον, β^ον^ τὸν Ἡσαΐαν καὶ γ^ον^ τὸν Ἀγαθάγγελον ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς ἔνδειξιν διηνεκῆ καὶ παράστασιν μόνιμον.

Antim

1821 Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ͵αωκα΄, κατὰ μῆνα Μάρτιον, ἰνδικτιῶνος θ΄.

† Ὁ Καισαρείας Ἰωαννίκιος ἔχων καὶ τὰς γνώμας τῶν σεβασμίων γερόντων συναδελφῶν τοῦ τε ἁγίου Ἐφέσου κὺρ Διονυσίου, τοῦ ἁγίου Ἡρακλείας κὺρ Μελετίου, τοῦ ἁγίου Κυζίκου κὺρ Κωνσταντίνου, τοῦ ἁγίου Νικομηδείας κὺρ Ἀθανασίου, τοῦ ἁγίου Νικαίας κὺρ Μακαρίου, τοῦ ἁγίου Χαλκηδόνος κὺρ Γρηγορίου, τοῦ ἁγίου Δέρκων κὺρ Γρηγορίου καὶ τοῦ ἁγίου Θεσσαλονίκης κὺρ Ἰωσήφ.

† Ὁ Τορνόβου Ἰωαννίκιος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ σεβασμίου συναδελφοῦ ἁγίου Ἀδριανουπόλεως κυρίου Δωροθέου.
† Ὁ Σοφίας Καλλίνικος.
† Ὁ Ῥέοντος Διονύσιος.
† Ὁ Φερσάλων Δαμασκηνός.
† Ὁ . . . .

Condica nr. 9 p. 427.

16

Gramata patriarhului ecumenic Antim către Calinic al Didimotihului (fost al Proilavului), despre o veche datorie către familia răposatului Teodorachi Rizo. 1823, Septemvrie.

Ἄνθιμος, ἐλέῳ Θεοῦ, ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἱερώτατε μητροπολῖτα Διδυμοτείχου, ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε Ροδόπης, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος κὺρ Καλλίνικε, χάρις εἴη σοι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ.

Περὶ τῶν διδομένων λόγῳ πράξεως τῷ κατὰ καιροὺς μεγάλῳ λογοθέτῃ, καὶ ἄλλοτε σοὶ ἔγραφεν ἡ ἐκκλησία καὶ ἤδη σοὶ λέγομεν, ὅτι κατὰ τὸν προγενημένον συνοδικὸν τόμον, ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία σου αὕτη τέτακται ἐν δευτέρᾳ τάξει καὶ εἰσὶ τεταγμένα καὶ προσδιωρισμένα ἐν τῇ τάξει ταύτῃ γρ. 1500 τῆς συνήθους πράξεως, τὰ ὁποῖα ἀνήκουσι τῇ ἐνδεῶς ἐχούσῃ φαμιλίᾳ τοῦ μακαρίτου Θεοδωράκη Ρίζου, ἔλαβε μὲν παρὰ τῆς ἱερότητός σου γρόσια χίλια, ζητεῖ δὲ καὶ τὰ ἐναπολειφθέντα. Διὰ τοῦτο κατὰ λόγον δικαίου καὶ διὰ τὴν γνωστὴν τοῖς πᾶσι δυστυχίαν τῆς φαμιλίας αὐτῆς, ἀξίας οὔσης ἐλέου, ἐκρίθη συνοδικῶς εὔλογον, νὰ δώσῃς ἔτι πρὸς τὴν ρηθεῖσαν φαμιλίαν τοῦ μακαρίτου Θεοδωράκη γρόσια 200, ἤτοι διακόσια, καὶ ταῦτα κατ' ἐκκλησιαστικὴν συγκατάβασιν διὰ τὴν καιρικὴν περίστασιν, ὥστε νὰ συμποσωθῶσι μετὰ τῶν προδοθέντων χιλίων γροσίων, ὅλα γρόσια 1200.

Γράφοντες οὖν ἐντελλόμεθα καὶ παραγγέλομέν σοι, ἅμα ὁποῦ λάβῃς τὴν παροῦσαν ἡμῶν συνοδικὴν ἐπιστολήν, νὰ φροντίσῃς ἀνυπερθέτως καὶ νὰ ἐξαποστείλῃς ἐν τάχει πρὸς ἡμᾶς τὰ εἰρημένα γρόσια 200 κατὰ τὴν συνοδικὴν ἀπόφασιν, διὰ νὰ δοθῶσιν εἰς τὴν εἰρημένην

ἐνδεῶς ἔχουσαν φαμιλίαν πρὸς παραμυθίαν τῆς δυστυχίας της καὶ νὰ μένῃς τοῦ λοιποῦ καὶ ἡ ἱερότης σου ἀκαταζήτητος περὶ τούτων καὶ ἡμεῖς ἀπηλλαγμένοι τῶν ἐνοχλήσεων.

Οὕτω γινώσκων, ποίησον, ὡς ἐκκλησιαστικῶς γράφοντες παρακελευόμεθα καὶ μὴ ἄλλως.

Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ τῆς ἱερότητός σου.

1823 ,αωκγ' Σεπτεμβρίου ι'.

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Ἐφέσου Μακάριος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Κυζίκου Ματθαῖος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Νικομηδείας Πανάρετος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Δέρκων Ἱερεμίας, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Βερροίας Μεθόδιος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Σερρῶν Χρύσανθος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Σμύρνης Παΐσιος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Μυτιλήνης Καλλίνικος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Ἀγκύρας Ἀγαθάγγελος, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Προικοννήσου Κοσμᾶς, ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, Σεπτεμβρίου ι', ἐστάλη ἑτέρα ὁμοία ὡς ἄνωθεν συνοδικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν μητροπολίτην Δρύστρας καὶ Προϊλάβου, διαλαμβάνουσα περὶ αὐτῶν τῶν λόγῳ πράξεως διδομένων καὶ ὅτι ἐν τῇ τάξει ταύτῃ εἰσὶ τεταγμένα γρόσια 1500 ἀνήκοντα τῇ δυστυχῇ φαμιλίᾳ τοῦ μακαρίτου Θεοδωράκη Ῥίζου καὶ ἐπιτάττουσα ὅτι ἐπειδὴ διὰ τοῦ ἐνθέρμου ἐφόρου του, γέροντος ἁγίου Ἐφέσου, ἐδόθησαν αὐτῇ τῇ φαμιλίᾳ ἑπτακόσια πεντήκοντα μόνον γρόσια νὰ ἐξαποστείλῃ ἔτι πρὸς αὐτὴν γρόσια τριακόσια καὶ ταῦτα κατ' ἐκκλησιαστικὴν συγκατάβασιν καὶ μεσιτείαν τοῦ ἐνθέρμου ἐφόρου του καὶ γίνονται ὅλα γρόσια χίλια πενῆντα.

Condica nr. 15 p. 12.

17

Gramata patriarhului ecumenic Antim către mitropolitul Dristrei şi Proilavului Antim prin care i se cere să achite imediat o datorie către mătuşa lui Melahriniţa Gh. Schinas. 1823, Septemvrie 30.

Ἄνθιμος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἱερώτατε μητροπολῖτα Δρύστρας καὶ Προϊλάβου ὑπέρτιμε καὶ ἔξαρχε παντὸς παραδουνάβεως, ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος, κὺρ Ἄνθιμε, χάρις εἴη σοι τῇ ἱερότητι καὶ εἰρήνη παρὰ Θεοῦ. -

Ἐνεφανίσθησαν ἡμῖν ἀπὸ μέρους ὑπεροχικοῦ δύο ὁμολογίαι σου ἴδιαι γεγραμμέναι, ἡ μὲν τῇ ε' Ὀκτωβρίου ,αωκα' γροσίων ἐννέα χιλιάδων καὶ τριακοσίων ἐπ' ὀνόματι τῆς θείας σου Μελαχρινίτσας Γεωργίου Σχοινᾶ, ἡ δὲ γροσίων χιλίων ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ ἔτους Ἰουλίου κε', ἐκ τῶν ὁποίων φαίνονται ἐξωφλημένα ἐκ τῆς ὁμολογίας τῶν γροσίων 9300 γρόσια πέντε χιλιάδες, τὰ ὁποῖα εἶναι περασμένα ὄπισθεν τῆς ὁμολογίας εἰς δύο κονδήλια καὶ ἐκπεσόντων μένουσιν ὀφειλόμενα ἐκ τῶν ἰδίων σου δύο ὁμολογιῶν γρόσια πέντε χιλιάδες τριακόσια, τὰ ὁποῖα μὲ τὸ νὰ ἀπαιτοῦνται ἐπιμόνως, μετὰ τῶν διαφόρων αὐτῶν κατὰ τὸν περικλειόμενόν σοι λογαριασμὸν καὶ μεσιτευόμεθα στενώτατα ἀπὸ τὸ εἰρημένον ὑπεροχικὸν μέρος διὰ νὰ σοὶ γράψωμεν νὰ τὸ ἐξοφλήσῃς ἀμεταθέτως.

Διὰ τοῦτο γράφοντες διὰ τῆς παρούσης ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς, ἐντελλόμεθα σφοδρῶς τῇ ἱερότητί σου καὶ ἐπιτάττοντες παραγγέλλομέν σοι, ἅμα ὁποῦ λάβῃς τὴν παροῦσαν μας μετὰ τῶν περικλειομένων ἴσων τῶν ἰδίων σου ὁμολογιῶν, νὰ πράξῃς τὰ ἀδύνατα δυνατὰ καὶ ἐξοικονομήσῃς ὅπως δυνηθῇς τὴν εἰρημένην ποσότητα τοῦ κεφαλαίου τῶν γροσίων πέντε χιλιάδων καὶ τριακοσίων· ὁμοῦ καὶ τὰ διάφορα αὐτῶν κατὰ τὸν πεμπόμενόν σοι λογαριασμόν, νὰ τὰ ἐξαποστείλῃς ἀπροφασίστως καὶ χωρὶς ὑπερθέσεως καὶ ἀναβολῆς καιροῦ πρὸς τὸν ἐνταῦθα ἔνθερμον ἔφορόν σου σεβάσμιον γέροντα ἅγιον Ἐφέσου, διὰ νὰ δοθῶσιν εἰς τὸ εἰρημένον μέρος. Περὶ τῆς ἐξοφλήσεως τῶν ἄσπρων τούτων, ἀδελφέ, πρέπει νὰ καταβάλῃς φροντίδα καὶ νὰ ὑπεραγωνισθῇς, ἐπειδὴ ἔμελλε νὰ σταλθῇ ἐπίτηδες μουμπασίρης καὶ νὰ τὰ παραλάβῃ ἐκ τῶν χειρῶν σου καὶ νὰ ὑποστῇς ζημίαν ὑπέρογκον πληρῶν μουμπασιριγάδικα καὶ ποδοκόπια μὲ βλάβην τῆς ὑπολήψεως, καὶ ἡμεῖς ἐμεσιτεύσαμεν ἐπὶ λόγῳ τοῦ ὅτι θέλεις ἀκολουθήσεις εἰς τὴν ἐπιταγὴν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀνεβλήθη ἡ ἀποστολὴ τοῦ μουμπασίρη.

Πρόσεχε λοιπὸν καὶ ἀγωνίσου μετὰ σπουδῆς διὰ νὰ τὰ ἐξοφλήσῃς καὶ νὰ εἶσαι ἀνώτερος πάσης μομφῆς καὶ ζημίας καὶ νὰ ἀποδείξῃς καὶ

καὶ ἡμᾶς ἐπαληθεύοντας εἰς τὸ ὑπεροχικὸν μέρος, ὅτι περιμένεται ἡ ἀποτελεσματική σου ἀπόκρισις.

Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις εἴη μετὰ τῆς ἱερότητός σου·

1823 ,αωκγ' Σεπτεμβρίου λ'

Ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφός.

Condica nr. 15 p. 33.

18

Alegerea lui Grigorie la mitropolia Dristrei şi Proilavului în locul lui Antim, care a părăsit scaunul său. 1836, Noemvrie, indictionul 10.

Ἐπειδὴ ἡ ἁγιωτάτη μητρόπολις Δρύστρας καὶ Προϊλάβου διέμεινεν ἀπροστάτευτος καὶ ἐστερημένη διοικήσεως πνευματικῆς, ἅτε δὴ τοῦ ἐν αὐτῇ προαρχιερατεύσαντος κὺρ Ἀνθίμου φυγῇ χρησαμένου καὶ τέλεον ἀναχωρήσαντος καὶ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ αὐτῆς, ἡμεῖς οἱ ἐνδημοῦντες ἀρχιερεῖς, προτροπῇ καὶ ἀδείᾳ τοῦ παναγιωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν αὐθέντου καὶ δεσπότου, τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυρίου κυρίου Γρηγορίου, συνελθόντες ἐν τῷ μεγάλῳ συνοδικῷ τῶν Πατριαρχείων καὶ ψήφους κανονικὰς προβαλόμενοι εἰς εὕρεσιν καὶ ἐκλογὴν ἀξίου καὶ ἁρμοδίου προσώπου, τοῦ ἀναδεξομένου τὴν ἀρχιερατικὴν προστασίαν καὶ ποιμαντικὴν ῥάβδον τῆς ἁγιωτάτης αὐτῆς μητροπόλεως, πρῶτον μὲν ἐθέμεθα τὸν πανιερώτατον καὶ θεοπρόβλητον μητροπολίτην πρώην Αἴνου, συνάδελφον ἡμῶν ἀγαπητὸν ἐν Χριστῷ κὺρ Γρηγόριον, τὸν ἐκεῖσε ἐν εἴδει τοποτηρητοῦ τέως διατελέσαντα καὶ εὐαρεστήσαντα κοινῶς τοῖς ἐπαρχιώταις χριστιανοῖς καὶ διὰ κοινῶν αὐτῶν ἀναφορῶν ἐξαιτηθέντα, β^{ον} τὸν Παρθένιον καὶ γ^{ον} τὸν . . . ὧν καὶ τὰ ὀνόματα κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ ἱερῷ κώδικι τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς ἔνδειξιν διηνεκῆ καὶ παράστασιν μόνιμον. (Grigorie)

1836 Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αωλς' κατὰ μῆνα Νοέμβριον, ἐπινεμήσεως ι'.

† Ὁ Ἐφέσου Γεράσιμος.
† Ὁ Ἡρακλείας Διονύσιος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ σεβαστοῦ γέροντος Δέρκων κυροῦ Γερμανοῦ.
† Ὁ Κυζίκου Ἄνθιμος ἔχων καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἁγίου γέροντος Νικομηδείας.
† Ὁ Φιλαδελφείας Πανάρετος.

Condica nr. 14 p. 287.

19

Scrisoare adresată lui Grigorie prin care i se comunică că a fost ales mitropolit al Dristrei şi Proilavului 1836 Noemvrie.

Ἱερώτατε μητροπολῖτα Δρύστρας καὶ Προϊλάβου, κὺρ Γρηγόριε, ἔστω γνωστὸν τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου ὅτι πληροφορηθεῖσα ἤδη ἡ ἐκκλησία τὴν παντελῆ φυγὴν καὶ τὸν ἀπομακρισμὸν τοῦ καὶ πρότερον ψυχροῦ καὶ ἀμελοῦς φανέντος εἰς τὴν ἀπαιτουμένην ἀρχιερατικὴν ἐπίσκεψιν τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς Δρύστρας, Ἀνθίμου, ἔλαβε συγχρόνως καὶ ἀναφορὰν κοινὴν τῶν ἐπαρχιωτῶν χριστιανῶν δι' ἧς ἐκτιθέμενοι τὴν κοινὴν αὐτῶν εὐχαρίστησιν καὶ τὴν ὠφέλειαν, ἣν ἀπήλαυσαν παρὰ τῆς ἱερότητός σου ἐν τῷ διαστήματι τῆς ἐπιτροπικῆς αὐτόθι ἀρχιερατικῆς σου διατριβῆς διὰ τὸν ἀγαθὸν τρόπον σου καὶ τὴν μετὰ θεοσεβείας καὶ φρονήσεως πολιτείας σου, ἐξαιτοῦντες κοινῶς τὴν κυριαρχικὴν ἀποκατάστασιν σου ἐν αὐτῇ τῇ ἐπαρχίᾳ, ἀποστείλαντες καὶ ἰλάμι περὶ αὐτοῦ τοῦ αἰτήματός των, γεγονὸς εἴη, τῆς αὐτόθι βασιλικῆς κρίσεως.

Ὅθεν σκεψάμενοι συνοδικῶς καὶ ἰδόντες τὸ πρόβλημα εὔλογόν τε καὶ νόμιμον καὶ σύμφωνον εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ προνόμια, ἐνεδώκαμεν εἰς τὴν τοιαύτην ἀποκατάστασιν σου, ἥτις καὶ ἐγένετο διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῶν κανονικῶν ψήφων, προτιμηθέντος τῆς ἱερότητός σου ἐν τῷ ἱερῷ συνοδικῷ ὑπομνήματι καὶ διὰ τῆς ἐπὶ τῷ ὀνόματί σου ἐκδόσεως τοῦ ὑψηλοῦ βασιλικοῦ βερατίου, ὥστε καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ πολιτικῶς ἀνεδείχθης γνήσιος καὶ νόμιμος κυριάρχης καὶ πνευματικὸς ποιμὴν καὶ προστάτης τῆς ἐπαρχίας ταύτης, καθὼς αὐτὸ τοῦτο γράφομεν εἰδοποιοῦντες καὶ πᾶσι τοῖς εὐλογημένοις ἐπαρχιώταις σου χριστιανοῖς διὰ τοῦ στελλομένου ἤδη πατριαρχικοῦ ἡμῶν καὶ συνοδικοῦ γράμματος. Γράφοντες δὲ καὶ διὰ τῆς παρούσης πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἡμῶν ἐπιστολῆς προτρεπόμεθα καὶ ἐντελλόμεθα τῇ ἱερότητί σου ὅπως ἀποδεχόμενος πειθηνίως τὰ ἐκκλησιαστικῶς δεδογμένα ἀναλάβῃς τὴν πνευματικὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας ταύτης, οὐχὶ ἐπιτροπικῶς, ὡς πρότερον, ἀλλ' ὡς γνήσιος τοῦ λοιποῦ ἀρχιερεὺς καὶ κυριάρχης αὐτῆς, ἐπισκέπτησαι μετὰ ζήλου ἀρχιερατικοῦ τοὺς ἐν αὐτῇ εὐλογημένους χριστιανοὺς συνῳδὰ τοῖς θείοις καὶ ἱερεῖς νόμοις καὶ ταῖς ἀποστολικαῖς διακελεύσεσιν, ὁδηγῶν αὐτοὺς εἴς τε τὰ πρὸς Θεοῦ ὅσια, καὶ εἰς τὰ τῷ βασιλείῳ κράτει εὐάρεστα, κατὰ τὸ ἀρχιερατικὸν καὶ ποιμαντικὸν χρέος σου καὶ προϊστάμενος εἰς πᾶσαν πνευ-

ματικήν τε καὶ ἄλλην αὐτῶν κοινήν τε καὶ μερικὴν ὑπόθεσιν καὶ ἀνάγκην διατηρῶν ἐν τούτοις καὶ τὰ ἀπαραίτητα τῆς πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐντελοῦς εὐπειθείας καὶ ὑποταγῆς σου καθήκοντα καὶ ἐπαύξων δι᾽αὐτῶν τὴν μητρικὴν αὐτῆς εὔνοιαν, καὶ ἀγαθὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν μετὰ παρρησίας ἐπιτυχίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῆς ἐντόνου ὑπερασπίσεως εἰς πᾶσαν κοινὴν τῶν ἐπαρχιωτῶν σου ἀναφερομένην ὑπόθεσιν.

Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ . . .

1836 ͵αωλς′ Νοεμβρίου.

† Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐν Χριστῷ ἀδελφός.
† Ὁ Ἐφέσου Γεράσιμος.
† Ὁ Ἡρακλείας Διονύσιος.
† Ὁ Κυζίκου Ἄνθιμος.
† Ὁ Νικομηδείας Πανάρετος.
† Ὁ Προύσης Ἄνθιμος.
† Ὁ Φιλαδελφείας Πανάρετος.
† Ὁ Βιζύης Κοσμᾶς.

Condica nr. 18 p. 194—195.

Gheorghe Hrisogon şi Gheorghe Hypomenàs din Trebizonda.

Gheorghe Hrisogon și Gheorghe Hypomenàs din Trebizonda.

Hrisogon confundat cu Hypomenàs

Mulți învățați greci, originari din Trebizonda, au trăit în țară în secolii trecuți, unii ca profesori, alții ca medici, jurisconsulți sau clerici. Seria lor începe cu Sevastos Chiminitul, directorul Școalei domnești din București (mort la 1702), după care urmează Teodor Simeon, Gheorghe Hrisogon, Gheorghe Hypomenàs, Ioan Hypomenàs, Lazar Scriva, Partenie Metaxopol, Anania, Cuzano etc.

Gheorghe Hypomenàs și Gheorghe Hrisogon trăiesc pe la începutul secolului al XVIII-lea, dar după obiceiul timpului indicându-și numele numai Γεώργιος Τραπεζούντιος (Gheorghe din Trebizonda) au fost confundați de biografii lor, și astfel unele amănunte din viața unuia s'au atribuit altuia, unele opere lui Hrisogon s'au atribuit lui Hypomenàs, ba chiar din acești doi Trebizondini unii biografi au făcut trei, iar alții numai unul. In ceea ce urmează voi căuta să-i disting și să arăt paternitatea operelor, care au rămas dela ei.

Gheorghe Hrisogon.

Gheorghe Hrisogon din Trebizonda (Γεώργιος Χρυσόγονος ὁ Τραπεζούντιος) fiul lui Teodor și nepotul lui Sevastos Chiminitul, a fost profesor de filosofie la Școala domnească greacă din București și director al Școalei ca succesor al profesorului Marcu Porfiropulos din Cipru. Printre elevii lui Hrisogon a fost și Cesarie Daponte, care pe urmă s'a legat cu prietenie de fostul său dascăl dela care

aflăm cele de mai sus, precum şi cele mai însemnate date despre viaţa şi operele lui [1].

Cât timp a funcţionat ca profesor şi director al Şcoalei domneşti din Bucureşti nu e cunoscut. Ştim că Sevastos Chiminitul a fost director până la 1702, când a murit şi a fost îngropat în mânăstirea Sf. Sava din Bucureşti [2].

Pe Marcu Porfiropulos din Cipru îl numeşte în anul 1703 fost director al Academiei din Bucureşti **Auxentie,** fostul mitropolit al Sofiei, în cartea sa: *Ἑρμηνεία καὶ ἀκολουθία εἰς τὰ ἐγκαίνια ναοῦ*,

---

[1] **Chesarie Daponde,** *Κατάλογος ἱστορικὸς ἀξιόλογος τῶν καθ' ἡμᾶς χρηματισάντων ἐπισήμων Ρωμαίων* (Catalog istoric important al Grecilor cari s'au distins în timpul nostru), publicat de **Constantin Erbiceanu** în *Cronicarii greci cari au scris despre Români în epoca fanariotă*, Bucureşti 1888, p. 87—227. Despre Hrisogon vezi *tot acolo*, p. 204—220.

[2] Inscripţia de pe lespedea lui mormântală, în care se dă data morţii 1702, 6 Septemvrie, Duminică, a fost făcută de **Ioan Comnen** (doctorul lui Constantin Brâncoveanu), care în călugărie şi-a schimbat numele în **Ierotei** şi a fost ales mitropolit al Dristrei. Inscripţia a fost publicată de **Constantie,** Patriarhul Ecumenic: *Κωνσταντίου Α' τοῦ ἀπὸ Σιναίου ἀοιδίμου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Βιογραφία καὶ συγγραφαὶ αἱ ἐλάσσονες ἐξεδόθησαν ὑπὸ Θεοδώρου Μ. Ἀριστοκλέους* (Biografia şi operele mărunte ale lui Constantie răposatul patriarh al Constantinopolului, fost arhiepiscop al Muntelui Sinai), Constantinopol 1866, p. 353. A fost reprodusă: 1) în **P. Triandafilidis,** *Ἡ ἐν Πόντῳ ἑλληνικὴ φυλή, ἤτοι τὰ Ποντικά,* (Neamul grecesc din Pontul Euxin, adică Pontica), Atena 1866, p. 189; 2) în **C. Sathas,** *Νεοελληνικὴ φιλολογία* (Literatura neogreacă), Atena 1868, p. 377; 3) în **Andronic Dimitracopulos,** *Ὀρθόδοξος Ἑλλάς,* (Grecia ortodoxă), Lipsca 1872, p. 166—167; 4) de **Minas D. Hamudopulos** în revista Patriarhiei ecumenice *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια,* 1 (1880—1881) p. 171; 5) în **Epaminondas Th. Kyriakidis,** *Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας λογίων* (Biografiile învăţaţilor din Trebizonda şi din părţile vecine), Atena 1897, p. 68; 6) în **Trifon Evanghelidis,** *Ἱστορία τῆς ποντικῆς Τραπεζοῦντος* (Istoria Trebizondei pontice), Odesa 1898, p. 252—253; 7) de **Constantin Erbiceanu** în *Analele Acad. Rom.*, secţ. ist., ser. II, 27 (1905) p. 144; 8) în *Hurmuzaki Documente*, vol. 13 (1909) p. 409; ca inedită o publică acum în urmă **N. Iorga** în *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, 24 (1931) p. 155, cu greşeli de citire şi fără să observe că inscripţia e în versuri.

Inscripţia aceasta a fost imitată de alcătuitorul inscripţiei puse pe mormântul lui Castrioti, în care versuri întregi sunt plagiate; vezi inscripţia lui **Castrioti** în **C. Săndulescu-Verna,** *Biserica Radu-Vodă din Bucureşti* (extras din revista *Raze de lumină*), Bucureşti 1930, p. 18.

(Explicare și slujbă la târnosirea bisericii), București 1703, p. 4 din introducerea nepaginată. Cine a fost succesor în direcția școlii după Marcu, care după mărturia de mai sus se dă ca fost director la 1703, nu se știe; la 1708 Marcu iscălește ca martor la testamentul lui Gheorghe Castrioti: ὁ τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς σχολῆς διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας Μᾶρκος ὁ Κύπριος Πορφυρόπουλος μάρτυς [1] (Marcu din Cipru Porfiropulos profesor de filosofie la școala domnească din București martor) ca profesor nu ca director al școlii.

In corespondența sa cu Hrisant, Patriarhul Ierusalimului, Porfiropulos iscălește Μᾶρκος și pomenește de dascălul Gheorghe, sau îi transmite lui Hrisant respectele *lui Gheorghe al doilea dascăl* [2].

De sigur acest Gheorghe al doilea dascăl e Gheorghe Trapezundiul Hrisogon, care știm că pe atunci era profesor la Școala din București, iar primul dascăl, adică director al școlii era însuși Marcu, care din zisa corespondență se vede că refera lui Hrisant amănunțit de mersul Școalei domnești.

Că la 1715 și 1716 la Școala domnească din București funcționau împreună ca profesori Marcu Porfiropulos și Gheorghe Trapezundiul ne asigură o notiță de pe manuscrisul 1731 a mânăstirei Sf. Ecaterina din muntele Sinai din care reiese că Hrisogon a predat în anul 1715 în Școala domnească din București exerciții la Gramatica lui Lascaris, iar în anul 1716 exerciții la Epistolarul lui Coridaleu, pe când Marcu Porfiropulos în anul 1715 în aceeași școală a făcut exerciții la Gramatica lui Alexandru Exaporitul [3].

Opere

Gheorghe Hrisogon a scris trei epigrame în versuri în greaca veche la cartea lui **Nicolae Mavrocordat**, *Περὶ καθηκόντων* (Despre datorii), publicate la începutul cărții (nepaginate), carte care a apărut în București la 1719 ἐπιμελείᾳ καὶ διορθώσει τοῦ λογιωτάτου κὺρ Γεωργίου Τραπεζουντίου διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίου αὐθεντικῆς σχολῆς (cu îngrijirea și îndreptarea prea învățatului chir Gheorghe din Trebizonda, profesor la Școala domnească din București).

---

[1] *Hurmuzaki Documente*, vol. 14, 1 p. 407, 409.

[2] *Ibid.*, p. 692, 704, 847.

[3] Vezi **P. Uspenskii** și **V. Beneševič**, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum qui in monasterio sanctae Catharinae in monte Sina asservantur*, Petropoli 1917, tom. 3, pars 1 p. 172 și 215.

Τοῦ μακαρίου 'Ιωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ Παράδοσις ἀκριβεστάτη τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, μεταγλωττισθεῖσα ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν εἰς τὸ ἁπλοῦν προτροπῇ 'Ανθίμου τοῦ ἐξ 'Ιβηρίας παρὰ Γεωργίου Τραπεζουντίου, διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ἑλληνικῆς σχολῆς ἐπὶ τῆς αὐθεντίας 'Ιωάννου Κωνσταντίνου Βασαράβου Μπραγκοβάνου βοεβόδα [1] (A fericitului Ioan Damaschin, Tradiţiune foarte exactă a credinţei ortodoxe, tradusă din limba elenă în greaca populară din îndemnul lui Antim Ivireanul de către **Gheorghe din Trebizonda**, profesor la Şcoala greacă din Bucureşti, în timpul domniei lui Ioan Constantin Brâncoveanu Vodă).

Hrisogon a întocmit şi publicat în Bucureşti la 1726, în limba greacă, slujba cuviosului şi purtătorului de Dumnezeu părintelui nostru Stelian al cărei titlu este: 'Ακολουθία τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Στυλιανοῦ νῦν τὸ πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἀναλώμασι μέν τινων εὐλαβῶν χριστιανῶν, ἐπιμελείᾳ δὲ καὶ διορθώσει τοῦ ἐλαχίστου ἐν σπουδαίοις κυρίου Γεωργίου τοῦ Τραπεζουντίου. Παρὰ τοῦ αἰδεσιμωτάτου ἐν ἱερεῦσι, κυρίου παπᾶ Στώϊκα τοῦ 'Ιακωβίτζη, ἐν ἔτει ,αψκς' [2] (Slujba cuviosului şi purtătorului de Dumnezeu părintelui nostru Stelian, tipărită acum pentru prima dată cu cheltuiala unor creştini evlavioşi, cu îngrijirea şi îndreptarea celui mai mic între învăţaţi chir **Gheorghe Trapezundiul**. La prea cucernicul între preoţi chir popa Stoica Iacovici, în anul 1726).

Cartea fiind de o raritate extremă a rămas necunoscută bibliografilor greci. Nici **É. Legrand** în a sa *Bibliographie hellénique*, nici **Louis Petit** în *Bibliographie des acolouthies grecques* şi nici **Sofronie al Leontopolei,** care a relevat lacunele operei lui Louis Petit nu o menţionează [3]. Un exemplar, dăruit de mine, se află în Biblioteca Academiei Române.

Unele prosomii dela început ca şi canonul sunt opera lui Mitrofan Grigoràs din Dodona vezi *'Ακολουθία* f. 2ʳ şi f. 5ʳ [4].

---

[1] **Sp. Lambros,** *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895, vol. 1 p. 290, nr. 3236.

[2] In 8⁰ de 8 foi (inclusiv titlul); nepaginat.

[3] Vezi *'Επετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν* (Anuarul societăţii de studii bizantine), 9 (1932) p. 118.

[4] Cf. **Mitrofan Grigoràs,** *Cronica Ţării Româneşti*, ed. de **D. Russo,** Bucureşti 1935, p. 4.

Ediţia a 2a a acestei slujbe făcută la Constantinopol la 1819 se descrie de Louis Petit [1].

In limba română slujba s'a tradus de Filaret, Episcopul Râmnicului, în zilele Domnului Nicolae Mavrogheni, după care s'a tipărit a doua oară de D-ei D. Maria Eliad, după cum se spune în titlul acestei ediţii (Bucureşti 1860); o altă traducere românească, independentă de cea de mai sus a publicat Serdarul Ioan Vernescu în Buzău la anul 1840.

'Ακολουθία τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Χαραλάμπους τοῦ θαυματουργοῦ συντεθεῖσα παρὰ Γεωργίου τοῦ Τραπεζουντίου. (Slujba Sfântului sfinţit martir Haralambie, făcătorul de minuni, alcătuită de Gheorghe din Trebizonda), Veneţia 1748. Slujba a apărut în foarte multe ediţii, descrise de Louis Petit [2]. O ediţie a acestei slujbe împreună cu altele a dat C. Daponte, elevul lui **Gheorghe Trapezundiul,** în Bucureşti la 1736 [3].

'Ακολουθία τοῦ ἁγίου μάρτυρος 'Αγγελῆ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ Χριστοῦ ἀθλήσαντος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτᾶν Μεϊμέτ, ἐν ἔτει ,αχπ', σεπτεμβρίου ε', ποιηθεῖσα παρὰ Γεωργίου διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ σχολῆς τοῦ Τραπεζουντίου (Slujba sfântului martir Angheli, care s'a luptat pentru Hristos în Constantinopol în timpul domniei lui Sultan Mehmet, în anul 1680, Septemvrie 5, alcătuită de **Gheorghe Trapezundiul,** profesorul şcoalei din Bucureşti).

Slujba de mai sus nu s'a tipărit; se află într'un manuscris al Academiei Române [4] (nr. 942) din secolul al XVIII-lea, scris de Cosd. Copilul dela sfânta mânăstire Colţea (f. 1r) La f. 11r citim: τὰ δὲ τέκνα τοῦ μάρτυρος 'Αγγελῆ ἐλευθερωθέντα ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔφυγαν εἰς Βλαχίαν διὰ μέσων καπικεχαϊέ-

---

[1] **Louis Petit,** *Bibliographie des acolouthies grecques*, Bruxelles 1926, p. 269.

[2] **Ibid.,** p. 34—37.

[3] Vezi **Ioan Bianu** şi **Nerva Hodoş,** *Bibliografia românească veche*, Bucureşti 1910, vol. 2 p. 51.

[[4] Se mai află şi într'un miscelaneu dela mânăstirea Lavra din Muntele Atos supt titlul: 'Ακολουθία τοῦ ἁγίου καὶ νέου μάρτυρος 'Αγγελῆ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀθλήσαντος ὑπὲρ Χριστοῦ ἐν ἔτει ,αχπ' (1680) ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ε', ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σουλτὰν Μεϊμέτ, ποιηθεῖσα παρὰ τοῦ

διων καὶ ἐκεῖ πεπροσεδέχθησαν παρὰ τῶν ἡγεμόνων τῆς Οὐγγροβλαχίας Σερμπὰν βόδα Καντακοζινὸς εὐμενῶς καὶ ἐχρημάτισαν ἄρχοντες μεγάλοι καὶ ἔντιμοι καὶ εὐτυχισμένοι καὶ ἔζησαν μὲ εἰρήνην καὶ εὐτυχίαν καὶ ἀπέθαναν ἐν εὐσεβείᾳ (Copiii martirului Angheli, fiind liberaţi din Constantinopol au plecat în Ţara Românească prin ajutorul capuchehaialelor şi acolo au fost primiţi cu bunăvoinţă de către Domnul Ungrovlahiei Şerban Vodă Cantacuzino şi au devenit boieri mari şi cinstiţi şi fericiţi, şi trăind în pace şi fericire au murit în evlavie).

Despre acest neomartir Angheli pomeneşte şi Ioan Cariofil în Efemeridele sale [1].

Un nomocanon care se păstrează în manuscrisul Academiei Române nr. 696 (297) [2] este compilat şi tradus în greaca modernă de Gheorghe Trapezundiul după cum aflăm din notiţa de pe fol. 241: Αὗται αἱ διαταγαὶ τῶν θείων καὶ ἱερῶν ἀποστόλων, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν κανόνων μετεγλωττίσθησαν εἰς ἁπλῆν φράσιν διὰ προσταγῆς τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου καὶ σοφωτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Νικολάου Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα, παρὰ τοῦ ἐν σπουδαίοις ἐλαχίστου Γεωργίου Τραπεζουντίου, διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς σχολῆς καὶ δούλου πιστοτάτου τῆς αὐτοῦ ὑψηλότητος, κατὰ τὸ χιλιοστὸν ἑπτακοσιοστὸν τριακοστὸν ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ ἐν μηνὶ Μαΐῳ εἰκοστῇ (Aceste porunci ale dumnezeieştilor şi sfinţiţilor Apostoli, împreună cu aceste canoane bisericeşti s'au tălmăcit în limba greacă populară din porunca prea evlaviosului, prea înăl-

---

πανιερωτάτου Παρθενίου Χίου, μητροπολίτου Δρύστης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὕστερον δὲ διορθωθεῖσα παρὰ τοῦ Γεωργίου καὶ ἀρίστου διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ σχολῆς τοῦ Τραπεζουντίου.

Ὁ Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετος ἐπιβεβαιοῖ.
Ὁ Δρύστης Παρθένιος ἐπιβεβαιοῖ.

vezi **Spyridon** and **Sophronios Eustratiades,** *Catalogue of the greek manuscripts in the library of the Laura on Mount Athos*, Cambridge 1925, p. 179, nr. 1118 (I 34) 12.]

[1] Vezi **Ioan Cariofil,** *Ἐφημερίδες*, publ. de P. Zerlentis în *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, (Buletinul societăţii istorice şi etnologice a Greciei, 3 (1891) p. 301.

[2] Vezi **C. Litzica,** *Catalogul manuscriptelor greceşti* ale Academiei Române, Bucureşti 1909, p. 435.

țatului și prea înțeleptului domn și stăpânitor a toată Ungrovlahia, Domnul Domn Ioan Nicolae Alexandru Vodă, de către cel mai mic dintre învățați **Gheorghe Trapezundiul,** profesorul Școalei domnești din București și sluga prea credincioasă a Inălțimii Sale, în anul 1730 dela Hristos, 20 Mai).

Un discurs funebru la moartea fiicei lui Nicolae Mavrocordat, care ni s'a păstrat în manuscrisul Academiei Române nr. 717 (457) p. 50—54 [1]. La sfârșitul discursului p. 54 se dă ca autor al discursului **Gheorghe Trapezundiul,** profesorul din București. Litzica traduce greșit cuvântul δομνίτζα cu *soția* (lui Nicolae Mavrocordat), pe când domnița e fiica Domnului, de altfel și din textul discursului reiese că s'a ținut la fiica Domnului, p. 53: *privește pe prea înălțatul nostru Domn, pe tatăl tău prea iubit...* Este vorba de Maria, fiica lui Nicolae Mavrocordat, căsătorită cu Ioan Scarlat Cămărașul, care a murit în vârsta de 19 ani și a fost îngropată în mânăstirea Văcărești [2].

Un discurs funebru la moartea lui Nicolae Mavrocordat care ni s'a păstrat în manuscrisul Academiei Române 717 (457) p. 1—5 [3]. In manuscrisul Academiei Române discursul e fără numele autorului, dar în manuscrisul 124 (f. 192ʳ—193ʳ) al Bibliotecii Parlamentului grecesc din Atena [4], care cuprinde același discurs, se dă ca autor Gheorghe, directorul Școalei domnești din București. Acest discurs Litzica [5] spune că începe cu: φεῦ εἰς τὴν τοσαύτην μεγάλην, pe când Lambros [6] spune că începe cu: ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη. Cititorul nedumerit ar crede că e vorba de alt discurs, ceea ce nu e cazul. Lambros dă ca început un motto, care e în fruntea discursului, pe când Litzica, trecând peste acest motto, dă începutul discursului.

---

[1] **C. Litzica,** *op. cit.*, p. 462.

[2] Vezi epitaful ei în **É. Legrand,** *Généalogie des Maurocordato*, Paris 1900, p. 34—35.

[3] **C. Litzica,** *op. cit.*, p. 461.

[4] Vezi **Sp. Lambros,** *Κατάλογος κωδίκων τῆς βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς* (Catalogul manuscriselor din biblioteca Parlamentului), în *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 5 (1908) p. 307.

[5] **C. Litzica,** *op. cit.*, p. 461.

[6] **Sp. Lambros.** *loc. cit.*

Γεωργίου Χρυσογόνου Τραπεζουντίου, Παίγνια ποιητικὰ εἰς τὸν ἄρχοντα καμαράσην Ἰωάννην Σκαρλᾶτον (Jucării poetice către boierul cămăraş Ioan Scarlat). Supt acest titlu, **M. Ghedeon** a publicat două poezii în cinstea cămăraşului Ioan Scarlat, un canon în cinstea lui Nicolae Mavrocordat şi o poezie encomiastică la adresa lui Constantin Mavrocordat [1].

Ni s'au păstrat în manuscris versuri encomiastice în limba greacă la adresa Mitropolitului Ungrovlahiei Antim şi diferite povestiri cu explicaţia lor alegorică [2], o interpretare a lui ***Criton*** de **Platon** şi interpretarea unui discurs al lui **Grigore Teologul** [3] din anul 1729, o poezie în cinstea lui Constantin Mavrocordat [4].

Daponte care a fost un elev şi admirator al lui Hrisogon, împreună cu multe poezii de ale lui, canoane, versuri carcinice, omerocentre, ne-a păstrat în Catalogul său istoric şi opt scrisori ce i-a trimes Hrisogon, precum şi discursul funebru pe care Daponte l-a ţinut la înmormântarea dascălului său [5].

In Biblioteca Parlamentului grecesc din Atena se păstrează un manuscris care cuprinde un dialog între un păcătos şi Maica Domnului, precum şi un canon contra Latinilor [6]. Autorul e dat cu numele de Γεώργιος Τραπεζούντιος Ἀδαμίτης, μέγας διδάσκαλος τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς σχολῆς, şi de sigur e Gheorghe Hrisogon al nostru după cum arată acel « mare dascăl al Şcoalei domneşti din Bucureşti »; dar şi obiectul tratat în aceste opere corespunde cu îndeletnicirile de predilecţie ale autorului nostru. Numele de **Adamitis** nu e cunoscut din altă parte.

---

[1] Vezi **M. Ghedeon,** *Μνημεῖα μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως* în revista *Παρνασσός*, 1 (1877) p. 746—751, tras şi în broşură aparte p. 17—23. Acest canon şi diferite alte opere poetice ale lui Hrisogon, păstrate de **Daponte** în *Catalogul* său *istoric*, s'au publicat în *Cronicarii greci*, ed. **C. Erbiceanu,** Bucureşti 1888 p. 205—216.

[2] **C. Litzica,** *op. cit.*, p. 447, nr. 705 (345), 4 şi 5.

[3] **C. Litzica,** *op. cit.* p. 452—453, nr. 709 (406), 29 şi 31.

[4] In manuscrisul Bibliotecii Parlamentului din Atena, nr. 47, 14, vezi *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 2 (1905) p. 406.

[5] *Cronicarii greci*, ed. **C. Erbiceanu,** Bucureşti 1888, p. 216—220.

[6] Vezi *Νέος Ἑλληνομνήμων*, 3 (1906) p. 447 şi 462, nr. 65, 1 şi 15.

Gheorghe Hypomenàs din Trebizonda.

Gheorghe Hypomenàs, originar din Trebizonda, a învățat carte la început probabil în patria sa și pe urmă în București, precum reiese din următoarea lui notiță autografă, aflată pe un manuscris al lui: ἠρξάμεθα τὴν περὶ οὐρανοῦ πραγματείαν ἐν ἔτει ,αχϟθ' φευρουαρίου κ' ἐν ἀρχῇ τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς ἐν Βουκουρεστίῳ [1] (am început tratatul despre cer în anul 1699 20 Februarie, la începutul sfântului post, în București).

La 1709 îl găsim la Padova obținând titlul de doctor în medicină și filosofie. Acest eveniment a fost sărbătorit cu un fast extraordinar, fiindcă mai mulți prieteni au ținut să compue câte o epigramă encomiastică la adresa proaspătului doctor padovan, iar **Ioan Avramie**, paroh pe atunci al comunității grecești din Veneția [2], a găsit cu cale să adune aceste epigrame și să le dea la tipar. Cartea, dedicată lui Constantin Brâncoveanu, a apărut în Veneția în anul 1709 cu o scrisoare de închinare la adresa lui Brâncoveanu, iscălită de Avramie, și cu 49 epigrame dintre cari 25 grecești, 11 latinești și 10 italienești, unele lăudând virtuțile membrilor familiei lui Brâncoveanu, cele mai multe lăudând pe laureatul doctor [3].

Cartea, împodobită cu portretul lui C. Brâncoveanu, are următorul titlu: « Ἀπανθίσματα ποιητικὰ συλλεχθέντα εἰς τὴν ἔνδοξον καὶ ὑπέρλαμπρον ἰατροφιλόσοφον δαφνοστεφηφορίαν τοῦ εὐγενεστάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Γεωργίου Ὑπομενᾶ, εὐπατρίδου Τραπεζοῦντος,

---

[1] **A. Papadopulos-Kerameus**, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 1 p. 411, nr. 406.

[2] Avramie a fost mai pe urmă predicător al Curții domnești din București, despre care vezi **Del Chiaro**, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Veneția 1718, p. 44, 214.

[3] O analiză amănunțită a cărții a dat **C. Sathas** în revista *Πανδώρα*, 19 (1868—1869) p. 321—326.

παρὰ Ἰωάννου ἱερέως τοῦ Ἀβραμίου, καὶ παρ' αὐτοῦ προσφωνηθέντα τῷ γαληνοτάτῳ, ἐκλαμπροτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Βασσαράβᾳ, αὐθέντῃ καὶ ἡγεμόνι πάσης Οὐγγροβλαχίας καὶ τοῦ δαφνηφοροῦντος προστάτῃ μεγαλοπρεπεστάτῳ (Culegere de poezii adunate cu ocazia prea glorioasei şi prea strălucitei încoronări cu lauri la primirea diplomei de doctor în medicină şi filosofie a prea nobilului şi prea învăţatului domn Gheorghe Hypomenàs, originar din Trebizonda, de preotul Ioan Avramie şi dedicate prea măritului, prea strălucitului şi prea evlaviosului domnul domn Ioan Constantin Basarab, domn şi stăpânitor a toată Ungrovlahia şi măreţ ocrotitor al laureatului) Veneţia 1709[1].

Cartea a fost închinată lui Brâncoveanu, fiindcă el trimisese ca bursier pe Hypomenàs în Italia, precum reiese din cuvintele titlului unde Brâncoveanu se numeşte măreţ ocrotitor al laureatului (τοῦ δαφνοφοροῦντος προστάτης μεγαλοπρεπέστατος), ceea ce de altfel ştim şi din Del Chiaro[2]. Printre ceilalţi cari felicită pe Hypomenàs în poezii greceşti relev câteva nume: Gheorghe Patusa, Atenian, Paladie Damian, Român, Gheorghe Damian, Român[3] şi Antonie Stratigos din Corfù. Mihael Schendos, Cretensis, Palladius Damianus, Valachus, Staurus Molaimis, Cassiopensis, Georgius Damianus, Valachus, au cântat pe Hypomenàs în latineşte, iar Iovanni Schendo, Cretense, Nicolò Glichi da Giannina etc. l-au felicitat în italieneşte. Precum se vede unii au recurs la mai multe limbi ca să releveze isprava ştiinţifică a prietenului lor.

Studiile sale medicale le făcuse supt direcţiunea celebrului profesor Antonio Vallisnieri în Padova, unde obţinuse cu mare succes doctoratul în medicină, ne spune Del Chiaro[4]. Probabil după ce a obţinut doctoratul s'a întors în ţară, dar până la 1712 n'avem nicio ştire despre el. La 1712 îl găsim la Veneţia de unde trimite fratelui său Ioan, aflat în Bucureşti, prin Ioan Hrisoscoleu

---

[1] Din această rarisimă carte un exemplar se află în Biblioteca Academiei Române, dela care însă lipseşte portretul lui Brâncoveanu.

[2] **Del Chiaro,** *op. cit.*, p. 191.

[3] Probabil şi Românii **Paladie Damian** şi **Gheorghe Damian** se aflau pe atunci în Italia pentru studii ca bursieri trimişi de Constantin Brâncoveanu.

[4] **Del Chiaro,** *op. cit.*, p. 191.

două manuscrise legate la un loc [1]. Probabil la Veneţia îngrijea de afacerile băneşti ale lui Brâncoveanu, care se ştie că avea depuşi bani acolo.

La 1715 este în Bucureşti şi iscăleşte ca martor testamentul lui Nicos Papasarafi [2].

Văduva lui Constantin Brâncoveanu îl numeşte în anul 1717 procurator în calitatea ei de tutoare legală a nepotului ei Constantin Brâncoveanu şi îi dă depline puteri ca să administreze averea rămasă pe urma decapitatului Domn, atât în Viena cât şi în Veneţia [3]. El rămâne ca procurator al ei până în anul 1730, adică până la moartea Doamnei Maria [4]. Hypomenàs e numit acum procurator al tânărului prinţ Constantin Brâncoveanu dela 20 August 1731 până la 1734, când revocându-i-se procura, e înlocuit prin Cristofor Voicul [5].

Trebue să fi petrecut mult timp în străinătate pentru administrarea averei Brâncovenilor, şi de sigur el trebue să fie acel Gheorghe Trapezundiul care după spusele lui Ventoti ἦν αἴτιος ἐν Βιέννῃ καὶ οἱ ὀρθόδοξοι ἀνατολικοὶ ἔλαβον ἄδειαν νὰ ἔχωσιν ἕνα οἶκον προσευκτήριον, ἤγουν καπέλλαν [6] (el a luat iniţiativa ca ortodocşii răsăriteni să obţie voia ca să aibă lăcaş de rugăciune, adică capelă). Despre celălalt Gheorghe Trapezundiul, anume Hrisogon, n'avem

---

[1] Manuscrisele se păstrează astăzi în Biblioteca Patriarhiei din Ierusalim supt nr. 406 şi cuprind tratate filosofice de ale lui Coridaleu, cari se învăţau atunci în şcolile greceşti. Manuscrisele sunt autografe de ale lui Gheorghe Hypomenàs şi se vede că le trimete fratelui său mai tânăr ca să înveţe şi el după ele. Vezi descrierea lor în **A. Papadopulos-Kerameus,** *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, vol. 1 (1891) p. 411.

[2] **N. Iorga,** *Studii şi Documente*, 4 (1902) p. 78.

[3] Vezi *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, 2 (1883) p. 145—155; la p. 149 se publică procura generală; cf. şi **C. Giurescu** şi **N. Dobrescu,** *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti 1907, indice s. v. Trapezuntius şi **Alexandru A. Vasilescu,** *Oltenia sub Austriaci*, Bucureşti 1929, p. 20, n. 370.

[4] **C. Giurescu** şi **N. Dobrescu,** *tot acolo*, p. 368—370.

[5] *Tot acolo*, p. 370—375. Despre Hypomenàs vezi şi *Hurmuzaki Documente*, vol. 9 p. 544—548.

[6] *Προσθήκη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Μελετίου, Μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ἐρανισθεῖσα παρὰ Γεωργίου Βεντότη* (Adaos la istoria bisericească a lui Meletie, Mitropolitul Atenei, întocmit de Gheorghe Ventoti) Viena 1795, vol. 4 p. 142.

nicio ştire că a petrecut la Viena; elevul şi intimul lui, Daponte, nu ne dă nicio ştire în această privinţă, pe când despre Hypomenàs ştim precis că era procurator general al văduvei lui Constantin Brâncoveanu Maria [1].

Şi **Sofronie Eustratiades**, fost mitropolit al Leontopolei şi timp de mai mulţi ani paroh al bisericei Sf. Gheorghe a comunităţii greceşti din Viena, care pe baza arhivelor comunităţii a scris istoricul comunităţii, ne asigură că în urma cererii negustorilor greci Dimitrie Parascovici şi Gheorghe Trapezundiul s'a obţinut în anul 1723 recunoaşterea oficială a funcţionării capelei greceşti [2]. Actul oficial de recunoaştere nu mai există, fiind distrus împreună cu altele de Sârbi cari vremelnic puseseră stăpânire pe această biserică [3], dar există un alt act oficial din 1726 prin care se recunoaşte biserica şi se dă dreptul de a funcţiona neturburată de nimeni [4].

Ceea ce spune Sofronie Eustratiades despre Alexandru Exaporitul sunt nedocumentate. La 1723 nu putea să se facă prima liturghie în casa particulară a lui Exaporitul şi cu duhovnicul lui Gavriil, pe care îl avea pe lângă el, pentru simplul motiv că Exaporitul nu mai trăia. Din ceea ce spune Eustratiades după tradiţie cred că sâmburele adevărat este că Alexandru Exaporitul în timpul şederei sale în Viena avea pe lângă el un preot grec şi toate cele necesare pentru săvârşirea serviciului divin care-i şi slujea în casa sa particulară. Plecând din Viena, Mavrocordat a dăruit comunităţii greceşti din Viena cele trebuincioase serviciului ca să le întrebuinţeze după obţinerea permisiunei oficiale. Comunitatea, când a obţinut permisiunea în anul 1723, a închiriat la început o casă particulară cu 300 fiorini pe an, unde au transportat vasele sfinţite şi odăjdiile dăruite de Mavrocordat, şi acolo în anul 1723 mult

---

[1] *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, 2 (1883) p. 149.

[2] **Sofronie Eustratiades**, mitropolitul Leontopolei, *Ὁ ἐν Βιέννῃ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ ἡ κοινότης τῶν Ἑλλήνων ὀθωμανῶν ὑπηκόων* (Biserica Sf. Gheorghe din Viena şi Comunitatea Grecilor supuşi otomani), Alexandria 1913, p. 7.

[3] **Sofronie Eustratiades**, *op. cit.*, p. 7.

[4] Publicat de **Michel G. Koimzoglu** în monografia sa *Geschichte der griechisch-orientalischen Kirchengemeinde zum heil. Georg in Wien*, Viena 1912, p. 27—28.

după moartea lui Exaporitul au săvârşit prima liturghie în limba greacă în Viena [1].

[Gheorghe Hypomenàs a îngrijit la 1712 tipărirea marelui dicţionar al limbii greceşti al lui Varinos, care a fost dedicat lui Constantin Brâncoveanu, după cum se vede dela următoarea notiţă care se află la sfârşitul dicţionarului: 'Επιστασίᾳ Γεωργίου Τραπεζουντίου I. Φ. τοῦ ὑπομενᾶ μετὰ τὸ Ε. La începutul dicţionarului se află portretul lui Constantin Brâncoveanu [2].

Gh. Hypomenas a murit la 1745 şi a lăsat biblioteca sa şcoalei din Trebizonda [3].]

---

[1] Vezi şi **I. Nistor**, *Bisericile şi şcoala greco-română din Viena* în *Memoriile Acad. Rom., secţ. ist.*, ser. III, 13 (1932) memoriul 3.

[2] Vezi descrierea dicţionarului în **É. Legrand**, *Bibliographie hellénique 18 siècle*, 1 (1918) p. 101—103.

[3] Vezi **Epaminondas Kyriakidis**, *Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας λογίων*, (Biografiile învăţaţilor din Trebizonda şi din părţile vecine), Atena 1897, p. 101.

Un medic aromân: Ioan Nicolidi de Pindo (1737—1828).

Un medic aromân: Ioan Nicolidi de Pindo (1737—1828).

Nu încape îndoială că după căderea imperiului bizantin la 1453 mulţi creştini au emigrat în diferite direcţii spre Apus, dar amănunte despre ei lipsind, nu putem urmări aşezarea lor în colonii în vestul Europei. Ceva mai bine informaţi suntem despre Grecii cari s'au dus în Italia, deoarece ei fiind învăţaţi au lăsat urme tipărind cărţi, sau au rămas documente despre activitatea lor. Despre negustorii însă emigraţi, cari au fost şi cei mai numeroşi, avem ştiri răsleţe şi aceasta numai câteva secole după căderea Constantinopolului.

Austria şi Ungaria, Polonia şi Italia fiind ţările cele mai apropiate de Orient, ţări cu o administraţie şi cultură mai înaintate, e firesc să întâlnim acolo aşezări compacte de emigraţi. Şi într'adevăr în Ardeal, în Ungaria, Austria şi Polonia şi în cele mai comerciale oraşe ale Italiei găsim colonii greceşti, cari cu timpul se organizează şi înfloresc ca comunităţi cu biserici şi şcoli bogat înzestrate de bogătaşi binefăcători. Cunoaştem numele oraşelor din Austro-Ungaria în cari s'au înfiinţat Companii greceşti, instituţii comerciale cu multe privilegii imperiale, în cari alături de Greci figurau şi Români şi Sârbi şi Bulgari.

Deja dela 1636 se dau speciale privilegii creştinilor din Turcia imigraţi în Transilvania de către Gheorghe I. Rákóczy [1]. Şi emigrările şi aşezările în colonii şi companii comerciale continuă mai

---

[1] Vezi primul act din cartea: *Graeci elenchus cum indice liberalium instrumentorum* (aflat în arhiva publică din Budapesta), apud **Sp. Lambros,** *Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ ἑλληνισμοῦ,* Atena 1912, p. **11**; cf. şi **N. Iorga,** *Studii şi Documente,* 12 (1906) p. V—VI.

numeroase cu timpul [1]; ori de câte ori o răscoală împotriva Turcilor avortează, creștinii emigrează în masă și îngroașă numărul coloniștilor plecați dinainte [2].

Și nu sunt puțini Aromânii cari, urmând pilda Grecilor, au emigrat în Italia sau Austro-Ungaria și s'au distins printre învățații de atunci. Unii din ei au studiat medicina, o știință care în secolii trecuți aducea onoare deosebită și bogăție.

Un medic de origine aromânească, care a trăit în Viena între anii 1737—1828, este și **Ioan Nicolidi de Pindo**, despre care mă voi ocupa în notița de față.

Prilej la această notiță mi-a dat articolul prețios al Doctorului **Valeriu L. Bologa**: *Știri despre Aromânii din Austria la începutul veacului trecut*, publicat în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, 5 (1930) p. 503—510. La știrile despre Nicolide, comunicate de Bologa, voi căuta să adaog unele precizări de izvoare cari i-au rămas neaccesibile.

Izvorul principal despre viața lui Nicolidi este un necrolog publicat de un anonim supt titlu: *Gallerie denkwürdiger Männer des Vaterlandes. Iohann Nicolides von Pindo, gestorben zu Wien den 12. Oct. 1828*, în revista vieneză: *Neues Archiv für Geschichte, Staatenkunde, Litteratur und Kunst.* Erster Jahrgang (XX als Fortsetzung), Wien 1829, p. 819—821 [3]. Anonimul autor al necrologului, care iscălește cu inițialele P. D., se vede că a cunoscut de aproape pe Nicolidi, căci numai un intim al lui putea să ne dea știrile pe care le găsim în necrolog. A făcut bine Bologa că a tradus și publicat în întregime în studiul său, citat mai sus, acest necrolog și l-a făcut astfel accesibil cercetătorilor.

Iată după acest necrolog viața lui Nicolidi dată pe scurt. S'a născut în Gramostea (Macedonia) la 14 Martie 1737 și după ce a absolvit școala elementară s'a dus și a continuat studiile sale la Siatista unde era o școală mai înaltă de teologie, știință și istorie. De acolo fără mijloace materiale, dar cu mare râvnă pentru învă-

---

[1] **N. Iorga**, *op. cit.*, p. III—XXIII.

[2] **D. Russo**, *Αἱ πρῶται ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης* în ziarul atenian *'Ελεύθερον Βῆμα*, cu data 25 Noemvrie 1928. Cf. mai jos p. 353.

[3] Asupra acestui necrolog a atras atenția Doctorului Bologa profesorul din Cluj Gh. Bogdan-Duică, vezi **Bologa**, *Știri despre Aromânii din Austria*, p. 506, n. 1.

ţătură a pornit spre Viena unde, dând lecţii de limba greacă, a studiat medicina şi a obţinut titlul de doctor şi dreptul de a practica în Viena. Impăratul Iosif al 2-lea îl îndeamnă să se stabilească în Viena « unde se află atâţia Greci, cari, necunoscând limba germană, găsesc greu ajutor medical şi... îl numeşte primul medic al coreligionarilor săi Greci ». Când Leopold al 2-lea se sui pe tron, ridică pe Nicolidi la gradul de nobil, împreună cu fiul fratelui său mort Eustatie Nicolidi, şi îi acordă predicatul de Pindo. Baronul Störck, medicul curţii, propusese lui Nicolidi să-i traducă operele medicale în greceşte mai ales lucrarea intitulată *Erfahrungen über die Lustseuche* şi *Die praktisch-medicinische Lehre zum Gebrauche der Militär- und Landchirurgen.* Nicolidi execută această însărcinare şi compuse şi vestitul său Balsam al vieţii (βάλσαμον τῆς ζωῆς), care e celebru şi astăzi în Grecia şi Turcia. Pela 1827 a dăruit şcoalei comunităţii greco-valahe din Viena 120 de volume din clasicii Greci şi Romani şi la 12 Oct. 1828 a dat obştescul sfârşit. Necrologul laudă ştiinţa şi desinteresarea filantropului Nicolidi, care pe bolnavii săraci nu numai că-i căuta gratuit, ci le mai dădea şi medicamentele necesare.

Iată ştirile despre Nicolidi cuprinse în zisul necrolog.

Din amănuntele date de necrolog nu reiese că Nicolidi era Aromân, ba dimpotrivă că era Grec şi ca atare îl reţine împăratul ca medic pentru clientela grecească din Viena. Avem însă o mărturie contemporană categorică despre originea aromânească a lui Nicolidi. **Gheorghe Zaviras,** care a trăit în Budapesta mai mulţi ani şi a scris biografiile grecilor [1], printre cari se află şi biografia lui Nicolidi, ne spune ritos că Ioan Nicolidi era Βλάχος (Vlah). Şi acest lucru îl confirmă şi fostul profesor de limba greacă clasică şi neogreacă la Universitatea din Budapesta **Alexandru Pecz,** care, într'un articol din *Neue Freie Presse* enumeră pe Nicolidi al nostru printre *Aromâni* [2]. Pecz deşi n'a fost contemporan cu Nicolidi, trebue să fi aflat din informatorii săi mai bătrâni originea lui Nicolidi,

---

[1] Cartea lui Zaviras scrisă înainte de 1804 — anul morţii sale — a rămas în manuscris şi s'a tipărit la 1872 de Cremos supt titlul: *Νέα Ἑλλὰς ἢ Ἑλληνικὸν θέατρον.*

[2] Vezi **V. Bologa,** *Medici aromâni în Monarhia Habsburgică,* extras din *Inchinare lui N. Iorga,* Cluj 1931, p. 7.

mai cu seamă că şi în timpul său mai trăiau membri ai familiei Nicolidi. Şi într'adevăr membri din familia Nicolidi am constatat documentar până la 1905; ei figurează ca membri în consiliul de administraţie al Bisericei Sf. Gheorghe din Viena până la această dată [1].

Dar se vede că personalităţile cele mai însemnate din familia Nicolidi au fost medicul Ioan [2] şi nepotul său după frate Sterghie [3], pe cari Leopold al 2-lea îi ridică la rangul de nobili cu predicatul *de Pindo*, ştire pe care o găsim în necrolog, dar pe care ca un eveniment îmbucurător o dă şi ziarul grecesc *'Εφημερίς*, care apărea atunci în Viena supt conducerea fraţilor Marchides Puliu: «Ἡ Κ. Β. Μεγαλειότης Λεοπόλδου τοῦ Β' συγκατανεύουσα ηὐδόκησε νὰ ἀξιώσῃ τὸν κύριον Ἰωάννην Νικολίδην τὸν ἐκ Μακεδονίας καὶ διδάσκαλον τῆς ἰατρικῆς, μαζὶ μὲ τὸν ἀνεψιόν του Στέργιον Εὐστάθιον Νικολίδην, διὰ τὰ πολλὰ καὶ ἄξιά του προτερήματα, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν εὐγενῶν τοῦ ἁγίου Καισαρο-Ρωμαϊκοῦ Ἰμπερίου, μὲ τὴν ἐπωνυμίαν (πρεδικάτο) ντὲ Πίνδο [4] (Majestatea Sa I. R. Leopold al 2-lea a binevoit cu condescendenţă să

---

[1] Vezi istoricul bisericii Sf. Gheorghe din Viena după documentele aflate în arhiva ei în **Sofronie Eustratiades**, *Ὁ ἐν Βιέννῃ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου*, (Biserica din Viena cu hramul Sf. Gheorghe), Alexandria 1913, p. 66, 77, 78. Un Ioan Nicolidi de Pindo, negustor, cumpără firma comercială a lui Dimitrie Proshari din Viena, vezi **N. Iorga**, *Studii şi Documente*, 25 (1913) p. 5; cf. şi **N. Iorga**, *Istoria comerţului românesc, epoca mai nouă*, Bucureşti 1925, p. 133.

[2] Ioan Nicolidi Pindo figurează ca abonat la cartea lui **Ant. Kyriakos**, *Ὁδηγὸς εἰς τὸν εὐδαίμονα βίον*, printre cei cu reşedinţă în Viena.

[3] Sterghie Nicolidi era membru al Comunităţii Grecilor şi Vlahilor (supuşi austriaci) din Viena şi ca atare se deleagă în anul 1841 ca reprezentant al Bisericii Sf. Gheorghe din Viena ca să aplaneze diferendul ivit cu privire la un cimitir împreună cu reprezentanţii celeilalte biserici greceşti din Viena (a supuşilor Turci), cu hramul Sf. Treime, vezi **Sofronie Eustratiades**, *op. cit.*, p. 209. Sterghie Nicolidi figurează printre abonaţii cărţii lui **Nicodim Aghioritul**, *'Εορτοδρόμιον*, Viena 1836, p. 748. Despre el vezi şi **N. Iorga**, *O nouă carte privitoare la Românii din Balcani*, în *Revista Istorică*, 9 (1923) p. 114.

[4] Vezi *'Εφημερίς* din 30 Mai 1791; cf. şi **D. Russo**, *Αἱ πρῶται ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες τῆς Βιέννης*, în ziarul atenian *'Ελεύθερον Βῆμα*, 25 Noemvrie până la 30 Noemvrie 1928; notiţa despre Nicolidi reprodusă în *'Ελεύθερον Βῆμα* din 28 Noemvrie; cf. mai jos la p. 378.

ridice pe d-l Ioan Nicolidi, originar din Macedonia şi doctor în medicină, împreună cu nepotul lui Sterghie Eustatie Nicolidi. pentru multele şi distinsele sale însuşiri în numărul nobililor Sfântului Imperiu Cesaro-Roman cu predicatul de Pindo). Şi ziarul lămureşte: Πίνδος ὀνομάζεται ἕνα βουνόν, ὁποῦ εὑρίσκεται εἰς τὴν Ρούμελην, ἐξαπλωνόμενον ἀπὸ τὸ βόρειον μέρος πρὸς τὴν μεσημβρίαν καὶ διαιρεῖ τὸ νότιον μέρος τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὴν κάτω ᾿Αλβανίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τὴν Ἤπειρον (Pind se cheamă un munte, care se află în Rumelia şi se întinde din spre Nord spre Sud şi separă partea sudică a Macedoniei de Albania de jos, şi Tesalia de Epir).

Ştirea din necrolog că Ioan Nicolidi a dăruit biblioteca sa comunităţii greco-valahe din Viena o confirmă şi Sartori, care, vorbind de biblioteca comunităţii greceşti din Viena spune: bestehend theils in den vom Herrn Johann Darvar im Jahre 1801 bei einer Licitation gekauften, von dem damals verstorbenen Baron von Loccella hinterlassenen griechischen classischen Werken, und theils in den von dem hiesigen griechischen Doctor der Arzneikunde und ausübenden Arzte Johann Nicolides von Pindo noch bei seiner Lebenzeit, nämlich im Jahre 1826, der griechisch-walachischen Gemeinde in Wien als unveräusserlich geschenkten seltenen classischen griechisch-lateinischen Werken [1].

Operele lui Nicolidi de Pindo.

Teza cu care Nicolidi a obţinut titlul de doctor la universitatea din Viena s'a publicat supt titlu: Dissertatio inauguralis physiologico-medica sistens pyogoniam quam annuente inclyta facultate medica in antiquissima et celeberrima Universitate vindobonensi pro doctoris gradu publicae disquisitioni submittit Joannes Nicolides Macedo Grammostensis. Disputabitur in universitatis palatio die mensis Novembris MDCCLXXX Viennae, typis Matthiae Andreae Schmidt, universitatis typogr [2].

---

[1] **Franz Sartori,** *Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur*, Viena 1830, I, p. 180.

[2] **É. Legrand,** *Bibliographie hellénique du 18 siècle,* vol. 2 p. 326 nr. 995.

In necrolog se spune: baronul Störck îi propusese lui Nicolidi să-i traducă operele medicale în greceşte, mai ales lucrarea intitulată *Erfahrungen über die Lustseuche* şi *Die praktisch medicinische Lehre zum Gebrauche der Militär- und Landchirurgen*. Pindo execută această înaltă însărcinare cu mare osârdie şi deosebit succes [1].

Bologa, bazându-se pe spusele anonimului autor al necrologului, a căutat operele lui Störck traduse de Nicolidi, dar n'a putut descoperi pe cea despre sifilis şi promite că va lămuri această chestiune bibliografică într'un alt studiu [2]. Dar după 1 an, revenind asupra lui Nicolidi în *Inchinare lui N. Iorga*, nu dă nicio deslegare a problemei. Printre operele lui Störck date de Heinsius în al său Lexikon nu figurează nicio lucrare despre sifilis şi totuşi nu numai necrologul dar şi Nicolidi în prefaţa Erminiei despre sifilis spune că cea mai mare parte a ei e o traducere a lucrării lui Störck despre sifilis.

In cele ce urmează voi căuta să lămuresc această aparentă contrazicere.

Nicolidi, după îndemnul lui Störck, a hotărît să traducă şi să publice cartea lui **Anton Freyherrn von Störck** *Medicinisch-praktischer Unterricht für die Feld- und Landwundärzte der österreichischen Staaten*, 2 vol. Viena 1776 [3].

In anul 1785 Nicolidi a publicat un prospect anunţând publicarea traducerii cărţii lui Störck în limba greacă, cerând ajutorul material al iubitorilor de învăţătură, supt titlu: Διδασκαλίαι. ἰατρικο-πρακτικαὶ πρὸς χρῆσιν τῶν Στρατοπεδικῶν καὶ χωρικῶν χειρούργων ὅλων τῶν 'Αουστριακῶν ἐπικρατειῶν· συντεθεῖσαι μὲν εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν παρὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου 'Αντωνίου 'Ελευθέρου

---

[1] Reprodus de **V. L. Bologa,** *Ştiri despre Aromânii din Austria la începutul veacului trecut*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională din Cluj*, 5 (1930) p. 508.

[2] **V. Bologa,** *op. cit.*, p. 508, n. 2.

[3] Cartea a fost tradusă imediat în limba latină şi publicată supt titlul: **Anton L. Baron de Störck,** *Praecepta medico-practica in usum chirurgorum castrensium et ruralium ditionum austriacarum, e lingua germanica in latinam versa per Ioan. Michaelem Schosulan*, Viena 1777. In 1784, apare: editio altera aucta.

Biblioteca Academiei Române posedă a doua ediţie.

Βαρῶνος ἀπὸ Στέρκ. Μεταφρασθεῖσαι δὲ καὶ ἐκδοθεῖσαι παρὰ Ἰωάννου Νικολίδους τοῦ ἀπὸ Γραμμόστεως τῆς ἐν Μακεδονίᾳ, ἰατροφιλοσόφου τε καὶ διδασκάλου τῆς ἰατρικῆς, κτλ. Τόμος Α'. Viena 1785 [1].

Dar lucrarea lui Störck fiind voluminoasă şi negăsindu-se subscriitori, Nicolidi a părăsit planul de a o da la lumină şi s'a hotărît să publice numai capitolul despre sifilis cuprins în zisa carte a lui Störck supt titlu: *Von der Lustseuche oder der venerischen Krankheit*, (vol. 2 p. 95—128).

Şi astfel Nicolidi a dat la lumină acest capitol din cartea lui Störck — adăogând la sfârşit unele lucruri dela sine pe cari le-a crezut utile cititorilor — supt titlu:

Ἑρμηνεία περὶ τοῦ πῶς πρέπει νὰ θεραπεύεται τὸ γαλλικὸν πάθος ἤγουν ἡ μαλαφράντζα. Πόνημα Ἰωάννου Νικολίδου τοῦ Πίνδου, Viena 1794.

Iată de ce spune Nicolidi că cea mai mare parte a cărţii lui e o traducere a lucrării lui Störck despre sifilis. Traducerea lui Nicolidi e cuvânt cu cuvânt precum se poate vedea din începutul şi sfârşitul ei pe cari le dau în două coloane:

Es ist keine Krankheit bekannt, die dem Staate so schädlich wäre, als die Liebesseuche, denn sie ist eine immerwährende und schleichende: Es werden durch selbe unzählbare und oft die tauglichsten Leute hingeraffet, oder wenigstens dergestalt verstümmelt und elend gemacht, dass sie in ihrem besten Alter, wo sie am wirksamsten seyn sollten, gänzlich entkräftet, zu den meisten Geschäften untauglich, und dem Staate zur Last sind...

Δὲν εἶναι γνωστὴ κάμμία Ἀῤῥωστία, ὁποῦ νὰ εἶναι εἰς τὴν Κοινότητα τόσον βλαβερὴ ὡσὰν τὸ γαλλικὸν πάθος. Ἐπειδὴ καὶ αὐτὸ εἶναι μία παντοτινὴ κρυφοσυρνομένη πανοῦκλα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀναρίθμητοι, πολλάκις δὲ καὶ οἱ πλέον χρήσιμοι ἄνθρωποι ἁρπάζουνται, ἢ τὸ ὀλιγότερον ἔτζι σακατεύονται, καὶ τόσον ἄθλιοι γίνονται, ὁποῦ εἰς τὴν πλέον καλλιτέραν τους ἡλικίαν, ὁποῦ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνεργητικώτατοι, τοὺς βλέπει τινὰς καὶ εἶναι παντελῶς ἀδυνατισμένοι, καὶ εἰς τὰ περισσότερα τὰ ἔργα

---

[1] **A. Papadopulos-Vretos**, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, (Literatura neogreacă), Atena 1857, p. 78—79.

	ἄχρηστοι, καὶ ἕνα βάρος τῆς Κοινότητος . . .
Die übelste, bösartigste und schmerzvolleste Gattung davon ist, wenn das venerische Gift viele Theile der Mutterscheide verhärtet, und so bösartig entzündet hat, dass selbe gleichsam in Ritzen zerspingen, und eine sehr scharfe, heisse, stinkende, dünne Jauche von sich geben. Die Ansteckung von einer solchen Person ist die allergefährlichste.	Τὸ πλέον χειρότερον, καὶ κακοηθέστατον, καὶ ἐπιπονώτατον εἶδος ἀπὸ τέτοια ἕλκη εἶναι, ὅταν τὸ ἀφροδισιακὸν φαρμάκι σκληρύνῃ περισσὰ μέρη τοῦ φηκαρίου τῆς μήτρας, καὶ προξενήσῃ εἰς αὐτὰ μίαν τόσον κακοήθη φλεγμονήν, ὁποῦ σκάζωντας εἰς τρόπον ῥαγάδων τρέχει ἀπὸ ἐκεῖ μία πολλὰ δριμεῖα, καυτερή, βρομερή, λεπτὴ ὕλη. Τὸ μόλευμα ἀπὸ μίαν τέτοιαν γυναῖκα εἶναι κινδυνωδέστατον.

Traducerea e făcută cu mare îngrijire în limba greacă populară, întrebuinţându-se expresiunile cele mai vulgare — le grec dans les mots brave l'honnêteté — ca să fie pricepute de cititorii culţi şi inculţi.

[Părţile originale ale lui Nicolidi sunt: câteva reţete, o farmacopee în limba greacă, o explicare a greutăţilor şi măsurilor în medicină, un catalog al doctoriilor simple, al ierburilor, foilor şi rădăcinilor, cari se află în toate reţetele cuprinse în Erminie, o scurtă explicaţie despre când şi cum trebue să se culeagă ierburile, rădăcinile şi foile, şi cum trebue uscate şi păstrate, în sfârşit un mic dicţionar, care cuprinde şi interpretează în greaca populară aproape toate denumirile bolilor şi membrilor umane. Iar în ce priveşte partea a doua ea este scrisă în întregime de Nicolidi de Pindo şi cuprinde, după cum se spune în titlu (p. 279): θεραπεῖαι πρακτικαὶ ἀῤῥώστων, ὁποῦ ἔπασχον ἀπὸ τὴν ἀφροδισιακὴν γονόῤῥοιαν τῶν ἀνδρῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἀφροδισιακὴν λευκόῤῥοιαν τῶν γυναικῶν. Αἱ ὁποῖαι ἐξηγοῦν καὶ θεραπεύουν κάθε ἡμέραν τὸ πάθος ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως εἰς τὸ τέλος του, καὶ ἠμποροῦν νὰ εἶναι διὰ παράδειγμα καὶ καθοδηγίαν εἰς κάθε ἁπλὸν ἄνθρωπον, ὁποῦ θέλει νὰ μιμηθῇ καὶ νὰ κάμῃ μὲ ὄφελος αὐτὰς τὰς θεραπείας ἢ εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἢ εἰς ἄλλον τινά.]

Această carte se vede că a fost răspândită și în țară; mie îmi sunt trei exemplare cunoscute. Unul se află în Biblioteca Academiei Române supt cota I 15.609, altul se află în Biblioteca Institutului de istorie medicinei din Cluj, dăruit de Dr. Constantin Popp din București, și al treilea în biblioteca mea, cumpărat dela un anticar din Iași.

Dar cum sifilisul nu era necunoscut în țară, ba după spusele lui Raicevich și Wolf, doctori cari au trăit și au participat mai mulți ani în țară, era foarte răspândit [1] presupun că această carte se citea în țară pe la casele boierești. Știm de pildă că un boier — nu se dă numele lui — a cerut dela Dionisie Paparusi din Ianina, profesor grec aflător în Țara Românească, să-i rezumeze cartea lui Nicolidi în anul 1814; boierul neplătind suma promisă pentru rezumarea cărții, Paparusi a ținut rezumatul și a scris istoria tranzacției și călcărei învoielii pe manuscrisul care cuprinde acest

---

[1] Les habitans de la plaine sont généralement plus petits, plus faibles et vivent moins longtemps que ceux des montagnes. Les grandes eaux, un air moins pur, les habitations souterraines... surtout les maladies vénériennes qui y sont beaucoup plus fréquentes, tout cela contribue à rendre leur existence plus courte. **Raicevich-Lejeune,** *Voyage en Valachie et en Moldavie*, Paris 1822, p. 141. Cf. și **același,** p. 137: quelques hommes de bien ont fondé des hôpitaux principalement pour les maladies vénériennes; mais les indigènes, quelque pauvres qu'ils soient d'ailleurs, n'y vont qu'avec beaucoup de répugnance.

Andreas Wolf, în cartea sa *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau,* Hermannstadt 1805, are un capitol întreg despre bolile Moldovenilor, vol. 1 p. 185—208. La p. 203—205, tratând despre sifilis în Moldova zice: Von vielen Jahren her herrscht in diesem Lande die zur gesunden Fortpflanzung des Menschengeschlechts so äusserst schädliche Lustseuche, zwar nicht allgemein, aber doch unter einer beträchtlichen Menge Volks. In Städten und Märkten hat sich die Büchse dieser Pandora viel stärker geöffnet, als auf dem Lande. Wolf spune că doicile în mare parte sunt sifilitice și infectează pe copiii sugaci, iar multe lehuze iau sifilisul dela moașe fără să-și dea seamă. Și adaogă: că în anul 1795 a atras atenția Mitropolitului Moldovei Iacob asupra primejdiei care există ca să se răspândească boala și prin grijania, când cineva se grijește după un sifilitic, sau chiar prin sărutarea mânei sau a gurii, *ibid.*, p. 204—205. Constatând că și călugării aveau boale venerice, Wolf a sfătuit cu alt prilej pe Iacob să nu le dea mâna spre sărutare și să evite să schimbe sărutarea frățească pe gură cu episcopii, ceea ce Mitropolitul a primit cu mulțumire, *ibid.*, p. 147, notă.

rezumat şi care se află în biblioteca Silogolui literar grecesc din Constantinopol [1].

Aşa dar Ioan Nicolidi născut în Gramostea la 1737, de origine Macedo-Român, obţinând titlul de doctor la Universitatea din Viena, a practicat în reşedinţa Imperiului timp îndelungat şi pentru meritele sale deosebite a fost făcut nobil cu predicatul: de Pindo. Murind în anul 1828 a lăsat în afară de teza lui de doctorat, un prospect anunţând publicarea traducerii operei lui Störk *Medicinisch - praktischer Unterricht für die Feld- und Landwundärzte*, traducere care n'a putut vedea lumina zilei; scoţând din această operă a lui Störck capitolul despre *sifilis* l-a tradus în limba greacă şi publicat în anul 1794 supt titlu : *Ἑρμηνεία*, adăogând şi unele lucruri pe cari le-a găsit folositoare pentru cititorii săi.

---

[1] Vezi **Dim. Sarros**, *Παλαιογραφικὸς ἔρανος*, în revista *Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς σύλλογος*, 33 (1914) p. 86.

Unele opere atribuite greşit Spătarului Milescu.

Unele opere atribuite greşit Spătarului Milescu.

N. Iorga impută filologilor că n'ar avea simţ psihologic. Pseudofilologii, da. Dar ce să spunem de un istoric, care atribue lui **Nicolae Milescu** o scriere *Contra lui Mohamet şi Papa* fără niciun temei serios, decât pe baza unei notiţe posterioare, aflată pe manuscris? E vorba de o scriere pe care Iorga găsind-o în manuscris a atribuit-o fără rezervă şi a editat-o supt numele lui Milescu în *Oeuvres inédites de Nicolas Milescu*, publiées par N. Iorga, Bucureşti 1929. Un filolog, şi de sigur şi un istoric, cu simţ psihologic, găsind o scriere în manuscris, care se atribue lui Milescu, nepomenită până acum de niciunul din biografii lui (şi avem slava Domnului biografii excelente despre Milescu, din cari pomenesc pe ale lui E. Picot, P. P. Panaitescu şi C. C. Giurescu), ar fi căutat să vadă dacă e cu temei atribuită lui; ar fi căutat să vadă dacă ideile şi sentimentele exprimate în ea, corespund celor cunoscute din alte opere ale lui Milescu. Un istoric, şi un filolog, cu simţ psihologic s'ar fi întrebat: putea Milescu să se califice drept *porcar grec*, *grosolan şi ignorant* (p. 57 şi 101 ed. Iorga), drept *văcar grec* (p. 79) şi să proclame că *curăţenia perfectă a creştinului e să nu mănânce carne* (p. 83), iar pe de altă parte să înjure pe catolici (p. 82) *ca mâncători de pisici*, *broaşte ţestoase*, *şerpi şi şoareci şi ca băutori ai pişatului lor*? Această mentalitate nu miroase a călugăr fanatic şi înverşunat şi nu a boier cosmopolit? Un editor filolog, şi de sigur şi un istoric, ar fi căutat să vadă dacă nu se opun datele unor fapte menţionate în scriere (p. 33, 34, 37) timpului când a trăit Milescu. Şi în această privinţă Iorga nu spune nimic, nu caută să lămurească anacronismele cuprinse în scriere, sau măcar să ne explice de ce ele s'au introdus în ea. Un filolog şi un istoric ar fi căutat să vadă dacă nu cumva această scriere se atribue altui autor în alte manuscrise mai vechi. Or,

tot cuprinsul şi toate datele, cari revin în zisa scriere, arată că ea nu se poate atribui lui Milescu. In schimb, în cataloagele de manuscrise greceşti, dacă le-ar fi cercetat, Iorga ar fi văzut că ea se atribue, *în zeci de manuscrise*, adevăratului ei autor, ieromonahul **Anastasie Gordios**, cu mentalitatea căruia corespunde conţinutul scrierii. Dar nici nu era nevoie ca Iorga să facă toate aceste cercetări spre a constata că scrierea nu e a lui Milescu: în chiar epigrama, publicată de Iorga după titlul pseudoepigraf al cărţii (p. 19) se spune ritos că autorul e... **Anastasie Gordios!**

Manuscrisul de care s'a servit Iorga ca să editeze scrierea e un miscelaneu care, pe lângă opera lui Gordios, cuprinde la sfârşit şi câteva foi dintr'o operă istorică în limba greacă a lui Hrisant, Patriarhul Ierusalimului, *Despre istoria Chinei*, operă compilată dintr'o lucrare oficială a lui *Milescu*, scrisă în slavoneşte, şi din alte izvoare. In dedicaţia către Constantin Brâncoveanu, pusă la începutul scrierii, Hrisant spune că această operă (adică Istoria Chinei) *a fost scrisă de prea învăţatul Nicolae Spătarul, care a fost primul interpret al prea fericitei împărăţii a Rusiei* (p. 105 ed. Iorga). Aceste cuvinte le-a reprodus întocmai copistul manuscrisului miscelaneu imediat după titlul cărţii lui Gordios (tot acolo p. 19), iar Iorga, luându-se după acest copist superficial, a atribuit şi scrierea lui Gordios lui Milescu, şi astfel a hărăzit Spătarului o scriere, care numai onoare nu-i face. Cât de superficial a fost copistul acestui miscelaneu se vede şi din faptul că după epigrama, menţionată mai sus, a pus patru rânduri, editate de Iorga *ca versuri* (p. 20), în cari revine şi un oarecare Βασίλειος (Vasilie)! Aceste patru rânduri sunt smulse din locul în care se aflau, şi cum revin în alte manuscrise, adică din chiar titlul cărţii:

ὅπερ συνέγραψεν ὁ πολυΐστωρ κύριος Νικόλαος Σπαθάριος ὁ Μολδαβολάκων, ὁ καὶ πρῶτος ἑρμηνευτὴς τῆς πανευδαίμονος τῶν Μοσχόβων βασιλείας, ὅς, καὶ καθ' Ὅμηρον εἰπεῖν:

Πολλῶν ἀνθρώπων ἄστεα καί νόον ἔγνω

καὶ διὰ τὴν ἀγάπην περιηγήσεως διῆλθεν

οὔρεά τε σκιόεντα, θάλασσάν τε ἠχήεσσαν

(pe care carte a scris-o mult învăţatul Domn Nicolae Spătarul Moldavolacon, primul interpret al prea fericitei împărăţii a Rusiei, care, ca să întrebuinţez vorba lui Omer

a cunoscut oraşele şi moravurile multor oameni
şi din pasiunea călătoriilor a trecut
munţii umbroşi şi marea zgomotoasă)
şi au fost puse fără nicio noimă după epigramă la Gordios; iar din βασιλεία (împărăţie) s'a născut un Βασίλειος (Vasilie), pe care Iorga l-a luat drept un nume propriu, hărăzindu-i şi o iniţială majusculă. Şi totuşi, toată această pericopă e editată perfect de bine de **É. Legrand** în *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. 3 p. 338—339 şi reprodusă şi de Iorga în ediţia sa p. 105, unde în loc de Βασίλειος avem βασιλεία!

Scrierea lui Gordios despre Mohamet şi Papa cu numele autorului se află în foarte multe manuscrise dintre care indic numai câteva: **S. Lambros**, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, Cambridge 1895—1900, indice la cuvântul *Gordios*; **A. Papadopulos-Kerameus**, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, Petersburg 1891—1915, indice; **I. Sakkelion**, *Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*, Atena 1892 p. 72 şi 83; **Beneševič**, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum, qui in monasterio sanctae Catharinae in Monte Sina asservantur*, Petersburg 1911, vol. 1 p. 425, etc. etc. Şi **C. Daponte** în *Catalogul său istoric* (publicat de **C. Erbiceanu** în *Cronicarii greci*, Bucureşti 1888, p. 130) ne asigură că această scriere e a lui A. Gordios.

Pericope din opera lui Gordios a publicat **C. Sathas**, în *Νεοελληνικῆς φιλολογίας παράρτημα*, Atena 1870, p. 112 — 113 şi **Evloghios Curilas** în revista *Θρᾳκικά*, 5 (1934) p. 96—97.

Izvoarele lui Codex Dimonie.

Izvoarele lui Codex Dimonie[1].

[Prima învăţătură e fără început. Inceputul textului macedo-român de astăzi (Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, 4(1897) p. 138) corespunde cu p. 377 din **Damaschin Studitul,** Θησαυρός, Veneţia 1742, şi merge până la sfârşitul omiliei. In unele părţi traducerea macedoromână e prescurtată. Omilia Studitului e o traducere după Ἱππολύτου Ῥώμης: *Λόγος περὶ συντελείας τοῦ κόσμου καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν* = **Migne,** *Patrologia gr.*, vol. 10 p. 904.

Damaschin Studitul
Θησαυρός, ed. 1742 p. 377-380

Inc.: Ἐσὺ ἔκαμες τοὺς Ἀγγέλους, τοὺς ἀρχαγγέλους, καὶ ὅλα τὰ οὐράνια τάγματα· ἐσὺ εἶσαι ἐκεῖνος ὁποῦ τρέμουν οἱ ἄβυσσοι· ὁποῦ φοβοῦνται ἡ βρύσες· ὁποῦ τρομάσουν τὰ ὄρη, ὁποῦ φρίσσουν οἱ κάμποι· ἐσὺ εἶσαι ὁ κτίστης καὶ δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος κόσμου· ἐσὺ μᾶς ἔπλασες ἀπὸ τὴν γῆν· ἐσὺ ἐδημιούργησες τὰ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα, ἀπὸ τὸ ἐδι-

Codex Dimonie
Jahresbericht, 4 p. 138-146
(f. 11-13b)

Inc.: τζέρου τήνε ἠλλφυτζέσση ἄνγγελλη σσάχφἄνγγελλη ντή τήνε τράμουρα μουντζαλλη σσάτζἀνηλε ντητήνε σκουλκουτεσκου πᾳζλε αμά τήνε ἐστστη τζηνἀτρουπουησσα νῶη ντουμνητζἀλε τήνε λήτ σσα τούτε λλοῦκαρρα ατζέλε τζηςβετου σσατζέλε τζηνουςβεντου σσα ηουβά νουτηαφλάμου ατζζοὐνου ησηητός ητηςπουλληάτου μη ἀςφετζημου ατζέλε μπούνε ατζᾳηα

[1] Supt acest titlu dăm materialul cules mai de mult de regretatul nostru unchiu referitor la izvoarele lui Codex Dimonie, care material a rămas neprelucrat. Codex Dimonie se află astăzi printre manuscrisele necatalogate din Biblioteca Academiei Române.

κόν σου πρόσωπον σαλεύεται ἡ γῆ, ἐσὺ ἐπιβλέπεις ἐπὶ τὴν γῆν καὶ σείεται καὶ ἡμεῖς, πότε σὲ ἐθρέψαμεν, ἢ ἐποτίσαμεν, ἢ ἐντύσαμεν, ἢ ἐδεχθήκαμεν, ἢ ἐκιτάξαμεν; τότε θέλει τοὺς ἀποκριθῇ ὁ φοβερὸς βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, λέγοντας μὲ ἱλαρότητα ἐπειδὴ ἐκάματε καλὸν εἰς ἕνα ἀπὸ τούτους τοὺς παρὰ μικροὺς ἀνθρώπους τοὺς πτωχούς, ἐμένα τὸ ἐκάματε ἐκεῖνο τὸ καλὸν διότι οἱ πτωχοὶ εἶναι ἐδικοί μου ἀδελφοὶ καὶ φίλοι.

Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων· πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ καταραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ etc.

ντουμνητζάλε . . . ατούμτζηὰ βασλατζακα καλήχηα καλῆχηα αννήα νουήνν φέτζητου μαλλα φέτζητου αουᾰρφανλωρ μπούνου μηᾰ ατζέλμπούν αννήα ἡνλουφε̆τζητου κατζέ ουάρφαννλλη σάντου αννὲη φρὰτζα σσακουσουρήννη σσναπῶη βαζλὰ ντζὰκα ατζηλῶρ τζησᾰν ντηνᾰστᾰνκγα τζητζᾰτζε τροὺ ἀγηουλ βᾰνγγε̆λλησυ μαθὲον κε 25 στηχ. 41.

(ρουμεκα) σήρετε απεμε̆να ηκατηραμὲνη ης το πὴρ τω εὄνηων τῶ ητημηζμὲνων δηατῶν δηᾰ̓βωλων κ. δηατους ανγγε̆λουςτου.

(ελινηκα) πορὲβεστε απεμού ηκατηραμένη ηςτοπήρ τὸ εὄνηων τωημαζμένῶν τωδηάβωλω κ. τής ανγγέλης αυτοῦ etc.

Ἕτεροι λόγοι διαφόρων ἁγίων καὶ διδασκάλων. Τ ο ῦ ἁ γ ί ο υ Ἐ φ ρ α ί μ λόγος α'. Μέγιστος καὶ λίαν ψυχωφελής. Εὐλόγησον Πᾶτερ.

Μαργαρῖται, ed. 1675 p. 255

Αιστα διδαχιε σκαντα καντουχιστστο (τη ἄγηουλ εφρεὲμ) ἑτερη λῶγη δηαφῶρον ἄγηον κ. δηδᾰσκαλον του αγήου εφρεὲμ λὄγως . . . α μεγηστός κ. λήαν ψηχωφελής εβλόγησον πᾰτερ. [1]

Jahresbericht, 4 p. 178—198 (f. 24 b—31).

Inc.: Δεῦτε, ἀγαπητοί, δεῦτε πατέρες καὶ ἀδελφοί μου, τὸ ἐκλεκτὸν ποίμνιον τοῦ πατρός, οἱ ἐσφραγισμένοι τοῦ Χριστοῦ στρατιῶται· δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατε λόγον σωτήριον τῶν ψυχῶν ὑμῶν etc.

Inc.: Βηνήτζα βρούτζα βηνήτζα ταταννη σσαφράςλλη αννέη αληὰπτα κουπήα ατάτουλουη τζηχὴτζ σημνὰτζα ὠὴλε αχρηστστολουη βηνήτζα φουμηᾰλλε σὴαςκουλτὰτζα κγρέηου αξήτου πρὴ σουφλητλε αβωᾰςστρε etc.

[1] Această didahie dela f. 24b — 27b este din **Efrem Sirul** Μαργαρῖται ed. 1675, p. 255—257, iar dela f. 27b, 27 din **Damaschin Studitul,** Θησαυρός, ed. 1742, p. 351: ὁ ἅγιος Ἰωάννης περιπατῶντας, până la sfârșit.

Didahia cu viaţa Sfântului Antonie (Jahresbericht, 1 p. 8—51) este tradusă după un text grecesc de sigur; în Biblioteca Academiei Române se află un manuscris nr. 908 gr. al cărui text este foarte apropiat de versiunea macedoromână. Iată câteva rânduri dela început, cu toate greşelile de ortografie, spre comparaţie.

Ms. gr. 908 f. 1. din Bibl. Acad. Rom.

. . . Ακοῦσατε μήαν καὶ θαϐμαστὴν δηῆγησιν, εὐλογιμένη χριστηανή, περὴ τοῦ αγίου ἀντονήου καὶ περὴ τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοπõς ἦλθον ὁδέμων είς το κηλήον, τοῦ ἁγίου αντονήου πρόταργά τηνήκτα καὶ ἔκρουσην την πόρταν τοῦ κηλήου etc.

Codex Dimonie
Jahresbericht, 1 p. 8-22 (f. 48-57b)

Ααϐτἄτζα βωῆ φρἄτζα κρηστστῆννη σλῶμου ντηουρηά κλλε ντηαγηοῦλ αντωνῆου ντηάζα σσκακοῦμου σσά̱ ντηά τρού κηλήα αλλοῦη σσάς παλακάρσηἄ λάντουμνητζα̱ νουἄπτηα μηἀ ἠλλϐὴνε δἔμουνλου ντηλληάσούνα̱ λλά οὖσσα̱ etc.

Ioan Hrisostom, Περὶ μετανοίας, Μαργαρῖται, ed. 1645 p. 144—147

Inc.: Ὥσπερ οἱ σπείραντες δὲν ὠφελοῦνται, ὅταν ῥίξουν τὸν σπόρον εἰς τὴν στράταν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ὠφελούμεσθεν λεγόμενοι χριστιανοί, ἐὰν δὲν ἔχωμεν καὶ τὰ ἔργα νὰ ἀκολουθοῦν τὸ ὄνομα· καὶ ἐὰν θέλετε νὰ σᾶς φέρω ἀξιόπιστον μάρτυρα τὸν ἀδελφόθεον ᾿Ιάκωϐον λέγοντα: ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρὰ ἐστι. etc.

Αιστα διδαχιε τιν τζωι μαρι.
Jahresbericht, 5 p. 212 — 226 (f. 57 b—62 b)

Inc.: Αοϐτζἀτζα βώηϐλουησήτζα κρηστστῆννη σηλουἄτζα ντηοῦ ρηἄκλλε σσασηακηκασήτζα κγὴνε καουράτζζαλλη ατζελλη τζη σηἄμηνα μηάνοῦλα̣ φηλησηἄστστε λοῦκουρου κἀν τού σηαρροῦκα σημηντζα πρητουκἄλλησυρη ασσ τζε σσἀ̣ ἀνἄω νοῦναφηλησηἄστστε λοῦκοῦρρου κατζἐ νάκλλή μάμου κρηστστὴννη σέστε κααϐεμου σσα̣λού καρἀ̣ τζῆςναγήνα ντουπά̣νοῦμα σσά̣ σεστἐ κα ϐρετζη σηϐἀ̣ αντούκγου αξῆτου σσπηστήπσὴτα μάρτουρῆε ατώμνουλουη φράτε ηάκῶϐη τζητζἀ̣τζε ηπὴστης χωρὴς τώνὲργων νεκρõς ἐστη etc.

᾿Επιτομὴ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας (Jahresbericht, 5 p. 240—266, f. 68 b—79) este tradusă din Ποικίλη διδασκαλία ἤτοι ᾿Αλφαϐητάριον

εὐρυμαθείας ἐν ᾧ εὑρίσκονται μαθήματα ὠφέλιμα ἵνα διδάσκωνται τὰ εἰς Τουρκίαν μικρὰ παιδία τῶν χριστιανῶν φιλοπόνως συγγραφέντα παρὰ τοῦ ἐν ἱερεῦσιν ἐλλογίμου διδασκάλου Πολυζώη Κοντοῦ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐν Βιέννῃ 1803 παρὰ Γεωργίῳ Βεντότῃ [1] (Invăţătură variată sau Abecedar lesnicios în care se găsesc învăţături folositoare pentru instruirea copiilor mici ai creştinilor din Turcia, scrise cu îngrijire de cel între preoţi învăţatul dascăl Polizois Contu din Ianina. Viena 1803, la Gheorghe Vendoti); a doua ediţie Viena 1806, a treia ediţie Viena 1818. Am afirmat greşit în *Elenizmul în România* p. 40 că originalul lui Dimonie e Darvari, Ἐπιτομὴ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας, fiind indus în eroare de un exemplar defectuos şi fără titlu, pe care l-am atribuit lui Darvari (care a publicat la 1803 o carte supt acest titlu). Ἐπιτομὴ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, e titlul părţii a doua din cartea de mai sus a lui Contu [2].

Ἐπιτομὴ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Περίοδος πρώτη. Ἡ ὁποία περιλαμβάνει 2262 χρόνους ἀπὸ τῆς πλάσεως τοῦ κόσμου ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ.	Επιτομη της ηεράς ηστορήας περηῶδος πρώτη ηῶπία περιλαμ--βάνη 2262 έτη αποτής πλάσιος τουτςέστη τουκόζμου εῶς του κατάκληζμού.
Ποικίλη διδασκαλία, ed. II, 1806 p. 15-53.	Jahresbericht, 5 p. 240-266 (f. 68b-79).
Ἐρ. Ποῖος ἔπλασε τοῦτον τὸν μέγαν κόσμον ;	Ερώτησις. Καρε οτετε αήστα έτα
Ἀπ. Ὁ μόνος παντοδύναμος Θεός.	α(πόκρισις) τουμνητζά. καντου οτηάντε.
Ἐρ. Πότε τὸν ἔπλασε;	τνήντηα 5508 ντήφυταρήα ά-χριστόλουη ανωστρούη ησούς χριστος.
Ἀπ. Πρὸ πέντε χιλιάδων καὶ πεντακοσίων ὀκτὼ χρόνων πρὶν	

---

[1] **A. Papadopulos-Vretos,** Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena 1857, vol. 2 p. 127.

[2] Cartea lui Polizois Contu (ed. II din 1806) s'a tradus în româneşte de arhimandritul **Nicodim Greceanul** şi s'a tipărit la Sibiu în 1811, supt titlul: *Invăţături de multe ştiinţe*, vezi **Bianu-Hodoş-Simonescu,** *Bibliografia românească veche*, 3 p. 41—45; cf. şi **Onisifor Ghibu,** *Din istoria literaturii didactice româneşti*, în *Analele Acad. Rom.*, secţ. liter., ser. II, tom. 38 (1916) p. 83.

τῆς γεννήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.	τρι(ϐαρε) τὴτζη σστρακάρε λουν τηάντε λουηαράτήσί. etc.
Ἐρ. Ἀπὸ τί, καὶ διὰ μέσου τίνος τὸν ἔπλασεν; etc.	

Se vede că traducătorul român a avut înaintea ochilor prima ediție din Ποικίλη διδασκαλία, care îmi este neaccesibilă. Iată motivele cari mă fac să afirm acest lucru. In traducerea macedo-română a primului capitol găsim reprodus în codex Dimonie și titlul grecesc Ἐπιτομὴ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας περίοδος πρώτη ἡ ὁποία περιλαμϐάνει 2262 ἔτη. In ediția a doua și a treia grecească pe cari le-am supt ochi în loc de ἔτη găsesc sinonimul χρόνους. Nu e probabil că traducătorul român a schimbat χρόνους în ἔτη luându-se în considerație servilitatea cu care reproduce și traduce originalul grecesc.

La f. 71, 7 traducătorul reproduce iarăși titlul capitolului: περίοδος δευτέρα ἡ ὁποία λαμϐάνει ἔτη 1207 ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦτό ἐστιν, ἕως τῆς αλήσεος τοῦ Ἀϐραάμ (periodul al doilea care cuprinde ani 1207 dela potop adică până la chemarea lui Avraam).

Și aci în traducerea românească avem ἔτη pe când în textul grecesc din a doua și a treia ediție avem sinonimul χρόνους. care χρόνους de sigur e o schimbare a lui Contu. In ce privește cuvântul neinteligibil αλήσεος din codex Dimonie dacă recurgem la originalul grecesc găsim deslegarea enigmei. In textul grecesc din a doua și a treia ediție a lui Contu, cuvântului αλήσεος corespunde cuvântul καλέσματος, ceea ce de sigur în prima ediție a lui Contu a fost κλήσεως, iar copistul sau Weigand redând greșit litera grecească κ cu α a scris αλήσεος în loc de κλήσεως.

Κλῆσις, κλήσεως = chemare, care cu un cuvânt mai popular în greaca modernă se zice κάλεσμα. De unde reiese că Contu revizuind prima ediție a făcut-o mai aplà mai pe înțelesul tuturor în edițiile de mai târziu și astfel a schimbat cuvintele limbii puriste: ἔτη în χρόνους și κλῆσις în κάλεσμα [1].

---

[1] G. Weigand a încercat să emendeze cuvântul și în loc de αλήσεος cum a reprodus în p. 246 (f. 71, 8), îndreptează în p. 247: « ἀλύσεως (ἀλύξεως = Flucht, Auszug?) ». Că nu este vorba de fuga sau mutarea lui Avram, ci de chemarea lui, știm din istoria sfântă și ne spune precis chiar Codex

Damaschin Studitul Λόγος εἰς τὴν θεόσωμεν ταφὴν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Θησαυρός ed. 1742, p. 103—115.

Αιστα διδαχιε εστε α Ητιστολουι τζουα τη παστστε.
Jahresbericht 5, p. 266—296 (f. 79 b—90 b).

Inc.: Τὰ κακὰ καὶ οἱ πειρασμοί, ὁποῦ συμβαίνουσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ἀπὸ τρεῖς αἰτίας γίνονται ἢ ἀπὸ δοκιμὴν Θεοῦ, ὁποῦ δοκιμάζει ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, νὰ ἴδῃ ἐὰν καὶ εἰς τὸν κακὸν καιρὸν τὸν ἀγαπᾷ, ἢ μόνον εἰς τὴν εὐημεμερίαν του. etc.

Inc.: Ρράληλε σσά δέμουννλλη τζήντρα ντρου ουᾶμηννη τητρέη ητήη σφάκου ητητρά δοκυμίηαλ τη τουμνητζά ὁμλου σλουβηάτα ουνουάρα σσπρηρράου καντού εστε τῆσε βασίλβα τουμνῆτζα ἡμακάντου ἔστε ὁμλου τρού γγηνέτζα ἀτοῦμτζηα λοῦβα etc.

Damaschin Studitul Λόγος πεζῇ φράσει εἰς τὰ εἰσόδια τῆς ὑπερευλογημένης Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας. Λόγος ΙΓ'.
Θησαυρός, ed. 1742, p. 192—202.

Διδαχια στα Μαρια κὰν σφὲτζε σταμάρηα δηδαχῆα αλληέη ἔστε στανσόδῆα καὶ στουδήτου λόγος πεζῆ φράση ῆς τὰ ησῶδηα τῆς ηπερῆευλογημένης δεσπῆνης ημίον Θεοτόκου καὶ αῆπαρθένου μαρῆας λὸγος ΙΓ.
Jahresbericht, 6 p. 86—114 (f. 91—101 b).

Inc..: Πάλιν ἑορτή, καὶ πάλιν πανήγυρις. Ἑορτή, ὄχι ὡς τὴν ἐχθεσινήν, καὶ ὡς τὴν προχθεσινήν, ἀλλὰ ἑορτὴ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ καὶ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων

Inc..: Ναπώη σσάρμπατουάρε σσναπόη παναγγήρρου σάρμπατουάρε νοὺκὰ σαρμπατουάρηα τηαέρη σσκάττηαουλτάτζα μά σάρμπατουάρε μάρε σσά κου μάρε

Dimonie puțin mai jos, p. 250 (f. 72, 1): iată partea corespunzătoarea din originalul grecesc:

Ἐρ. Πόθεν κατάγεται αὐτὸς ὁ λαός;

Ἀπ. Ἀπὸ τὸν Σήμ, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοὺς ἀπογόνους ἐκατάγετο ὁ Ἀβραάμ, τὸν ὁποῖον ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ τὸν Οὔρ τὴν πόλιν τῶν Χαλδαίων εἰς τὴν γῆν Χαναάν.

(Intrebare: De unde se trage acest popor.

Răspuns: Din Sim dela descendenții căruia se trăgea Avraam, pe care l-a chemat Dumnezeu din cetatea Haldeilor Ur în pământul Hanaan) Ποικίλη διδασκαλία, ed. 2, p. 7—8, ed. 3, p. 41—42.

πρόξενος· διότι καὶ αἱ ἑορταὶ καὶ αἱ πηναγύρεις τῶν ἄλλων ἁγίων ὠφέλιμαις εἶναι καὶ ἅγιαις, ἀλλὰ τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν σήμερον ἑορτάζομεν, εἶναι τιμιωτέρα καὶ θαυμαστοτέρα etc.

θάδμα σσά ἀξῆρηα αουἄμηννλλόρου πρῶξενος κατρατζὲ σσά σαρμπατῶρρα σσα πανάγγἤρρα ἀλαντόρη ἀγηλλη πμοῦνε σάντου σσα ατζζουτόρου λληάδέμου ηληάκὺ μου σάρμπατουαρηα ακουράτηλλήη ττηστάμαρῆε κάρε ἀζα ὄγηούρτασίμου ἐστε καμᾶ τηννησῆτα σσά κάμα κούθαδμε etc.

Damaschin Studitul Διήγησις μερικῶν θαυμάτων καὶ ἱστοριῶν τῶν γεγονότων παρὰ τῶν παμμεγίστων ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Λόγος ΙΗ'.
Θησαυρός, ed. 1742 p. 247—273.

Διδαχια αλ Γδρλ κ. στουδήτου δηῆγηησις μερηκών θαυμάτων κ. ηστωρηῶν τώνγεγωνωτον παρὰ τών πάμμέγηστον ταξηαρχὼν μηχαὴλλ κ. γαδρηηλ λῶγος.
Jahresbericht, 6 p. 114—150 (f. 102—117).

Inc.: Εἰς τρεῖς τάξεις εἶναι μειρασμένα τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένοι χριστιανοί· εἰς νοητά, εἰς αἰσθητά, καὶ εἰς μικτά· καὶ αἰσθητὰ μὲν λέγονται ὅσα βλέπονται μὲ τὰ ὀμμάτια, καὶ πιάνονται μὲ τὰ χέρια, καὶ καθολικά, ὅταν καταλαμβάνονται μὲ ταῖς πέντε αἴσθησες τοῦ ἀνθρώπου, μὲ τὴν ὅρασιν, μὲ τὴν γεῦσιν, μὲ τὴν ἀκουήν, μὲ τὴν ὄσφρησιν καὶ μὲ τὴν ἀφήν, ἐκεῖνα εἶναι καὶ λέγονγονται αἰσθητά, ὡσὰν ἡ πέτραις, ὡσὰν τὰ ξύλα, ὡσὰν τὰ δένδρα καὶ ὡσὰν ἄλλα τινά etc.

Inc.: Πρή τρέη πάρτζα σάντου μπαρτζάτα ζνουήτηλε ἀλ ττουμνητζά ηδλουησίτζαλλη ττηκρηστστήννη ἧς νωῆτα ἧς ἐθητα καὶ ἧς μηκτὰ κ. ἐστητητα μὲν λέγωντε ὀσαδλέποντε μεταωμάτηα καὶ πίανωντε με τά χέρηα κ. καθωληκὰ ὀσάν καταλανδάνουντε με τές πέντε ἐσθησες τουανθρωπου μετήν ὀρασιν μετήν γγεύσιν με τήν ακώην μετήν οσφρησιν κ. μετήν αφήν εχύνα ἦνε κ. λέγωντε ἐσθητα ὡσαν ηπὲτρες ὁσαν ταξῆλα ὁσαν τὰ δέντρα κ. ὡσαν ἀλα τηνα etc.

Διδασκαλία προτρεπτικὴ περὶ νηστείας λεχθεῖσα παρὰ τοῦ ἐν μοναχοῖς ἐλαχίστου Δαμασκηνοῦ τοῦ ὑποδιακόνου καὶ Στουδίτου, τῇ Κυριακῇ ἑσπέρας τῆς ἀποτυρώσεως. Λόγος ΙΣΤ'.

Διδαχια απαρεσινλορ λεχθῆσα παρὰ του ἐν μοναχῆς ελἀχῆστου ταμασσκύνου τουηπὼ δηακόνω κ. στουδίτου τηκυρηακύ εσπέρας τὴς απότηρώσεος λὼγως ΙΕ.

Θησαυρός, ed. 1742 p. 229-236.

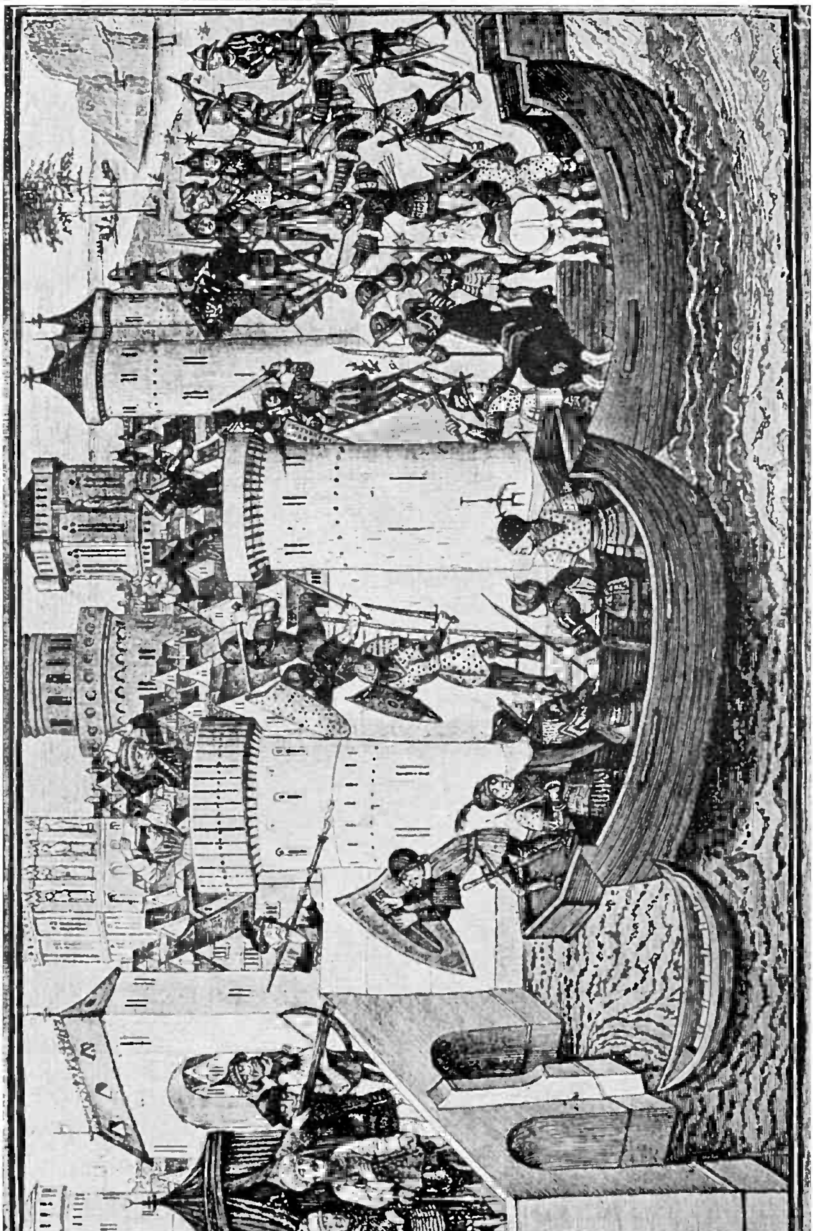
Inc.: Συνήθεια ἔχουσιν οἱ βασιλεῖς, εὐλογημένοι χριστιανοί, ὅταν μέλλωσι νὰ στείλουν τοὺς στρατιώτας εἰς τὸν πόλεμον, στέκονται καὶ τοὺς παραινοῦν καὶ τοὺς καθοδηγοῦν, καὶ μὲ τὰ λόγιά τους κάμνουντας καὶ καταφρονοῦν τὸν θάνατον ἀνάμεσον δὲ τῆς καθοδηγίας ἐκείνης τάσσουσι καὶ χαρίσματα καὶ δωρίσματα etc.

Jahresbericht, 6 p. 150-172 (f. 117b-125b).

Inc.: Ααττεττα αου αμηραράτζαλλη σίλογησίτζα κρήστστήνη γκαννττου ϐαςπιτρηάκα ουάστια λλάμπατηὰρε σσάττου σσάλλὴνϐηάτζα σσάλλασπούνε ττήτούτε κάμούαρτε κὰ χάρὴζματτα ττητούτε βαςλλαττοῦκα ἁμηντε etc.]

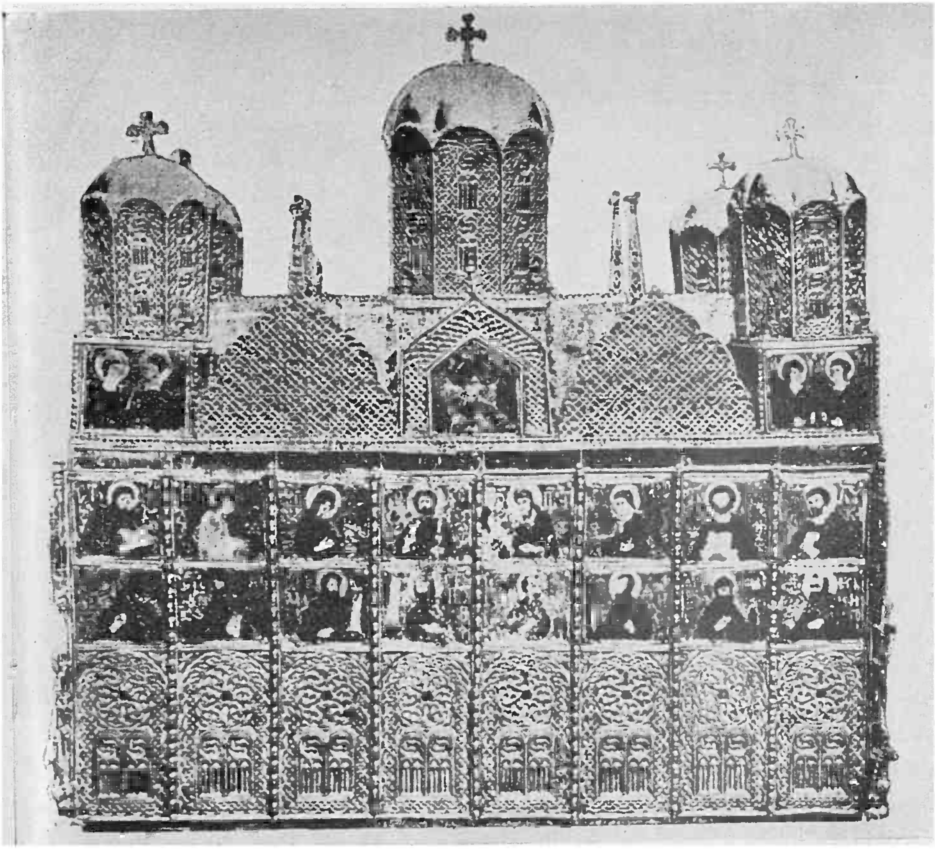
Mahomet, cuceritorul Constantinopolului

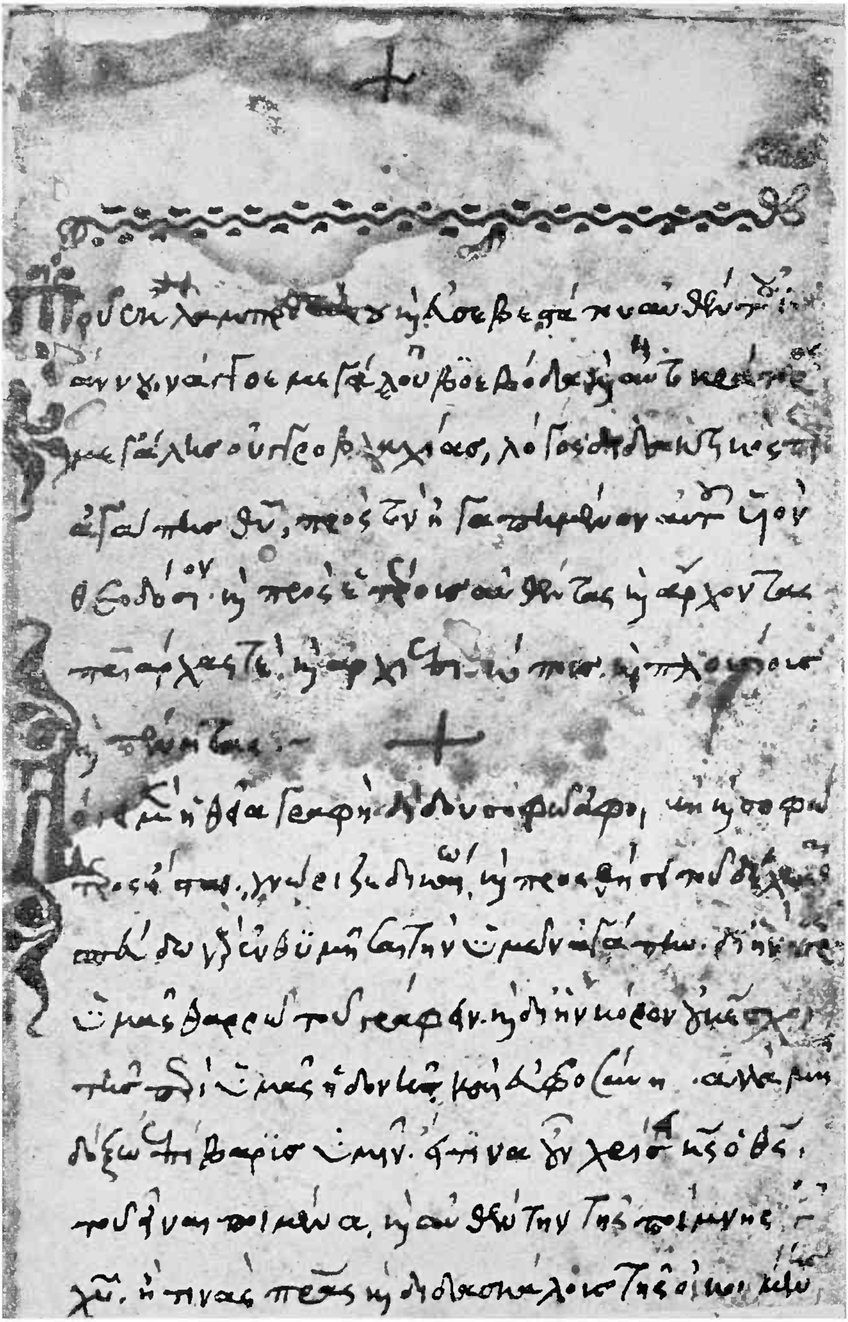
O scena din caderea Constantinopolului

O scenă din căderea Constantinopolului

Racla cu moaştele Sf. Nifon.

O pagină din Invăţăturile lui Pseudo-Neagoe; Codex Athous 3755.

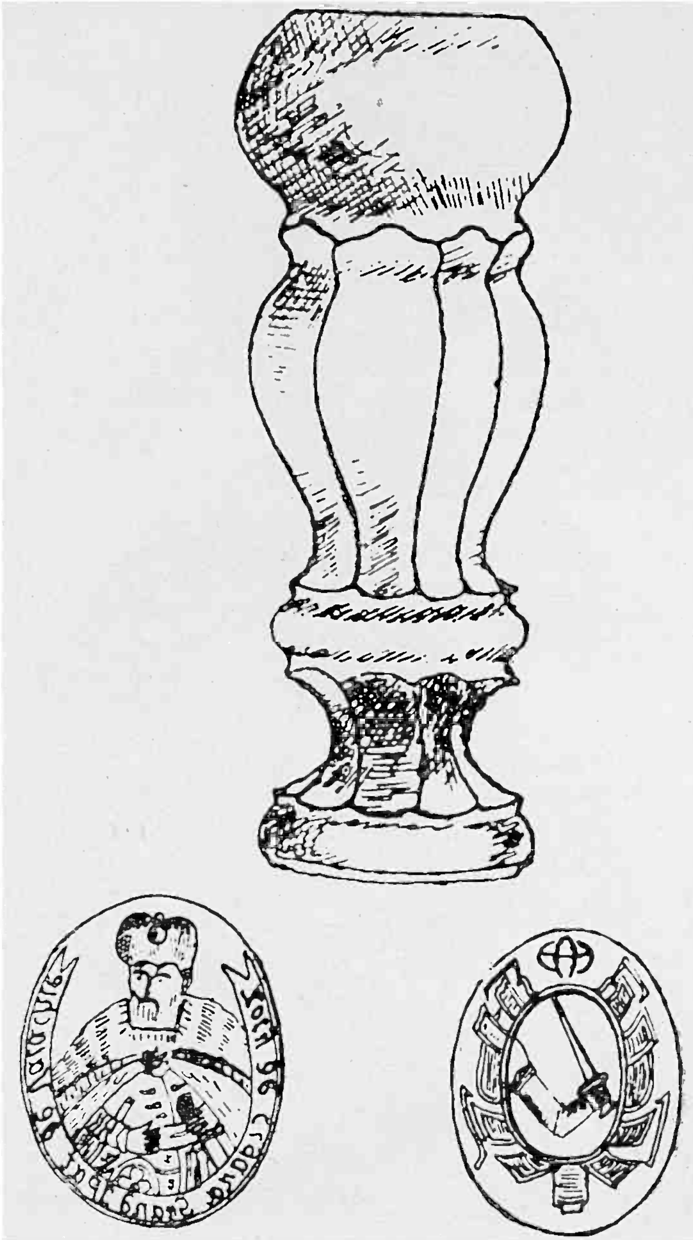
Biserica episcopală dela Curtea de Argeş, zidită de Neagoe Basarab şi restaurată de Carol I.

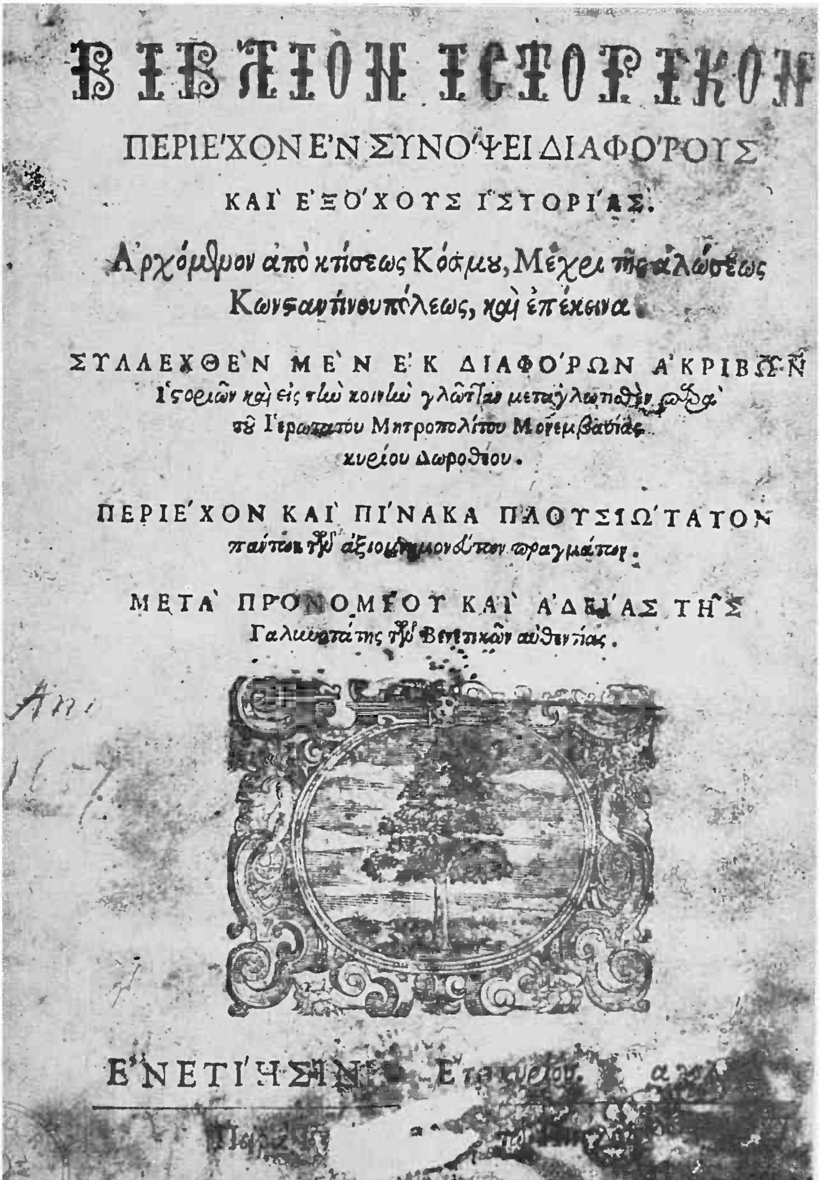
Neagoe Basarab cu familia.

Zotu Ţigara.

Sigiliul lui Zotu Ţigara.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΕΝ ΣΥΝΟΨΕΙ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ

ΚΑΙ ΕΞΟΧΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

Ἀρχόμενον ἀπὸ κτίσεως Κόσμου, Μέχρι τῆς ἁλώσεως

Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐπέκεινα.

ΣΥΛΛΕΧΘΕΝ ΜΕΝ ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΚΡΙΒΩΝ

Ἱστοριῶν καὶ εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν μεταγλωττισθὲν παρὰ

τοῦ Ἱερωτάτου Μητροπολίτου Μονεμβασίας

κυρίου Δωροθέου.

ΠΕΡΙΕΧΟΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΑ ΠΛΟΥΣΙΩΤΑΤΟΝ

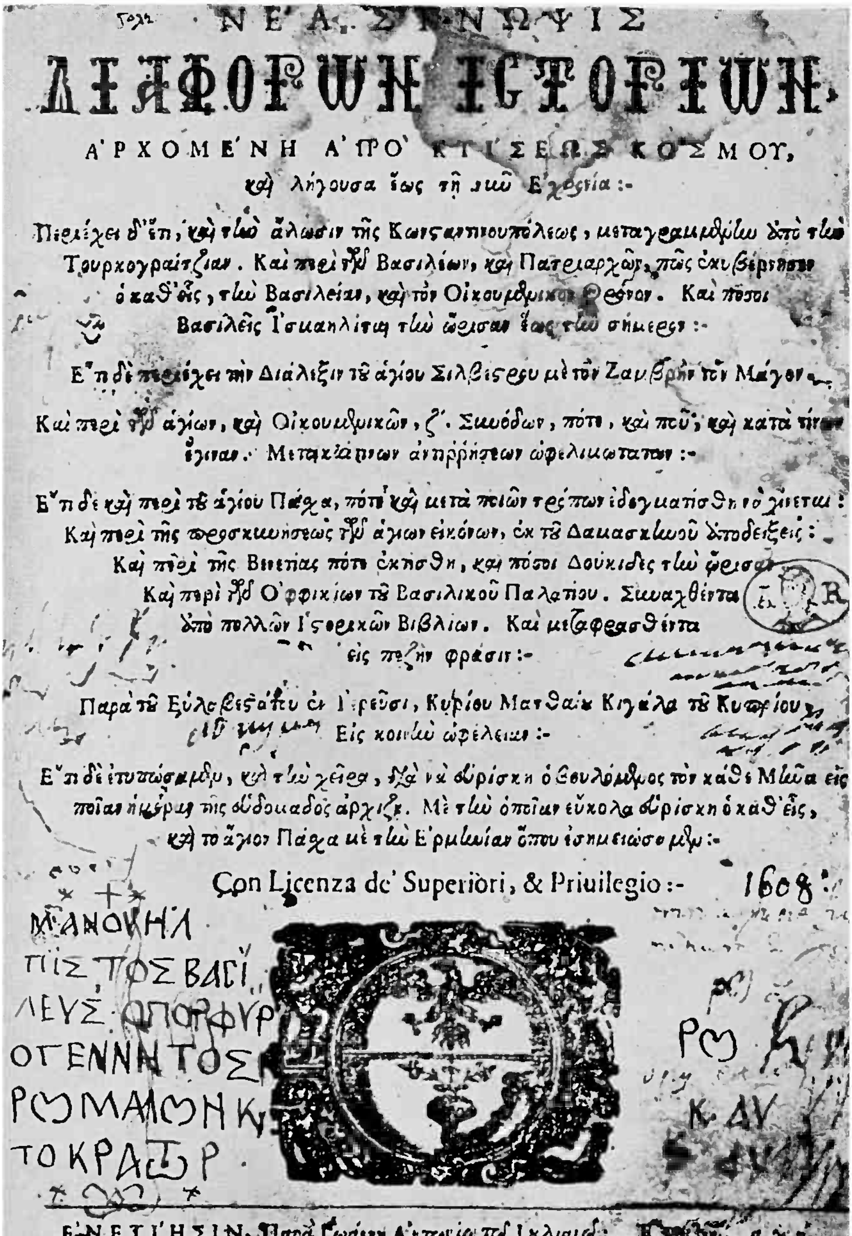
πάντων τῶν ἀξιομνημονεύτων πραγμάτων.

ΜΕΤΑ ΠΡΟΝΟΜΙΟΥ ΚΑΙ ΑΔΕΙΑΣ ΤΗΣ

Γαληνοτάτης τῶν Βενετικῶν αὐθεντίας.

ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ

Pagina de titlu din Cronograful lui Dorotei al Monembaziei, ediția 1637.

ΝΕΑ ΣΥΝΟΨΙΣ

ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΙΣΤΟΡΙΩΝ,

ἈΡΧΟΜΈΝΗ ἈΠῸ ΚΤΙΣΕΩΣ ΚΟΣΜΟΥ,

καὶ λήγουσα ἕως τῆ νῦν Ἐχρονία:-

Περιέχει δ᾽ἔτι, καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μεταγραμμένην ἀπὸ τὴν Τουρκογραίτζιαν. Καὶ περὶ τῶν Βασιλέων, καὶ Πατριαρχῶν, πῶς ἐκυβέρνησαν ὁ καθ᾽εἷς, τὴν Βασιλείαν, καὶ τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον. Καὶ πόσοι Βασιλεῖς Ἰσμαηλῖται τὴν ὥρισαν ἕως τὴν σήμερον:-

Ἔτι δὲ περιέχει τὴν Διάλεξιν τοῦ ἁγίου Σιλβέστρου μὲ τὸν Ζαμβρὴν τὸν Μάγον.

Καὶ περὶ τῶν ἁγίων, καὶ Οἰκουμενικῶν, ζ΄. Συνόδων, πότε, καὶ ποῦ, καὶ κατὰ τίνων ἔγιναν. Μετὰ καὶ ἄλλων ἀντιρρήσεων ὠφελιμωτάτων:-

Ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πάσχα, πότε καὶ μετὰ ποίων τρόπων ἐδογματίσθη νὰ γίνεται:

Καὶ περὶ τῆς προσκυνήσεως τῶν ἁγίων εἰκόνων, ἐκ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀποδείξεις:

Καὶ περὶ τῆς Βενετίας πότε ἐκτίσθη, καὶ πόσοι Δούκιδες τὴν ὥρισαν.

Καὶ περὶ τῶν Ὀφφικίων τοῦ Βασιλικοῦ Παλατίου. Συναχθέντα ἀπὸ πολλῶν Ἱστορικῶν Βιβλίων. Καὶ μεταφρασθέντα εἰς πεζὴν φράσιν:-

Παρὰ τοῦ Εὐλαβεστάτου ἐν Ἱερεῦσι, Κυρίου Ματθαίου Κιγάλα τοῦ Κυπρίου. Εἰς κοινὴν ὠφέλειαν:-

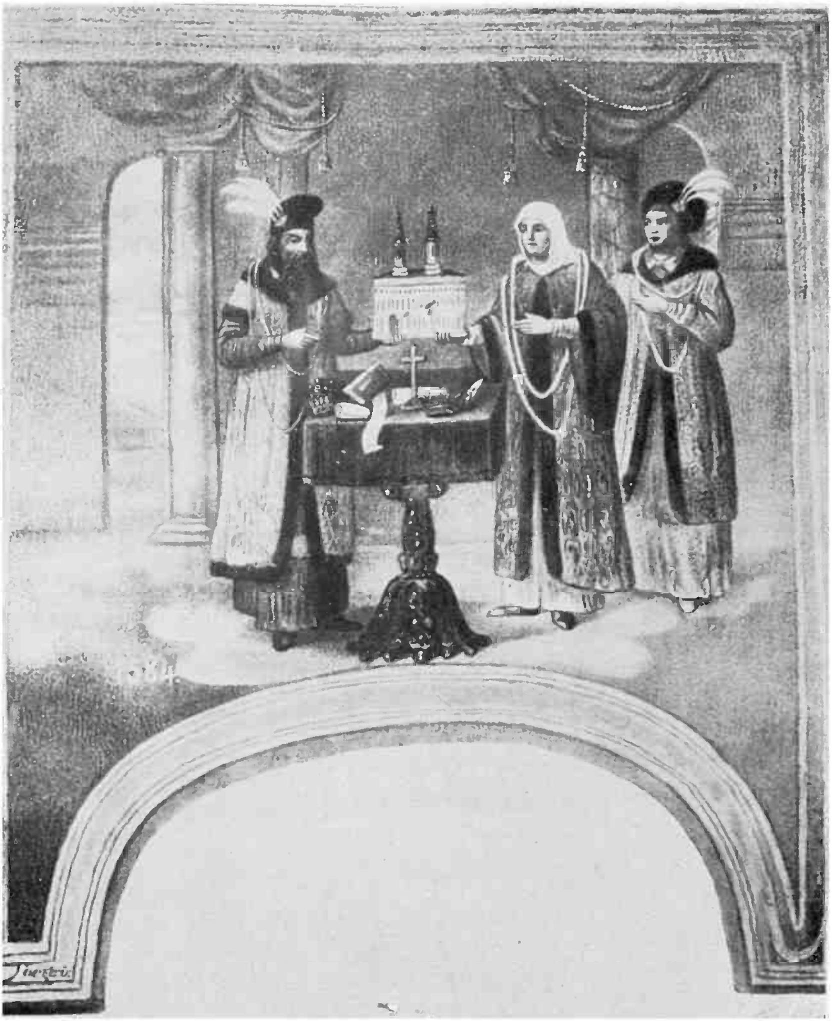
Ἔτι δὲ ἐτυπώσαμεν, καὶ τὴν χεῖρα, διὰ νὰ εὑρίσκῃ ὁ βουλόμενος τὸν καθ᾽ ἕνα Μῆνα εἰς ποίαν ἡμέραν τῆς ἑβδομάδος ἀρχίζει. Μὲ τὴν ὁποίαν εὔκολα εὑρίσκῃ ὁ καθ᾽εἷς, καὶ τὸ ἅγιον Πάσχα μὲ τὴν Ἑρμηνείαν ὅπου ἐσημειώσαμεν:-

Con Licenza de' Superiori, & Priuilegio:- 1608

ΜΑΝΟΥΗΛ ΠΙΣΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΣ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ

ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ, Παρὰ Γωάννῃ Ἀντωνίῳ τῷ Ἰουλιανῷ. ͵αχν.

Pagina de titlu din Cronograful lui Cigala, ediţia 1650.

Petru Șchiopul cu doamna Maria Amirali și fiica sa Maria căsătorită cu Zotu Țigara.

Pagina de titlu din Cronica lui Franți.

Martin Crusius.

Martin Crusius.

Mihai Viteazul.

Mihai Viteazul la Praga.

O pagină dintr'o Evanghelie copiată de Matei al Mirelor la 1599.

O pagină dintr'o Evanghelie copiată de Matei al Mirelor la 1610.

Dositei al Ierusalimului.

Hrisant Notara al Ierusalimului.

Petru cel Mare.

Constantin Brâncoveanu.

Pagina de titlu din manuscrisul cu traducerea în limba greacă a Cronicii lui Miron Costin, făcută de Alexandru Amiras.

Stema lui Ioan Nicolidi de Pindo.

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI. — 1939